

УДК 355/359:37.013:159.9:336:344:004.9(08)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67>

Наведено результати теоретичних, практичних і прикладних досліджень з актуальних проблем військової педагогіки, військової психології, військової економіки, військової географії, геопросторової підтримки і права. Для наукових, науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, аспірантів, студентів та курсантів.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	Пампуха Ігор, канд. техн. наук, доц. (Україна)
ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОР РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Попков Борис, канд. військ. наук, ст. наук. співроб. (Україна) Вало Януш, д-р техн. наук, проф. (Польща); Євдокименко Ірина, канд. наук із соц. комун., доц. (Україна); Іждонайте-Меджюнене Інга, канд. пед. наук, доц. (Литва); Каленський Андрій, д-р пед. наук, проф. (Україна); Литвиненко Наталія, канд. техн. наук, ст. наук. співроб. (Україна); Медвідь Михайло, д-р екон. наук, проф. (Україна); Сафін Олександр, д-р психол. наук, проф. (Україна); Соколіна Ольга, канд. філос. наук (відп. ред.) (Україна); Сорока Олена, д-р психол. наук, проф. (Україна); Уліганець Сергій, канд. географ. наук, доц. (Україна); Чернуха Надія, д-р пед. наук, проф. (Україна); Четверіков Борис, д-р. техн. наук, доц. (Україна); Шевчук Олександра, д-р пед. наук, доц. (Україна)
Адреса редколегії	Військовий інститут вул. Юлії Здановської, 81, м. Київ, 03189 ☎ (38044) 521 32 89; факс 521 32 92 e-mail: military.bulletin@knu.ua web: www.miljournals.knu.ua
Затверджено	вченою радою Військового інституту 16.07.26 (протокол № 17)
Зареєстровано	Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення Рішення № 1089 від 28.03.24 Ідентифікатор друкованого медіа: R30-03808
Атестовано	Міністерством освіти і науки України (категорія Б) Наказ № 1471 від 26.11.20 Наказ № 157 від 09.02.21
Індексування	Google Scholar, Open Ukrainian Citation Index (OUCI), DOAJ, WorldCat, Exaly
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет" 6-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

BULLETIN

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2217 (Print)

MILITARY-SPECIAL SCIENCES

3(67)/2026

Established in 1998

UDC 355/359:37.013:159.9:336:344:004.9(08)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67>

The results of theoretical, practical and empirical research on actual issues of military pedagogy, military psychology, military economy, military geography, geospatial support and law are presented.

For researchers, faculty members, postgraduate students, students and cadets.

EDITOR-IN-CHIEF	Pampukha Ihor, PhD (Engin.), Assoc. Prof.
DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF	Popkov Borys, PhD (Military), Senior Researcher (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Chernuha Nadiia, DSc (Ped.), Prof. (Ukraine); Chetverikov Borys, DSc (Engin.), Assoc. Prof. (Ukraine); Iždonaitė-Medžiūnienė Inga, PhD (Ped.), Assoc. Prof. (Lithuania); Kalenskiy Andrii, DSc (Ped.), Prof. (Ukraine); Lytvynenko Nataliia, PhD (Engin.), Senior Researcher (Ukraine); Medvid Mykhailo, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Safin Oleksandr, DSc (Psychol.), Prof. (Ukraine); Shevchuk Oleksandra, DSc (Ped.), Assoc. Prof. (Ukraine); Sokolina Olha, PhD (Philos.) (Responsible Editor) (Ukraine); Soroka Olena, DSc (Psychol.), Prof. (Ukraine); Ulihanets Serhii, PhD (Geogr.), Assoc. Prof. (Ukraine); Walo Janusz, DSc (Engin.), Prof. (Republic of Poland); Yevdokymenko Iryna, PhD (Soc. Commun.), Assoc. Prof. (Ukraine)
Address	Military Institute 81, Yulii Zdanovskoi str., Kyiv, 03189 ☎ (38044) 521 32 89; fax 521 32 92 e-mail: military.bulletin@knu.ua web: www.miljournals.knu.ua
Approved by	the Academic Council of Military Institute 16.07.26 (protocol № 17)
Registered by	the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine Decision № 1089 OF 28.03.24 Identifier of printed media: R30-03808
Certified by	the Ministry of Education and Science of Ukraine (category B) Order №1471 dated 26.11.20 Order №157 dated 09.02.21
Indexing	Google Scholar, Open Ukrainian Citation Index (OUCI), DOAJ, WorldCat, Exaly
Founder and publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University" Certificate of entry into the State Register ДК № 1103 dated 31.10.02
Address	PPC "Kyiv University" 14, Taras Shevchenka blvd., Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 2026

The material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІКА

ГОНЧАРУК Лілія

Використання штучного інтелекту при викладанні англійської мови в закладах вищої освіти:
теоретичний аналіз проблеми 5

КРАВЧЕНКО Катерина, НЕМІНСЬКА Катерина

Концептуальна модель психолого-педагогічного підходу до якісного засвоєння матеріалів
короткотривалих курсів підвищення кваліфікації в межах фахової підтримки психологів ЗС України13

ПОЛІЩУК Олександр, ТХОРЖЕВСЬКА Євгенія

Вплив візуального супроводу на розвиток навичок аудіювання
у курсантів немовних спеціальностей вищих військових навчальних закладів26

ШЕВЧУК Олександра, ДІДЕНКО Олександр, СОБКО Вадим

Громадянська компетентність у структурі готовності майбутніх офіцерів-прикордонників
до професійної діяльності: роль бойового та ветеранського досвіду у її формуванні 30

ПСИХОЛОГІЯ

АЛЕЩЕНКО Віктор, ШТИФУРАК Віра, КОКАРЧА Юлія

Філософсько-психологічні детермінанти довіри та безконфліктної дипломатичної взаємодії40

АНДРУЩЕНКО Ліана

Типологізація когнітивних викривлень у військовослужбовців в умовах міжнародних навчань50

МЕРКУЛОВ Микола

Трансформація системи психологічної підтримки персоналу у Збройних Силах України:
актуальні виклики та перспективні шляхи модернізації56

МІЛЕВСЬКИЙ Богдан, КРАСНООК Юлія, СКЛЯРОВСЬКА Оксана

Модель системного визначення та послідовного задоволення ієрархічних потреб осіб
з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей67

ШИМКО Віталій, БАБАДЖАНОВА Анжела

Психологічне забезпечення приватних силових структур:
концептуалізація нового напрямку прикладної психології74

ПОЛІТОЛОГІЯ

ГУРКОВСЬКИЙ Володимир, ІЛЬНИЦЬКИЙ Сергій, СЕНЬ Микола

Дискурсивна сила КНР: приховані стратегії глобальних ініціатив
та виклики зовнішньополітичній суб'єктності України80

ПОЛУБОТОК Андрій

Евфемізація та фальсифікація минулого як взаємопов'язані механізми контролю
над історичною пам'яттю: роман Джорджа Орвелла "1984" у контексті російсько-української війни92

ЖУРНАЛІСТИКА

РОЖНЯТІВСЬКА Наталія

Інформаційна безпека як передумова стратегічного успіху військових операцій: досвід Курської операції100

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

ПУСАН Максим

Договірна архітектура загальноєвропейської системи колективної безпеки: структурний аспект108

СТЕПАНИШИН Руслан

Концепція інтелектуалізованої війни у воєнно-політичній стратегії КНР:
технологічний, інформаційний та геополітичний виміри118

ГЕОПРОСТОРОВА ПІДТРИМКА

БИКОВЕЦЬ Денис, КОЛЬЦОВ Руслан

Рекомендації щодо використання топографічних польових аерознімальних комплексів
для оновлення великомасштабних планів місцевості126

Інформація про авторів135

CONTENTS

PEDAGOGY

HONCHARUK Liliia

The use of artificial intelligence in English language teaching at higher education institutions:
a theoretical analysis of the problem..... 5

KRAVCHENKO Kateryna, NEMINSKA Kateryna

A conceptual model of a psychological and pedagogical approach to the effective acquisition
of short-term professional development course materials within the framework of professional support
for psychologists of the Armed Forces of Ukraine13

POLISHCHUK Oleksandr, TKHORZHEVSKA Yevheniia

The impact of visual support on the development of listening skills in cadets of non-linguistic
specialties at higher military educational institutions.....26

SHEVCHUK Oleksandra, DIDENKO Oleksandr, SOBKO Vadym

Civic competence in the structure of future border guard officers' readiness for professional activity:
the role of combat and veteran experience in its development.....30

PSYCHOLOGY

ALESHCHENKO Viktor, SHTYFURAK Vira, KOKARCHA Yuliia

Philosophical and psychological determinants of trust and constructive diplomatic interaction40

ANDRUSHCHENKO Liana

Typology of cognitive distortions in military personnel during international exercises.....50

MERKULOV Mykola

Transformation of the personnel psychological support system in the Armed Forces of Ukraine:
current challenges and future directions for modernization56

MILEVSKYI Bohdan, KRASNOOK Yuliia, SKLIAROVSKA Oksana

A model for the systematic identification and sequential fulfillment of the hierarchical
needs of persons with war-related disabilities and their family members.....67

SHYMKO Vitalii, BABADZHANOVA Anzhela

Psychological support for private security organizations: conceptualizing a new field of applied psychology74

POLITOLOGY

HURKOVSKYI Volodymyr, ILNYTSKYI Serhii, SEN Mykola

The discursive power of the people's Republic of China: hidden strategies of global initiatives
and challenges to Ukraine's foreign policy subjectivity80

POLUBOTOK Andrii

Euphemization and the falsification of the past as interrelated mechanisms of historical memory control:
George Orwell's novel 1984 in the context of the Russian-Ukrainian war.....92

JOURNALISM

ROZHNIATIVSKA Nataliia

Information security as a prerequisite for the strategic success of military operations:
lessons from the Kursk operation100

INTERNATIONAL RELATIONS

PUSAN Maksym

Treaty-based architecture of the pan-European collective security system: a structural aspect.....108

STEPANYSHYN Ruslan

The concept of intelligentized warfare in the PRC's military and political strategy:
technological, information, and geopolitical dimensions118

GEOSPATIAL SUPPORT

BYKOVETS Denys, KOLTSOV Ruslan

Recommendations for the use of topographic field aerial survey systems for updating
large-scale topographic plans126

Information about authors135

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 378.147:004.8:811.111

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.5-12>

Лілія ГОНЧАРУК, канд. філол. наук

ORCID ID: 0000-0002-3965-2933

e-mail: honcharuk.liliia1981@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Вступ. Протягом останніх років як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогіці помітно зростає інтерес до використання інструментів на основі штучного інтелекту (далі – ШІ) у процесі вивчення іноземних мов. Англійська, що зберігає статус основної мови наукової та ділової комунікації у світі, вимагає від викладачів закладів вищої освіти (далі – ЗВО) постійного перегляду й оновлення методичних підходів. Актуальність обраної теми пояснюється тим, що ШІ-технології, зокрема великі мовні моделі, адаптивні платформи та системи автоматичного розпізнавання мовлення, відкривають реальну можливість підлаштовувати освітній процес під потреби конкретного студента, звільняти викладача від частини рутинної роботи й водночас підтримувати мотивацію тих, хто навчається. Метою дослідження є теоретичний аналіз педагогічного потенціалу ШІ-інструментів у контексті викладання англійської мови у ЗВО, систематизація їхніх переваг і ризиків, а також побудова теоретичної моделі інтеграції цих технологій в освітню практику.

Методи. Дослідження здійснено шляхом теоретичного аналізу, систематизації та узагальнення наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів за 2019–2025 роки. Пошук джерел проводився за базами Scopus, Web of Science та Google Scholar. Застосовано методи порівняльного аналізу, класифікації, критичного осмислення сучасного стану проблеми та моделювання для побудови теоретичної моделі інтеграції ШІ в освітній процес.

Результати. Установлено, що найбільший потенціал ШІ-інструменти мають для розвитку навичок писемного мовлення завдяки миттєвому зворотному зв'язку й адаптивності алгоритмів, дещо менший – для читання та поповнення лексичного запасу, і найскромніший – для усної комунікації та аудіювання. Систематизовано основні переваги інтеграції ШІ (персоналізація навчання, зниження мовної тривожності, збільшення обсягу мовної практики, мотиваційний ефект гейміфікації) і ризики (загроза академічній доброчесності, надмірна залежність від технологій, нерівна цифрова готовність викладачів, "галюцинації" мовних моделей). Запропоновано теоретичну модель інтеграції ШІ-інструментів у процес навчання англійської мови, побудовану на принципі доповнюваності.

Висновки. Опрацьована нами література дає підстави вважати, що вдале поєднання вже перевірених практикою методик навчання іноземної мови з можливостями штучного інтелекту здатне помітно поліпшити мовну підготовку студентів, для яких іноземна мова не є профільною дисципліною. Водночас самі по собі ШІ-інструменти мало що змінять, якщо викладач не буде усвідомлено підходити до їх добору, не привчатиме студентів ставитися до результатів, згенерованих штучним інтелектом, з певною часткою скептицизму і не працюватиме над підвищенням власного рівня володіння цифровими технологіями. Що стосується перспектив, то було б доцільно перевірити описану модель на практиці – у реальних умовах викладання у вітчизняних закладах вищої освіти.

Ключові слова: штучний інтелект, англійська мова, заклад вищої освіти, ChatGPT, Grammarly, навчання іноземних мов, цифрові технології, теоретичний аналіз.

Вступ

Глобалізаційні зрушення, що протягом останніх десятиліть докорінно перебудовують освітній ландшафт, висунули перед університетами цілком практичну вимогу: їхні випускники мають вільно функціонувати в іншомовному фаховому середовищі. Англійська в цьому контексті давно перестала бути просто ще однією навчальною дисципліною – вона фактично перетворилася на робочий інструмент, без якого складно уявити повсякденну діяльність інженера, медика, юриста чи управлінця. Разом із тим методичний апарат, яким послуговується вища школа для викладання англійської, далеко не завжди відповідає тому темпу, з яким цифрові технології проникають у навчальну практику. Ще кілька років тому основною технічною підмогою лишалися електронні словники та мультимедійні матеріали, тоді як сьогодні йдеться про принципово інший рівень автоматизації. Саме на перехресті двох цих процесів – зростаючого запиту на якісну мовну підготовку та швидкого поступу в галузі комп'ютерних наук – сформувався потужний чинник оновлення освітніх практик, а саме штучний інтелект (далі – ШІ).

Зростання інтересу до ШІ-технологій у галузі мовної підготовки зумовлене низкою цілком обґрунтованих чинників. Як слушно зауважують Crompton, Edmett, Ichaporia та Burke (2024), саме алгоритми штучного інтелекту вперше перевели ідею індивідуального зворотного зв'язку в режимі реального часу з площини теоретичних міркувань у площину педагогічної практики, адже в умовах роботи з великими академічними групами забезпечити таку індивідуалізацію силами одного викладача було, відверто кажучи, неможливо. Поряд із цим варто зазначити ще одну суттєву рису ШІ-систем: їхні адаптивні алгоритми здатні автоматично регулювати рівень складності пропонованих вправ, орієнтуючись на поточну підготовку конкретного студента. Це дає змогу пом'якшити добре знайому будь-якому практикуючому викладачеві проблему – коли в одній і тій самій групі комусь із здобувачів завдання виявляються занадто простими й через це зникає мотивація, а комусь, навпаки, надто складними, що породжує розчарування і небажання працювати далі. За своїм задумом подібний механізм відповідає логіці індивідуального репетиторства, проте

від останнього його вигідно відрізняє масштабованість: та сама система може паралельно працювати з десятками й навіть сотнями студентів, не втрачаючи при цьому індивідуального підходу до кожного.

Утім, було б помилкою думати, що поява ШІ в навчальних аудиторіях – це лише питання підключення нового програмного забезпечення. Насправді за цим стоїть низка непростих педагогічних і етичних дилем, готових відповідей на які освітянська спільнота поки не має. Лелека (2023) цілком слушно піднімає тему академічної доброчесності: річ у тім, що межа між використанням ChatGPT як навчального помічника і банальним перекладанням інтелектуальної роботи на алгоритм виявляється дуже тонкою, і коли студент цю межу переступає, під сумнів потрапляє вже не окрема оцінка, а освітній процес як такий. Рідель і Кириченко (2024) підходять до справи з іншого боку та фіксують проблему, яку рідше обговорюють публічно: немало викладачів, у яких немає достатнього досвіду роботи із цифровими технологіями, елементарно не можуть розпізнати, де алгоритм видає коректну інформацію, а де – правдоподібну, але хибну, і так технологія поволи починає підмінювати собою педагогічну експертизу.

Якщо говорити конкретно про Україну, то тут ця проблематика вийшла на передній план відносно недавно. Рубіжною подією став кінець 2022 року – момент, коли ChatGPT відкрили для вільного користування. Вітчизняні педагоги й методисти тоді вперше на власному досвіді побачили, як студент може за лічені секунди згенерувати цілком пристойний за формою англomовний текст, при цьому маючи доволі поверхове уявлення про те, що саме там написано. Стало очевидно: просто скласти перелік існуючих ШІ-сервісів і описати їхні функції вже замало. Потрібен ґрунтовний теоретичний аналіз, який би систематизував наявні знання і визначив, за яких умов ці інструменти варто залучати до освітнього процесу, а за яких їх використання може призвести до небажаних наслідків.

Мета дослідження: на основі аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел здійснити теоретичне осмислення педагогічного потенціалу ШІ-інструментів у процесі навчання англійської мови студентів немовних спеціальностей у закладах вищої освіти (далі – ЗВО), систематизувати їхні переваги й ризики, а також запропонувати теоретичну модель інтеграції цих технологій в освітню практику.

Огляд літератури. Якщо говорити про те, які саме мовленнєві вміння найчастіше намагаються розвивати за допомогою ШІ, то на перших позиціях опиняються писемне мовлення, усна комунікація та читання. До безперечних здобутків дослідники відносять можливість отримувати відгук на виконане завдання практично миттєво, а також гнучкість у налаштуванні навчальних матеріалів під потреби окремого студента. Утім, поруч із перевагами автори чесно фіксують і вразливі аспекти: періодичні технічні неполадки в роботі програм, недостатню спроможність алгоритмів повноцінно враховувати комунікативний контекст висловлювання, а крім того – цілком реальний ризик того, що систематичне орієнтування на машинні зразки може поступово нівелювати індивідуальний стиль мовлення студентів, роблячи його одноманітним.

Ґрунтовний звіт British Council, над яким працювали Edmett, Ichaporia, Crompton та Crichton (2024), підсумовує десятирічний досвід дослідницької та практичної роботи у цій сфері. Головний висновок авторів зводиться до того, що ШІ дійсно змінює підходи до навчання англійської, але без системної підготовки педагогів і про-

думаних методичних орієнтирів ці зміни ризикують залишитися хаотичними. Автори наголошують на тому, що технологія сама по собі не є ні добром, ні злом – усе залежить від того, як саме її інтегрують у педагогічний процес і наскільки свідомо з нею поводяться обидві сторони – і викладач, і студент.

Не менш важливим є і мотиваційний аспект цієї проблематики. Так, AlTwijri та Alghizzi (2024) опрацювали двадцять шість досліджень, зібраних із баз IEEE, Wiley, Web of Science, Sage та Science Direct, і на підставі цього аналізу констатували, що використання ШІ-інструментів в освітньому процесі дійсно сприяє підвищенню зацікавленості та включеності тих студентів, які вивчають англійську як іноземну мову, причому одночасно спостерігається і зниження рівня тривожності – стану, який доволі часто супроводжує процес засвоєння іноземної мови. До схожих висновків прийшли також Li, Zhou та Chiu (2024), які підійшли до проблеми з позицій теорії самодетермінації Десі та Райана й показали, що чат-боти, які працюють на основі технологій штучного інтелекту, здатні задовольняти три фундаментальні психологічні потреби того, хто навчається, а саме: потребу в автономії, потребу відчувати власну спроможність і потребу у зв'язку з іншими людьми.

Crompton і Burke (2024) на сторінках "TechTrends" детально розібрали труднощі, з якими стикаються викладачі та студенти при роботі із ChatGPT, і серед іншого виділили проблему так званих "галюцинацій" – тобто тих ситуацій, коли система видає відповідь, що на перший погляд здається цілком логічною і грамотною, однак за змістом виявляється помилковою. Якщо говорити саме про вивчення мови, то ця небезпека стає відчутнішою, ніж в інших предметних галузях: людина, яка ще тільки формує власне відчуття мовної норми, навряд чи зможе самостійно відрізнити коректний зразок від хибного, а отже, цілком може закріпити у своїй практиці неправильну конструкцію, щиро вважаючи її правильною. Kasneci разом зі співавторами (2023) у статті, опублікованій у журналі "Learning and Individual Differences" і широко обговорюваній в академічному середовищі, піднімають це питання ще масштабніше й указують на те, що залучення великих мовних моделей до освіти має спиратися на продуману педагогічну основу, оскільки інакше існує реальна загроза того, що навчання перетвориться на механічне відтворення згенерованих відповідей, а не на справжнє осмислення матеріалу.

Вітчизняна наука теж не стоїть осторонь, і хоча українські розвідки у цьому напрямі розгорнулися пізніше за західні, їхня динаміка помітна. Лелека (2023) на сторінках журналу "Наукові записки" докладно проаналізувала потенціал ChatGPT як інструменту для викладання англійської у вищій школі – передусім у частині роботи з лексикою та граматику – і дійшла висновку, що чат-бот здатен відчутно полегшити підготовку викладача до аудиторних занять. Рідель і Кириченко (2024) у збірнику Бердянського державного педагогічного університету зосередилися на комунікативному аспекті й продемонстрували, що інноваційні технології позитивно впливають і на продуктивні, і на рецептивні мовленнєві вміння студентів.

Серман, Сулейманова та Медейчук (2024) у публікації в журналі "Наука і освіта" відійшли від теоретичних узагальнень і зосередилися на тому, як саме GPT-чат-бот може бути задіяний на практичному занятті: вони описали типи вправ, орієнтованих на розвиток читання, письма й усного мовлення, тим самим показавши, що йдеться не про абстрактну перспективу, а про цілком придатний для аудиторії інструментарій. Гурська (2024)

у своєму виступі на V Міжнародній конференції при Національному авіаційному університеті звернула увагу на роль викладача в цьому процесі й наголосила, що жодний, навіть найдосконаліший, цифровий засіб не дасть очікуваного результату, якщо сам педагог недостатньо орієнтується в цифровому середовищі або не вміє органічно поєднувати такі ресурси зі своєю повсякденною методичною роботою. Калько, Декусар і Лагун (2024) у "Наукових записках" (серія: Філологічні науки) взяли ширший кут зору й розглянули як теоретичне підґрунтя, так і практичні можливості застосування ШІ-методів у процесі навчання іноземних мов у вищій школі, виділивши при цьому окремий блок, присвячений нейромережам і автоматизованим перекладацьким системам. Кадемія, Візнюк, Поліщук та Долинний (2022) ще за кілька років до того окреслили загальну картину присутності штучного інтелекту у мовній освіті й, серед іншого, торкнулися ідеї адаптивного навчання, суть якого полягає в тому, що навчальний маршрут будується не однаково для всіх, а змінюється відповідно до рівня підготовки, темпу засвоєння та індивідуальних особливостей кожного окремого студента.

Попри вагомий внесок названих та інших дослідників, у вітчизняному науковому полі залишається відчутна прогалина: систематизованого теоретичного аналізу можливостей конкретних ШІ-інструментів для розвитку окремих мовних навичок із врахуванням як переваг, так і ризиків проведено поки що недостатньо. Переважна біль-

шість українських публікацій тягнє до оглядового формату загального характеру, тоді як робіт, що пропонують чітку модель інтеграції ШІ в освітній процес із визначенням ролей викладача та студента, ще менше. Це дослідження покликане певною мірою заповнити цей пробіл.

Методи

Дослідження має теоретичний характер і ґрунтується на комплексному аналізі наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів за 2019–2025 роки. Пошук джерел здійснювався за базами Scopus, Web of Science та Google Scholar із використанням запитів "artificial intelligence", "English language teaching", "ChatGPT", "EFL", "AI language learning". Усього було опрацьовано понад 40 наукових робіт, з яких 19 найбільш релевантних увійшли до фінального списку використаних джерел. У роботі застосовано такі методи: аналіз і синтез – для вивчення теоретичних засад; порівняльний метод – для зіставлення функціональних можливостей різних ШІ-інструментів; метод класифікації – для систематизації переваг і ризиків; метод моделювання – для побудови теоретичної моделі інтеграції.

Результати

Аналіз наукової літератури дав змогу виокремити чотири основні групи ШІ-інструментів, які використовуються у процесі навчання англійської мови у ЗВО, і визначити їхню спеціалізацію щодо конкретних мовних навичок. Результати систематизації подано в табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація ШІ-інструментів для навчання англійської мови

Інструмент	Тип ШІ-технології	Основне призначення	Мовні навички
ChatGPT	Велика мовна модель (LLM)	Генерація тексту, діалог, пояснення граматики, перевірка структури	Письмо, читання, лексика, говоріння
Grammarly	NLP + ML для аналізу тексту	Автоматична перевірка граматики, стилю, пунктуації в реальному часі	Письмо, лексика
Duolingo	Адаптивний алгоритм + гейміфікація	Інтервальне повторення лексики, мікронавчання через ігрові механіки	Лексика, читання
Elsa Speak	Розпізнавання мовлення (ASR)	Тренування вимови, аналіз інтонації та артикуляції на рівні фонем	Говоріння (вимова)

Джерело: систематизовано автором на основі Crompton et al. (2024), Серман та ін. (2024), Калько та ін. (2024).

Як можна побачити з наведеної таблиці, кожен із розглянутих інструментів займає свою окрему нішу й розрахований на розв'язання певного кола навчальних завдань. ChatGPT, в основі якого лежить архітектура великої мовної моделі, серед усіх проаналізованих засобів виявляє найширший діапазон застосування – він придатний для роботи практично з будь-яким видом мовленнєвої діяльності, хоча, як справедливо зауважують Crompton і Burke (2024), якість його роботи помітно коливається залежно від того, яке саме завдання перед ним ставиться. Grammarly, що базується на потужних алгоритмах оброблення природної мови та машинного навчання, є неперевершеним інструментом для поліпшення письменої комунікації. Він надає користувачам миттєві рекомендації щодо граматичної правильності, стилістичної вишуканості та загальної композиції тексту, охоплюючи як дрібні деталі, так і загальну структуру. Duolingo, з іншого боку, майстерно використовує елементи гейміфікації та методику інтервальних повторень для ефективного розширення лексичного запасу. Ця платформа перетворює процес вивчення нових слів із рутинного на захоплююче заняття, сповнене духом змагання та постійної мотивації. Elsa Speak, зосереджуючись на критично важливому аспекті мовлення – вимові, пропонує унікальні можли-

вості для її удосконалення. Завдяки передовій технології автоматичного розпізнавання мовлення користувачі можуть детально аналізувати точність своєї артикуляції, аж до окремих фонем, що робить його незамінним для тих, хто прагне досягти бездоганної вимови самостійно.

Цілісний погляд на функціональну екосистему ШІ-інструментів для навчання англійської мови дає змогу подати у вигляді схеми, що наочно демонструє розподіл інструментів за мовними навичками та описує механізми їхнього впливу (рис. 1).

Рис. 1 наочно засвідчує, що розглянуті інструменти не існують відокремлено один від одного, а радше складають певну взаємопов'язану систему, у якій кожен елемент відповідає за свою ділянку мовного розвитку. Серман, Сулейманова і Медейчук (2024), ілюструючи це конкретними прикладами з навчальної практики, переконливо показали, що найвідчутніший ефект досягається тоді, коли викладач поєднує одразу декілька ШІ-сервісів, оскільки жоден із них, узятий окремо, не спроможний рівноцінно охопити всі грані мовної компетенції. Водночас слід наголосити на тому, що сама по собі наявність кількох технічно досконалих засобів ще не гарантує якісного результату – багато що визначається тим, наскільки продумано педагог ставить навчальні цілі для кожного з обраних інструментів,

наскільки свідомо розподіляє їх за етапами заняття і наскільки уважно супроводжує студентів у процесі роботи з ними, вчасно скеровуючи й коригуючи їхні дії.

На основі аналізу літератури було систематизовано основні переваги та ризики використання ШІ-інструментів, що дає змогу отримати збалансоване уявлення про педагогічний потенціал цих технологій (табл. 2).

Рис. 1. Розподіл ШІ-інструментів за мовними навичками: функціональна екосистема

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 2

Переваги та ризики інтеграції ШІ-інструментів у навчання англійської мови

№	Переваги	№	Ризики
1	Миттєвий персоналізований зворотний зв'язок (Crompton et al., 2024)	1	Загроза академічній доброчесності – розмита межа між допомогою та плагіатом (Лелека, 2023)
2	Адаптація складності завдань до рівня студента (Kasneci et al., 2023)	2	Надмірна залежність від технологій – зниження самостійності мислення (Godwin-Jones, 2022)
3	Зниження мовної тривожності – безоціночне середовище (AITwijri, & Alghizzi, 2024)	3	Неодноразова цифрова готовність викладачів (Рідель, & Кириченко, 2024; Гурська, 2024)
4	Збільшення обсягу мовної практики через мобільність (Li et al., 2024)	4	"Галюцинації" ШІ – генерація хибної інформації (Crompton, & Burke, 2024)
5	Мотиваційний ефект гейміфікації та інтерактивності (Mananay, 2024)	5	Зрівнялівка мовлення – формування однотипних мовних зразків (Crompton et al., 2024)
6	Звільнення викладача від рутинної роботи (Серман та ін., 2024)	6	Нерівний доступ студентів до технологій та інтернету (Кадемія та ін., 2022)

Джерело: систематизовано автором на основі аналізу наукових джерел.

Якщо уважно проаналізувати зміст табл. 2, то стає очевидним, що переваги ШІ-інструментів і пов'язані з ними ризики існують не окремо одне від одного, а фактично є двома гранями одного й того самого явища. Візьмімо для прикладу швидкість відгуку: програми на кшталт Grammarly справді миттєво сигналізують про помилку, і це, безперечно, корисно на початкових етапах вивчення мови. Разом із тим, якщо людина тривалий час працює в режимі, де кожна неточність автоматично підсвічується і пропонується готовий варіант заміни, її власний "внутрішній редактор" поступово атрофується. Студент перестає помічати помилки у своїх роботах, оскільки їх виправляє алгоритм. Ще одним спірним аспектом є питання емоційного комфорту. Kasneci зі співавторами (2023) наголошують, що при впровадженні ШІ в навчання необхідно враховувати його двоїстість, інакше технологія може дати зворотний ефект.

Окремо хочеться сказати про мотивацію, оскільки це, мабуть, одне з найбільш неоднозначних місць у всій дискусії навколо ШІ в мовній освіті. Li, Zhou та Chiu (2024) взяли за основу теорію самодетермінації і на її базі намагалися пояснити, чому деякі студенти дійсно починають вчитися охочіше, коли працюють з інтелектуальними платформами. Їхня логіка така: щоб людина хотіла вчитися не з примусу, а з власного інтересу, їй треба відчувати, що вона щось вирішує сама. І справді, коли ти можеш обрати, о котрій годині сісти за вправи, яку тему взяти першою, а яку відкласти на потім, виникає враження, ніби ти керуєш процесом, а не тебе тягнуть за розкладом, складеним кимось іншим. Ще один момент – спільна робота онлайн. Вона, звичайно, дає якесь від-

чуття, що ти не один, що поруч є люди з такими самими завданнями, але давайте будемо чесні: це зовсім не те саме, що жива розмова в аудиторії, де можна перепитати, пожартувати, побачити реакцію співрозмовника. Отже, порівнювати одне з одним тут складно. А доречним у цьому випадку є застереження AITwijri та Alghizzi (2024): значна частина тієї радості, з якою студенти беруться за нові технології, скоріш за все тримається просто на тому, що це щось свіже і незвичне. Поки інструмент новий, він цікавий сам по собі, але минає якийсь час, усе стає звичним, і початковий ентузіазм потроху згасає, як це буває майже з будь-якою новинкою. Якщо після першого знайомства з технологією педагог не вибудовує цілеспрямовану систему роботи, яка б утримувала й поглиблювала інтерес студента, то ентузіазм доволі швидко вичерпується. Показовим прикладом тут може бути Duolingo з його продуманою системою заохочень: щоденні серії, очки досвіду, таблиці лідерів – усе це захоплює в перші тижні. Але коли ейфорія спадає, виявляється, що засвоєні в додатку слова існують ніби в окремому світі, відірвані від реального мовлення, і без цілеспрямованих зусиль викладача вони так і не стають частиною активного словника, яким студент міг би послуговуватися поза межами застосунку.

Аналіз зарубіжних емпіричних досліджень і систематичних оглядів дає змогу зробити узагальнення щодо того, для розвитку яких саме мовних навичок ШІ-інструменти є найбільш і найменш ефективними (табл. 3).

Згідно із систематизованими даними у табл. 3 бачимо, що найпомітніший результат від упровадження технологій спостерігається саме у сфері письма. І це, якщо

задуматися, цілком логічно – письмо, по суті, передбачає поетапну роботу з текстом, де кожен правку можна одразу побачити й оцінити. Gayed зі своєю дослідницькою групою (2022), які опублікували статтю у "Computers and Education: Artificial Intelligence", детально проаналізували, яким чином присутність автоматизованого інструменту позначається на якості студентських письмових робіт. З'ясувалося, що помилок граматичного характеру справді стає менше, а лексика, до якої вдаються студенти, поступово урізноманітнюється. Водночас Godwin-Jones (2022), публікуючись у "Language Learning & Technology", не заперечує цих спостережень, але звертає увагу на один нюанс, який часто випускають із поля зору. Річ у тім, що позитивний вплив технологій зникає, щойно людина починає механічно приймати всі підказки системи, навіть не замислюючись над тим, у чому полягала її початкова помилка, тобто інструмент

працює лише тоді, коли студент свідомо аналізує кожну пропозицію програми. Якщо ж говорити про читання та засвоєння нових слів, то тут прогрес не такий різкий, хоча теж є. Принцип дії відрізняється: програма добирає матеріал, орієнтуючись на поточний рівень того, хто навчається, і періодично підкидає вже знайомі лексичні одиниці, щоб ті не вивітрилися з голови. Mananay (2024), чия стаття вийшла в "International Journal of Learning, Teaching and Educational Research", наголошує якраз на тому, що кожен може просуватися з тією швидкістю, яка йому підходить, і це принципово відрізняє таке навчання від традиційного заняття в аудиторії, оскільки коли перед викладачем сидять двадцять чи тридцять студентів, кожен із яких знає мову на різному рівні, то забезпечити по-справжньому індивідуальний підхід до кожного – завдання майже нездійсненне.

Таблиця 3

Ефективність ШІ-інструментів для розвитку окремих мовних навичок

Мовна навичка	Рівень ефективності	Механізм впливу	Джерела
Писемне мовлення	Високий	Миттєве корегування граматики, стилю, структури; ітеративне поліпшення тексту	Gayed et al. (2022); Godwin-Jones (2022); Crompton et al. (2024)
Читання	Середній – високий	Адаптивна складність текстів, пояснення контексту, лексична підтримка	Crompton et al. (2024); Mananay (2024)
Лексика	Середній – високий	Інтервальне повторення, контекстне вживання, гейміфікація	Li et al. (2024); AlTwijri, & Alghizzi (2024)
Усне мовлення	Середній	Тренування вимови через ASR; діалог із чат-ботом як проміжний етап	Рідель, & Кириченко (2024); Серман та ін. (2024)
Аудіювання	Низький	Обмежені можливості; потребує спеціалізованих платформ	Crompton et al. (2024)

Джерело: узагальнено автором на основі аналізу систематичних оглядів.

З усім мовленням ситуація складніша – тут ефективність оцінюється як середня, і причини лежать у самій природі цього вміння. Одна справа – знати потрібне слово чи граматичну конструкцію, і зовсім інша – вчасно дістати це з пам'яті посеред живої розмови, не загубити нитку думки, не розгубитися від несподіваної репліки співрозмовника. Коли людина говорить іноземною мовою в реальному часі, від неї вимагається не якась одна окрема вправність, а одразу кілька речей, які мають працювати разом. Треба встигати формувати відповідь, поки співрозмовник не втратив терпіння, вірити у власні сили, навіть якщо словниковий запас ще далекий від ідеалу, і бути готовим до моментів, коли слово чи граматична форма просто не згадується – тоді доводиться на ходу вигадувати, як сказати те саме інакше. Усі ці складники переплітаються між собою, і відтворити їхню взаємодію штучно поки що не вдається. Існуючі технологічні розробки, попри значний прогрес останніх років, не досягли того рівня, на якому вони могли б створити умови, хоча б наближені до тих, що складаються під час живої бесіди двох людей. Рідель і Кириченко (2024) висловлюють думку, з якою важко не погодитися: чат-бот цілком придатний для того, щоб виконувати функцію підготовчого етапу – свого роду простору для мовленнєвих проб, де студент може намагатися говорити й помилятися, усвідомлюючи, що за цим не стоїть ані оцінка, ані чийсь осуд. Однак ототожнювати таку практику з реальною міжособистісною взаємодією, де є емоції, непередбачуваність і необхідність зчитувати невербальні сигнали, на сьогоднішній момент немає достатніх підстав.

Найскладніша ситуація склалася навколо аудіювання, тобто здатності сприймати іншомовне мовлення

на слух. Якщо проаналізувати наявні на ринку рішення, побудовані на базі штучного інтелекту, то з'ясується, що жодне з них не пропонує по-справжньому дієвого механізму для розвитку саме цього вміння. Причина лежить не стільки у площині методики, скільки має суто інженерний характер. Адже для того, щоб побудувати інструмент, який би реально допомагав навчитися розуміти мову на слух, необхідно водночас забезпечити кілька технологічних складників: мовленнєвий синтез, що звучить природно, а не механічно, гнучке керування темпом подачі матеріалу, представленість різних вимовних варіантів і діалектних особливостей, а також алгоритм, здатний оцінити підготовку конкретного студента й запропонувати йому аудіоматеріал відповідного ступеня складності. Примітно, що кожна із зазначених технологій уже реалізована окремо й демонструє прийнятні результати, проте їхнє поєднання в межах одного цілісного продукту, який був би водночас функціональним і зручним для кінцевого користувача, залишається завданням, до розв'язання якого розробники ще не підійшли впритул.

На основі здійсненого аналізу нами запропоновано теоретичну модель, яка визначає ключові компоненти й умови ефективної інтеграції ШІ у процес викладання англійської мови у ЗВО (рис. 2).

Запропонована модель (рис. 2) ґрунтується на принципі доповнюваності: ШІ не замінює викладача, а стає інструментом, який розширює можливості педагога та студента. Модель складається з трьох блоків: передумови (що потрібно для початку інтеграції), процесу (як саме відбувається робота із ШІ на занятті та поза ним) і результату (яких навчальних ефектів можна очікувати). Ключовою ланкою моделі є фігура викладача, що виконує чотири ролі: методиста, фасилітатора,

наставника й аналітика. Wang, Li, Tan, Yang і Lei (2023) кажуть про те, про що багато хто здогадується, але мало хто бере до уваги всерйоз: усе починається з викладача. Якщо він сам не розуміє, для чого йому ці технології і як з ними поводитися, то ніякого результату не буде, хоч яку досконалу платформу йому не запропонуй. У сучасному науковому дискурсі дедалі частіше зустрічається поняття "AI readiness", яке, попри зовнішню простоту, містить у собі значно глибший зміст, аніж просто вміння натиснути потрібну кнопку чи налаштувати програму. Ідеться, по суті, про педагогічну компе-

тентність іншого ґатунку – про спроможність викладача критично оцінити власний навчальний курс і визначити, на яких саме його етапах залучення технологічного інструменту матиме реальне дидактичне обґрунтування, а де воно виявиться зайвим або навіть шкідливим, оскільки відтягуватиме увагу студента від того, на чому він мав би зосередитися. Іншими словами, за цим терміном криється не питання "чи вмію я працювати з програмою", а радше питання "чи розумію я, навіщо саме тут вона мені потрібна і що станеться, якщо я її застосую недоречно".

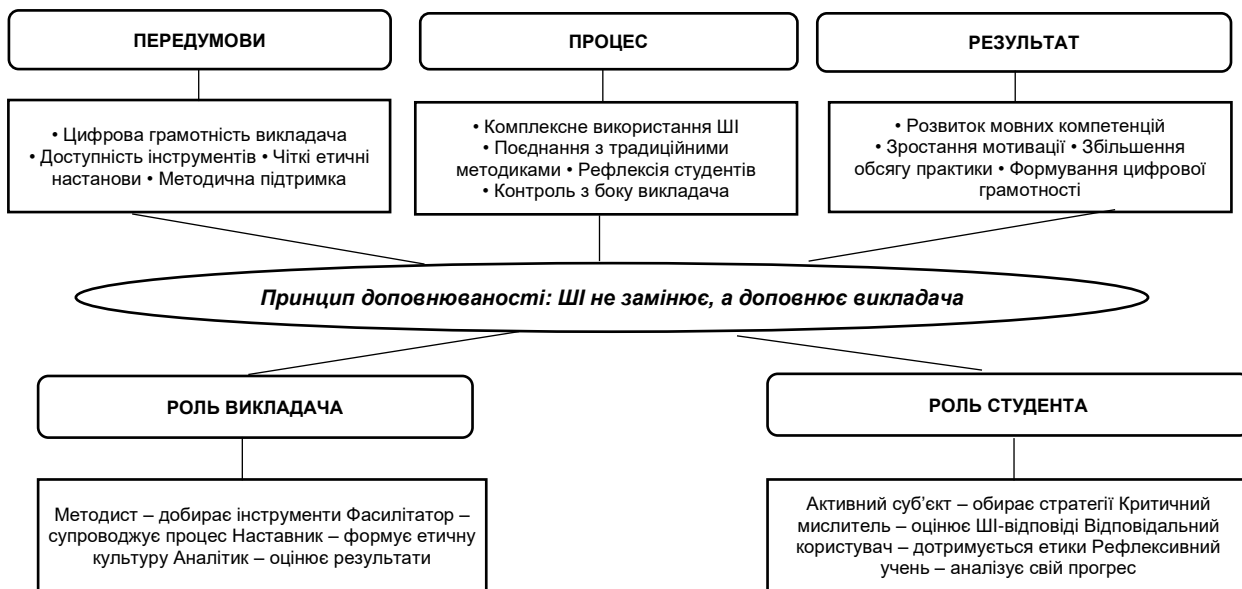

Рис. 2. Теоретична модель інтеграції ШІ-інструментів у процес навчання англійської мови у ЗВО

Джерело: розроблено автором на основі Crompton et al. (2024), Гурська (2024), Wang et al. (2023).

Водночас і від студента тепер чекають зовсім іншого. Раніше достатньо було прийти на пару, послухати, занотувати головне і переказати на іспиті. Зараз цього замало. Потрібно вміти розібратися, який саме інструмент підходить для конкретного завдання, поставитися до його відповіді із часткою скепсису, а ще – не забувати, що списати у програми й написати з її допомогою – це дві принципово різні речі. Pokrivcakova (2019) говорила про це ще тоді, коли про ChatGPT ніхто й не чув, – вона переконувала, що вчити працювати з технологіями треба не тільки викладачів, а й самих студентів. Відтоді ця думка аж ніяк не застаріла, скоріше навпаки. Chiu (2024), публікуючись у "Computers and Education: Artificial Intelligence", іде ще далі: на його переконання, справжня цінність генеративного інтелекту розкривається не тоді, коли він щось робить замість людини, а коли підштовхує її мислити інакше. Скажімо, програма видає своє формулювання, студент дивиться на нього, порівнює зі своїм і починає розмірковувати: а що, власне, краще і з яких причин. І ось саме в цей момент, коли треба обґрунтувати вибір, і запускається той процес, заради якого все й затівалося.

Дискусія і висновки

Здійснений теоретичний аналіз дає змогу зробити кілька важливих узагальнень. По-перше, ШІ-інструменти мають нерівномірний потенціал щодо розвитку різних мовних навичок: найбільшу ефективність вони демонструють у сфері писемного мовлення, дещо меншу – для

читання та лексики, і найскромнішу – для усної комунікації та аудіювання. Ця нерівномірність пояснюється технічними особливостями наявних інструментів і має враховуватися при проектуванні навчальних курсів: покладатися виключно на ШІ для розвитку усного мовлення чи аудіювання було б методичною помилкою.

Другий момент, який не можна оминати, – усе хороше, що дає штучний інтелект у навчанні, тягне за собою і щось проблемне. Причому це не просто окремі недоліки, які існують десь самі по собі, – ні, вони виникають із тих самих коренів, що й переваги. Моментальна реакція на помилку – чудово, але студент дуже швидко звикає, що хтось завжди підкаже, і розучується шукати відповідь сам. Менше хвилювання під час практики з ботом – теж добре, але в якийсь момент людина починає уникати справжніх розмов, оскільки з програмою безпечніше і простіше. Можливість тренуватися скільки завгодно і коли завгодно – безумовний плюс, однак межа між "тренуюся за допомогою технології" та "даю технології зробити все за мене" буває дуже тонкою, і перетнути її можна навіть не помітивши. Якщо цю подвійність не визнати відразу, то будь-яке впровадження розсиплеться при першому ж зіткненні з реальністю. Тому перше, що потрібно зробити, – домовитися про конкретні правила гри: у яких завданнях використання інструментів вітається, а в яких студент має впоратися сам; що вважається допомогою, а що вже виходить за межі допустимого. Без такого регламенту

навіть найкращий інструмент може заподіяти більше шкоди, ніж користі.

Третій момент, який заслуговує на окрему увагу, пов'язаний із роллю самого викладача у процесі впровадження штучного інтелекту в мовну освіту. Без перебільшення можна стверджувати, що саме від педагога залежить, у якому напрямі працюватиме технологія: допомагатиме студентів вчитися думати іноземною мовою чи, навпаки, створить для нього комфортну можливість цього не робити. Гурська (2024) і Wang зі співавторами (2023) незалежно одна від одного доходять схожого висновку: якщо викладач не розуміє, з якою метою і яким чином має використовуватися той чи інший інструмент на занятті, то жодної користі від нього не буде, яким би технологічно досконалим він не був. Звідси випливає, що підготовка педагогічних кадрів до осмисленої роботи з такими системами – це не факультативна рекомендація, а нагальна потреба, яку вже неможливо ігнорувати. Pokrivcakova (2019) конкретизує, що саме має входити до змісту такої підготовки, і її перелік виходить далеко за межі суто технічних умінь. Окрім навичок роботи з конкретними програмними продуктами, викладач повинен орієнтуватися у дидактичних засадах технологічної інтеграції, мати сформовану звичку перевіряти й ставити під сумнів те, що пропонує алгоритм, а також уміти прищеплювати цю звичку своїм студентам, формуючи в них відповідальне ставлення до використання подібних засобів.

По-четверте, запропонована теоретична модель інтеграції, побудована на принципі доповнюваності, може слугувати орієнтиром для розроблення конкретних методичних рекомендацій. Модель визначає передумови, процесуальні характеристики й очікувані результати інтеграції, а також чітко розподіляє ролі між викладачем і студентом. Практична цінність моделі полягає в тому, що вона може бути адаптована до різних навчальних контекстів – від окремого заняття з граматики до цілого семестрового курсу англійської мови за професійним спрямуванням.

Перспективним продовженням цього напрямку є проведення емпіричних досліджень в українських ЗВО із чітко побудованим експериментальним дизайном, а також вивчення того, як ШІ-технології працюватимуть у мульти-модальному навчальному середовищі – з використанням відеогенерації, голосових помічників, елементів віртуальної реальності – а також порівняльний аналіз придатності різних великих мовних моделей для потреб викладання англійської як іноземної.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Гурська, О. О. (2024). *Вплив програми штучного інтелекту ChatGPT на навчання іноземних мов у закладах вищої освіти*. У О. М. Акмалдінова (Ред.). Лінгвістичні та методологічні аспекти викладання іноземних мов професійного спрямування (с. 42–45). НАУ. <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/f540221e-b3db-45ee-b97d-23a7a3f1cb88>
- Кадемія, М., Візнюк, І., Поліщук, А., & Долинний, С. (2022). Використання штучного інтелекту у вивченні іноземної мови здобувачами освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання*, 63, 153–163. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-63-153-163>
- Калько, Р. М., Декусар, Г. Г., & Лагун, К. Д. (2024). Теоретичні та практичні засади використання методів штучного інтелекту при вивченні іноземних мов у ЗВО. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 210, 203–210. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-25>
- Лелека, Т. О. (2023). ChatGPT як інструмент викладання англійської мови у вищій школі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 211, 168–172. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-211-168-172>

Рідель, Т., & Кириченко, Т. (2024). Штучний інтелект та його роль у розвитку комунікативних навичок студентів під час вивчення англійської мови. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 2, 245–254. <https://dspace.bdpu.org.ua/items/b6a32b31-7665-42f5-8aee-c9bbdb029363>

Серман, Л., Сулейманова, І., & Медейчук, О. (2024). Інтеграція чат-боту GPT в процес вивчення англійської мови. *Наука і освіта*, 1, 56–63. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-1-6>

AlTwijiri, L., & Alghizzi, T. M. (2024). Investigating the integration of artificial intelligence in English as foreign language classes. *Heliyon*, 10(10), e31053. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31053>

Chiu, T. K. F. (2024). Future research recommendations for transforming higher education with generative AI. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 6, 100197. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2023.100197>

Crompton, H., & Burke, D. (2024). The educational affordances and challenges of ChatGPT. *TechTrends*, 68, 380–392. <https://doi.org/10.1007/s11528-024-00939-0>

Crompton, H., Edmett, A., Ichaporia, N., & Burke, D. (2024). AI and English language teaching: Affordances and challenges. *British Journal of Educational Technology*, 55(6), 2503–2529. <https://doi.org/10.1111/bjet.13460>

Edmett, A., Ichaporia, N., Crompton, H., & Crichton, R. (2024). Artificial intelligence and English language teaching: Preparing for the future. *Journal of China Computer-Assisted Language Learning*, 5(1), 156–161. <https://doi.org/10.1515/jccall-2023-0032>

Gayed, J. M., Carlon, M. K. J., Oriola, A. M., & Cross, J. S. (2022). Exploring an AI-based writing assistant's impact on English language learners. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 3, 100055. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100055>

Godwin-Jones, R. (2022). Partnering with AI: Intelligent writing assistance and instructed language learning. *Language Learning & Technology*, 26(2), 5–24. <https://doi.org/10.64152/10125/73474>

Kasneji, E., Sebler, K. et al. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. *Learning and Individual Differences*, 103, 102274. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274>

Li, Y., Zhou, X., & Chiu, T. K. F. (2024). Systematic review on AI chatbots and ChatGPT for language learning from SDT. *Interactive Learning Environments*, 33(3), 1850–1864. <https://doi.org/10.1080/10494820.2024.2400090>

Mananay, J. A. (2024). Integrating artificial intelligence in language teaching. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 23(9), 361–382. <https://doi.org/10.26803/ijlter.23.9.19>

Pokrivcakova, S. (2019). Preparing teachers for the application of AI-powered technologies in foreign language education. *Journal of Language and Cultural Education*, 7(3), 135–153. <https://doi.org/10.2478/jolace-2019-0025>

Wang, X., Li, L., Tan, S. C., Yang, L., & Lei, J. (2023). Preparing for AI-enhanced education: Conceptualizing and empirically examining teachers' AI readiness. *Computers in Human Behavior*, 146, 107798. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.107798>

References

AlTwijiri, L., & Alghizzi, T. M. (2024). Investigating the integration of artificial intelligence in English as foreign language classes. *Heliyon*, 10(10), e31053. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31053>

Chiu, T. K. F. (2024). Future research recommendations for transforming higher education with generative AI. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 6, 100197. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2023.100197>

Crompton, H., & Burke, D. (2024). The educational affordances and challenges of ChatGPT. *TechTrends*, 68, 380–392. <https://doi.org/10.1007/s11528-024-00939-0>

Crompton, H., Edmett, A., Ichaporia, N., & Burke, D. (2024). AI and English language teaching: Affordances and challenges. *British Journal of Educational Technology*, 55(6), 2503–2529. <https://doi.org/10.1111/bjet.13460>

Edmett, A., Ichaporia, N., Crompton, H., & Crichton, R. (2024). Artificial intelligence and English language teaching: Preparing for the future. *Journal of China Computer-Assisted Language Learning*, 5(1), 156–161. <https://doi.org/10.1515/jccall-2023-0032>

Gayed, J. M., Carlon, M. K. J., Oriola, A. M., & Cross, J. S. (2022). Exploring an AI-based writing assistant's impact on English language learners. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 3, 100055. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100055>

Godwin-Jones, R. (2022). Partnering with AI: Intelligent writing assistance and instructed language learning. *Language Learning & Technology*, 26(2), 5–24. <https://doi.org/10.64152/10125/73474>

Gurska, O. O. (2024). *The impact of the ChatGPT artificial intelligence program on foreign language teaching in higher education institutions*. In O. M. Akmalidnova (Ed.). *Linguistic and methodological aspects of teaching foreign languages of professional orientation* (pp. 42–45). NAU [in Ukrainian]. <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/f540221e-b3db-45ee-b97d-23a7a3f1cb88>

Kademiy, M., Viznyuk, I., Polishchuk, A., & Dolynnyi, S. (2022). The use of artificial intelligence in foreign language learning by students. *Modern information technologies and innovative teaching methods*, 63, 153–163 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-63-153-163>

Kalko, R. M., Dekusar, G. G., & Lagun, K. D. (2024). Theoretical and practical principles of using artificial intelligence methods in foreign language learning in higher education. *Scientific notes. Series: Philological sciences*, 210, 203–210 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-25>

Kasneci, E., Seblor, K. et al. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. *Learning and Individual Differences*, 103, 102274. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274>

Leleka, T. O. (2023). ChatGPT as a tool for teaching English in higher education. *Scientific notes. Series: Pedagogical sciences*, 211, 168–172 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-211-168-172>

Li, Y., Zhou, X., & Chiu, T. K. F. (2024). Systematic review on AI chatbots and ChatGPT for language learning from SDT. *Interactive Learning Environments*, 33(3), 1850–1864. <https://doi.org/10.1080/10494820.2024.2400090>

Mananay, J. A. (2024). Integrating artificial intelligence in language teaching. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 23(9), 361–382. <https://doi.org/10.26803/ijlter.23.9.19>

Pokrivcakova, S. (2019). Preparing teachers for the application of AI-powered technologies in foreign language education. *Journal of Language and Cultural Education*, 7(3), 135–153. <https://doi.org/10.2478/jolace-2019-0025>

Riedel, T., & Kyrychenko, T. (2024). Artificial Intelligence and Its Role in the Development of Students' Communicative Skills in Learning English. *Scientific Notes of the Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, 2, 245–254 [in Ukrainian]. <https://dspace.bdu.org.ua/items/b6a32b31-7665-42f5-8aec-c9bbbd029363>

Serman, L., Suleymanova, I., & Medeychuk, O. (2024). Integration of the GPT chatbot into the process of learning English. *Science and Education*, 1, 56–63 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-1-6>

Wang, X., Li, L., Tan, S. C., Yang, L., & Lei, J. (2023). Preparing for AI-enhanced education: Conceptualizing and empirically examining teachers' AI readiness. *Computers in Human Behavior*, 146, 107798. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.107798>

Отримано редакцією журналу / Received: 23.04.26

Прорецензовано / Revised: 15.05.26

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26

Опубліковано / Published: 21.09.26

Liliia HONCHARUK, PhD (Philol.)

ORCID ID: 0000-0002-3965-2933

e-mail: honcharuk.lilia@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: A THEORETICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM

Background. In recent years, both domestic and international educational research has shown growing interest in the use of artificial intelligence (AI)-based tools in foreign language learning. English, which continues to serve as the primary language of academic and professional communication worldwide, requires teachers at higher education institutions (HEIs) to continuously review and update their teaching methodologies. The relevance of this topic lies in the fact that AI technologies — including large language models, adaptive learning platforms, and automatic speech recognition systems — offer significant opportunities to personalise the learning process to meet the needs of individual students, reduce teachers' routine workload, and enhance learners' motivation. The aim of this study is to provide a theoretical analysis of the pedagogical potential of AI tools in the context of English language teaching at higher education institutions, to systematize their advantages and potential risks, and to develop a theoretical model for integrating these technologies into educational practice.

Methods. The study was based on a theoretical analysis, systematisation, and synthesis of scholarly publications published by Ukrainian and international researchers between 2019 and 2025. Relevant sources were identified through searches of the Scopus, Web of Science, and Google Scholar databases. The study employed comparative analysis, classification, critical evaluation of the current state of research, and conceptual modelling to develop a theoretical model for integrating AI into the educational process.

Results. The analysis showed that AI tools have the greatest potential for developing writing skills owing to their ability to provide immediate feedback and adaptive learning support; moderate potential for reading and vocabulary building; and the least for speaking and listening skills. The main advantages and potential risks of AI integration were identified and categorised (learning personalisation, reduced language anxiety, increased opportunities for language practice, motivational effect of gamification) as well as the risks (threats to academic integrity, over-reliance on technology, uneven digital readiness of teachers, AI hallucinations). A theoretical model for integrating AI tools into the English language learning process was proposed, built on the principle of complementarity.

Conclusions. The theoretical analysis demonstrates that a thoughtful combination of established methodologies with AI services can significantly contribute to the development of students' language competence in non-language disciplines. However, the success of such integration largely depends on the teacher's willingness to consciously select tools, develop students' ability to critically evaluate AI-generated responses, and systematically enhance their own digital literacy. A promising direction for further research is the empirical verification of the proposed model within Ukrainian higher education institutions.

Keywords: artificial intelligence, English language teaching, higher education, ChatGPT, Grammarly, AI-assisted language learning, digital technologies, theoretical analysis.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 355.23

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.13-25>

Катерина КРАВЧЕНКО, канд. психол. наук

ORCID ID: 0000-0002-8140-1759

e-mail: katerina.kravchenko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Катерина НЕМІНСЬКА, нач. групи психол. супроводу та відновлення

ORCID ID: 0000-0003-1660-1321

e-mail: katherinenosko16232gmail.com

Військова частина А1978, Запоріжжя, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ЯКІСНОГО ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛІВ КОРОТКОТРИВАЛИХ КУРСІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ В МЕЖАХ ФАХОВОЇ ПІДТРИМКИ ПСИХОЛОГІВ ЗС УКРАЇНИ

Вступ. Актуальність дослідження полягає в необхідності вдосконалення системи підвищення кваліфікації психологів ЗС України, збільшення ефективності професійного навчання та впровадження нових психолого-педагогічних підходів у програмах курсів в умовах обмеженого часу навчання, високої інтенсивності освітнього процесу та неоднорідного рівня підготовки слухачів курсів. Отже, метою статті є обґрунтування концептуальної моделі психолого-педагогічного підходу щодо якісного засвоєння матеріалів короткотривалих курсів підвищення кваліфікації в межах фахової підтримки психологів ЗС України.

Методи. Для досягнення зазначеної мети було застосовано теоретичні методи наукових досліджень, а саме: аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації, порівняльного аналізу. Використання цих методів дало змогу вивчити напрацювання в зазначеній галузі, провести огляд та аналіз отриманих іншими вченими даних для їх подальшої систематизації.

Результати. Проаналізовано сучасні психолого-педагогічні підходи до організації короткотривалого професійного навчання, а саме: теорію когнітивного навантаження, андрагогічний підхід, *blended learning* та *flipped learning*. З урахуванням основних чинників, що ускладнюють ефективність засвоєння навчального матеріалу слухачами короткотривалих курсів підвищення кваліфікації, і з метою оптимізації процесу професійного навчання розроблено концептуальну модель психолого-педагогічного підходу. Ця модель включає такі рівні: методологічний, факторний, цільовий, змістовно-функціональний і результативно-корекційний. Також детально розглянуто механізми реалізації психолого-педагогічного підходу в межах зазначеної моделі: когнітивне вирівнювання, мікромодульну організацію навчального матеріалу, змішане навчання, "перевернуте" навчання, практико-орієнтоване навчання, професійний супровід, рефлексію, формувальне й підсумкове оцінювання. Проведено порівняльний аналіз запропонованої моделі з освітніми стандартами НАТО та визначено спільні підходи щодо організації професійного навчання.

Висновки. Запропонована концептуальна модель психолого-педагогічного підходу у поєднанні зі змішаним форматом навчання, мікромодульною організацією навчального контенту, з акцентом на когнітивному вирівнюванні теоретичної бази знань і практико-орієнтованому підході відповідає основним викликам підвищення професійної кваліфікації психологів ЗС України в умовах повномасштабного російського вторгнення та світовим тенденціям розвитку військової професійної освіти. Її впровадження сприятиме більш ефективному формуванню професійних компетентностей психологів ЗС України.

Ключові слова: фахова підтримка психологів, короткотривалі курси підвищення кваліфікації, психолого-педагогічний підхід, когнітивне вирівнювання, змішане навчання, мікромодульне навчання, практико-орієнтований підхід, військова професійна освіта.

Вступ

Відповідно до розпорядження заступника начальника Генерального штабу ЗС України від 23.01.2024 № 11130 та листа МО України щодо впровадження дорожньої карти з психологічної підтримки персоналу ЗС України від 27.02.2024 № 1202/уд, а також спираючись на положення, визначені в Наказі Головнокомандувача ЗС України "Про затвердження Порядку проведення психологічної підтримки військовослужбовців ЗС України" від 01.08.2024 № 349, був започаткований розвиток нового напрямку в системі психологічної підтримки персоналу ЗС України, а саме фахової підтримки психологів військових частин. Фахова підтримка психологів – це комплекс соціально-психологічних і психолого-педагогічних заходів, способів і методів надання психологічної та професійної допомоги психологам структури психологічної підтримки персоналу ЗС України, а саме військових частин і підрозділів, основною метою якої є підвищення якості надання психологічної допомоги військово-

службовцям, професійний розвиток і профілактика (у т. ч. діагностика) професійного вигорання самих психологів.

У межах розвитку зазначеного напрямку, починаючи з 2025 року, був упроваджений курс підвищення кваліфікації з питань фахової підтримки психологів ЗС України (далі – Курс ФПП). Метою Курсу ФПП є удосконалення рівня підготовки фахівців, які будуть здійснювати підтримку необхідного рівня професійної діяльності психологів. Основними завданнями проведення Курсу ФПП є набуття слухачами таких компетентностей: 1) здатність надавати фахову підтримку психологам ЗС України в роботі (індивідуальній і груповій) з військовослужбовцями, які мають травматичний досвід; 2) здатність обирати ефективні підходи й відповідні техніки для роботи (індивідуальної та групової) з військовослужбовцями, які мають травматичний досвід, і надавати методичні рекомендації щодо їх дієвого застосування; 3) здатність організовувати та проводити практичні заняття із психологами щодо використання інноваційних методів роботи

© Кравченко Катерина, Немінська Катерина, 2026

з військовослужбовцями, які мають травматичний досвід. Серед особливостей Курсу ФПП можна виділити такі: участь найбільш підготовлених фахівців, здатних масштабувати отримані знання у своїх підрозділах; поєднання теоретичної підготовки з практичним опрацюванням реальних кейсів; відпрацювання методології фахової підтримки психологів, зокрема молодих спеціалістів; розвиток практичних навичок застосування сучасних психологічних підходів (когнітивно-поведінкової терапії, нейролінгвістичного програмування тощо) у роботі з військовослужбовцями, які мають травматичний досвід; залучення слухачів до обговорення та вдосконалення проєктів нормативних документів щодо організації фахової підтримки; обмін практичним досвідом із випускниками попередніх курсів; практична спрямованість і короткотривалість Курсу ФПП (до двох тижнів).

Незважаючи на достатню методологічну розробленість Курсу ФПП, спираючись на спостереження викладачів і зворотний зв'язок самих слухачів, можна дійти такого висновку: деяка тематика курсу, а саме її практичне відпрацювання, є ускладненим, що пов'язано з різним рівнем підготовки слухачів за цим напрямом, а ті узагальнені основи теоретичних знань, які викладаються на Курсі, є недостатніми для якісного відпрацювання практичного складника.

Поряд із неоднорідністю рівня теоретичних знань важливим чинником, який впливає на ефективність навчання, є різний рівень практичного досвіду слухачів. Навіть за наявності профільної професійної освіти окремі фахівці можуть суттєво відрізнитися за досвідом роботи з військовослужбовцями, участю у психологічному супроводі особового складу (особливо в районі ведення бойових дій), практикою кризового консультування та застосуванням сучасних психотерапевтичних підходів. У результаті частина слухачів потребує додаткового часу для засвоєння базових принципів роботи, тоді як інші орієнтовані на поглиблене опанування більш складних практичних інструментів. За таких умов традиційні форми викладання не завжди дають змогу забезпечити оптимальний темп навчання для всіх учасників освітнього процесу.

Загалом сучасна система підвищення кваліфікації фахівців характеризується необхідністю швидкого оновлення професійних знань і формування практичних компетентностей в умовах обмеженого часу навчання. Особливої актуальності ця проблема набуває у межах короткотривалих курсів підвищення кваліфікації, де за відносно короткий період необхідно забезпечити не лише засвоєння значного обсягу теоретичної інформації, але й формування здатності до її практичного застосування у професійній діяльності.

Додатковою проблемою є висока інтенсивність короткотривалих курсів. Значний обсяг інформації, який необхідно засвоїти протягом обмеженого часу, створює підвищене когнітивне навантаження на слухачів, що може негативно впливати на ефективність навчання, якість запам'ятовування та подальше практичне застосування знань. Особливо актуальною ця проблема стає під час опанування складних тем, що потребують не лише вивчення теоретичних основ, а й відпрацювання практичних алгоритмів у роботі психолога (методи когнітивно-поведінкової терапії, нейролінгвістичного програмування тощо). Разом із тим професійна підготовка психологів включає необхідність у формуванні стійких практичних компетентностей, а саме: через багаторазове відпрацювання нових професійних навичок (тренування та повторення), отримання інди-

відуального зворотного зв'язку від викладача та інших слухачів і закріплення нових моделей професійної поведінки. В обмежених часових рамках проведення цих курсів не лише створить когнітивне навантаження на слухачів, а й унеможливить інтеграцію набутого досвіду у подальшу практичну діяльність.

Виокремимо ще один проблемний фактор, що впливає на ефективність освітнього процесу на курсах підвищення кваліфікації, – різний рівень професійної мотивації слухачів, їхні очікування від навчання, готовність до самостійного опрацювання матеріалу та можливості до впровадження набутого практичного досвіду у власних підрозділах. Для частини слухачів участь у курсі є можливістю якісно поглибити свої знання і професійну підготовку, водночас окремі психологи направляються на навчання лише у зв'язку зі службовою необхідністю у формальному підвищенні кваліфікації. За таких умов може спостерігатися різний ступінь включеності слухачів курсу в освітній процес, активність на практичних заняттях, навіть за умови якісного методичного забезпечення курсу.

Ураховуючи зазначене вище, було прийняте рішення розглянути й далі впровадити деякі психолого-педагогічні підходи до якісного засвоєння матеріалів короткотривалих курсів підвищення кваліфікації.

Огляд літератури. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях проблема ефективності короткотривалого професійного навчання дедалі частіше розглядається крізь призму когнітивних механізмів засвоєння інформації, особливостей професійного навчання дорослих і принципів практико-орієнтованої освіти.

Відповідно до положень теорії когнітивного навантаження Дж. Свеллера, ефективність навчання значною мірою залежить від здатності освітнього процесу оптимально розподіляти когнітивні ресурси слухача. Надмірне інформаційне перевантаження суттєво ускладнює формування стійких когнітивних схем і знижує ефективність тривалого засвоєння матеріалу (Sweller, 1988). Саме тому в короткотривалих курсах особливого значення набуває структурованість навчального матеріалу, його поетапне подання та поділ на логічно завершені змістові блоки.

Важливе значення також мають положення андрагогіки – теорії навчання дорослих, розробленої М. Ноулзом. Згідно із цим підходом, дорослі слухачі найбільш ефективно засвоюють матеріал тоді, коли навчання безпосередньо пов'язане з їхньою професійною діяльністю, має практичну спрямованість і дає змогу інтегрувати нові знання у вже сформований професійний досвід (Knowles et al., 2015).

У сучасних дослідженнях професійної освіти особливо увага приділяється blended learning – змішаному навчанню, яке поєднує дистанційні й очні форми підготовки. Результати систематичних оглядів свідчать про те, що попереднє дистанційне засвоєння базового теоретичного матеріалу дає змогу суттєво підвищити ефективність подальшого практичного навчання та оптимізувати використання часу очних занять (Richmond et al., 2017).

У межах сучасних психолого-педагогічних підходів дедалі більшого поширення набуває концепція flipped learning ("перевернутого" навчання), відповідно до якої теоретичний матеріал слухачі опрацьовують самостійно до початку очного етапу навчання, тоді як аудиторний час використовується переважно для практичного відпрацювання навичок, аналізу кейсів, групової взаємодії та супервізії. Дослідження засвідчують, що такий підхід сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу,

підвищує активність слухачів і забезпечує кращу інтеграцію знань у професійну практику.

У зв'язку із цим перспективним напрямом розвитку короткотривалих курсів підвищення кваліфікації є впровадження психолого-педагогічного підходу, який можна реалізувати за рахунок таких механізмів: попереднього когнітивного вирівнювання слухачів; мікромодульного подання інформації; поетапного формування компетентностей; практико-орієнтованого навчання; змішаного формату освіти; зниження когнітивного перевантаження; активного професійного залучення слухачів тощо.

Сутність цього підходу полягає у перенесенні значної частини теоретичного матеріалу в дистанційний формат самостійного навчання до початку основного курсу. Це дає змогу забезпечити формування єдиного базового рівня знань слухачів і створити передумови для більш ефективного практичного навчання під час очного етапу. Така структура сприяє кращому засвоєнню інформації, знижує рівень когнітивного перевантаження та дає змогу слухачам опрацювати матеріал у зручному темпі.

Важливою особливістю підходу є також орієнтація на активне професійне навчання. Очний етап курсів має бути максимально спрямований на: практичне відпрацювання навичок; аналіз професійних ситуацій; кейс-методи; моделювання професійної діяльності; супервізійний розбір; групову професійну взаємодію. Такий формат дає змогу забезпечити перехід від пасивного засвоєння інформації до формування стійких професійних компетентностей і навичок практичного застосування знань.

У зв'язку із цим виникає необхідність розроблення концептуальної моделі психолого-педагогічного підходу (далі – Концептуальна модель), спрямованої на оптимізацію процесу професійного навчання та підвищення ефективності засвоєння матеріалу в умовах короткотривалих освітніх програм, а саме в межах системи фахової підтримки психологів ЗС України.

Метою статті є обґрунтування загальної концептуальної моделі психолого-педагогічного підходу до якісного засвоєння матеріалів короткотривалих курсів підвищення кваліфікації у межах фахової підтримки психологів ЗС України.

Методи

У процесі дослідження було застосовано такі теоретичні методи: аналізу, узагальнення, порівняння, систематизації наукових джерел.

Результати

У сучасній педагогічній науці концептуальні моделі розглядаються як засіб системного відображення складних освітніх процесів, який дає змогу визначити ключові структурні компоненти системи, установити взаємозв'язки між ними та пояснити логіку їх функціонування (Дубасенюк, 2008). Концептуальне моделювання широко використовується під час розроблення освітніх систем, професійних стандартів, програм підготовки фахівців і моделей професійного розвитку, оскільки забезпечує теоретичне обґрунтування майбутніх практичних рішень і створює підґрунтя для подальшого проектування педагогічних технологій (Вітвицька, 2019).

Розроблення Концептуальної моделі обумовлене необхідністю теоретичного осмислення та систематизації чинників, умов, механізмів і педагогічних рішень, які забезпечують ефективне навчання психологів у межах короткотривалих курсів підвищення кваліфікації. На нашу думку, буде доцільно зазначити, що об'єктом моделювання у цій Концептуальній моделі є процес якісного засвоєння навчального матеріалу під час короткотривалих курсів підвищення кваліфікації у межах

фахової підтримки психологів ЗС України, предметом – психолого-педагогічний підхід до забезпечення якісного засвоєння навчального матеріалу в межах фахової підтримки психологів ЗС України, а суб'єктами реалізації моделі є викладачі, супервізори, наставники курсів підвищення кваліфікації, а також, що дуже важливо, самі слухачі. Особливістю цієї Концептуальної моделі є те, що психологи ЗС України розглядаються не як пасивні об'єкти педагогічного впливу, а як активні суб'єкти власного професійного розвитку, які несуть відповідальність за самостійне опрацювання навчального матеріалу, професійну рефлексію та подальше вдосконалення власних компетентностей. Такий підхід відповідає сучасним положенням андрагогіки, відповідно до яких дорослі фахівці характеризуються високим рівнем автономності, самостійності й орієнтацією на практичне застосування отриманих знань (Ничкало, 2009).

Важливою особливістю Концептуальної моделі є її адаптація до умов воєнного стану та специфіки професійної діяльності військових психологів. Значна частина потенційних слухачів курсів виконує службові обов'язки безпосередньо в районі ведення бойових дій або в умовах високого професійного навантаження. Це суттєво обмежує можливості використання традиційних форм організації навчання та потребує впровадження гнучких освітніх рішень, здатних забезпечити ефективне засвоєння матеріалу за мінімальних часових витрат. Саме тому в основу моделі покладено принципи змішаного навчання, "перевернутого" навчання, когнітивного вирівнювання та максимальної практичної орієнтації освітнього процесу (рис. 1).

Концептуальна модель, яка представлена на рис. 1, є багаторівневою системою взаємопов'язаних елементів, яка відображає логіку організації освітнього процесу від визначення його методологічних засад до отримання результатів навчання та їх подальшої корекції. Структурно Концептуальна модель складається із п'яти взаємопов'язаних рівнів: методологічного, факторного, цільового, змістовно-функціонального та результативно-корекційного. Окремим елементом моделі є механізми реалізації, які забезпечують практичне функціонування її структурних компонентів (змістовно-функціонального й результативно-корекційного рівнів). Взаємодія зазначених рівнів здійснюється за принципом послідовної детермінації, коли кожний наступний рівень формується під впливом попереднього, але водночас через систему зворотного зв'язку може впливати на функціонування всієї системи. Логіка функціонування моделі передбачає послідовний перехід від загальних методологічних положень до конкретних результатів професійного навчання.

Вихідною основою Концептуальної моделі є *методологічний рівень*, який визначає теоретичні підходи до організації освітнього процесу. Саме він формує концептуальне бачення навчання, визначає характер взаємодії між його учасниками й задає загальні орієнтири побудови всієї системи. Наступним рівнем є *факторний*, який відображає сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на організацію та результативність навчання. Під впливом методологічних підходів, зовнішніх і внутрішніх чинників формується *цільовий рівень* Концептуальної моделі. Його призначення полягає у визначенні стратегічної спрямованості освітнього процесу, а саме конкретизації його мети, завдань і принципів. Саме цільовий рівень забезпечує трансформацію професійних потреб психологів ЗС України у конкретні освітні орієнтири.

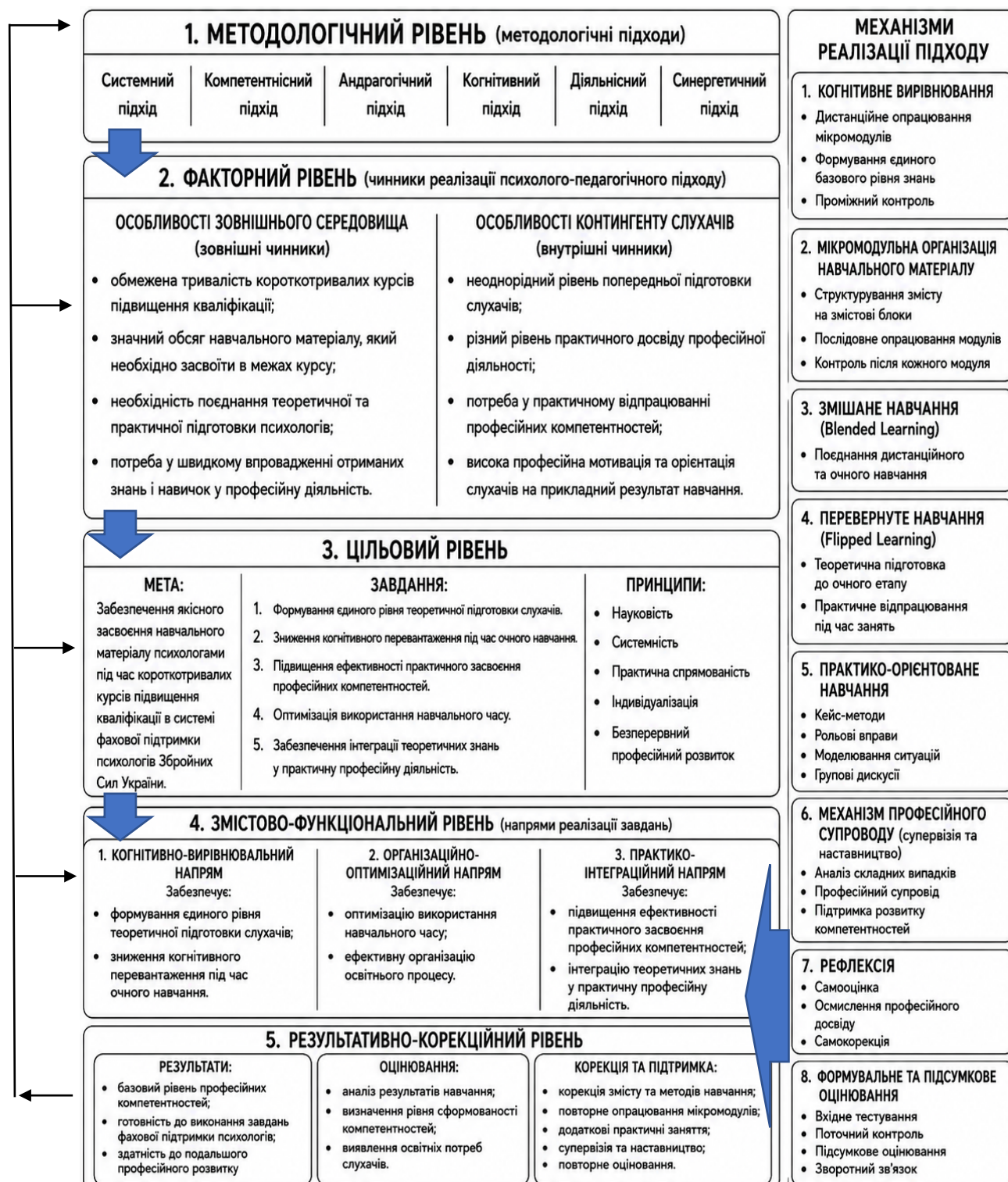

Рис. 1. Концептуальна модель психолого-педагогічного підходу до якісного засвоєння матеріалів короткотривалих курсів підвищення кваліфікації у межах фахової підтримки психологів ЗС України

Подальша реалізація поставлених завдань здійснюється через **змістовно-функціональний рівень** моделі, який є її структурним ядром. До його складу входять когнітивно-вирівнювальний, організаційно-оптимізаційний і практико-інтеграційний напрями. Кожен із них виконує власні функції, однак ефективність функціонування Концептуальної моделі визначається не окремими склад-

никами зазначеного рівня, а їхньою узгодженою взаємодією. Практичне функціонування зазначених напрямів забезпечується механізмами реалізації Концептуальної моделі. На відміну від структурних рівнів моделі, механізми реалізації не утворюють самостійного рівня, а стають інструментами, за допомогою яких здійснюється досягнення поставлених цілей. Завершальним

елементом Концептуальної моделі є *результативно-корекційний рівень*, який відображає результати функціонування освітнього процесу. Його структура включає результати навчання, оцінювання та корекцію з підтримкою подальшого професійного розвитку. Саме на цьому рівні здійснюється оцінювання ефективності функціонування запропонованого психолого-педагогічного підходу та приймаються рішення щодо необхідності внесення змін до окремих елементів Концептуальної моделі.

Принциповою особливістю Концептуальної моделі є наявність зворотного зв'язку між результативно-корекційним і всіма попередніми рівнями. Отримані результати навчання використовуються не лише для оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей, але й для вдосконалення змісту навчання, механізмів його реалізації, організації освітнього процесу й окремих їхніх компонентів. Завдяки цьому Концептуальна модель набуває адаптивного характеру й забезпечує можливість постійного вдосконалення відповідно до змін професійних потреб, умов діяльності психологів тощо.

Таким чином, запропонована Концептуальна модель є цілісною багаторівневою системою, у якій усі структурні елементи пов'язані між собою відносинами взаємного впливу й підпорядковані досягненню спільної мети – забезпеченню якісного засвоєння навчального матеріалу та формуванню необхідного рівня професійних компетентностей для подальшого засвоєння і відпрацювання практичних навичок.

Розглянемо кожен рівень Концептуальної моделі більш детально.

1. Методологічний рівень концептуальної моделі. До складу методологічного рівня включено системний, компетентнісний, андрагогічний, когнітивний, діяльнісний і синергетичний підходи. Вибір саме цих підходів обумовлений специфікою професійної діяльності психологів, особливостями короткотривалого професійного навчання та необхідністю забезпечення якісного засвоєння навчального матеріалу в умовах обмеженого часу.

Системний підхід визначає загальну архітектуру моделі й забезпечує її цілісність. Відповідно до положень системного підходу ефективність функціонування освітньої системи залежить не стільки від окремих елементів, скільки від характеру взаємозв'язків між ними (Arnold, & Wade, 2015). У вітчизняній педагогічній науці освіта також розглядається як цілісна система, ефективність якої визначається узгодженістю її структурних компонентів і взаємодією між ними (Кремень, 2021). Саме тому запропонована модель побудована за принципом взаємодії всіх структурних рівнів через систему прямих і зворотних зв'язків.

Компетентнісний підхід визначає результативну спрямованість моделі. Його використання обумовлене тим, що головною метою короткотривалих курсів підвищення кваліфікації є не передавання певного обсягу інформації, а формування у психологів здатності ефективно виконувати професійні функції у сфері фахової підтримки колег. У сучасній європейській освітній політиці компетентність розглядається як здатність застосовувати знання, уміння, навички й особистісні якості для успішного виконання професійної діяльності (European Commission, 2018; OECD, 2019). Аналогічні підходи представлені у працях українських дослідників вищої освіти, які наголошують на необхідності орієнтації освітнього процесу на результати навчання та професійну готовність випускника (Рашкевич, 2014). У контексті цієї Концептуальної моделі компетентність розглядається як інтегральна характеристика фахівця,

що включає систему професійних знань, практичних умінь, навичок, професійного досвіду, професійного мислення та готовності до практичної діяльності.

Андрагогічний підхід обумовлений особливостями цільової аудиторії. Як було зазначено вище, слухачами стають психологи, які вже мають базову психологічну освіту, певний професійний досвід і сформовані професійні настанови, що, своєю чергою, дає змогу розглядати їх не як об'єкти педагогічного впливу, а як активні суб'єкти власного професійного розвитку. Відповідно до сучасних положень андрагогіки дорослі фахівці характеризуються високим рівнем самостійності, внутрішньою мотивацією до навчання, орієнтацією на практичне застосування знань і використанням власного професійного досвіду як важливого ресурсу навчання (Merriam, & Bierema, 2024). Подібна позиція представлена й у працях українських дослідників освіти дорослих, які підкреслюють необхідність побудови навчання на засадах партнерської взаємодії, самостійності та професійної суб'єктності слухача (Лук'янова та ін., 2012). Саме тому значна частина навчального матеріалу вноситься на самостійне опрацювання, а очний етап навчання орієнтується переважно на практичну діяльність і професійну взаємодію.

Когнітивний підхід визначає особливості організації процесу засвоєння навчального матеріалу. Його включення до Концептуальної моделі обумовлено необхідністю враховувати закономірності функціонування пізнавальних процесів під час професійного навчання. Згідно з теорією когнітивного навантаження, ефективність навчання значною мірою залежить від рівня попередніх знань слухачів і способу подання інформації (Sweller, & Paas, 2019; Sweller, 2023). Додатково сучасні дослідження мультимедійного навчання підкреслюють важливість попередньої підготовки слухачів і структурованого подання навчального матеріалу (Різник, 2021). У вітчизняній психології розвиток пізнавальної сфери, мислення та механізмів навчання розглядається як один із ключових чинників професійного становлення особистості (Максименко, 2017; Сердюк, 2018). Саме тому в структурі Концептуальної моделі передбачено механізм когнітивного вирівнювання, який забезпечує формування єдиного базового рівня знань до початку основного етапу навчання.

Діяльнісний підхід визначає практико-орієнтований характер Концептуальної моделі. Він ґрунтується на положенні про те, що професійні компетентності формуються насамперед у процесі діяльності та набуття практичного досвіду. У сучасній педагогіці та психології навчання професійна діяльність розглядається як провідний механізм розвитку професійних компетентностей і професійного мислення (Kolb, & Kolb, 2018). У вітчизняній психологічній традиції діяльність також є основним механізмом розвитку особистості та професійного становлення фахівця (Максименко, 2017). Саме діяльнісний підхід обумовлює використання кейс-методів, рольових вправ, аналізу професійних ситуацій та інших активних методів навчання.

Синергетичний підхід забезпечує розуміння освітнього процесу як відкритої динамічної системи, здатної до саморозвитку й адаптації. У межах цього підходу професійний розвиток психолога розглядається як нелінійний процес, на який впливає велика кількість зовнішніх і внутрішніх чинників. Сучасні синергетичні концепції підкреслюють роль самоорганізації, зворотного зв'язку й адаптивності складних соціальних систем (Новаченко, 2017). Подібні положення знайшли відобра-

ження і в українських педагогічних дослідженнях, у яких синергетичний підхід розглядається як методологічна основа розвитку складних освітніх систем (Кремень, 2021). Саме синергетичний підхід пояснює необхідність включення до структури Концептуальної моделі системи зворотного зв'язку, механізмів корекції та підтримки професійного розвитку після завершення основного курсу навчання.

Отже, методологічний рівень забезпечує теоретичну цілісність запропонованої Концептуальної моделі й визначає загальну логіку її побудови. Кожен із включених до його структури підходів виконує окрему функцію, однак лише їх сукупне використання дає змогу забезпечити комплексне пояснення процесу якісного засвоєння навчального матеріалу короткотривалих курсів підвищення кваліфікації та формування професійних компетентностей психологів у системі фахової підтримки психологів ЗС України.

2. *Факторний рівень Концептуальної моделі.* Він відображає сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що обумовлюють необхідність розроблення та реалізації психолого-педагогічного підходу в межах тематики нашого дослідження.

До *зовнішніх чинників* належать: обмежена тривалість курсів підвищення кваліфікації; значний обсяг навчального матеріалу, який необхідно опанувати в межах навчальної програми; необхідність поєднання теоретичної і практичної підготовки психологів, а також потреба у швидкому впровадженні отриманих знань і навичок у професійну діяльність. Сукупність зазначених чинників формує об'єктивні вимоги до організації освітнього процесу й визначає необхідність пошуку таких форм і методів навчання, які забезпечують максимальну ефективність використання навчального часу без втрати якості професійної підготовки.

До *внутрішніх* належать ті чинники, що характеризують особливості контингенту слухачів курсів фахової підтримки психологів, а саме: неоднорідний рівень попередньої теоретичної підготовки; різний рівень практичного досвіду професійної діяльності; різна потреба у практичному відпрацюванні професійних компетентностей, а також різний рівень професійної мотивації та орієнтації слухачів на прикладний результат навчання.

Саме урахування зазначених чинників забезпечує можливість досягнення основної мети підходу – якісного засвоєння навчального матеріалу психологами в умовах короткотривалого професійного навчання.

3. *Цільовий рівень Концептуальної моделі* визначає стратегічну спрямованість психолого-педагогічного підходу й відображає його мету, завдання і принципи. Саме цей рівень забезпечує логічний зв'язок між умовами реалізації психолого-педагогічного підходу та змістовно-функціональними напрямками його практичного впровадження.

Метою психолого-педагогічного підходу є забезпечення якісного засвоєння навчального матеріалу психологами під час короткотривалих курсів підвищення кваліфікації в системі фахової підтримки психологів ЗС України.

Для досягнення цієї мети передбачено реалізацію таких *завдань*:

- забезпечення формування єдиного рівня теоретичної підготовки слухачів;
- зниження когнітивного перевантаження під час очного навчання;
- підвищення ефективності практичного засвоєння професійних компетентностей;
- оптимізація використання навчального часу;

• забезпечення інтеграції теоретичних знань у практичну професійну діяльність.

Зазначені завдання відображають основні проблеми, які виникають під час організації короткотривалого професійного навчання психологів, і визначають напрями їх педагогічного розв'язання у межах запропонованого підходу.

Реалізація поставленої мети й завдань здійснюється на основі сукупності *принципів*, які визначають логіку побудови та функціонування психолого-педагогічного підходу:

- принцип науковості передбачає використання сучасних науково обґрунтованих знань, методів і технологій професійної підготовки дорослих;
- принцип системності забезпечує взаємозв'язок усіх структурних елементів психолого-педагогічного підходу та їх орієнтацію на досягнення єдиного результату;
- принцип практичної спрямованості передбачає орієнтацію освітнього процесу на формування професійних компетентностей, необхідних для виконання практичних завдань фахової підтримки психологів;
- принцип індивідуалізації враховує відмінності у професійному досвіді, рівні підготовки й освітніх потребах слухачів;
- принцип безперервного професійного розвитку передбачає формування у слухачів готовності до постійного оновлення знань, професійного самовдосконалення та самоосвіти.

Отже, цільовий рівень визначає стратегічні орієнтири реалізації психолого-педагогічного підходу й забезпечує узгодження його мети, завдань і принципів із подальшими змістовно-функціональними напрямками реалізації.

4. *Змістовно-функціональний рівень Концептуальної моделі* визначає основні напрями реалізації завдань психолого-педагогічного підходу до забезпечення якісного засвоєння навчального матеріалу психологами під час короткотривалих курсів підвищення кваліфікації в системі фахової підтримки психологів ЗС України. Структура рівня включає три взаємопов'язані напрями: когнітивно-вирівнювальний, організаційно-оптимізаційний і практико-інтеграційний.

Когнітивно-вирівнювальний напрям спрямований на формування єдиного рівня теоретичної підготовки слухачів і зниження когнітивного перевантаження під час очного навчання. Його реалізація передбачає попереднє опрацювання слухачами теоретичного матеріалу до початку основного етапу навчання, що створює необхідні передумови для ефективного засвоєння більш складного навчального контенту. Такий підхід узгоджується з положеннями теорії когнітивного навантаження, відповідно до якої попереднє структурування знань і зменшення обсягу нової інформації, що одночасно опрацьовується, сприяє підвищенню ефективності навчання (Sweller, 1988; Sweller et al., 2019).

Організаційно-оптимізаційний напрям забезпечує раціональне використання навчального часу й ефективну організацію освітнього процесу. Необхідність його виокремлення обумовлена обмеженою тривалістю курсів підвищення кваліфікації та значним обсягом навчального матеріалу, який необхідно засвоїти слухачам. Реалізація цього напрямку передбачає використання змішаного й "перевернутого" навчання, що дає змогу перенести значну частину теоретичної підготовки в дистанційний формат і зосередити очний етап на активній взаємодії та практичному відпрацюванні професійних завдань. Ефективність такого підходу підтверджується результатами досліджень у сфері blended learning

та flipped learning (Garrison, & Vaughan, 2008; Bishop, & Verleger, 2013).

Практико-інтеграційний напрям орієнтований на підвищення ефективності практичного засвоєння професійних компетентностей і забезпечення інтеграції теоретичних знань у практичну професійну діяльність. У межах цього напрямку особлива увага приділяється використанню активних методів навчання, аналізу практичних випадків, моделюванню професійних ситуацій, супервізії та наставництву. Реалізація зазначених механізмів сприяє перенесенню знань у практичну площину та формуванню стійких професійних компетентностей. Відповідно до положень теорії досвідного навчання, найбільш ефективно засвоєння професійних знань відбувається через безпосередній досвід, його аналіз і подальше практичне застосування (Kolb, 1984).

Таким чином, змістово-функціональний рівень забезпечує практичну реалізацію завдань психолого-педагогічного підходу та стає центральною ланкою Концептуальної моделі, що поєднує визначені цілі з конкретними механізмами організації навчання та формування професійних компетентностей психологів.

5. *Результативно-корекційний рівень Концептуальної моделі.* Цей рівень є завершальним у Концептуальній моделі й відображає результати реалізації психолого-педагогічного підходу, процедури їх оцінювання, а також механізми подальшої корекції та підтримки освітнього процесу. Його призначення полягає у визначенні досягнутих результатів навчання, отриманні зворотного зв'язку щодо ефективності освітнього процесу й забезпеченні його безперервного вдосконалення. На відміну від попередніх рівнів, які визначають теоретичні засади, умови функціонування, цільові орієнтири тощо, результативно-корекційний рівень відображає практичні наслідки її реалізації.

Першим складником результативно-корекційного рівня є *результати навчання*. У межах запропонованого психолого-педагогічного підходу до результатів віднесено формування необхідного рівня професійних компетентностей, а також здатність до подальшого професійного розвитку й самоосвіти.

Другим складником рівня є *оцінювання*, яке забезпечує визначення результативності навчання та виконує функцію зворотного зв'язку для всієї моделі. Оцінювання передбачає аналіз результатів навчання, визначення рівня сформованості необхідних професійних компетентностей і виявлення освітніх потреб слухачів. У межах запропонованого підходу оцінювання розглядається не лише як процедура контролю, а також як інструмент удосконалення освітнього процесу загалом. Отримані результати дають змогу визначити сильні сторони навчання, виявити наявні труднощі та прийняти рішення щодо подальших корекційних заходів. Подібне розуміння оцінювання відповідає сучасним концепціям формувального оцінювання, згідно з яким його основною функцією є підтримка та поліпшення навчання, а не лише констатація досягнутих результатів (Black, & William, 2018; Hattie, 2023).

Третім складником є *корекція та підтримка*. Їхнє призначення полягає у своєчасному реагуванні на результати оцінювання та забезпеченні подальшого професійного розвитку слухачів. Реалізація цього напрямку передбачає корекцію змісту й методів навчання, повторне опрацювання окремих мікромодулів, проведення додаткових практичних занять, використання супервізії та наставництва, а також повторне оцінювання результатів навчання. Такий підхід дає змогу враховувати

індивідуальні освітні потреби слухачів і забезпечувати більш ефективне досягнення цілей навчання. Особливого значення у цьому контексті набувають супервізія та наставництво, які вважаються одними з найбільш ефективних інструментів професійної підтримки й розвитку психологів (Watkins, 2020).

Важливою особливістю результативно-корекційного рівня є його тісний зв'язок із механізмом зворотного зв'язку, який охоплює всі структурні рівні моделі. Інформація, отримана в процесі оцінювання, використовується для уточнення змісту навчальних матеріалів, удосконалення механізмів реалізації психолого-педагогічного підходу й адаптації освітнього процесу до актуальних потреб слухачів. Завдяки цьому забезпечується адаптивність моделі та її здатність до постійного вдосконалення відповідно до змін професійного середовища й потреб системи фахової підтримки психологів.

Отже, результативно-корекційний рівень забезпечує завершення циклу реалізації психолого-педагогічного підходу, поєднуючи результати навчання, їх оцінювання і механізми корекції та підтримки в єдину систему безперервного вдосконалення освітнього процесу.

На нашу думку, окрему увагу слід приділити механізмам реалізації запропонованого психолого-педагогічного підходу в межах Концептуальної моделі. Перейдемо до розгляду цих механізмів.

1. *Когнітивне вирівнювання* є базовим механізмом реалізації когнітивно-вирівнювального напрямку та спрямоване на формування необхідного узагальненого рівня теоретичної підготовки слухачів до початку основного етапу навчання. Необхідність використання цього механізму обумовлена неоднорідністю рівня попередньої підготовки психологів, які прибувають на курси підвищення кваліфікації. Особливістю механізму є його адаптація до реальних умов професійної діяльності військових психологів. Когнітивне вирівнювання не передбачає значного додаткового навчального навантаження та реалізується через короткі відеолекції, мікромодулі для самостійного опрацювання, інформаційні пам'ятки, чек-листи базових знань, вхідне тестування та самодіагностику рівня підготовки. Такий підхід дає змогу забезпечити попередню підготовку слухачів без істотного збільшення часових витрат на навчання.

2. *Мікромодульна організація навчального матеріалу* забезпечує реалізацію когнітивно-вирівнювального й організаційно-оптимізаційного напрямів моделі. Сутність механізму полягає у структуруванні навчального контенту на відносно самостійні змістові блоки, які можуть опановуватися послідовно та незалежно один від одного. Використання мікромодульного підходу дає змогу поетапно формувати знання та професійні компетентності, забезпечує гнучкість освітнього процесу, полегшує самостійну підготовку слухачів і сприяє зниженню когнітивного перевантаження. Реалізація механізму здійснюється через поділ навчального матеріалу на завершені змістові модулі, короткі тематичні заняття і проміжний контроль засвоєння матеріалу після завершення кожного модуля.

3. *Змішане навчання (Blended Learning)* є провідним механізмом реалізації організаційно-оптимізаційного напрямку. Його сутність полягає в інтеграції дистанційного й очного форматів навчання у межах єдиного освітнього процесу. Застосування змішаного навчання дає змогу перенести частину теоретичної підготовки в дистанційний формат і зосередити очний етап на практичному відпрацюванні професійних компетентностей. Реалізація механізму забезпечується через

використання дистанційних освітніх модулів, електронних навчальних матеріалів, онлайн-консультацій та очних практичних занять.

4. *"Перевернуте" навчання (Flipped Learning)* є механізмом організаційно-оптимізаційного напрямку, який забезпечує раціональний розподіл навчального навантаження між дистанційним та очним етапами підготовки. Сутність механізму полягає у попередньому самостійному опрацюванні теоретичного матеріалу слухачами до початку очного навчання. Завдяки цьому аудиторний час використовується переважно для практичної діяльності, аналізу професійних ситуацій, обговорення складних випадків і відпрацювання алгоритмів професійної роботи психолога. Реалізація механізму забезпечується через використання відеолекцій, електронних навчальних матеріалів і практико-орієнтованих занять.

5. *Практико-орієнтоване навчання* є основним механізмом реалізації практико-інтеграційного напрямку моделі та спрямоване на забезпечення переходу від засвоєння теоретичних знань до формування професійних компетентностей. Реалізація механізму здійснюється через використання кейс-методів, аналіз професійних ситуацій, рольові вправи, моделювання професійної діяльності, групові дискусії та роботу в малих групах. Застосування зазначених методів дає змогу максимально наблизити процес навчання до реальних умов професійної діяльності психологів і забезпечити інтеграцію отриманих знань у практичну діяльність.

6. *Механізм професійного супроводу* забезпечує реалізацію практико-інтеграційного напрямку через супервізію та наставництво. Його основним призначенням є професійна підтримка слухачів у процесі формування і вдосконалення професійних компетентностей. Реалізація механізму здійснюється через супервізійні розбори, аналіз складних професійних випадків, індивідуальні консультації, наставництво досвідчених фахівців і надання професійного зворотного зв'язку. Використання механізму професійного супроводу сприяє розвитку професійного мислення, формуванню навичок прийняття професійних рішень та інтеграції результатів навчання у практичну діяльність.

7. *Рефлексія* є механізмом реалізації не лише практико-інтеграційного напрямку змістовно-функціонального рівня Концептуальної моделі, а також її результативно-корекційного рівня. Основним призначенням рефлексії є усвідомлення слухачами власного професійного досвіду, результатів навчання, професійних досягнень і труднощів. Реалізація механізму здійснюється через самооцінку, рефлексивні анкети, професійні щоденники, групове обговорення досвіду й підсумкову рефлексію. Використання рефлексії сприяє професійному саморозвитку, самокорекції та формуванню готовності до безперервного професійного вдосконалення.

8. *Формувальне та підсумкове оцінювання* забезпечує функціонування результативно-корекційного рівня Концептуальної моделі. Його основним призначенням є визначення рівня засвоєння навчального матеріалу, сформованості професійних компетентностей і досягнення запланованих результатів навчання. Реалізація механізму здійснюється через вхідне тестування, поточний контроль, виконання практичних завдань, підсумкове оцінювання, аналіз освітніх потреб слухачів і надання зворотного зв'язку. Отримані результати використовуються для корекції змісту навчання, удосконалення окремих механізмів реалізації психолого-

педагогічного підходу й подальшого розвитку концептуальної моделі.

Отже, перелік механізмів реалізації забезпечує практичне функціонування психолого-педагогічного підходу та створює умови для досягнення його основної мети.

Загальна (спрощена) схема функціонування Концептуальної моделі має такий вигляд (див. рис. 2): неоднорідний рівень підготовки слухачів → попереднє дистанційне когнітивне вирівнювання → формування єдиного необхідного рівня знань → практико-орієнтоване очне навчання → супервізійний і наставницький супровід → формування професійних компетентностей → підвищення ефективності короткотривалого професійного навчання.

Рис. 2. Загальна (спрощена) схема функціонування Концептуальної моделі психолого-педагогічного підходу до якісного засвоєння матеріалів короткотривалих курсів підвищення кваліфікації у межах фахової підтримки психологів ЗС України

Слід зазначити, що запропонована Концептуальна модель розроблена з урахуванням особливостей функціонування запровадженої системи фахової підтримки психологів ЗС України й відрізняється від традиційних моделей професійної підготовки низкою характеристик:

1) насамперед модель орієнтована не на первинне формування професійних компетентностей, а на їх розвиток і вдосконалення у фахівців, які вже мають базову психологічну освіту та професійну підготовку. У зв'язку із цим результатом навчання вважається не набуття професії, а розширення та актуалізація професійних компетентностей відповідно до сучасних вимог професійної діяльності військового психолога;

2) важливою особливістю моделі є її адаптація до умов короткотривалого інтенсивного навчання. На відміну від традиційних освітніх програм, які реалізуються протягом тривалого часу, ця модель передбачає досягнення освітніх результатів в умовах суттєвих часових обмежень;

3) модель також урахує специфіку професійної діяльності військових психологів в умовах воєнного стану, що обумовлює необхідність швидкого оновлення професійних знань, оперативного впровадження нових напрямів психологічної роботи та безперервного професійного розвитку;

4) окремою характеристикою моделі є мінімізація ризику системної несформованості професійних компетентностей. Це забезпечується завдяки вимогам, які висувуються до відбору слухачів на Курс ФПП, які були зазначені вище.

Дискусія і висновки

Проведений порівняльний аналіз сучасних підходів до організації короткотривалих курсів підвищення кваліфікації засвідчує високий рівень методологічної конвергенції між запропонованою Концептуальною моделлю та освітніми стандартами, які застосовуються у країнах-членах НАТО. Серед критеріїв порівняння були обрані такі: методологічна основа; нормативно-методичне забезпечення; організація теоретичної підготовки; мета дистанційного етапу; підхід до неоднорідності слухачів; психолого-педагогічне підґрунтя; структура навчального контенту; гнучкість контенту; очний етап навчання; практична спрямованість; механізми рефлексії та аналізу; контроль засвоєння матеріалу; роль викладача; темп навчання; технологічний складник; основний результат навчання; адаптація до умов війни та ключова перевага (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз основних аспектів Концептуальної моделі зі стандартами військової освіти НАТО

	Критерій порівняння	Концептуальна модель	Освітні стандарти країн-членів НАТО
1	Методологічна основа	Змішане та "перевернуте" навчання, спрямовані на перенесення теоретичного матеріалу в дистанційний формат і концентрацію очного часу на практичній діяльності	Система розподіленого дистанційного навчання (Advanced Distributed Learning – ADL), компетентнісний підхід до професійної підготовки
2	Нормативно-методичне забезпечення	Педагогічна адаптація до умов воєнного стану й короткотривалих курсів підвищення кваліфікації	Стандарти НАТО STANAG 2591, SCORM, xAPI, концепція багаторазового використання навчального контенту
3	Організація теоретичної підготовки	Теоретичний матеріал переважно вноситься у дистанційний формат для попереднього самостійного опрацювання	Дистанційні модулі системи ADL із попереднім самостійним опрацюванням навчального матеріалу
4	Мета дистанційного етапу	Когнітивне вирівнювання слухачів	Стандартизація початкового рівня підготовки та підтвердження готовності до проходження курсу
5	Підхід від неоднорідності слухачів	Попереднє когнітивне вирівнювання через дистанційні мікромодулі й базові теоретичні блоки	Система попередніх вимог (pre-requisites) і мовні стандарти STANAG 6001
6	Психолого-педагогічне підґрунтя	Теорія когнітивного навантаження Дж. Свеллера	Теорія когнітивного навантаження, принцип "навчання під час виконання завдань" (Train While You Fight – TWYF)
7	Структура навчального контенту	Мікромодульне структурування інформації для поетапного засвоєння матеріалу	"Атомарні" навчальні об'єкти та модульна архітектура контенту
8	Гнучкість контенту	Можливість оперативного оновлення відповідно до актуального бойового досвіду (робота з кейсами)	Повторне використання та інтеграція навчальних об'єктів у різні курси
9	Очний етап навчання	Практико-орієнтоване навчання: кейс-методи, рольові вправи, супервізія	Сценарно-орієнтоване навчання, тренування та симуляційні вправи
10	Практична спрямованість	Формування прикладних професійних компетентностей і психологічної готовності	Формування операційної готовності та навичок виконання місії
11	Механізми рефлексії та аналізу	Супервізійний аналіз професійної діяльності та наставницький супровід	Процедура After Action Review (AAR) – структурований аналіз дій після виконання завдання
12	Контроль засвоєння матеріалу	Результативно-корекційний рівень Концептуальної моделі	Системи забезпечення якості та інституційної акредитації
13	Роль викладача	Фасилітатор, супервізор, організатор практичного навчання	Інструктор, фасилітатор, оцінювач професійної підготовки
14	Темп навчання	Індивідуалізований темп проходження дистанційних модулів	Адаптивний, але стандартизований темп дистанційного навчання
15	Технологічний складник	Педагогічно адаптоване використання цифрових освітніх платформ (у перспективі)	Уніфіковані цифрові стандарти НАТО (SCORM, xAPI)
16	Основний результат навчання	Швидке формування практичної готовності до професійної діяльності	Досягнення взаємосумісності підготовки й операційної готовності
17	Адаптація до умов війни	Висока гнучкість і можливість інтенсивної підготовки у стислі терміни	Стандартизована багатонаціональна система професійної підготовки
18	Ключова перевага	Механізм когнітивного вирівнювання для груп із різним рівнем професійного досвіду	Високий рівень стандартизації та взаємосумісності освітніх систем

Спільною тенденцією для Концептуальної моделі та стандартів військової освіти є перехід від традиційного пасивного засвоєння інформації до практико-орієнтованого формування професійних компетентностей, здатних забезпечити ефективне виконання службових завдань в умовах високої динаміки та невизначеності (Bishop, & Verleger, 2013; Bergmann, & Sams, 2012).

Основу запропонованої Концептуальної моделі становлять принципи змішаного навчання (blended learning) і "перевернутого" навчання (flipped learning), аналогічний підхід реалізується в системі професійної освіти НАТО через архітектуру Advanced Distributed Learning (ADL), стандартизовану угодою STANAG 2591, яка регламентує принципи створення та використання дистанційних навчальних курсів у системі військової освіти Альянсу (NATO STANAG 2591, 2013).

Важливою особливістю системи НАТО є не лише педагогічна, але й технологічна стандартизація освітнього контенту. Зокрема, використання стандартів SCORM та xAPI забезпечує взаємосумісність навчальних матеріалів між різними платформами та країнами-партнерами, що відповідає концепції Design to Share (NATO STANAG 2591, 2013). У запропонованій Концептуальній моделі основний акцент зроблено на педагогічній логіці попереднього когнітивного вирівнювання слухачів, однак структурна логіка організації контенту демонструє подібність до підходів НАТО щодо модульності й адаптивності освітнього середовища.

Однією із ключових проблем короткотривалих курсів підвищення кваліфікації, як було зазначено вище, є суттєва неоднорідність рівня попередньої підготовки слухачів. У системі НАТО зазначена проблема розв'язується переважно через механізм жорстких попередніх вимог (pre-requisites), а також стандартизацію мовної підготовки відповідно до вимог STANAG 6001 (NATO Standardization Office, 2010); у межах Концептуальної моделі, як було зазначено вище, – за допомогою механізму попереднього когнітивного вирівнювання. Такий підхід дає змогу створити мінімально необхідний рівень спільного професійного розуміння у групах із різним рівнем практичного досвіду, що є особливо актуальним в умовах воєнного стану та необхідності швидкої підготовки фахівців.

Теоретичним підґрунтям обох моделей є теорія когнітивного навантаження Дж. Свеллера, відповідно до якої ефективність навчання безпосередньо залежить від оптимізації навантаження на оперативну пам'ять і мінімізації надлишкових когнітивних процесів (Sweller, Ayres, & Kalyuga, 2011). Відповідно до положень цієї теорії, оперативна пам'ять людини має обмежений ресурс, а тому навчальні матеріали мають структуруватися таким чином, щоб знижувати надлишкове когнітивне навантаження та сприяти формуванню стійких когнітивних схем (Paas, Van Gog, & Sweller, 2010). Саме тому в сучасних системах військової освіти дедалі ширше застосовуються принципи поділу інформації на невеликі логічно завершені блоки, що забезпечує поетапне засвоєння складного матеріалу. У межах запропонованої Концептуальної моделі зазначений принцип реалізується через мікромодульне структурування контенту, коли навчальний матеріал подається невеликими змістовими блоками з можливістю самостійного регулювання темпу навчання. Аналогічна логіка використовується у системі НАТО, де контент

поділяється на так звані "атомарні" навчальні об'єкти, придатні до повторного використання, оновлення та інтеграції в інші освітні програми без повної перебудови курсу (NATO STANAG 2591, 2013). У такий спосіб забезпечується не лише адаптивність навчання, але й оперативність оновлення освітнього контенту відповідно до змін бойового досвіду й нових викликів.

Практичний складник освітнього процесу також демонструє значну подібність між двома моделями. У Концептуальній моделі очний етап орієнтований на використання кейс-методів, рольових ігор, аналізу професійних ситуацій і супервізійного супроводу. У системі НАТО подібні завдання реалізуються через scenario-based training і процедури After Action Review (AAR), які є стандартизованим механізмом професійної рефлексії після виконання завдань (Darling, & Parry, 2001). AAR передбачає структурований аналіз дій за схемою: "що планувалося", "що відбулося фактично", "чому виникли розбіжності" та "які зміни необхідно впровадити надалі". За своєю психологічною сутністю зазначений механізм є близьким до супервізійного аналізу професійної діяльності та сприяє формуванню навичок професійної рефлексії, критичного мислення і корекції поведінкових стратегій.

Водночас суттєвою перевагою запропонованої Концептуальної моделі є її адаптація до умов високої інтенсивності війни й необхідності швидкої підготовки великої кількості фахівців із різним рівнем професійного досвіду. На відміну від більш жорстко стандартизованої системи НАТО, Концептуальна модель орієнтована на гнучкість, швидке когнітивне вирівнювання та інтенсивне формування практичних компетентностей у стислі терміни. Саме ця адаптивність забезпечує її високу операційну ефективність в умовах воєнного часу й робить її функціонально сумісною із сучасними підходами військової освіти країн-членів НАТО.

Отже, результати порівняльного аналізу дають змогу стверджувати, що запропонована Концептуальна модель психолого-педагогічного підходу до якісного засвоєння матеріалів короткотривалих курсів підвищення кваліфікації є не лише теоретично обґрунтованою, але й відповідає сучасним міжнародним тенденціям розвитку військової професійної освіти.

Перспективні напрями подальшого розвитку. Слід зазначити, що процес формування професійних компетентностей не завершується після закінчення навчання на курсі, а продовжується безпосередньо під час практичної діяльності фахівців у підрозділах. У процесі практичного застосування набутих знань, умінь і навичок психологи можуть стикатися із труднощами адаптації отриманих знань до потреб конкретного підрозділу, необхідністю аналізу складних професійних випадків, отриманням зворотного зв'язку й метою підтримання власної психогієни. Відповідно до цього перспективним напрямом подальшого розвитку запропонованої Концептуальної моделі є впровадження посткурсової системи підтримки психологів. Така форма взаємодії між випускниками курсу й викладачами може включати періодичні онлайн-супервізії та інтерв'ї, тематичні методичні семінари, професійні спільноти практиків для подальшого обміну досвідом. Реалізація цього напрямку сприятиме формуванню єдиних професійних стандартів діяльності психологів ЗС України і, разом із тим, короткотривалі курси підвищення кваліфікації фахової підтримки психологів доцільно розглядати не як завершений освітній захід, а як один з етапів безперервного профе-

сійного розвитку психолога у поєднанні з подальшими заходами супервізійної та методичної підтримки.

Зауважимо, що запропонована нами Концептуальна модель може мати певні обмеження, які варто врахувати під час її реалізації, а саме існує ризик "формального" проходження онлайн-курсу, без належного засвоєння теоретичного блоку, що безпосередньо вплине на ефективність та якість подальшого практичного навчання. Цей ризик можна мінімізувати завдяки створенню проміжного контролю після кожного мікро-модуля із завданнями різного рівня складності, успішне проходження яких буде необхідною умовою переходу до наступного мікро-модуля.

Додатковим обмеженням може бути дефіцит часу для самостійної підготовки військових психологів через їхнє службове навантаження, безпосередню участь у районах ведення бойових дій. У зв'язку із цим варто зазначити, що використання мікромодульної структури навчального матеріалу дасть змогу без когнітивного навантаження на слухачів опрацьовувати матеріал невеликими змістовними блоками у зручному режимі. До того ж не менш важливим для дистанційного етапу підготовки є створення належних організаційних умов для навчання слухачів курсу на місці проходження їхньої служби, тому, на нашу думку, перспективним напрямом розвитку системи підготовки може стати організаційно-нормативне забезпечення із чітким урегулюванням рекомендованого часу, що має бути відведений слухачам для підготовки перед початком очного етапу курсу. Це дасть змогу психологам при вивченні базового теоретичного блоку мати фіксований час для підготовки, у межах якого їх не будуть залучати до виконання завдань за призначенням.

Зазначимо, що виокремлені обмеження не знижують практичну цінність Концептуальної моделі, а лише визначають вектори для її подальшої адаптації до специфіки функціонування системи психологічної підтримки персоналу ЗС України.

Внесок авторів: Катерина Кравченко – написання (оригінальна чернетка); Катерина Немінська – написання (перегляд і редагування).

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Вітвицька, С. (2019). *Моделювання професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграційних процесів*. Вид. О. О. Євенок.
- Дубасенюк, О. (2008). Концептуальні моделі педагогічної освіти: наукові пошуки та здобутки. *Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку*, 8–29. <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/5003>.
- Кремень, В. Г. (2021). *Енциклопедія освіти*. Національна академія педагогічних наук України. Юрінком Інтер.
- Лук'янова, Л., Сігаєва, Л., Аніщенко, О., Зінченко, С., Баніт, О., & Василенко, О. (2012). *Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади*. <https://ipood.com.ua/e-library/teoretiko-metodologichni-i-metodichni-zasadi-osviti-doroslih/osvita-doroslih-teoretichni-i-metodologichni-zasadi/>.
- Максименко, С. (2017). *Генетична психологія учіння людини*. Видавничий Дім "Слово". <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709727>.
- Ничкало, Н. (2009). Андрагогіка в системі педагогічних наук. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, (1), 7–20. http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2009_1_4.
- Новаченко, Т. (2017). Синергетичний концепт самоорганізації суб'єктів соціального розвитку: архетипний дискурс. *Публічне урядування*, 3 (8), 212–222. <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/628>.
- Рашкевич, Ю. (2014). *Болонський процес та нова парадигма вищої освіти*. Видавництво Львівської політехніки. <https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/nauk%20method%20rada/BolonskyiProcessNewParadigm>

(%D0%AE%D0%A0%D0%B0%D1%88%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87).pdf.

Різник, Н. (2021). Використання мультимедійних технологій під час дистанційного навчання у закладі вищої освіти. *Економічний вісник університету*, 16, 3, 12–17. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-12-17>.

Сердюк, Л. (2018). Психологічні основи мотивації професійного становлення особистості. Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості. *Збірник наукових праць Інституту психології Г. С. Костюка НАПН України*, 201–209. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i12/22.pdf>.

Arnold, R., & Wade, J. (2015). A Definition of Systems Thinking: A Systems Approach. *Procedia Computer Science*, 44, 669–678. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.03.050>.

Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. *International Society for Technology in Education*. <https://blog.dilab.uni-passau.de/wp-content/uploads/2021/06/Bergmann-Sams-2012-Flip-your-classroom-Reach-every-student-in-every-class-every-day.pdf>.

Bishop, J., & Verleger, M. (2013). The Flipped Classroom: A Survey of the Research. *ASEE National Conference Proceedings*. Atlanta. <https://peer.asee.org/the-flipped-classroom-a-survey-of-the-research>.

Black, P., & William, D. (2018). Classroom assessment and pedagogy. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 25(6), 551–575. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2018.1441807>.

Darling, M., & Parry, C. (2001). After-Action Reviews: Linking Reflection and Planning in a Learning Practice. *Reflections*, 3(2), 64–72.

European Commission. (2018). Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604(01)).

Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2008). *Blended learning in higher education: Framework, principles, and guidelines*. Jossey-Bass.

Hattie, J., & Zierer, K. (2024). *10 mindframes for visible learning: Teaching for success*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003430124>.

Knowles, M., Holton, E., & Swanson, R. (2015). *The Adult Learner. The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development* (8th ed.). Oxon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429299612>.

Kolb, D., & Kolb, A. (2018). Eight Important Things to Know about The Experiential Learning Cycle. *Australian Educational Leader*, 40(3), 8–14. <https://learningfromexperience.com/downloads/research-library/eight-important-things-to-know-about-the-experiential-learning-cycle.pdf>.

Merriam, S., & Bierema, L. (2014). Adult Learning. Linking Theory and Practice. CA: Jossey-Bass. *Creative Education*, 7, 12, 320. <https://doi.org/10.1002/nha3.20125>.

NATO Standardization Office. (2010). STANAG 6001: Language Proficiency Levels. Brussels: NATO. https://nuou.org.ua/assets/documents/dodb_stanag_6001.pdf.

OECD. (2019). OECD Learning Compass 2030. <https://www.oecd.org/education/2030-project/>.

Paas, F., Van Gog, T., & Sweller, J. (2010). Cognitive Load Theory: New Conceptualizations, Specifications, and Integrated Research Perspectives. *Educational Psychology Review*, 22, 115–121. <https://doi.org/10.1007/s10648-010-9133-8>.

Richmond, H. et al. (2017). A systematic review and meta-analysis of online versus alternative methods for training licensed health care professionals to deliver clinical interventions. *BMC Medical Education*. <https://link.springer.com/article/10.1186/s12909-017-1047-4>.

Sweller, J. (1988). Cognitive Load During Problem Solving: Effects on Learning. *Cognitive Science*, 12(2), 257–285. https://doi.org/10.1207/s15516709cog1202_4.

Sweller, J. (2023). Cognitive Load Theory and Educational Technology. *Educational Technology Research and Development*, 71(1), 1–16. <https://doi.org/10.1007/s11423-022-10167-2>.

Sweller, J., Ayres, P., & Kalyuga, S. (2011). *Cognitive Load Theory*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-8126-4>.

Sweller, J., van Merriënboer, J., & Paas, F. (2019). Cognitive Architecture and Instructional Design: 20 Years Later. *Educational Psychology Review*, 31(2), 261–292. <https://doi.org/10.1007/s10648-019-09465-5>.

Watkins, C. (2020). The heart and soul of supervision revisited. *American Journal of Psychotherapy*, 73(4), 141–145. <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.20200018>.

References

Arnold, R., & Wade, J. (2015). A Definition of Systems Thinking: A Systems Approach. *Procedia Computer Science*, 44, 669–678. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.03.050>.

Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. *International Society for Technology in Education*. <https://blog.dilab.uni-passau.de/wp-content/uploads/2021/06/Bergmann-Sams-2012-Flip-your-classroom-Reach-every-student-in-every-class-every-day.pdf>.

Bishop, J., & Verleger, M. (2013). The Flipped Classroom: A Survey of the Research. *ASEE National Conference Proceedings*. Atlanta. <https://peer.asee.org/the-flipped-classroom-a-survey-of-the-research>.

- Black, P., & Wiliam, D. (2018). Classroom assessment and pedagogy. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 25(6), 551–575. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2018.1441807>
- Darling, M., & Parry, C. (2001). After-Action Reviews: Linking Reflection and Planning in a Learning Practice. *Reflections*, 3(2), 64–72.
- Dubaseniuk, O. (2008). Conceptual models of pedagogical education: scientific research and achievements. *Professional and pedagogical education: modern conceptual models and development trends*, 8–29 [in Ukrainian]. <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/5003>.
- European Commission. (2018). Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604(01))
- Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2008). *Blended learning in higher education: Framework, principles, and guidelines*. Jossey-Bass.
- Hattie, J., & Zierer, K. (2024). *10 mindframes for visible learning: Teaching for success*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003430124>.
- Knowles, M., Holton, E., & Swanson, R. (2015). *The Adult Learner. The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development* (8th ed.). Oxon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429299612>.
- Kolb, D., & Kolb, A. (2018). Eight Important Things to Know about The Experiential Learning Cycle. *Australian Educational Leader*, 40(3), 8–14. <https://learningfromexperience.com/downloads/research-library/eight-important-things-to-know-about-the-experiential-learning-cycle.pdf>
- Kremen, V. G. (2021). *Encyclopedia of Education*. National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Luk'yanova, L., Sigaeva, L., Anishchenko, O., Zinchenko, S., Banit, O., & Vasylenko, O. (2012). *Adult Education: Theoretical and Methodological Principles* [in Ukrainian]. <https://ipood.com.ua/e-library/teoretiko-metodologichni-i-metodichni-zasadi-osviti-doroslih/osvita-doroslih-teoretichni-i-metodologichni-zasadi/>
- Maksymenko, S. (2017). *Genetic Psychology of Human Learning*. Publishing House "Slovo" [in Ukrainian]. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709727>.
- Merriam, S., & Bierema, L. (2014). Adult Learning. Linking Theory and Practice. CA: Jossey-Bass. *Creative Education*, 7, 12, 320. <https://doi.org/10.1002/nha3.20125>.
- NATO Standardization Office. (2010). STANAG 6001: Language Proficiency Levels. Brussels: NATO. https://nuou.org.ua/assets/documents/dod_b Stanag_6001.pdf
- Novachenko, T. (2017). Synergetic Concept of Self-Organization of Social Development Subjects: Archetypal Discourse. *Public Governance*, 3 (8), 212–222 [in Ukrainian]. <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/628>.
- Nychkalo, N. (2009). Andragogy in the System of Pedagogical Sciences. *Adult Education: Theory, Experience, Perspectives*, (1), 7–20 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2009_1_4.
- OECD. (2019). OECD Learning Compass 2030. <https://www.oecd.org/education/2030-project/>
- Paas, F., Van Gog, T., & Sweller, J. (2010). Cognitive Load Theory: New Conceptualizations, Specifications, and Integrated Research Perspectives. *Educational Psychology Review*, 22, 115–121. <https://doi.org/10.1007/s10648-010-9133-8>
- Rashkevych, Y. (2014). *The Bologna Process and the New Paradigm of Higher Education*. Lviv Polytechnic Publishing House [in Ukrainian]. [https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/nauk%20method%20rada/BolonskyiProcessNewParadigm\(%D0%AE_%D0%A0%D0%B0%D1%88%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87\).pdf](https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/nauk%20method%20rada/BolonskyiProcessNewParadigm(%D0%AE_%D0%A0%D0%B0%D1%88%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87).pdf)
- Richmond, H. et al. (2017). A systematic review and meta-analysis of online versus alternative methods for training licensed health care professionals to deliver clinical interventions. *BMC Medical Education*. <https://link.springer.com/article/10.1186/s12909-017-1047-4>.
- Riznyk, N. (2021). The use of multimedia technologies during distance learning in a higher education institution. *Economic Bulletin of the University*, 16, 3, 12–17 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-12-17>.
- Serdyuk, L. (2018). Psychological foundations of motivation for professional development of a person. Current problems of psychology. Psychology of giftedness. *Collection of scientific works of the Institute of Psychology G. S. Kostyuk NAPS of Ukraine*, 201–209 [in Ukrainian]. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i12/22.pdf>.
- Sweller, J. (1988). Cognitive Load During Problem Solving: Effects on Learning. *Cognitive Science*, 12(2), 257–285. https://doi.org/10.1207/s15516709cog1202_4.
- Sweller, J. (2023). Cognitive Load Theory and Educational Technology. *Educational Technology Research and Development*, 71(1), 1–16. <https://doi.org/10.1007/s11423-022-10167-2>
- Sweller, J., Ayres, P., & Kalyuga, S. (2011). *Cognitive Load Theory*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-8126-4>
- Sweller, J., van Merriënboer, J., & Paas, F. (2019). Cognitive Architecture and Instructional Design: 20 Years Later. *Educational Psychology Review*, 31(2), 261–292. <https://doi.org/10.1007/s10648-019-09465-5>
- Vitvytska, S. (2019). *Modeling of professional training of specialists in the conditions of European integration processes*. Ed. O. O. Evenok [in Ukrainian]. DOI: 978-617-7752-18-8.
- Watkins, C. (2020). The heart and soul of supervision revisited. *American Journal of Psychotherapy*, 73(4), 141–145. <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.20200018>

Отримано редакцією журналу / Received: 04.06.26
Прорецензовано / Revised: 21.06.26
Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26
Опубліковано / Published: 21.09.26

Kateryna KRAVCHENKO, PhD (Psychol.)
ORCID ID: 0000-0002-8140-1759
e-mail: katerina.kravchenko@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Kateryna NEMINSKA, Head of Psychological Support and Recovery Group
ORCID ID: 0000-0003-1660-1321
e-mail: katherinenosko16232@gmail.com
Military unit A1978, Zaporizhia, Ukraine

A CONCEPTUAL MODEL OF A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL APPROACH TO THE EFFECTIVE ACQUISITION OF SHORT-TERM PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSE MATERIALS WITHIN THE FRAMEWORK OF PROFESSIONAL SUPPORT FOR PSYCHOLOGISTS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Background. This study is motivated by the need to improve the professional development system for psychologists of the Armed Forces of Ukraine, enhance the effectiveness of professional training, and introduce innovative psychological and pedagogical approaches into professional development programs under conditions of limited training time, high intensity of the educational process, and heterogeneous levels of participants' prior knowledge and professional experience. Accordingly, the aim of this study is to substantiate a conceptual model of a psychological and pedagogical approach to ensuring the effective acquisition of educational content during short-term professional development courses as part of the professional support system for psychologists of the Armed Forces of Ukraine.

Methods. To achieve the study's objective, theoretical research methods were employed, including analysis, synthesis, generalization, systematization, and comparative analysis.

Results. Contemporary psychological and pedagogical approaches to organizing short-term professional training were analyzed, including Cognitive Load Theory, the andragogical approach, blended learning, and flipped learning. Based on the identified factors affecting learning effectiveness that reduce the effectiveness of learning among participants of short-term professional development courses, and with the aim of optimizing the professional training process, a conceptual psychological and pedagogical model was developed. The proposed model comprises the following interconnected levels: methodological, factor-based, goal-oriented, content-functional, and outcome-corrective. The model incorporates the following implementation mechanisms, including cognitive alignment, micro-modular organization of educational content, blended learning, flipped learning, practice-oriented learning, professional supervision and mentoring, reflection, and formative and summative assessment. Furthermore, a comparative analysis of the proposed model with NATO educational standards was conducted, revealing substantial similarities in approaches to the organization of professional military education.

C o n c l u s i o n s . *The proposed conceptual model of the psychological and pedagogical approach, which integrates blended learning, micro-modular organization of educational content, cognitive alignment of participants' theoretical knowledge, and a practice-oriented learning approach, is designed to address the major challenges of professional development for psychologists of the Armed Forces of Ukraine under the conditions of the full-scale Russian invasion and is aligned with current international trends in military professional education. Its implementation has the potential to enhance the development of professional competencies among psychologists of the Armed Forces of Ukraine.*

K e y w o r d s : *professional support, psychologists of the Armed Forces of Ukraine, short-term professional development, psychological and pedagogical approach, cognitive alignment, blended learning, micro-modular learning, practice-oriented learning, military professional education.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 378.147:811.111'243:355.23

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.26-29>

Олександр ПОЛИЩУК, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-9306-617X

e-mail: oleksandr_polishchuk@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Євгенія ТХОРЖЕВСЬКА, викладач

ORCID ID: 0009-0009-8662-7616

e-mail: tkhorzhevska@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВПЛИВ ВІЗУАЛЬНОГО СУПРОВОДУ НА РОЗВИТОК НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ У КУРСАНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Вступ. У статті досліджено вплив візуального супроводу на розвиток навичок аудіювання у курсантів немовних спеціальностей вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ). Актуальність проблеми зумовлена потребою підвищення ефективності сприйняття іншомовного аудіоматеріалу курсантами, які мають обмежену практику використання іноземної мови поза навчальним середовищем. Саме тому метою статті стало вивчення впливу візуального супроводу на ефективність сприйняття аудіоматеріалів курсантами немовних спеціальностей.

Методи. Для перевірки ефективності використання візуального супроводу було проведено експериментальне дослідження з двома групами курсантів однакового рівня володіння іноземною мовою. Перша група виконувала завдання з аудіювання з використанням аудіодоріжки з відеосупроводом, тоді як друга група працювала лише з аудіоматеріалом. Результати оцінювалися за допомогою тесту на розуміння прослуханого матеріалу, завдань на відтворення деталей та анкет самооцінки.

Результати. Курсанти, які працювали з аудіо- та відеоматеріалами, продемонстрували вищі результати в розумінні змісту прослуханого матеріалу й відтворенні деталей. У середньому вони дали на 15 % більше правильних відповідей і змогли відтворити на 20 % більше додаткової інформації порівняно з курсантами, які працювали лише з аудіо. Анкетування також засвідчило вищий рівень комфорту під час роботи з мультимодальними матеріалами.

Висновки. Отримані результати підтверджують доцільність використання мультимодального підходу в навчанні іноземних мов курсантів немовних спеціальностей. Візуальний супровід сприяє кращому розумінню контексту, знижує когнітивне навантаження та допомагає ефективніше розпізнавати невербальні сигнали комунікації.

Ключові слова: аудіювання, візуальний супровід, мультимодальний підхід, курсанти, немовні спеціальності, іноземна мова, ВВНЗ.

Вступ

Аудіювання є одним з основних складників мовної компетентності, що активно впливає на формування загальних навичок спілкування іноземною мовою. У контексті навчання курсантів немовних спеціальностей розвиток навичок аудіювання є важливим завданням, оскільки такі курсанти часто мають обмежену практику використання іноземної мови поза академічним середовищем.

Одним з основних викликів є підвищення ефективності сприйняття аудіоматеріалу, адже багато курсантів стикаються з труднощами під час прослуховування та розуміння іншомовних текстів. Сучасні дослідження підтверджують, що мультимодальні методи навчання, які поєднують різні канали сприйняття, можуть значно поліпшити сприйняття іноземної мови.

У сучасних умовах цифровізації освітнього процесу особливої актуальності набуває використання мультимедійних технологій у навчанні іноземних мов. Курсанти вищих військових навчальних закладів дедалі частіше взаємодіють із цифровими ресурсами, що поєднують аудіо-, відео- та інтерактивні компоненти. Це створює передумови для формування нових підходів до розвитку мовних навичок, зокрема аудіювання, яке є складним когнітивним процесом, що передбачає одночасне оброблення фонетичної, лексичної та семантичної інформації.

Особливість навчання у ВВНЗ полягає у тому, що іншомовна підготовка має не лише загальноосвітній, а й професійно орієнтований характер. Курсанти повинні

вміти сприймати іноземну мову в умовах, наближених до реальних комунікативних ситуацій, зокрема в умовах обмеженого часу, шумового фону або високого когнітивного навантаження. У цьому контексті використання візуального супроводу може ставати компенсаторним механізмом, що полегшує оброблення інформації та сприяє формуванню більш стійких навичок аудіювання.

Одним із таких підходів є використання відео та аудіо у процесі навчання, що дає змогу створити більш контекстуальне і змістовне середовище для курсантів. Однак, попри численні дослідження, питання про те, як саме візуальний супровід впливає на розвиток навичок аудіювання, залишається недостатньо вивченим у контексті підготовки курсантів немовних спеціальностей.

Метою статті є вивчення впливу візуального супроводу на ефективність сприйняття аудіоматеріалів курсантами немовних спеціальностей. Для досягнення цієї мети було проведено експеримент, у межах якого порівнювалися результати двох груп курсантів: одна група працювала з аудіоматеріалами з відеосупроводом, інша – лише з аудіо.

Огляд літератури. Аудіювання є невід'ємною частиною мовного навчання, що активно досліджується в контексті різних підходів і методів розвитку навичок слухання. Дослідження показують, що навички аудіювання доцільно розвивати не лише через слуховий канал, а й через використання мультимодальних методів навчання, які включають аудіо та відео.

Комбіноване використання аудіо та відео може значно підвищити ефективність сприйняття інформації. На думку Vandergrift (2004), мультимодальний підхід створює багатший контекст для розуміння матеріалу, даючи змогу студентам краще осмислювати зміст через поєднання слухових і візуальних сигналів. Відео додає емоційний складник, який не завжди можна передати лише за допомогою аудіо, і це допомагає точніше розпізнавати інтонації та невербальні ознаки комунікації.

Аудіо- та відеоматеріали збагачують інтерпретацію прослуханого тексту. Як зазначають Brown (2006) та Gilakjani (2012), наявність візуальних елементів допомагає активувати додаткові когнітивні ресурси, знижуючи інтелектуальне навантаження під час сприйняття мовного матеріалу. Це особливо важливо для курсантів немовних спеціальностей, які можуть не мати такої глибокої мовної підготовки, як курсанти мовних спеціальностей.

У низці досліджень також підкреслюється важливість співвідношення аудіо та відео. На думку Mendelsohn (1994), для досягнення максимальних результатів у навчанні аудіювання необхідно правильно балансувати між двома типами матеріалів: аудіо має надавати можливість практикувати слухову навичку, а відео – забезпечувати додаткову контекстуалізацію та розширення розуміння.

Водночас відео може бути відволікаючим фактором, якщо воно використовується неправильно. Надмірна кількість візуальних елементів може викликати перевантаження, що ускладнює сприйняття аудіо (Mendelsohn, 1994). Інші дослідження показують, що відео може знижувати стрес під час прослуховування іноземної мови, оскільки створює більш природне мовне середовище (Katchen, 1996).

Згідно з дослідженням Gilakjani (2012), відео значно полегшує освітній процес, оскільки зображення та рухи допомагають активнішому сприйняттю і запам'ятовуванню лексичних одиниць. Курсанти, які працюють із відео, часто демонструють кращі результати в різних аспектах мовного навчання – від розуміння прослуханого матеріалу до розпізнавання нових слів і виразів.

Водночас ефективність мультимодальних підходів може залежати від специфіки аудиторії. Відповідно до дослідження Anderson і Lynch (1988), певні слухачі можуть не отримувати достатньо переваг від відео в контексті навчання аудіювання, якщо вони вже мають високий рівень мовної підготовки.

Сучасні дослідження також акцентують увагу на ролі когнітивної теорії мультимедійного навчання, відповідно до якої людина краще засвоює інформацію, коли вона подається через кілька каналів одночасно – візуальний і аудіальний. Mayer (2009) стверджує, що поєднання зображення та звуку сприяє більш ефективному кодуванню інформації у тривалій пам'яті (за умови раціонального дозування навчального матеріалу).

Крім того, важливим є поняття когнітивного навантаження, яке може як знижуватися, так і зростати залежно від якості візуального супроводу. Sweller (2011) зазначає, що надмірна кількість візуальних стимулів може перевантажувати робочу пам'ять, тоді як структурований і релевантний відеоконтент, навпаки, сприяє оптимізації навчального процесу.

Дослідження у сфері військової освіти також підтверджують ефективність мультимодального підходу. Зокрема, використання відеоматеріалів, що моделюють реальні професійні ситуації, дає змогу курсантам не лише розвивати мовні навички, а й формувати профе-

сійні компетентності, пов'язані з аналізом інформації та прийняттям рішень в умовах невизначеності.

Отже, огляд літератури свідчить про те, що використання мультимодальних матеріалів, зокрема поєднання аудіо та відео, є ефективним підходом до розвитку навичок аудіювання. Особливо це стосується курсантів немовних спеціальностей, для яких візуальний супровід може бути важливим засобом полегшення процесу сприйняття іноземної мови.

Методи

Для дослідження впливу візуального супроводу на ефективність розвитку навичок аудіювання у курсантів немовних спеціальностей було проведено експериментальне дослідження з використанням порівняльного підходу.

У дослідженні взяли участь 29 курсантів, які навчаються на різних факультетах немовних спеціальностей вищого військового навчального закладу. Курсанти були поділені на дві групи по 15 та 14 осіб. Усі учасники мали середній рівень володіння іноземною мовою, що підтверджувалося результатами попереднього тестування.

Для експерименту були використані аудіо- та відеоматеріали, що становили автентичні записи іноземною мовою з різних тем, зокрема соціальних питань, наукових досліджень і культурних явищ. Обидві групи отримали однакові тексти, однак перша група працювала з аудіо- та відеоматеріалами, а друга – лише з аудіо.

Перша група працювала в умовах мультимодального підходу: прослуховування аудіоматеріалу супроводжувалося відео, що демонструвало відповідний контекст, жести, міміку та інтонацію. Друга група працювала лише з аудіоматеріалами без візуального контексту.

Для оцінювання результатів використовували тест на розуміння прослуханого матеріалу, який містив завдання з вибором однієї правильної відповіді, запитання на коротку відповідь і завдання на відтворення деталей. Також було використано анкети самооцінки, у яких курсанти оцінювали власний досвід, рівень комфорту й ефективність навчання під час виконання завдань.

Процедура дослідження передбачала кілька етапів. Спершу для кожної групи було підібрано два відео- або аудіозаписи однакової складності та тривалості – 10–15 хвилин. Далі курсанти були поінформовані про мету дослідження та отримали інструкції щодо виконання завдань. На основному етапі курсанти першої групи прослуховували матеріал із відеосупроводом, тоді як курсанти другої групи працювали лише з аудіо. Після прослуховування матеріалів учасники виконували тест на розуміння тексту й заповнювали анкети самооцінки.

Результати експерименту оцінювалися за кількома критеріями: точність відповідей на запитання щодо змісту матеріалу, здатність відтворити додаткові деталі та самооцінка ефективності використаного методу. Для аналізу даних використовувався метод порівняння середніх значень, зокрема t-тест для незалежних вибірок.

Додатково варто зазначити, що під час відбору навчальних матеріалів особлива увага приділялася їх автентичності та відповідності до рівня мовної підготовки курсантів. Відеоматеріали містили природне мовлення носіїв мови, що включало різні акценти, темп мовлення та інтонаційні особливості. Це дало змогу максимально наблизити умови експерименту до реальних ситуацій спілкування.

Також було враховано фактор повторного прослуховування. Усі учасники мали можливість прослухати матеріал двічі, що забезпечувало більш об'єктивне оцінювання рівня розуміння та знижувало вплив випадкових помилок. Контроль за виконанням завдань

здійснювався в однакових умовах для обох груп, що дало змогу мінімізувати вплив зовнішніх факторів.

З метою підвищення валідності результатів було забезпечено однакову тривалість занять, рівень складності матеріалів і структуру тестових завдань для обох груп. Це дало змогу зосередитися саме на впливі візуального супроводу як незалежної змінної дослідження.

Результати

У результаті експерименту було встановлено, що курсанти, які працювали з аудіо- та відеоматеріалами, продемонстрували кращі результати порівняно з тими, хто працював лише з аудіоматеріалами.

Курсанти першої групи отримали в середньому на 15 % більше правильних відповідей на запитання тесту на розуміння прослуханого матеріалу. Також вони змогли відтворити на 20 % більше додаткових деталей, які не були прямо запитували в тесті. Це свідчить про кращу здатність до глибшого розуміння матеріалу.

В анкетах самооцінки курсанти першої групи зазначили, що робота з відео значно поліпшила їхнє розуміння матеріалу та допомогла краще інтерпретувати зміст через невербальні сигнали, зокрема міміку, жести та інтонацію. Середній бал за шкалою Лайкерта для першої групи становив 4,6, що вказує на високий рівень задоволеності роботою з мультимодальними матеріалами. Курсанти другої групи оцінили свою роботу на 3,2, що свідчить про нижчий рівень комфорту та відчуття обмеженості під час роботи лише з аудіоматеріалом.

Додатково результати тесту показали, що курсанти другої групи частіше мали труднощі з розпізнаванням окремих аспектів матеріалу, зокрема складних лексичних конструкцій, що могло бути пов'язано з відсутністю візуальних підказок.

Аналіз відповідей також показав, що курсанти першої групи демонстрували вищий рівень впевненості під час виконання завдань. Це проявлялося у меншій кількості пропущених запитань і більшій швидкості виконання тестових завдань. Зокрема, середній час виконання тесту в першій групі був на 12 % меншим порівняно з другою групою.

Окрім кількісних показників, було проаналізовано якість відповідей курсантів у відкритих завданнях. Курсанти, які працювали з відеоматеріалами, частіше використовували контекстуально релевантні формулювання та демонстрували глибше розуміння причинно-наслідкових зв'язків у прослуханому матеріалі.

Цікаво, що навіть у випадках, коли курсанти першої групи не могли точно відтворити окремі слова або фрази, вони успішніше передавали загальний зміст повідомлення, спираючись на візуальний контекст. Це свідчить про формування більш комплексної стратегії аудіювання.

Дискусія і висновки

Отримані результати підтверджують гіпотезу про те, що мультимодальний підхід, який поєднує аудіо та відео, позитивно впливає на розвиток навичок аудіювання. Курсанти, які працювали з відео, краще сприймали зміст матеріалу, оскільки візуальні елементи допомагали їм зрозуміти контекст та інтерпретувати значення слів через невербальні ознаки. Цей результат узгоджується з попередніми дослідженнями, які вказують на важливість використання мультимодальних ресурсів для поліпшення розуміння іноземної мови (Vandergrift, 2004; Gilakjani, 2012).

Однією з причин таких результатів є те, що відео залучає додаткові канали сприйняття, які допомагають зменшити когнітивне навантаження, що виникає під час

сприйняття лише аудіоматеріалу. Відео дає курсантам можливість краще асоціювати слова та фрази з конкретними візуальними образами, що сприяє кращому запам'ятовуванню та відтворенню прослуханого матеріалу.

Крім того, курсанти, які працювали з відео, могли зосередитися на нюансах інтонації та невербальних сигналах, що давало змогу краще зрозуміти емоційний контекст і наміри мовця. Натомість курсанти, які працювали лише з аудіо, частіше мали труднощі під час інтерпретації складних фраз і малознайомої лексики, оскільки відсутність візуальних підказок обмежувала їхні можливості для розуміння значень через контекст.

Дослідження також підкреслює важливість урахування індивідуальних особливостей курсантів. Хоча мультимодальний підхід є ефективним для більшості учасників, деякі курсанти можуть відчувати перевантаження через додаткові візуальні елементи. Тому важливо враховувати рівень підготовки курсантів і добирати відповідні методи навчання, які оптимізують процес аудіювання.

Водночас отримані результати слід розглядати з урахуванням певних обмежень дослідження. По-перше, відносно невелика кількість учасників може обмежувати можливість узагальнення результатів на ширшу популяцію курсантів. По-друге, експеримент мав короткостроковий характер, що не дає оцінити тривалий вплив мультимодального підходу на розвиток навичок аудіювання.

Крім того, не можна виключати вплив мотиваційного фактору. Використання відеоматеріалів могло підвищувати зацікавленість курсантів, що, у свою чергу, позитивно впливало на результати. Таким чином, частина отриманого ефекту може бути пов'язана не лише з когнітивними, а й з афективними чинниками навчання.

Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз впливу різних типів відеоконтенту (навчального, автентичного, імітаційного) на розвиток навичок аудіювання, а також вивчення індивідуальних стратегій сприйняття інформації курсантами з різним рівнем мовної підготовки.

Отже, результати дослідження підтвердили ефективність використання мультимодальних матеріалів для розвитку навичок аудіювання у курсантів немовних спеціальностей. Використання відеосупроводу полегшує сприйняття аудіоматеріалу, знижує когнітивне навантаження та сприяє кращому розумінню змісту через візуальні підказки. З огляду на це можна рекомендувати включення мультимодальних ресурсів у процес навчання аудіювання курсантів немовних спеціальностей.

Перспективою подальших досліджень є вивчення індивідуалізованих підходів до використання аудіо- та відеоматеріалів з урахуванням рівня володіння мовою курсантами, специфіки навчальних курсів та особливостей професійної підготовки у ВВНЗ.

Практичні рекомендації

На основі отриманих результатів можна сформулювати низку практичних рекомендацій для викладачів іноземних мов у ВВНЗ. По-перше, доцільно систематично використовувати відеоматеріали як складник навчального процесу, поєднуючи їх із традиційними аудіозавданнями.

По-друге, важливо добирати відеоконтент з урахуванням рівня підготовки курсантів і поступово ускладнювати матеріал. На початкових етапах доцільно використовувати відео із чітким візуальним контекстом і повільним темпом мовлення, тоді як на більш високих рівнях – автентичні матеріали з природним темпом мовлення.

По-третє, ефективним є використання поетапної роботи з відеоматеріалами: передпереглядом завдання (активація знань), перегляд із конкретними цілями й після-

переглядове обговорення. Такий підхід сприяє глибшому розумінню матеріалу та розвитку критичного мислення.

Нарешті, слід урахувувати індивідуальні особливості курсантів і за потреби комбінувати різні формати подачі матеріалу, щоб уникнути перевантаження та забезпечити максимальну ефективність навчання.

Внесок авторів: Олександр Поліщук – концептуалізація дослідження, огляд літератури, аналіз результатів, формулювання висновків; Євгенія Тхоржевська – організація експерименту, збирання емпіричних даних, анкетування учасників, первинне оброблення результатів.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

Anderson, A., & Lynch, T. (1988). *Listening*. Oxford University Press.
Brown, H. D. (2006). *Principles of language learning and teaching*. Pearson Education.

Oleksandr POLISHCHUK, PhD (Linguistics), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0001-9306-617X
e-mail: oleksandr_polishchuk@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Yevheniia TKHORZHEVSKA, Lecturer
ORCID ID: 0009-0009-8662-7616
e-mail: tkhorzhevska@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE IMPACT OF VISUAL SUPPORT ON THE DEVELOPMENT OF LISTENING SKILLS IN CADETS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES AT HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Background. The article examines the impact of visual support on the development of listening skills in cadets of non-linguistic specialties at higher military educational institutions. The relevance of the study is determined by the need to improve cadets' comprehension of foreign-language audio materials, especially when their opportunities to use a foreign language outside the academic environment are limited.

Methods. An experimental study was conducted with two groups of cadets who had the same level of foreign language proficiency. The first group completed listening tasks using audio materials with video support, while the second group worked only with audio materials. The results were assessed through a listening comprehension test, detail-recall tasks, and self-assessment questionnaires.

Results. The cadets who worked with audio-video materials demonstrated better results in understanding the content and recalling details. On average, they gave 15% more correct answers and recalled 20% more additional details compared with the cadets who worked only with audio. The self-assessment questionnaires also showed a higher level of comfort among cadets who used multimodal materials.

Conclusions. The findings confirm the effectiveness of using multimodal materials for developing listening skills in cadets of non-linguistic specialties. Visual support helps learners understand the context, reduces cognitive load, and improves the interpretation of non-verbal communication signals.

Keywords: listening, visual support, multimodal approach, cadets, non-linguistic specialties, foreign language, higher military educational institutions.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Gilakjani, A. P. (2012). The role of visual aids in enhancing ESL learners' listening comprehension. *English Language Teaching*, 5(1), 1–8.

Katchen, J. E. (1996). *Multimedia: Enhancing foreign language learning*. Cambridge University Press.

Mendelsohn, D. (1994). *Learning to listen: A strategy-based approach for the second language learner*. San Diego State University.

Vandergrift, L. (2004). Listening to learn or learning to listen? *ELT Journal*, 58(3), 212–221.

References

Anderson, A., & Lynch, T. (1988). *Listening*. Oxford University Press.

Brown, H. D. (2006). *Principles of language learning and teaching*. Pearson Education.

Gilakjani, A. P. (2012). The role of visual aids in enhancing ESL learners' listening comprehension. *English Language Teaching*, 5(1), 1–8.

Katchen, J. E. (1996). *Multimedia: Enhancing foreign language learning*. Cambridge University Press.

Mendelsohn, D. (1994). *Learning to listen: A strategy-based approach for the second language learner*. San Diego State University.

Vandergrift, L. (2004). Listening to learn or learning to listen? *ELT Journal*, 58(3), 212–221.

Отримано редакцією журналу / Received: 01.05.26

Прорецензовано / Revised: 12.05.26

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26

Опубліковано / Published: 21.09.26

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 355.23:37.035.6:355.01

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.30-39>

Олександра ШЕВЧУК, д-р пед. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-2102-7363

e-mail: a.shevchuk1302@gmail.com

Національна академія Державної прикордонної служби України, Хмельницький, Україна

Олександр ДІДЕНКО, д-р пед. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-7900-6047

e-mail: didenko.alexandr69@gmail.com

Національна академія Державної прикордонної служби України, Хмельницький, Україна

Вадим СОБКО, канд. пед. наук, доц.

ORCID ID: 0009-0004-6109-0262

e-mail: sgvadik@gmail.com

Національна академія Державної прикордонної служби України, Хмельницький, Україна

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РОЛЬ БОЙОВОГО ТА ВЕТЕРАНСЬКОГО ДОСВІДУ У ЇЇ ФОРМУВАННІ

Вступ. У сучасних умовах особливого значення набуває формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах як важливого складника їхньої готовності до професійної діяльності. Офіцер сил безпеки й оборони повинен бути носієм громадянських цінностей, національної ідентичності, правосвідомості, патріотизму й відповідальності за захист держави. У цьому контексті особливої актуальності набуває вивчення потенціалу бойового та ветеранського досвіду як чинників формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників в освітньому процесі.

Методи. У статті використано теоретичні методи для дослідження наукової літератури, нормативно-правових документів і зарубіжного досвіду формування громадянської компетентності військовослужбовців. Метод контент-аналізу застосовано для вивчення законодавчих і стратегічних документів України; порівняльно-педагогічний метод – для узагальнення досвіду держав-членів НАТО; метод структурно-функціонального аналізу – для обґрунтування місця громадянської компетентності у структурі готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності. Емпіричні методи передбачали проведення експертного опитування науково-педагогічних працівників та офіцерів-практиків, які мають бойовий досвід, а також анкетування курсантів.

Результати. Обґрунтовано місце громадянської компетентності у структурі готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності та визначено її основні складники. Установлено, що в системах військової освіти держав-членів НАТО громадянська компетентність інтегрується у процес формування військового лідерства, професійної етики та відповідального служіння державі. За результатами експертного опитування визначено, що найбільше бойовий і ветеранський досвід впливають на ціннісно-мотиваційний і діяльнісний складники громадянської компетентності. Результати анкетування підтвердили позитивне сприйняття впливу бойового й ветеранського досвіду на формування громадянської компетентності та засвідчили зростання його значущості в процесі професійного становлення курсантів.

Висновки. Громадянська компетентність є важливим структурним компонентом готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності й забезпечує поєднання професійної підготовленості з громадянською відповідальністю, патріотизмом, правосвідомістю і готовністю до служіння народові. Бойовий і ветеранський досвід комплексно впливають на формування всіх складників громадянської компетентності. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення педагогічних умов використання бойового та ветеранського досвіду щодо формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів.

Ключові слова: громадянська компетентність, професійна підготовка, майбутні офіцери-прикордонники, готовність до професійної діяльності, ціннісні орієнтації, вищий військовий навчальний заклад, освітній процес.

Вступ

Актуальність дослідження. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України суттєво змінила вимоги до професійної підготовки офіцерських кадрів. Досвід ведення бойових дій засвідчив, що успішне виконання офіцером службово-бойових завдань визначається не лише рівнем його військово-професійної підготовленості, а й сформованістю громадянської свідомості, відповідальності, відданості державі й готовності діяти в інтересах українського суспільства. У сучасних умовах офіцер є не лише командиром і військовим фахівцем, а й носієм державницьких цінностей, лідером військового колективу, виховником підлеглих і важливим суб'єктом забезпечення національної безпеки України. У зв'язку із цим громадянська компетентність

набуває значення одного з ключових складників його готовності до професійної діяльності.

Актуальність проблеми посилюється процесами трансформації сектору безпеки й оборони України та реформування системи військової освіти відповідно до сучасних безпекових викликів і принципів держав-членів НАТО. У таких умовах особливого значення набуває підготовка офіцера, здатного не лише професійно виконувати посадові обов'язки, а й діяти на засадах верховенства права, поваги до прав людини, демократичного цивільного контролю над сектором безпеки й оборони, усвідомлювати відповідальність за прийняті рішення та їхні наслідки. Саме громадянська компетентність забезпечує поєднання професійної готовності офіцера з його громадянською відповідальністю перед державою і суспільством.

© Шевчук Олександра, Діденко Олександр, Собко Вадим, 2026

Нормативно-правові засади формування громадянської компетентності визначені низкою державних документів. Відповідно до Закону України "Про освіту", одним із головних завдань освіти є формування відповідального громадянина, здатного реалізовувати свої права й обов'язки, поділяти демократичні цінності та відповідально брати участь у суспільному житті (Верховна Рада України, 2017). Для системи військової освіти зазначене положення набуває особливої ваги, оскільки підготовка офіцера передбачає не лише оволодіння професійними компетентностями, а й формування готовності до свідомого виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності й територіальної цілісності України.

Важливим орієнтиром є Закон України "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності", який визначає формування громадянської відповідальності, патріотизму, стійкості, готовності до захисту України та усвідомлення належності до української політичної нації одним із пріоритетних напрямів державної політики (Верховна Рада України, 2022). У документі наголошено на необхідності розвитку громадянських компетентностей як важливої передумови зміцнення національної безпеки та суспільної згуртованості.

Особливої актуальності проблема набуває в контексті реалізації Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, серед ключових завдань якої визначено формування активної громадянської позиції, зміцнення національної стійкості, готовності громадян до захисту України та розвитку громадянських компетентностей молоді (Кабінет Міністрів України, 2023). Реалізація цих завдань безпосередньо пов'язана із системою військової освіти, яка забезпечує підготовку майбутніх офіцерів як лідерів сектору безпеки й оборони.

Додаткового значення досліджувана проблема набуває з огляду на положення Стратегії воєнної безпеки України, відповідно до якої одним із визначальних напрямів державної політики є формування всеохоплюючої оборони, розвиток національної стійкості та консолідація українського суспільства навколо захисту державного суверенітету й територіальної цілісності України (Президент України, 2021). У цьому контексті офіцер розглядається не лише як військовий фахівець, а як провідник державної політики у сфері безпеки й оборони, носій цінностей служіння Українському народові та гарант дотримання конституційних принципів у військовому середовищі. Отже, громадянська компетентність є важливою умовою його професійної готовності до виконання завдань за призначенням.

Водночас аналіз наукових досліджень свідчить, що проблематика громадянської компетентності переважно розглядається в контексті громадянського, національно-патріотичного або військово-патріотичного виховання. Натомість недостатньо дослідженими залишаються питання її місця та ролі у структурі готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності, взаємозв'язку з професійною компетентністю, лідерськими якостями, морально-етичними настановами й відповідальністю за результати професійної діяльності. Це зумовлює необхідність теоретичного обґрунтування сутності громадянської компетентності та визначення її місця у структурі готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності.

Метою статті є обґрунтування громадянської компетентності як структурного компонента готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності та

визначення ролі бойового й ветеранського досвіду у її формуванні в умовах сучасних безпекових викликів.

Огляд літератури. Аналіз наукових досліджень свідчить, що проблема громадянської компетентності належить до актуальних напрямів сучасної педагогічної науки й розглядається в контексті розвитку громадянського суспільства, утвердження демократичних цінностей, національної ідентичності та підготовки особистості до відповідальної участі в суспільному житті.

Теоретичні засади громадянської компетентності, її соціальну природу, структуру та суспільне призначення розкрито у працях І. Жадан (2022), яка розглядає громадянську компетентність як інтегральну характеристику особистості, що поєднує систему громадянських знань, цінностей, ставлень і моделей поведінки, необхідних для ефективної участі в житті демократичного суспільства. Подальший розвиток наукових уявлень про зміст і структуру зазначеного феномена представлено в дослідженнях С. Волос (2026), де громадянська компетентність аналізується крізь призму викликів воєнного часу, а також у роботі О. Ковальової (2025), яка запропонувала її операціоналізовану модель та окреслила можливості емпіричного вивчення окремих структурних складників. Значний інтерес становлять також висновки А. Набокової (2024), яка обґрунтовує необхідність розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти в умовах сучасних цивілізаційних викликів.

Окремий напрям досліджень присвячений проблемам формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів і фахівців сектору безпеки й оборони. Одними з перших до цієї проблематики звернулися В. Примак (2013) та О. Торічний (2017), які обґрунтували значення громадянської освіти та громадянськості для професійного становлення майбутніх офіцерів і правоохоронців. Сутність, зміст і структуру громадянської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників розкрито в дослідженні Н. Макогончук (2012), де громадянська компетентність визначається як важливий складник професійної підготовки майбутнього офіцера. Подальший розвиток ці ідеї отримали у працях В. Жураковського (2024), який уточнив сутність і структуру громадянської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України та визначив професійно важливі якості офіцера як один із ключових компонентів її змісту (Жураковський, 2024а; 2024б).

Сучасні підходи до формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів висвітлено в роботах П. Дзюби й Н. Макогончук (2025), присвячених використанню інтерактивних технологій у підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників, а також у дослідженні О. Марченко та І. Сидоренко (2025), де обґрунтовано принципи формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України в процесі фахової підготовки. Окремої уваги заслуговують висновки А. Мірошніченка (2026), який розглядає формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у безпосередньому взаємозв'язку з процесом їхнього громадянського виховання. Важливе значення для розвитку громадянської компетентності мають також дослідження, присвячені формуванню моральних і ціннісних основ професійної діяльності майбутніх офіцерів. Зокрема, О. Шевчук та О. Діденко (2026) обґрунтовують потенціал педагогічних інновацій у формуванні моральної культури майбутніх офіцерів правоохоронних органів як важливу передумову розвитку відповідальності, доброчесності та громадянської свідомості. Важливим чинником формування громадянської компетентності в сучасних умовах

є також цифровізація військової освіти. У цьому контексті заслуговують на увагу результати дослідження О. Ісламової (2022), у якому проаналізовано європейський досвід дистанційного навчання прикордонників та окреслено можливості використання сучасних освітніх технологій для розвитку професійних і громадянських якостей майбутніх офіцерів.

Паралельно у військово-педагогічній науці активно розробляється проблема готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності. Теоретичні засади професійної готовності майбутніх офіцерів розкрито у працях О. Лемешко (2018), В. Сагана (2020), Р. Шевченка (2020), І. Козубцова (2023), О. Марченко та В. Ушаня (2024). У зазначених дослідженнях професійна готовність розглядається як інтегративне особистісне утворення, що поєднує мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, ціннісний та особистісний компоненти, які забезпечують ефективне виконання професійних завдань у різних умовах службової діяльності.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що проблематика громадянської компетентності та професійної готовності майбутніх офіцерів переважно досліджується окремо. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених формуванню громадянської компетентності майбутніх офіцерів (Макогончук, 2012; Торічний, 2017; Жураковський, 2024а; Дзюба, & Макогончук, 2025; Марченко, & Сидоренко, 2025; Розсоха, & Сотніченко, 2025), а також досліджень професійної готовності офіцерських кадрів (Лемешко, 2018; Саган, 2020; Шевченко, 2020; Козубцов, 2023; Марченко, & Ушань, 2024), недостатньо уваги приділено визначенню місця громадянської компетентності у структурі готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності. Потребують подальшого наукового обґрунтування її функції, взаємозв'язки з іншими компонентами професійної готовності та роль у забезпеченні ефективної професійної діяльності офіцера в умовах сучасних безпекових викликів.

Зазначене зумовлює необхідність дослідження громадянської компетентності як структурного компонента готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності та визначення її місця у системі професійної підготовки офіцерських кадрів.

Методи

Для досягнення мети дослідження використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних та емпіричних методів наукового пізнання.

Теоретичні методи застосовано для аналізу наукової літератури, нормативно-правових документів і результатів сучасних досліджень із проблем громадянської компетентності, професійної підготовки та готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності. Аналіз, синтез, порівняння та узагальнення використано для з'ясування сутності громадянської компетентності, виявлення основних наукових підходів до її трактування, визначення її структури й обґрунтування ролі у професійному становленні майбутніх офіцерів.

Метод контент-аналізу застосовано для дослідження положень законодавчих, стратегічних і відомчих документів України, що регламентують питання утвердження української національної та громадянської ідентичності, військово-патріотичного виховання, професійної підготовки військовослужбовців і розвитку громадянської компетентності особового складу сектору безпеки й оборони.

Порівняльно-педагогічний метод застосовано для вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів у системах військової освіти держав-членів НАТО,

а також для виявлення можливостей його використання в умовах професійної військової освіти України.

Метод структурно-функціонального аналізу використано для обґрунтування місця громадянської компетентності у структурі готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності, визначення її складників і встановлення взаємозв'язків між ними.

До емпіричних методів дослідження належать експертне опитування та анкетування.

Експертне опитування проведено серед 15 науково-педагогічних працівників і офіцерів-практиків Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ), які мають досвід участі у бойових діях, практичної службової діяльності й підготовки майбутніх офіцерів. Відбір експертів здійснювався за критеріями професійної компетентності, досвіду військової служби та педагогічної діяльності. Анкета містила 12 тверджень, згрупованих відповідно до чотирьох складників громадянської компетентності (ціннісно-мотиваційного, когнітивного, діяльнісного й рефлексивно-особистісного). Експерти оцінювали ступінь впливу бойового й ветеранського досвіду на формування кожного складника за п'ятибальною шкалою Лайкерта. Узгодженість експертних оцінок перевірено за допомогою коефіцієнта конкордації Кендалла, який становив $W=0,81$ ($p<0,001$), що свідчить про високий рівень узгодженості думок експертів.

Анкетуванням охоплено 226 курсантів першого – третього курсів НАДПСУ. Анкета складалася із 10 запитань, що охоплювали 4 складники громадянської компетентності й були спрямовані на з'ясування ставлення курсантів до використання бойового й ветеранського досвіду в освітньому процесі й оцінювання його впливу на їхній професійний розвиток. Зокрема, курсантам пропонувалося оцінити такі твердження: "Бойовий досвід сприяє формуванню патріотизму та громадянської відповідальності"; "Залучення ветеранів до освітнього процесу підвищує мотивацію до військової служби"; "Аналіз бойових кейсів допомагає краще усвідомити професійну відповідальність офіцера". Оцінювання здійснювалося за п'ятибальною шкалою Лайкерта (від 1 – "повністю не погоджуюся" до 5 – "повністю погоджуюся").

Для оброблення результатів експертного опитування та анкетування використано методи математичної статистики, зокрема розрахунок середніх значень, частотного розподілу й відсоткових показників, що забезпечило узагальнення та інтерпретацію отриманих емпіричних даних.

Системний підхід забезпечив цілісне осмислення громадянської компетентності як структурного компонента готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності та дав змогу узагальнити результати дослідження.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що бойовий і ветеранський досвід є важливим педагогічним ресурсом формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників і суттєво впливає на розвиток її ціннісно-мотиваційного й діяльнісного складників.

Результати

Проблема готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності посідає важливе місце у сучасних військово-педагогічних дослідженнях. Це зумовлено тим, що результатом професійної підготовки в закладах військової освіти є не лише набуття здобувачами відповідних знань, умінь і навичок, а й формування здатності ефективно виконувати службово-бойові завдання в умовах реальної професійної діяльності. У зв'язку із цим категорія "готовність до професійної діяльності" роз-

глядається як інтегральний результат професійної підготовки майбутнього офіцера (Шевченко, 2020).

Результати аналізу наукових джерел свідчать про відсутність усталеного підходу до визначення структури готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності. Водночас більшість дослідників розглядають її як складне особистісне утворення, що поєднує мотиваційні, когнітивні, діяльнісні й особистісні характеристики фахівця.

Наприклад, О. Лемешко (2018) визначає готовність майбутнього офіцера-прикордонника як інтегративне утворення, що забезпечує здатність ефективно діяти в умовах професійної діяльності та включає мотиваційний, когнітивний, операційний і особистісний компоненти. Подібної позиції дотримується Р. Шевченко (2020), який розглядає готовність майбутнього офіцера як інтегративний результат професійної підготовки, що характеризується сформованістю професійно значущих знань, умінь, навичок, цінностей і особистісних якостей. На думку В. Сагана (2020), готовність до професійної діяльності охоплює систему професійних мотивів, спеціальних знань, практичних умінь та особистісних характеристик, необхідних для виконання службових обов'язків. У свою чергу, І. Козубцов (2023) акцентує увагу на мотиваційному вимірі професійної підготовки офіцерів сектору безпеки й оборони, підкреслюючи визначальну роль ціннісних орієнтацій і професійної мотивації у забезпеченні готовності до виконання професійних функцій. Дослідження О. Марченко та В. Ушань (2024) засвідчують, що важливим складником готовності майбутніх фахівців сектору безпеки й оборони є здатність діяти в екстремальних умовах, приймати відповідальні рішення та нести відповідальність за їх наслідки.

Узагальнення наведених підходів дає підстави стверджувати, що готовність майбутнього офіцера до професійної діяльності доцільно розглядати як інтегративну характеристику особистості, яка відображає його здатність і готовність виконувати службово-бойові завдання на основі сформованої системи професійних знань, практичних умінь, ціннісних орієнтацій, моральних переконань та особистісних якостей.

Водночас аналіз структури готовності майбутнього офіцера свідчить, що її зміст не може обмежуватися лише професійними знаннями та практичними навичками. Специфіка офіцерської діяльності полягає в тому, що вона безпосередньо пов'язана із захистом державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпеченням національної безпеки й реалізацією державної політики у сфері оборони. Саме тому професійна готовність офіцера має ґрунтуватися на усвідомленні суспільної значущості військової служби, відданості державі, відповідальності перед українським народом і готовності діяти відповідно до конституційних принципів і демократичних цінностей.

У цьому контексті особливого значення набуває громадянська компетентність. У сучасних наукових дослідженнях вона розглядається як інтегративна характеристика особистості, що поєднує систему громадянських знань, цінностей, переконань, моделей поведінки й досвіду громадянської участі, необхідних для відповідальної взаємодії з державою і суспільством (Жадан, 2022; Волос, 2026). Дослідниця О. Ковальова (2025) підкреслює, що громадянська компетентність виявляється через здатність особистості усвідомлювати власну відповідальність за суспільні процеси, дотримуватися демократичних цінностей і брати активну участь у громадському житті. На думку Н. Макогончук (2012),

у підготовці майбутніх офіцерів громадянська компетентність є важливою умовою формування професійної відповідальності, патріотизму й готовності до служіння державі.

Особливої актуальності зазначене положення набуває в умовах повномасштабної війни. Бойові дії продемонстрували, що ефективність офіцера визначається не лише його професійною підготовленістю, а й рівнем сформованості громадянської позиції, усвідомленням цінності державності, відповідальності за підлеглих і готовності діяти в інтересах суспільства навіть в умовах ризику для власного життя. Саме тому громадянська компетентність має розглядатися не як окремий результат виховної роботи, а як один із структурних компонентів готовності майбутнього офіцера до професійної діяльності.

Отже, на підставі аналізу наукових джерел і специфіки професійної діяльності офіцера можна стверджувати, що громадянська компетентність інтегрується передусім у мотиваційно-ціннісний та особистісний складники професійної готовності. Вона визначає спрямованість професійної діяльності офіцера, його ставлення до виконання військового обов'язку, готовність приймати рішення відповідно до державних інтересів і нести відповідальність за їхні наслідки. Водночас громадянська компетентність впливає і на діяльнісний компонент готовності, оскільки реалізується через конкретні професійні дії, управлінські рішення, взаємодію з підлеглими й дотримання норм військово-професійної етики.

Для глибшого розуміння місця громадянської компетентності у структурі професійної готовності майбутніх офіцерів доцільно звернутися до зарубіжного досвіду військової освіти. Аналіз підготовки офіцерських кадрів у державах-членах НАТО свідчить, що формування громадянських якостей військовослужбовців розглядається як важливий складник професійного становлення офіцера та невід'ємний елемент професійної військової освіти.

У більшості країн Альянсу громадянська компетентність не розглядається як самостійна компетентність або окрема навчальна дисципліна. Її зміст інтегрується у процес формування військового лідерства, професійної етики, відповідальності, культури служіння суспільству та відданості демократичним цінностям. Саме тому в сучасних документах НАТО дедалі частіше використовуються поняття *leadership*, *ethics*, *profession of arms*, *responsible service*, які охоплюють значну частину характеристик, що в українській педагогічній науці традиційно відносять до громадянської компетентності.

Показовим є досвід Сполучених Штатів Америки. У Військовій академії США у Вест-Пойнті підготовка майбутніх офіцерів здійснюється на основі концепції "Leader of Character" ("лідер характеру"), відповідно до якої офіцер повинен поєднувати професійну компетентність із моральною зрілістю, відповідальністю та відданістю суспільним цінностям. Одним із ключових механізмів формування таких якостей є Кодекс честі кадета (Cadet Honor Code), який установлює високі стандарти доброчесності та відповідальності й розглядається як основа характерологічного розвитку майбутнього офіцера. В академії наголошується, що дотримання Кодексу честі сприяє формуванню офіцерів, здатних діяти чесно та відповідально в усіх сферах професійної діяльності.

Подібні підходи простежуються і в інших військових академіях США. Зокрема, у Військово-повітряній академії США розвиток чесності, відповідальності й морального лідерства розглядається як безперервний процес формування особистості майбутнього офіцера. У нормативних документах академії підкреслюється, що

честь є основою розвитку лідера характеру та професійної культури офіцерського корпусу.

У системі професійної військової освіти НАТО особлива увага приділяється питанням військової етики та лідерства. У 2024 році в межах Програми вдосконалення оборонної освіти НАТО (DEEP) було оновлено *Leadership and Ethics Reference Curriculum*, у якому наголошується на необхідності розвитку морального судження, етичного лідерства, відповідальності та професійної доброчесності військовослужбовців протягом усієї кар'єри. Документ розглядає професію офіцера не лише як сукупність професійних функцій, а як особливу форму служіння державі й суспільству.

Важливого значення у країнах НАТО набуває також формування розуміння демократичного цивільного контролю над збройними силами, поваги до прав людини, принципів верховенства права та відповідальності військовослужбовців перед суспільством. Як зазначають дослідники системи військової освіти в країнах НАТО, професійна військова етика розглядається як фундамент професійної підготовки офіцера, а розвиток моральної відповідальності та громадянської свідомості є необхідною передумовою ефективного військового лідерства.

Отже, аналіз зарубіжного досвіду дає змогу зробити висновок, що у військовій освіті держав-членів НАТО громадянська компетентність не функціонує як відокремлений елемент підготовки. Вона інтегрується у систему формування професійного лідерства, військової етики, доброчесності, відповідальності та готовності до служіння державі. Такий підхід створює підґрунтя для розгляду громадянської компетентності як важливого складника готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності та становить значний інтерес для подальшого розвитку системи військової освіти України.

Визначення громадянської компетентності як структурного компонента готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності потребує уточнення її змістового наповнення. Аналіз наукових підходів свідчить, що дослідники по-різному визначають структуру громадянської компетентності, однак більшість із них пов'язують її з формуванням громадянських цінностей, відповідних знань, моделей поведінки та здатності до відповідальної суспільної діяльності (Макогончук, 2012; Жадан, 2022; Ковальова, 2025; Волос, 2026).

Так, Н. Макогончук (2012) розглядає громадянську компетентність майбутнього офіцера-прикордонника через поєднання громадянських знань, патріотичних переконань і готовності діяти відповідно до суспільно значущих цінностей. В. Жураковський (2024а) акцентує увагу на її зв'язку з професійно важливими якостями офіцера, серед яких є відповідальність, патріотизм, дисциплінованість, правосвідомість і готовність до служіння державі. У дослідженнях О. Марченко та І. Сидоренко (2025) громадянська компетентність розглядається як результат цілеспрямованого формування громадянських цінностей, активної громадянської позиції та відповідального ставлення до виконання військового обов'язку.

Узагальнення зазначених підходів дає змогу стверджувати, що громадянська компетентність майбутнього офіцера має комплексний характер і охоплює не лише систему громадянських знань, а й ціннісні орієнтації, особистісні якості та поведінкові прояви, які забезпечують відповідальне виконання професійних функцій в інтересах держави і суспільства.

З огляду на це у структурі громадянської компетентності майбутнього офіцера доцільно виокремити чотири взаємопов'язані складники (табл. 1).

Таблиця 1

Складники громадянської компетентності майбутнього офіцера

Складник	Характеристика
Ціннісно-мотиваційний	Відображає патріотизм, громадянську відповідальність, відданість державі, готовність до виконання військового обов'язку та захисту національних інтересів України
Когнітивний	Передбачає знання конституційних засад держави, прав і обов'язків громадянина, принципів демократії, національної безпеки, військової етики й міжнародного гуманітарного права
Діяльнісний	Характеризує здатність реалізовувати громадянські цінності у професійній діяльності, діяти відповідально, дотримуватися законності та норм професійної поведінки
Рефлексивно-особистісний	Відображає здатність до самоаналізу, усвідомлення особистої відповідальності за прийняті рішення, саморозвитку та морального самовдосконалення

Джерело: розроблено й узагальнено автором на основі аналізу наукових досліджень (Макогончук, 2012; Жадан, 2022; Жураковський, 2024а; 2024б; Ковальова, 2025; Марченко, & Сидоренко, 2025; Волос, 2026).

Запропонована структура громадянської компетентності відображає взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями, громадянськими знаннями, поведінковими проявами й особистісною відповідальністю майбутнього офіцера. Водночас рівень сформованості кожного зі складників визначається не лише змістом освітнього процесу, а й впливом різноманітних соціальних, професійних та особистісних чинників.

В умовах повномасштабної війни особливого значення набуває бойовий і ветеранський досвід як унікальне джерело громадянського становлення особистості військовослужбовця. Безпосередня участь у захисті держави, виконання службово-бойових завдань, перебування в умовах підвищеного ризику, відповідальність за життя підлеглих і бойових побратимів сприяють переосмисленню базових громадянських цінностей, поглибленню національної ідентичності, посиленню почуття відповідальності за долю держави та суспільства. Водночас ветеранський досвід створює передумови для

передання набутого життєвого й професійного досвіду, виконання наставницьких функцій і формування активної громадянської позиції.

Показовим у цьому контексті є досвід НАДПСУ. Від початку широкомасштабної агресії Російської Федерації значна частина науково-педагогічних працівників, офіцерів структурних підрозділів і здобувачів освіти брали безпосередню участь у бойових діях, виконанні завдань з охорони державного кордону, стримуванні та відсічі збройної агресії. У результаті в академії сформувалося освітнє середовище, у якому бойовий досвід став не лише джерелом професійних знань, а й важливим чинником виховання майбутніх офіцерів. Безпосереднє спілкування курсантів із викладачами й офіцерами, які мають досвід участі в бойових діях, використання реальних бойових кейсів під час занять, проведення зустрічей із ветеранами й учасниками бойових дій сприяють формуванню громадянської свідомості, відповідальності та готовності до служіння державі.

У зв'язку із цим бойовий і ветеранський досвід доцільно розглядати не лише як результат професійної діяльності військовослужбовця, а і як важливий чинник формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів. Саме тому потребує окремого аналізу його вплив на розвиток ціннісно-мотиваційного, когнітивного, діяльнісного й рефлексивно-особистісного складників громадянської компетентності.

У дослідженні поняття "бойовий досвід" і "ветеранський досвід" не ототожнюються. Бойовий досвід розглядається як сукупність професійних, особистісних і ціннісних надбань, сформованих у процесі виконання бойових (службово-бойових) завдань. Ветеранський досвід трактується як ширший соціально-професійний феномен, що охоплює осмислення, узагальнення, трансформацію та передавання набутого військового, зокрема бойового, досвіду в освітній, наставницькій, громадській і професійній діяльності після завершення військової служби. Водночас у межах цього дослідження бойовий і ветеранський досвід розглядаються у взаємозв'язку як взаємодоповнювальні джерела формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів. Такий підхід дає змогу врахувати як вплив безпосереднього досвіду виконання військового обов'язку, так і потенціал його подальшого педагогічного осмислення і трансляції в системі професійної військової освіти.

Для уточнення ролі бойового та ветеранського досвіду у формуванні громадянської компетентності майбутніх офіцерів було проведено експертне опитування науково-педагогічних працівників та офіцерів-практиків НАДПСУ, які мають досвід участі у бойових діях. Узагальнення отриманих результатів дало змогу визначити вплив бойового досвіду на розвиток ціннісно-мотиваційного, когнітивного, діяльнісного й рефлексивно-особистісного складників громадянської компетентності майбутніх офіцерів. За результатами експертного опитування 86,7 % експертів зазначили найбільший вплив бойового досвіду на ціннісно-мотиваційний складник громадянської компетентності, 80,0 % – на діяльнісний, 73,3 % – на рефлексивно-особистісний і 66,7 % – на когнітивний.

Насамперед бойовий досвід здійснює вагомий вплив на ціннісно-мотиваційний складник громадянської компетентності. Саме цей компонент отримав найвищу оцінку експертів. Безпосередня участь у захисті державного суверенітету й територіальної цілісності України сприяє усвідомленню значущості військової служби, поглибленню національної ідентичності, зміцненню патріотичних переконань і формуванню готовності до служіння Українському народові. Учасники бойових дій значно гостріше усвідомлюють цінність державності, свободи та громадянської відповідальності, що позитивно впливає на їхню професійну мотивацію і ставлення до виконання військового обов'язку. У НАДПСУ цей вплив посилюється через постійну взаємодію кур-

сантів з офіцерами-практиками, які мають досвід виконання бойових завдань на державному кордоні й у районах ведення бойових дій.

Важливі зміни відбуваються також у когнітивному складнику громадянської компетентності. Хоча саме цей компонент отримав найнижчі оцінки експертів (66,7 %), його значення залишається суттєвим. Бойовий і ветеранський досвід сприяють поглибленню знань про сучасні загрози національній безпеці, роль сектору безпеки й оборони в захисті держави, особливості функціонування державних інституцій в умовах воєнного стану та практичне значення громадянських прав і обов'язків. У цьому контексті особливу цінність для курсантів становить безпосереднє спілкування з учасниками бойових дій, які здатні поєднати теоретичні знання з реальним досвідом виконання службово-бойових завдань. Саме тому в освітньому процесі НАДПСУ значного поширення набуло використання досвіду бойових дій під час викладання військово-професійних дисциплін.

Не менш важливим є вплив бойового досвіду на діяльнісний складник громадянської компетентності, який 80,0 % експертів визначили як один з найбільш чутливих до впливу реального бойового досвіду. Участь у бойових діях сприяє розвитку відповідальності за прийняті рішення, готовності діяти в умовах невизначеності й ризику, здатності дотримуватися норм права й військової етики навіть у складних умовах бойової обстановки. Для майбутнього офіцера громадянські цінності набувають практичного змісту через реальний досвід захисту держави, взаємодії з населенням і виконання завдань в інтересах суспільства. Важливу роль у цьому процесі відіграють практичні заняття, моделювання службово-бойових ситуацій та аналіз реальних прикладів діяльності прикордонних підрозділів в умовах війни.

Особливого значення бойовий і ветеранський досвід набувають для розвитку рефлексивно-особистісного складника громадянської компетентності, що підтвердили 73,3 % експертів. Пережитий досвід участі в бойових діях спонукає до переосмислення власних життєвих і професійних цінностей, усвідомлення відповідальності за свої рішення та їх наслідки. Ветерани нерідко стають носіями високих моральних стандартів військової служби, а їхня наставницька діяльність сприяє формуванню громадянської зрілості, професійної відповідальності й готовності до саморозвитку майбутніх офіцерів. У цьому контексті важливим ресурсом військової освіти є залучення ветеранів до освітнього процесу, виховної роботи та наставництва курсантів.

Узагальнення результатів експертного опитування та аналізу освітньої практики НАДПСУ дає змогу стверджувати, що бойовий і ветеранський досвід комплексно впливають на всі складники громадянської компетентності майбутнього офіцера, проте найбільшою мірою сприяють розвитку його ціннісно-мотиваційного й діяльнісного складників (табл. 2).

Таблиця 2

Вплив бойового й ветеранського досвіду на формування складників громадянської компетентності майбутніх офіцерів (за результатами експертного опитування)

Складник громадянської компетентності	Частка експертів, які зазначили значний вплив бойового й ветеранського досвіду, %
Ціннісно-мотиваційний	86,7
Діяльнісний	80,0
Рефлексивно-особистісний	73,3
Когнітивний	66,7

Джерело: результати експертного опитування науково-педагогічних працівників та офіцерів-практиків НАДПСУ, які мають досвід участі у бойових діях (n = 15).

Для перевірки сприйняття курсантами впливу бойового й ветеранського досвіду на формування громадянської компетентності було проведено анкетування курсантів першого – третього курсів НАДПСУ. Анкета містила сім тверджень, що відображали ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивно-особистісний складники громадянської компетентності. Оцінювання здійснювалося за п'ятибальною шкалою Лайкерта, де 1 бал означав повну незгоду з твердженням, а 5 балів – повну згоду.

В опитуванні взяли участь 226 курсантів, з них 68 осіб із першого, 73 – із другого та 85 – із третього курсу. Метою опитування було визначення особливостей сприйняття курсантами ролі бойового й ветеранського досвіду у формуванні їхніх громадянських цінностей, професійної мотивації, громадянської відповідальності та готовності до виконання майбутніх службово-бойових завдань.

Результати анкетування засвідчили загалом високий рівень позитивного ставлення курсантів до використання бойового й ветеранського досвіду в освітньому процесі. Більшість респондентів зазначили, що спілкування з офіцерами й ветеранами, які брали участь у бойових діях, сприяє більш глибокому усвідомленню значущості військової служби, підвищує мотивацію до професійного становлення та формує почуття особистої відповідальності за захист держави.

Порівняння результатів за курсами дало змогу виявити певну динаміку. Якщо для курсантів першого курсу найбільше значення має мотиваційний вплив прикладу учасників бойових дій і формування патріотичних переконань, то для курсантів другого і третього курсів зростає значення практичного досвіду прийняття рішень, лідерства й відповідальності в умовах виконання службово-бойових завдань. Водночас курсанти старших курсів частіше наголошували на важливості наставницької діяльності ветеранів і використання реальних бойових кейсів під час вивчення військово-професійних дисциплін.

Узагальнення результатів експертного опитування та анкетування курсантів свідчить, що бойовий і ветеранський досвід комплексно впливають на формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів. Найбільшою мірою цей вплив виявляється у розвитку ціннісно-мотиваційного й діяльнісного складників, що підтверджується як оцінками експертів, так і результатами опитування курсантів. Це зумовлено тим, що безпосередня участь у захисті держави, виконанні службово-бойових завдань і прийнятті відповідальних рішень сприяє зміцненню патріотичних переконань, усвідомленню значущості військової служби, розвитку відповідальності й готовності діяти в інтересах суспільства і держави.

Водночас бойовий і ветеранський досвід позитивно впливають на когнітивний і рефлексивно-особистісний складники громадянської компетентності, забезпечуючи поглиблення знань про сучасні безпекові виклики, роль сектору безпеки й оборони, а також формування громадянської зрілості, здатності до самоаналізу й усвідомлення особистої відповідальності за результати професійної діяльності. Отримані результати, наведені в табл. 3, дають підстави розглядати бойовий і ветеранський досвід як важливий педагогічний ресурс формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів і підтверджують доцільність його системного використання в освітньому процесі військових закладів вищої освіти.

Аналіз результатів, наведених у табл. 3, засвідчив, що курсанти високо оцінюють вплив бойового й ветеранського досвіду на формування всіх складників громадянської компетентності. Найвищі середні оцінки отримали

ціннісно-мотиваційний (4,62) і діяльнісний (4,46) складники, що свідчить про особливе значення бойового й ветеранського досвіду для формування патріотичних переконань, громадянської відповідальності, професійної мотивації та готовності до виконання службового обов'язку.

Таблиця 3
Оцінка курсантами впливу бойового та ветеранського досвіду на формування складників громадянської компетентності (n = 226)

Складник громадянської компетентності	Середнє значення
Ціннісно-мотиваційний	4,62
Когнітивний	4,18
Діяльнісний	4,46
Рефлексивно-особистісний	4,29

Джерело: результати авторського анкетування курсантів НАДПСУ (n = 226).

Примітка. Оцінювання здійснювалося за п'ятибальною шкалою Лайкерта (1 – повністю не погоджуюся; 5 – повністю погоджуюся).

Дещо нижчі, але також високі оцінки отримали рефлексивно-особистісний (4,29) і когнітивний (4,18) складники. Це дає підстави стверджувати, що бойовий і ветеранський досвід сприяють не лише розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх офіцерів, а й поглибленню їхніх знань про сучасні безпекові виклики, осмисленню ролі сектору безпеки й оборони у захисті держави, розвитку професійної рефлексії та усвідомленню особистої відповідальності за результати службової діяльності.

Отримані результати підтверджують позитивне сприйняття курсантами освітнього потенціалу бойового й ветеранського досвіду та свідчать про доцільність його системного використання у професійній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників.

Дискусія і висновки

Отримані результати загалом підтверджують висновки вітчизняних дослідників щодо визначальної ролі громадянської компетентності у професійному становленні майбутніх офіцерів (Макогончук, 2012; Жураковський, 2024; Марченко, & Сидоренко, 2025). Водночас проведене дослідження розширює існуючі наукові уявлення про чинники її формування в умовах повномасштабної війни. Якщо в попередніх дослідженнях громадянська компетентність переважно розглядалася як результат виховної роботи й цілеспрямованого педагогічного впливу, то отримані результати дають підстави розглядати бойовий і ветеранський досвід як самостійний педагогічний ресурс її розвитку.

Важливим результатом дослідження є узгодженість оцінок експертів і курсантів щодо впливу бойового й ветеранського досвіду на формування громадянської компетентності. В обох групах респондентів найбільш вагомий вплив зафіксовано щодо ціннісно-мотиваційного й діяльнісного складників. Це свідчить про те, що безпосередній досвід захисту держави сприяє не лише формуванню патріотичних переконань, громадянської відповідальності та готовності до служіння державі, а й розвитку здатності реалізовувати ці цінності у професійній діяльності офіцера.

Отримані результати також узгоджуються з підходами, що застосовуються у системі професійної військової освіти держав-членів НАТО, де громадянські цінності інтегруються у процес формування військового лідерства, професійної етики й відповідального служіння державі. Водночас дослідження показало, що в умовах України, зумовлених повномасштабною війною, особ-

ливого значення набуває саме бойовий і ветеранський досвід як джерело формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні доцільності системного використання потенціалу учасників бойових дій і ветеранів в освітньому процесі військових закладів вищої освіти. Це передбачає їх залучення до проведення навчальних занять, наставницької діяльності, професійних дискусій, аналізу бойових кейсів та інших практико-орієнтованих форм навчання, що забезпечують поєднання професійної підготовки з формуванням громадянської компетентності майбутніх офіцерів.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що громадянська компетентність є важливим структурним компонентом готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності, який забезпечує інтеграцію професійної підготовленості з громадянською відповідальністю, патріотизмом, правосвідомістю та готовністю до служіння Українському народові. Обґрунтовано її структуру, яка охоплює ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивно-особистісний складники.

Результати експертного опитування науково-педагогічних працівників та офіцерів-практиків підтвердили значний вплив бойового й ветеранського досвіду на формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів. Найвищі оцінки отримали ціннісно-мотиваційний (86,7 %) і діяльнісний (80,0 %) складники, що свідчить про важливу роль досвіду захисту держави у формуванні громадянських цінностей і готовності до виконання професійного обов'язку.

Результати анкетування 226 курсантів першого – третього курсів підтвердили позитивне сприйняття впливу бойового й ветеранського досвіду на формування громадянської компетентності. Виявлено тенденцію до підвищення оцінок значущості такого досвіду в міру професійного становлення курсантів.

Отримані результати дають підстави розглядати бойовий і ветеранський досвід не лише як джерело професійних знань і практичних навичок, а також як важливий педагогічний ресурс формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів. Це зумовлює доцільність їх системного використання в освітньому процесі військових закладів вищої освіти шляхом залучення учасників бойових дій і ветеранів до викладацької, наставницької та виховної діяльності, а також широкого використання бойових кейсів і практико-орієнтованих методів навчання.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням педагогічних умов, технологій і методичного забезпечення використання бойового й ветеранського досвіду для формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів у системі професійної військової освіти.

Внесок авторів: Олександра Шевчук – методологія, організація дослідження, участь в інтерпретації результатів та редагуванні рукопису; Олександр Діденко – концепція дослідження, аналіз результатів, наукове консультування, редагування тексту; Вадим Собко – збирання та аналіз емпіричних даних, підготовка рукопису, візуалізація результатів.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах

Список використаних джерел

Верховна Рада України. (2017). *Про освіту*. Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Верховна Рада України. (2022). *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності*. Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2834-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20>

Волос, С. І. (2026). Структурно-змістовний аналіз поняття "громадянська компетентність": виклики воєнного часу. *PsyUpgrade Journal*, 2, 9–22. <https://doi.org/10.66228/3083-7510-2026-2-9-22>

Дзюба, П. М., & Макогончук, Н. В. (2025). Застосування інтерактивних технологій для формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. *Наукові перспективи*, 11(41), 2038–2048. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-2038-2048](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-2038-2048)

Жадан, І. В. (2022). *Громадянська компетентність: соціальні очікування і реальність*. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732408/1/ZhadanMono2022.pdf>

Жураковський, В. В. (2024а). Професійно важливі якості як складова громадянської компетентності офіцерів Збройних Сил України. *Scientific Trends in the Development of Science and Education: Proceedings of the X International Scientific and Practical Conference*, 158–163. <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2024/09/SCIENTIFIC-TRENDS-IN-THE-DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-AND-EDUCATION.pdf>

Жураковський, В. В. (2024б). Сутність і структура громадянської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України. *Вісник науки та освіти*, 9(27), 764–776. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9\(27\)-764-776](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9(27)-764-776)

Кабінет Міністрів України. (2023). *Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках*. Розпорядження від 15 грудня 2023 р. № 1322-п. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-p>

Ковальова, О. (2025). Громадянська компетентність: операціоналізована модель. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 4(99), 15–24. [https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-4\(99\)-04](https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-4(99)-04)

Козубцов, І. М. (2023). Модель професійної підготовки офіцерів сектору безпеки та оборони у мотиваційному вимірі. *Військова освіта*, 1(47), 110–124.

Лемешко, О. В. (2018). *Формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до локалізації нестандартних ситуацій у пунктах пропуску через державний кордон* [Дис. канд. пед. наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького]. <https://surl.li/mojtdv>

Макогончук, Н. В. (2012). Сутність, зміст та структура громадянської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*, 6, 96–100.

Марченко, О. Г., & Ушань, В. М. (2024). Готовність майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони України до професійної діяльності в екстремальних умовах. *Вісник науки та освіти*, 9(27), 917–926. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9\(27\)-917-926](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9(27)-917-926)

Марченко, О., & Сидоренко, І. (2025). Принципи формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України в процесі фахової підготовки. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 24, 122–139. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.24.2025.349759>

Мірошніченко, А. А. (2026). Формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у контексті громадянського виховання. У *Міждисциплінарні підходи та педагогічна майстерність у підготовці здобувачів вищої освіти та підвищенні кваліфікації персоналу* (с. 490–493). Пенітенціарна академія України.

Президент України. (2021). *Стратегія воєнної безпеки України*. Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021>

Примак, В. П. (2013). Використання досвіду громадянської освіти та виховання при формуванні громадянської компетентності офіцерів-правоохоронців. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 5. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0&image_file_name=PDF%2FVnadsps_2013_5_24.pdf&P21DBN=UJRN

Розсоха, А. П., & Сотніченко, М. М. (2025). Громадянська компетентність майбутніх офіцерів у контексті освітньої проблематики. *Наукові записки*, 162, 36–45. <https://doi.org/10.31392/NZ-udu-162.2025.04>

Саган, В. (2020). Професійна готовність офіцера-прикордонника до ведення господарської діяльності прикордонного підрозділу як педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 23(4), 291–306. https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/2576/1/Sahan_stattia_2022.pdf

Торічний, О. (2017). Громадянськість у контексті професійної компетентності майбутніх офіцерів. *Українська професійна освіта*, 2, 94–100. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/566670.pdf>

Шевченко, Р. І. (2020). Готовність майбутнього офіцера ВМС ЗСУ як інтегративний результат їх професійної підготовки. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки*, 7, 129–136. <https://dspace.usfa.edu.ua/bitstream/123456789/721/1/Sbornyk-s.1-224-bez-oblozhky.pdf>

Шевчук, О., & Діденко, О. (2026). Педагогічні інновації у формуванні моральної культури майбутніх офіцерів правоохоронних органів в освітньому середовищі ЗВО. *Освіта. Інноватика. Практика*, 14(2), 132–138. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol14i2-017>

References

- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023, December 15). *On approval of the Strategy for the establishment of Ukrainian national and civic identity until 2030 and the operational action plan for its implementation in 2023–2025*. Resolution No. 1322-r [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-n>
- Dziuba, P. M., & Makohonchuk, N. V. (2025). Application of interactive technologies for the formation of civic competence of future border guard officers. *Scientific perspectives*, 11(41), 2038–2048 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-2038-2048](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-2038-2048)
- Kovalova, O. (2025). Civic competence: An operationalized model. *Education and development of a gifted individual*, 4(99), 15–24 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-4\(99\)-04](https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-4(99)-04)
- Kozubtsov, I. M. (2023). Model of professional training of security and defence sector officers in the motivational dimension. *Military education*, 1(47), 110–124 [in Ukrainian].
- Lemeshko, O. V. (2018). *Formation of professional readiness of future border guard officers for localization of non-standard situations at state border crossing points* [Candidate's dissertation, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine] [in Ukrainian]. <https://surl.li/mojtdv>
- Makohonchuk, N. V. (2012). Essence, content and structure of civic competence of future border guard officers. *Collection of scientific papers of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"*, 6, 96–100 [in Ukrainian].
- Marchenko, O. H., & Ushan, V. M. (2024). Readiness of future specialists of the security and defence sector of Ukraine for professional activity in extreme conditions. *Bulletin of Science and Education*, 9(27), 917–926 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9\(27\)-917-926](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9(27)-917-926)
- Marchenko, O., & Sydorenko, I. (2025). Principles of forming civic competence of future officers of the Armed Forces of Ukraine in the process of professional training. *Teacher professionalism: theoretical and methodological aspects*, 24, 122–139 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.24.2025.349759>
- Miroshnychenko, A. A. (2026). Formation of leadership competence of future border guard officers in the context of civic education. *Interdisciplinary approaches and pedagogical skills in the preparation of higher education applicants and staff development* (pp. 490–493). Penitentiary Academy of Ukraine [in Ukrainian].
- President of Ukraine. (2021, March 25). *Strategy of Military Security of Ukraine*. Decree No. 121/2021 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021>
- Prymak, V. P. (2013). Use of civic education experience in the formation of civic competence of law enforcement officers. *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, 5 [in Ukrainian]. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0&Image_file_name=PDF%2FVnadps_2013_5_24.pdf&P21DBN=UJRN

- Rozsokha, A. P., & Sotnichenko, M. M. (2025). Civic competence of future officers in the context of educational issues. *Scientific notes*, 162, 36–45 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31392/NZ-udu-162.2025.04>
- Sahan, V. (2020). Professional readiness of a border guard officer to conduct economic activities of a border unit as a pedagogical problem. *Collection of scientific papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, 23(4), 291–306 [in Ukrainian]. https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/2576/1/Sahan_stattia_2022.pdf
- Shevchenko, R. I. (2020). Readiness of future naval officers of the Armed Forces of Ukraine as an integrative result of their professional training. *Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Pedagogical Sciences*, 7, 129–136 [in Ukrainian]. <https://dspace.usfa.edu.ua/bitstream/123456789/721/1/Sbornyk-s.1-224-bez-oblozhky.pdf>
- Shevchuk, O., & Didenko, O. (2026). Pedagogical innovations in the formation of moral culture of future law enforcement officers in the educational environment of higher education institutions. *Education. Innovation. Practice*, 14(2), 132–138 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol14i2-017>
- Torichnyi, O. (2017). Citizenship in the context of professional competence of future officers. *Ukrainian vocational education*, 2, 94–100 [in Ukrainian]. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/566670.pdf>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2017, September 5). *On Education*. Law of Ukraine No. 2145-VIII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2022, December 13). *On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Establishing Ukrainian National and Civic Identity*. Law of Ukraine No. 2834-IX [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20>
- Volos, S. I. (2026). Structural and content analysis of the concept of "civic competence": Challenges of wartime. *PsyUpgrade Journal*, 2, 9–22 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.66228/3083-7510-2026-2-9-22>
- Zhadan, I. V. (2022). *Civic competence: Social expectations and realities*. Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine [in Ukrainian]. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732408/1/ZhadanMono2022.pdf>
- Zhurakovskiy, V. V. (2024a). Professionally important qualities as a component of civic competence of an officer of the Armed Forces of Ukraine. *Scientific Trends in the Development of Science and Education: Proceedings of the X International Scientific and Practical Conference*, 158–163 [in Ukrainian]. <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2024/09/SCIENTIFIC-TRENDS-IN-THE-DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-AND-EDUCATION.pdf>
- Zhurakovskiy, V. V. (2024b). Essence and structure of civic competence of future officers of the Armed Forces of Ukraine. *Bulletin of Science and Education*, 9(27), 764–776 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9\(27\)-764-776](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9(27)-764-776)

Отримано редакцією журналу / Received: 19.06.26
Прорецензовано / Revised: 26.06.26
Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26
Опубліковано / Published: 21.09.26

Oleksandra SHEVCHUK, DSc (Pedagogy), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-2102-7363
e-mail: a.shevchuk1302@gmail.com
National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine

Oleksandr DIDENKO, DSc (Pedagogy), Prof.
ORCID ID: 0000-0002-7900-6047
e-mail: didenko.alexandr69@gmail.com
National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine

Vadym SOBKO, PhD (Pedagogy), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0009-0004-6109-0262
e-mail: sgvadik@gmail.com
National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine

CIVIC COMPETENCE IN THE STRUCTURE OF FUTURE BORDER GUARD OFFICERS' READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY: THE ROLE OF COMBAT AND VETERAN EXPERIENCE IN ITS DEVELOPMENT

Background. Under current conditions, the development of civic competence among future officers in higher military educational institutions has become increasingly important as a key component of their readiness for professional activity. Officers serving in the security and defence sector are expected to embody civic values, national identity, legal awareness, patriotism, and responsibility for defending the state. In this context, particular attention should be paid to exploring the potential of combat and veteran experience as factors contributing to the development of civic competence among future border guard officers within the educational process.

Methods. To achieve the research objective, theoretical methods were employed to analyse scholarly literature, legal and regulatory documents, and international experience in fostering civic competence among military personnel. Content analysis was used to examine Ukrainian legislative and strategic documents. The comparative pedagogical method was applied to generalise the experience of NATO member states. Structural and functional analysis was used to substantiate the place of civic competence within the structure of future officers' readiness for professional activity. The empirical part of the study included an expert survey involving academic staff and military practitioners with combat experience, as well as a questionnaire survey of cadets.

R e s u l t s . *The study substantiated the place of civic competence within the structure of future border guard officers' readiness for professional activity and identified its key components. It was established that, within the military education systems of NATO member states, civic competence is integrated into the development of military leadership, professional ethics, and responsible service to the state. The expert survey demonstrated that combat and veteran experience has the strongest influence on the value-motivational and activity-related components of civic competence. The questionnaire survey confirmed cadets' positive perceptions of the contribution of combat and veteran experience to the development of civic competence and indicated that its perceived importance increases as cadets progress through their professional training.*

C o n c l u s i o n s . *Civic competence is an essential structural component of future border guard officers' readiness for professional activity, ensuring the integration of professional preparedness with civic responsibility, patriotism, legal awareness, and commitment to serving the people of Ukraine. Combat and veteran experience exert a comprehensive influence on the development of all components of civic competence. A promising direction for further research is the development of pedagogical conditions and instructional approaches for the effective integration of combat and veteran experience into the process of fostering civic competence among future officers.*

K e y w o r d s : *civic competence, professional training, future border guard officers', readiness for professional activity, value orientations, military higher education institution, educational process.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

ПСИХОЛОГІЯ

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 1:159.9:341.75(045)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.40-49>

Віктор АЛЕЩЕНКО, д-р психол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-1560-7318

e-mail: psihologiaroboca@gmail.com

Вінницький торговельно-економічний інститут

Державного торговельно-економічного університету, Вінниця, Україна

Віра ШТИФУРАК, д-р пед. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-1896-9931

e-mail: st-230910@ukr.net

Вінницький торговельно-економічний інститут

Державного торговельно-економічного університету, Вінниця, Україна

Юлія КОКАРЧА, канд. політ. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0003-0874-3688

e-mail: y.kokarcha@vtei.edu.ua

Вінницький торговельно-економічний інститут

Державного торговельно-економічного університету, Вінниця, Україна

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ДОВІРИ ТА БЕЗКОНФЛІКТНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Вступ. У сучасних умовах трансформації міжнародних відносин, воєнно-політичної напруженості та цифровізації дипломатичної комунікації актуалізується проблема довіри й безконфліктної взаємодії. Дипломатичний етикет розглядається не лише як система протокольних норм, а як механізм реалізації поваги, визнання гідності й суб'єктності іншої сторони, зниження комунікативної напруженості та підтримання конструктивного діалогу. Метою дослідження є обґрунтування філософсько-психологічних детермінант формування довіри та безконфліктної взаємодії в системі дипломатичного етикету.

Методи. Дослідження проведено з використанням теоретичних методів: аналізу й синтезу – для розкриття змісту понять "дипломатичний етикет", "довіра", "повага", "безконфліктна взаємодія"; порівняння – для зіставлення філософських і психологічних підходів до осмислення комунікації; контент-аналізу наукових джерел – для визначення провідних підходів до проблеми етикету, довіри, діалогу та соціальної перцепції; узагальнення, систематизації й теоретичного моделювання – для встановлення взаємозв'язку між нормами етикету, передбачуваністю поведінки, довірою і зниженням конфліктності.

Результати. Визначено, що дипломатичний етикет виконує ціннісно-нормативну й соціально-психологічну функції. Його філософськими детермінантами є повага до іншого, визнання гідності, взаємність, відповідальність і готовність до діалогу. Психологічними детермінантами є довіра, соціальна перцепція, емпатія, емоційна саморегуляція, передбачуваність поведінки й комунікативна компетентність. Обґрунтовано, що етикетні норми знижують невизначеність, символічно підтверджують повагу, регулюють емоційне напруження і запобігають комунікативній ескаляції.

Висновки. Дипломатичний етикет у сучасній комунікації є не лише протокольною процедурою, а й інструментом гуманізації міжнародної взаємодії, формування довіри та профілактики конфліктності. Його ефективність забезпечується поєднанням цінностей гідності, взаємного визнання і відповідальності з психологічними механізмами емпатії, саморегуляції, передбачуваності й довіри.

Ключові слова: дипломатична комунікація, соціальна перцепція, емпатія, саморегуляція, протокольна рівність, комунікативна прозорість, герменевтика, діалогічність.

Вступ

Сучасна дипломатична комунікація функціонує в умовах посилення глобальної взаємозалежності, інформаційної відкритості, воєнно-політичної напруженості та зростання ролі публічних форм міжнародної взаємодії. У таких обставинах особливого значення набуває не лише зміст дипломатичних повідомлень, а й способи їх подання, характер комунікативної поведінки, дотримання етичних і протокольних норм, здатність суб'єктів взаємодії підтримувати довіру, демонструвати повагу й запобігати ескаляції конфліктів. Дипломатичний етикет у цьому контексті постає не лише як сукупність усталених правил офіційного спілкування, а як важливий регулятор міжособистісної, міжкультурної та міждержавної взаємодії.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що дипломатичний етикет часто розглядається переважно у площині протокольних процедур, нормативних вимог, церемоніальних правил і зовнішніх форм поведінки. Водночас його філософсько-психологічний зміст залишається недостатньо розкритим. Зокрема, потребує поглибленого аналізу питання про те, яким чином етикетні норми у дипломатичній взаємодії сприяють формуванню довіри, забезпечують психологічну передбачуваність комунікації, знижують рівень напруженості та створюють умови для безконфліктного спілкування. Саме тому важливим є осмислення дипломатичного етикету як механізму, у якому поєднуються філософські цінності поваги, гідності, взаємного визнання і психологічні процеси довіри, соціального сприйняття, емпатії та саморегуляції.

© Алещенко Віктор, Штифурак Віра Кокарча, Юлія, 2026

Огляд літератури. У науковій літературі проблематика довіри розглядається як важливий психологічний феномен міжособистісної та соціальної взаємодії. Зокрема, підкреслюється, що міжособистісна довіра відіграє суттєву роль у встановленні стабільних і конструктивних взаємин, оскільки забезпечує готовність суб'єктів до взаємодії, знижує рівень психологічної напруженості та сприяє формуванню очікувань щодо надійності партнера (Мосол, 2024). Важливим для нашого дослідження є також положення про довіру до світу, людей і себе як особистісний ресурс психологічного благополуччя, що підтримує відкритість до взаємодії, здатність до конструктивного реагування на невизначеність і готовність до співпраці (Чайка, 2025). У професійній взаємодії довіра набуває особливого значення, оскільки пов'язана з відповідальністю, компетентністю, етичною поведінкою і створенням психологічно безпечного простору комунікації (Бондаренко, 2025). Це дає підстави розглядати довіру як одну з ключових психологічних умов ефективної дипломатичної взаємодії.

Окремої уваги заслуговують дослідження емпатії як чинника регуляції міжособистісної взаємодії. У наукових працях обґрунтовується, що емпатія сприяє точнішому розумінню іншої людини, зниженню ризику неадекватних реакцій і підтриманню конструктивного характеру спілкування (Ситнік, 2021). У контексті дипломатичного етикету це положення є особливо значущим, оскільки емпатія дає змогу враховувати не лише формальну позицію партнера, а й можливу чутливість до мовленнєвих формул, жестів, символів, протокольних рішень і культурних кодів. Саме тому емпатійний компонент дипломатичної комунікації доцільно розглядати не як прояв емоційної близькості, а як професійну здатність прогнозувати сприйняття дій іншою стороною.

Важливий блок наукових джерел стосується філософських засад комунікації, діалогу й етичної регуляції взаємодії. У сучасному філософському дискурсі діалог розглядається як ключова форма філософської комунікації, що дає змогу інтерпретувати дипломатичний етикет крізь призму суб'єкт-суб'єктної взаємодії, взаємного визнання та збереження простору порозуміння (Скалацька, 2023). Поряд із цим актуалізується розуміння діалогу як форми соціальної онтології, у межах якої взаємодія постає не лише як обмін інформацією, а як спосіб організації соціального буття та взаєморозуміння між суб'єктами (Захарчук, Свідло, & Сторожик, 2025). Для нашого дослідження це є важливим, оскільки дипломатичний етикет забезпечує не лише зовнішню коректність поведінки, а й підтримання самого простору діалогу, навіть за умов розбіжності інтересів.

Філософське осмислення дипломатичної взаємодії також потребує врахування герменевтичного підходу, відповідно до якого комунікація пов'язана із тлумаченням смислів, позицій, символів і намірів іншої сторони. У цьому контексті наголошується на ролі філософської герменевтики у формуванні етичних орієнтирів сучасного суспільства, що дає змогу трактувати дипломатичну комунікацію як процес відповідального розуміння іншого суб'єкта в конкретному історичному, культурному й соціальному контексті (Шакун, Мельник, & Ковальова, 2025). Це положення є значущим для аналізу дипломатичного етикету, оскільки в офіційному спілкуванні смислового навантаження набувають не лише прямі висловлювання, а й порядок дій, жести, статусні маркери, дистанція спілкування, символи та протокольні процедури.

Філософське підґрунтя дослідження доцільно поглибити через класичні концепції діалогічності та етики відповідальності. Зокрема, у філософії діалогу відношення "Я" – "Ти" розкриває взаємодію як зустріч рівноправних суб'єктів, а не як односторонній вплив чи підпорядкування іншого (Бубер, 2012). У межах етики відповідальності перед Іншим акцентується моральний вимір зустрічі з іншою людиною, що дає підстави розглядати дипломатичний етикет як практику самообмеження, поваги й недопущення комунікативного домінування (Левінас, 1999). З огляду на це дипломатичний етикет може бути осмислений не лише як протокольна система, а як форма етичного ставлення до іншої сторони, що поєднує визнання її гідності, суб'єктності та права на власну позицію.

Проблематика дипломатичного етикету та дипломатичної комунікації представлена у працях, присвячених міжнародно-правовому й протокольному регулюванню офіційної взаємодії. Зокрема, дипломатичний протокол та етикет розглядаються як система норм і процедур, що забезпечують коректність офіційних контактів, упорядкованість міжнародної взаємодії та дотримання принципу взаємності (Петрова, 2025). В умовах воєнної дипломатії особливого значення набуває здатність дипломатичної комунікації репрезентувати позицію держави, підтримувати міжнародну увагу, сприяти зовнішньополітичній солідарності та водночас запобігати комунікативній ескалації (Карпчук, 2024). Це дає підстави розглядати дипломатичний етикет як інструмент не лише церемоніальний, а й стабілізаційної та репутаційної дії.

Сучасний розвиток дипломатії значною мірою пов'язаний із цифровізацією та гібридизацією комунікативних практик. У сучасних зарубіжних дослідженнях гібридна дипломатія трактується як перехід від цифрової адаптації до цифрового впровадження дипломатичних практик, що змінює не лише канали передавання повідомлень, а й саму логіку дипломатичної присутності в публічному просторі (Bjola, & Manor, 2022). Поряд із цим цифровізація публічної дипломатії розглядається як процес, що формує нові способи взаємодії дипломатичних суб'єктів із зовнішніми аудиторіями й породжує нові виклики для офіційної комунікації (Manor, & Huang, 2022). У такому контексті дипломатичний етикет набуває додаткового значення, оскільки коректність тону, точність формулювань, добір символів і врахування культурної чутливості стають чинниками репутаційної безпеки.

Окремий інтерес становить сучасне розуміння довіри в міжнародних відносинах не як сталого стану, а як практики, що формується і відтворюється у процесі взаємодії (Wille, 2025). Такий підхід є продуктивним для аналізу дипломатичного етикету, оскільки саме повторюваність коректних комунікативних дій, послідовність поведінки, дотримання домовленостей і повага до статусу партнера створюють передумови для формування довіри. У цьому аспекті дипломатичний етикет є не лише зовнішньою формою офіційного спілкування, а й механізмом накопичення позитивного досвіду взаємодії.

Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених довірі, емпатії, діалогу, дипломатичній комунікації та дипломатичному етикету, недостатньо розкритим залишається інтегративний підхід до аналізу дипломатичного етикету як філософсько-психологічного механізму формування довіри та безконфліктної взаємодії. У більшості праць дипломатичний етикет досліджується або як нормативно-протокольне явище, або як елемент міжнародної комунікації. Натомість потребує окремого

наукового обґрунтування його здатність бути інструментом зниження невизначеності, символічного підтвердження поваги, підтримання емоційної рівноваги, забезпечення протокольної рівності та профілактики конфліктної взаємодії.

Метою статті є теоретичне обґрунтування філософсько-психологічних детермінант довіри та безконфліктної взаємодії в системі дипломатичного етикету.

Для досягнення мети визначено такі **завдання** дослідження:

1) розкрити зміст дипломатичного етикету як ціннісно-нормативного й соціально-психологічного механізму регулювання комунікації;

2) охарактеризувати філософські детермінанти дипломатичного етикету, пов'язані з повагою, гідністю, взаємністю, відповідальністю та діалогом;

3) визначити психологічні детермінанти формування довіри й безконфліктної взаємодії у дипломатичній комунікації;

4) обґрунтувати концептуальну логіку взаємозв'язку між дотриманням норм дипломатичного етикету, передбачуваністю поведінки, формуванням довіри та зниженням конфліктності у взаємодії.

Методологічну основу дослідження становлять філософські підходи до розуміння діалогу, поваги, гідності, взаємного визнання та етичної відповідальності, а також психологічні підходи до аналізу довіри, соціальної перцепції, емпатії, емоційної саморегуляції та комунікативної компетентності. У дослідженні використано теоретичні методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, систематизації, контент-аналізу наукових джерел і теоретичного моделювання.

Методи

Дослідження виконано в межах теоретико-аналітичного підходу, що передбачає вивчення філософських, психологічних і комунікативних аспектів дипломатичного етикету як механізму формування довіри та забезпечення безконфліктної взаємодії. Для досягнення мети використано: метод аналізу, який дав змогу розкрити зміст основних понять дослідження, як-от "дипломатичний етикет", "довіра", "повага", "безконфліктна взаємодія", "дипломатична комунікація"; метод синтезу – для поєднання філософських уявлень про повагу, гідність, відповідальність і діалог із психологічними підходами до розуміння довіри, емпатії, соціальної перцепції та саморегуляції; метод порівняння – для зіставлення різних наукових підходів до трактування етикетних норм як засобу регуляції офіційної та міжособистісної взаємодії. За допомогою контент-аналізу наукових джерел систематизовано сучасні українські й зарубіжні дослідження з проблематики дипломатичного етикету, довіри, комунікації, діалогу та профілактики конфліктності; метод узагальнення використано для виокремлення філософсько-психологічних детермінант довіри й безконфліктної взаємодії; метод систематизації забезпечив логічне впорядкування теоретичного матеріалу за основними змістовими блоками дослідження; метод теоретичного моделювання застосовано для побудови концептуальної логіки взаємозв'язку між повагою до суб'єкта взаємодії, дотриманням норм дипломатичного етикету, передбачуваністю комунікативної поведінки, формуванням довіри, зниженням конфліктності та забезпеченням конструктивної дипломатичної комунікації.

Результати

Дипломатичний етикет є важливим складником офіційної комунікації, оскільки забезпечує впорядкованість,

передбачуваність і символічну коректність взаємодії між її учасниками. У традиційному розумінні він охоплює сукупність норм, правил і процедур, які визначають прийнятні форми поведінки в дипломатичному середовищі: порядок звертання, представлення, ведення зустрічей, дотримання статусної ієрархії, використання офіційних символів, регламентацію протокольних дій та етикетних формул. Однак для філософсько-психологічного аналізу важливим є не лише опис цих правил, а з'ясування їхнього регулятивного змісту. Дипломатичний етикет виконує функцію посередника між нормативною вимогою та реальною комунікативною поведінкою, оскільки задає межі допустимого, знижує імовірність двозначного трактування дій і допомагає уникати ситуацій, які можуть бути сприйняті як зневага, тиск або порушення статусної рівноваги. Саме тому сучасні дослідження дипломатичного протоколу й етикету акцентують увагу на їхньому значенні для підтримання впорядкованості міжнародної взаємодії, дотримання принципу взаємності та забезпечення коректності офіційних контактів (Петрова, 2025).

У системі дипломатичної комунікації етикет має не лише процедурне, а й смислове навантаження. Його норми є знаками поваги до іншої сторони, її статусу, суверенності, культурної специфіки та права на власну позицію. У цьому аспекті дипломатичний етикет наближається до філософської проблематики діалогу, адже передбачає не одностороннє утвердження власної позиції, а збереження простору взаємодії між суб'єктами, які можуть мати різні інтереси, досвід і ціннісні орієнтири. Діалог у філософському розумінні постає як форма співбуття, що ґрунтується на визнанні іншого учасника комунікації та готовності враховувати його смислову позицію (Захарчук, Свідло, & Сторожик, 2025). Отже, дипломатичний етикет можна тлумачити як практичну форму такого визнання: через коректне мовлення, стриманість, дотримання протокольних меж і символічну увагу до статусу партнера він підтримує можливість комунікації навіть за умов напруженості або розбіжності інтересів.

Психологічний зміст дипломатичного етикету полягає в тому, що він структурує очікування учасників взаємодії. У ситуаціях офіційного спілкування сторони оцінюють не лише зміст повідомлень, а й поведінкові сигнали: тон, форму звертання, послідовність дій, дотримання домовленостей, уважність до статусу й контексту. Ці сигнали впливають на первинне сприйняття партнера, інтерпретацію його намірів і готовність продовжувати взаємодію. Коли поведінка відповідає прийнятим етикетним нормам, вона сприймається як передбачувана й контрольована; коли ж ці норми ігноруються, виникає ризик психологічної напруженості, недовіри або символічного конфлікту. Саме тому дипломатичний етикет може розглядатися як механізм зниження комунікативної невизначеності: він не усуває суперечності між сторонами, але створює безпечну форму їх обговорення.

Особливої ваги регулятивна функція дипломатичного етикету набуває в умовах воєнної дипломатії, коли комунікація відбувається на тлі підвищеної політичної чутливості, репутаційних ризиків і загроз ескалації. У таких умовах дипломатичні повідомлення та дії мають не лише інформаційне, а й стабілізаційне значення, адже вони впливають на сприйняття позиції держави, рівень міжнародної підтримки та можливість збереження каналів взаємодії (Карпчук, 2024). Як наслідок – етикетні норми в дипломатичному середовищі виконують роль інструмента комунікативної стриманості: вони допомагають уникати імпульсивних реакцій, надмірної персоналі-

зації конфлікту та дій, які можуть бути інтерпретовані як демонстративна неповага. У цьому полягає їхній філософсько-психологічний потенціал: дипломатичний етикет поєднує зовнішню нормативність із внутрішньою настановою на відповідальність, коректність і збереження можливості подальшого діалогу.

У межах цього дослідження дипломатичний етикет розглядається як філософсько-психологічний механізм регуляції взаємодії, що забезпечує перехід від формального дотримання правил до підтримання конструктивного комунікативного простору. Його філософський вимір виявляється у визнанні гідності й суб'єктності іншої сторони, а психологічний – у впорядкуванні очікувань, зниженні невизначеності та профілактиці конфліктної інтерпретації поведінки. Такий підхід дає підстави надалі розглядати довіру не як випадковий результат дипломатичного спілкування, а як психологічний ефект послідовного дотримання етикетних норм, що підтримують передбачуваність, коректність і безпеку взаємодії.

Довіра є одним із базових психологічних чинників ефективної комунікації, оскільки визначає готовність суб'єкта вступати у взаємодію, приймати інформацію від партнера, прогнозувати його поведінку та знижувати суб'єктивне відчуття ризику. У психологічному аналізі міжособистісна довіра розглядається як складне утворення, що поєднує когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти: уявлення про надійність іншого, позитивне очікування щодо його намірів і готовність підтримувати взаємодію (Мосол, 2024). Для дипломатичної комунікації така структура має принципове значення, адже вона відбувається в умовах підвищеної відповідальності, обмеженої інформації, статусної чутливості й необхідності враховувати не лише особистісний, а й інституційний рівень взаємодії. Довіра в дипломатії не може бути зведена до особистої симпатії або емоційної прихильності; вона формується як очікування коректності, послідовності, стриманості й передбачуваності комунікативної поведінки.

У дипломатичному середовищі довіра має процесуальний характер, оскільки виникає не одномоментно, а внаслідок повторюваного досвіду взаємодії. Сучасні дослідження міжнародних відносин пропонують зміщувати увагу від довіри як статичного стану до довіряння як практики, що постійно відтворюється через конкретні дії, комунікативні рішення та поведінкові сигнали (Wille, 2025). Такий підхід є особливо продуктивним для аналізу дипломатичного етикету, оскільки саме він задає форму тих повторюваних дій, через які сторони демонструють коректність і готовність дотримуватися спільно прийнятих правил. У цьому контексті довіра постає не як попередньо задана умова дипломатичного спілкування, а як результат накопичення позитивних комунікативних підтверджень: дотримання домовленостей, точності формулювань, уважності до статусу партнера, емоційної стриманості, недопущення принизливих жестів або риторики.

Психологічна функція довіри полягає також у тому, що вона зменшує потребу в постійному контролі та захисному напруженні під час взаємодії. Якщо партнер сприймається як передбачуваний і такий, що дотримується встановлених норм, то комунікація стає менш загрозливою, а отже, відкриває більше можливостей для обговорення складних або конфліктних питань. Довіра до світу, людей і себе розглядається як важливий ресурс психологічного благополуччя, що підтримує відчуття безпеки, відкритість до взаємодії та здатність особистості конструктивно реагувати на невизначеність (Чайка, 2025). У дипломатичному вимірі це означає, що

довіра сприяє зниженню емоційної напруги, полегшує пошук компромісів і створює умови для діалогу навіть тоді, коли позиції сторін не збігаються. Водночас дефіцит довіри посилює настороженість, провокує захисні реакції, ускладнює інтерпретацію намірів іншої сторони та підвищує ризик конфліктної ескалації.

Особливість дипломатичної довіри полягає у її багаторівневості. Вона охоплює не лише міжособистісний рівень, пов'язаний із безпосереднім сприйняттям партнера з комунікації, а й інституційний, символічний і репутаційний рівні. Дипломат представляє не лише себе, а й державу, інституцію, політичну позицію, тому його поведінка інтерпретується ширше, ніж звичайна міжособистісна дія. Коректне дотримання етикетних норм у такому разі стає сигналом не лише особистої ввічливості, а й інституційної надійності. Саме тому порушення дипломатичної коректності може впливати не тільки на емоційне сприйняття конкретної особи, а й на оцінку намірів сторони, яку вона репрезентує. Звідси випливає, що довіра в дипломатичній комунікації формується на перетині психологічного сприйняття, протокольної поведінки та політико-символічного контексту.

Важливим чинником довіри є етичність комунікативної поведінки. У професійних відносинах вона виявляється через здатність підтримувати безпечний простір взаємодії, демонструвати повагу до меж іншого, не зловживати вразливістю партнера й діяти послідовно щодо заявлених принципів. Дослідження довіри в системі професійної взаємодії засвідчують, що вона формується за умови поєднання компетентності, відповідальності, відкритості й психологічної безпеки (Бондаренко, 2025). Для дипломатичної комунікації ці ознаки також є значущими, однак набувають специфічного прояву: компетентність виявляється у володінні протокольними нормами й комунікативною стратегією, відповідальність – у передбаченні наслідків висловлювань і дій, відкритість – у готовності до діалогу, а психологічна безпека – у недопущенні приниження, тиску чи демонстративної зневаги. Довіра в дипломатичній комунікації є психологічною детермінантою, що забезпечує можливість конструктивної взаємодії в умовах складності, невизначеності та потенційної конфліктності. Вона формується через послідовність коректних комунікативних дій, підтримується передбачуваністю поведінки й закріплюється досвідом взаємного дотримання норм. У системі дипломатичного етикету довіра виконує функцію психологічного стабілізатора: зменшує тривожність у сприйнятті партнера, сприяє відкритості до діалогу, послаблює конфліктні очікування та підвищує готовність сторін до пошуку прийнятних форм взаємодії.

Філософське осмислення дипломатичного етикету передбачає перехід від опису зовнішніх норм поведінки до аналізу ціннісних підстав офіційної взаємодії. У цьому контексті етикет постає не лише як система правил, а як форма практичного виявлення ставлення до іншої сторони. Його значення визначається тим, що в дипломатичному середовищі кожна дія, жест, мовленнєва формула або протокольна процедура мають символічну вагу й можуть бути витлумачені як визнання або, навпаки, ігнорування статусу партнера. Саме тому повага є однією з базових філософських засад дипломатичного етикету: вона означає готовність визнавати гідність, суб'єктність і право іншої сторони на власну позицію, навіть за умов розбіжності інтересів.

Ціннісний зміст дипломатичного етикету виявляється у тому, що він ґрунтується на визнанні іншої сторони як

рівноправного суб'єкта офіційної взаємодії. У ширшому гуманістичному вимірі така позиція пов'язана з розумінням дипломатії як практики, спрямованої на збереження можливості мирного діалогу, запобігання деструктивній ескалації та підтримання гідності учасників міжнародної взаємодії. У цьому аспекті дипломатичне спілкування не може бути зведене до передання позицій або реалізації процедурних вимог, оскільки воно передбачає збереження гідності учасників, повагу до їхнього статусу й готовність підтримувати діалог навіть за наявності суперечностей. Філософське розуміння діалогу як форми соціального співбуття дає підстави трактувати дипломатичний етикет як практичний спосіб визнання іншого суб'єкта комунікації (Захарчук, Свідло, & Сторожик, 2025; Скалацька, 2023). Герменевтичний підхід, своєю чергою, підкреслює значення відповідального тлумачення позиції іншої сторони та обережності у використанні мовленнєвих, символічних і протокольних форм офіційного спілкування (Шакун, Мельник, & Ковальова, 2025). У цьому контексті особливо продуктивними є положення діалогічної філософії М. Бубера, у межах якої відношення "Я" – "Ти" розкриває взаємодію як зустріч рівноправних суб'єктів, а не як односторонній вплив або підпорядкування іншого (Бубер, 2012). Для дипломатичного етикету така логіка є принциповою, оскільки вона пояснює необхідність збереження поваги, суб'єктності та відкритості до діалогу, навіть за наявності політичних розбіжностей. Етична філософія Е. Левінаса, зосереджена на відповідальності перед іншим, дає змогу трактувати дипломатичну коректність як форму самообмеження, що запобігає комунікативному домінуванню, приниженню або знеціненню позиції іншої сторони (Левінас, 1999).

У дипломатичній взаємодії повага не зводиться до зовнішньої ввічливості. Вона виявляється у здатності дотримуватися таких форм спілкування, які не принижують іншу сторону, не заперечують її статус і не руйнують можливість подальшого контакту. Через це етикетні норми виконують роль символічного підтвердження рівноправності учасників офіційної комунікації. Коректне звернення, дотримання протокольної послідовності, увага до статусу, культурних особливостей і меж допустимого висловлювання є не лише технічними елементами дипломатичного протоколу, а й формами визнання іншої сторони як значущого суб'єкта взаємодії. Протокольна рівність у дипломатичному етикеті має особливе значення, оскільки вона символічно підтверджує паритетність сторін незалежно від їхнього політичного, економічного чи військового потенціалу. Саме завдяки цьому етикетні норми запобігають демонстративному приниженню, статусному домінуванню або відчуттю другорядності однієї зі сторін у процесі офіційної взаємодії.

У цьому контексті особливого значення набуває культурна зумовленість дипломатичної поведінки. Символічний зміст дипломатичного етикету виявляється в тому, що значущими стають не лише вербальні повідомлення, а й порядок представлення сторін, розміщення учасників, черговість виступів, використання офіційної атрибутики, дрескод і невербальні знаки поваги. Офіційні жести, мовленнєві формули, символи, дистанція спілкування, порядок представлення або протокольна послідовність можуть мати різне смислове навантаження залежно від історичного, політичного й культурного контексту. Тому дипломатичний етикет виконує функцію смислового посередництва: він допо-

магає зменшити ризик помилкового тлумачення дій партнера, підтримати статусну рівновагу й забезпечити коректність офіційного контакту. Такий підхід узгоджується з розумінням дипломатичного протоколу й етикету як інструменту впорядкування міжнародної взаємодії (Петрова, 2025), а також із герменевтичним баченням комунікації як процесу інтерпретації смислів у конкретному соціокультурному контексті (Шакун, Мельник, & Ковальова, 2025).

Категорія діалогу поглиблює розуміння дипломатичного етикету, оскільки дає змогу трактувати його як умову збереження комунікативного простору між сторонами. У філософській традиції діалог розглядається як форма взаємного відкриття смислів, що передбачає не лише висловлення власної позиції, а й готовність сприймати позицію іншого (Скалацька, 2023). У сучасному філософському дискурсі діалог також осмислюється як спосіб соціального співбуття, у межах якого взаємодія набуває значення не тільки обміну інформацією, а й підтвердження присутності суб'єктів у спільному соціальному просторі (Захарчук, Свідло, & Сторожик, 2025). Для дипломатичного етикету це означає, що його правила підтримують можливість комунікації навіть тоді, коли згода між сторонами ще не досягнута.

Важливим філософським аспектом дипломатичного етикету є герменевтичний вимір комунікації. Дипломатична взаємодія завжди пов'язана з інтерпретацією смислів: значення мають не тільки прямі висловлювання, а й контекст, тональність, порядок дій, символічні жести, рівень представництва та інші елементи офіційної поведінки. Філософська герменевтика акцентує увагу на тому, що розуміння іншого потребує врахування його смислового горизонту, історичного й культурного контексту, а також відповідальності за власне тлумачення (Шакун, Мельник, & Ковальова, 2025). У дипломатичному етикеті це виявляється в необхідності уникати поспішних оцінок, демонстративних реакцій і дій, які можуть бути витлумачені як зневага або свідоме порушення символічної рівноваги.

Відповідальність у системі дипломатичного етикету пов'язана з усвідомленням наслідків комунікативної поведінки. Дипломатичне слово, жест або протокольне рішення не є нейтральними, адже вони можуть впливати на репутацію сторін, характер переговорного процесу та можливість подальших контактів. Відповідальна дипломатична поведінка передбачає здатність співвідносити власну позицію із ширшим контекстом взаємодії та прогнозувати можливі смислові наслідки офіційних дій. Тому дипломатичний етикет можна розглядати як форму етичної самодисципліни, що допомагає зберігати межі коректності навіть у ситуаціях напруження.

Філософські засади поваги, діалогу й відповідальності створюють ціннісну основу для подальшого аналізу безконфліктної взаємодії в дипломатичній комунікації. Вони пояснюють, чому етикетні норми мають не лише процедурне, а й смислове значення: через них офіційне спілкування набуває впорядкованості, зберігає статусну рівновагу та підтримує можливість продовження контакту в ситуаціях розбіжності інтересів. Саме на цьому рівні філософська логіка дипломатичного етикету переходить у площину аналізу тих комунікативних умов, які дають змогу зменшувати конфліктність взаємодії без заперечення наявних суперечностей.

Розгляд дипломатичного етикету крізь призму поваги, діалогу й відповідальності дає змогу перейти до аналізу його ролі у зниженні конфліктного потенціалу офіційної

комунікації. У дипломатичній сфері суперечності між сторонами не є винятковим явищем, оскільки сама природа міжнародної взаємодії передбачає наявність різних інтересів, політичних позицій, стратегічних очікувань і ціннісних орієнтирів. У цьому контексті важливим є підхід Н. О. Петрової, яка розглядає дипломатичний протокол та етикет як систему міжнародно-правового й процедурного регулювання, що забезпечує коректність офіційних контактів і підтримання усталеного порядку взаємодії між суб'єктами дипломатичних відносин (Петрова, 2025). Тому в межах нашого дослідження ідеться не про повне усунення конфліктності, а про здатність утримувати розбіжності в межах контрольованого, етично врегульованого й комунікативно прийнятого процесу. Дипломатичний етикет у такій логіці виконує не декоративну, а регулятивну функцію: він задає форми висловлення незгоди, обмежує імпульсивність реакцій, зберігає статусну рівновагу й підтримує можливість подальшого контакту навіть за умов напруження.

Зниження конфліктності в дипломатичній комунікації значною мірою залежить від того, наскільки сторони здатні інтерпретувати поведінку одна одної у межах зрозумілих і прийнятих норм. Офіційне спілкування охоплює не лише зміст повідомлень, а й тональність, добір мовних формул, порядок аргументації, невербальні прояви, протокольну послідовність і загальний стиль поведінки. Така логіка узгоджується з позицією Н. П. Карпчук, яка підкреслює особливе значення дипломатичної комунікації в умовах воєнної дипломатії, коли повідомлення, жести й публічні дії набувають репрезентативного та стабілізаційного значення (Карпчук, 2024). Саме тому етикетні норми створюють рамку передбачуваності: коли поведінка сторін відповідає очікуваним стандартам офіційної коректності, вона сприймається як контрольована, послідовна й така, що не містить демонстративної загрози для статусу іншої сторони. У ширшому психологічному вимірі це пов'язано з роллю комунікації як чинника транспарентності соціальної взаємодії, адже зрозумілість і послідовність повідомлень зменшують простір для підозри, помилкових інтерпретацій і конфліктного загострення (Фурман, Шафранський, & Гіряк, 2022).

Психологічна регуляція безконфліктної дипломатичної взаємодії пов'язана зі здатністю сторін адекватно сприймати наміри, позиції та поведінкові сигнали одна одної (Мосол, 2024; Ситнік, 2021). У ситуаціях політичної напруженості або міжкультурної відмінності ризик помилкового тлумачення зростає, оскільки навіть нейтральні дії можуть набувати конфліктного значення залежно від попереднього досвіду, очікувань і контексту взаємодії (Ситнік, 2021; Фурман, Шафранський, & Гіряк, 2022). Додатковим чинником ризику є стереотипізація сприйняття, коли поведінка партнера оцінюється не через конкретний зміст дії, а кризь попередньо сформований образ групи, держави або політичної позиції. У дипломатичній комунікації це може ускладнювати об'єктивне оцінювання ситуації й посилювати конфліктну інтерпретацію навіть нейтральних сигналів. Дипломатичний етикет частково зменшує цей ризик, оскільки задає стандартизовану форму офіційної поведінки й обмежує простір для суб'єктивних або емоційно загострених інтерпретацій (Мосол, 2024; Фурман, Шафранський, & Гіряк, 2022). У цьому аспекті довіра, емпатія та комунікативна прозорість стають взаємопов'язаними умовами збереження конструктивного контакту.

Емпатійний компонент безконфліктної дипломатичної взаємодії виявляється у здатності враховувати не

лише формально заявлену позицію партнера, а й можливу чутливість до певних слів, жестів, символів або процедурних рішень. С. Ситнік розглядає емпатію як важливий регулятор міжособистісної взаємодії, що сприяє точнішому розумінню іншої людини та зменшенню ризику неадекватних реакцій (Ситнік, 2021). У дипломатичній комунікації ця здатність набуває професійного характеру: вона не передбачає емоційного зближення сторін, а полягає у вмінні прогнозувати, як певна дія буде сприйнята в конкретному політичному, культурному чи історичному контексті. Саме тому емпатія в системі дипломатичного етикету пов'язана з комунікативною обережністю, увагою до меж допустимого висловлювання та здатністю уникати формулювань, які можуть спровокувати захисну або конфронтаційну реакцію.

Важким чинником зниження конфліктного потенціалу є комунікативна прозорість, що забезпечує зрозумілість позицій, послідовність повідомлень і передбачуваність офіційної поведінки. О. Є. Фурман, В. В. Шафранський і Г. С. Гіряк розглядають міжособове спілкування та вплив як важливі інструменти соціально-психологічної роботи, що забезпечують упорядкування взаємодії, взаєморозуміння та регуляцію комунікативного контакту (Фурман, Шафранський, & Гіряк, 2022). У дипломатичному етикеті прозорість не означає повного розкриття всіх стратегічних намірів, адже дипломатія завжди передбачає певний рівень стриманості й процедурної обережності. Водночас прозорість у межах дипломатичного етикету передбачає зрозумілість офіційної позиції, послідовність дій і відсутність таких комунікативних сигналів, які можуть бути сприйняті як прихована зневага, маніпуляція або навмисне порушення домовленостей. Саме завдяки цьому протокольні правила знижують невизначеність у взаємодії: вони роблять поведінку сторін більш прогнозованою, а отже, зменшують рівень тривожності й недовіри. У такій логіці дипломатичний етикет стає не лише формою офіційної ввічливості, а й інструментом психологічної стабілізації комунікативного простору (Петрова, 2025; Фурман, Шафранський, & Гіряк, 2022). Ідеться радше про відсутність демонстративної двозначності, дотримання заявлених правил, узгодженість риторики з діями й коректність повідомлень. Такий тип комунікативної поведінки зменшує простір для підозри, помилкової інтерпретації і символічного загострення.

Окремого значення набуває емоційна стриманість як професійна умова дипломатичного такту. У ситуаціях політичної напруженості або публічного обговорення чутливих питань різкість висловлювань, іронія, демонстративне роздратування чи зневажлива тональність можуть бути сприйняті не як індивідуальна реакція, а як сигнал позиції сторони, яку репрезентує дипломат. Тому самоконтроль у дипломатичній комунікації має не лише особистісний, а й представницький вимір. Він дає змогу зберігати коректність навіть тоді, коли зміст розмови є напруженим, а позиції сторін залишаються несумісними. У цьому аспекті етикетні норми виконують роль комунікативного обмежувача, який не усуває гостроти проблеми, але не дає їй перейти у площину персоналізованого протистояння.

У цьому значенні дипломатичний етикет виконує функцію раціоналізації напруженої взаємодії. Він переводить емоційно забарвлені або потенційно конфліктні імпульси у форму регламентованого, стриманого й соціально прийнятого спілкування. Завдяки цьому суперечність не усувається штучно, але набуває такої

форми вираження, яка не руйнує можливість подальшого контакту. Саме ця здатність етикету впорядковувати напруження є важливою умовою безконфліктної дипломатичної взаємодії.

Довіра в безконфліктній взаємодії підтримується через повторювану відповідність поведінки до очікуваних норм. Н. Мосол визначає міжособистісну довіру як психологічний феномен, пов'язаний із готовністю до взаємодії, очікуванням надійності партнера та зниженням суб'єктивного ризику (Мосол, 2024). Для дипломатичної комунікації це означає, що довіра формується не декларативно, а через послідовність дій: коректне звертання, виконання процедурних домовленостей, повагу до статусу партнера, передбачуваність реакцій і відсутність принизливих сигналів. Саме така повторюваність етикетної поведінки створює психологічну основу для стримування конфліктності, оскільки сторонам легше взаємодіяти тоді, коли вони можуть прогнозувати межі допустимої поведінки одна одної.

У сучасних умовах підтримання безконфліктної дипломатичної взаємодії ускладнюється публічністю й цифровим поширенням офіційних повідомлень. Цей аспект потребує окремого аналізу, оскільки цифрове середовище змінює не лише канали дипломатичної комунікації, а й умови її сприйняття різними аудиторіями.

У межах аналізу безконфліктної взаємодії важливо враховувати, що дипломатичний етикет не нейтралізує саму наявність суперечностей, а формує прийнятний спосіб їхнього комунікативного опрацювання. Емпатія допомагає передбачати чутливі реакції партнера; прозорість зменшує двозначність; емоційна стриманість запобігає персоналізації напруження; довіра підтримує готовність до подальшого контакту; цифрова обережність знижує ризик публічного загострення. У такій послідовності безконфліктна взаємодія постає як здатність сторін зберігати керованість комунікації в умовах розбіжностей, політичної чутливості та високої символічної ваги дипломатичних дій.

Сучасна дипломатична комунікація дедалі частіше виходить за межі класичних протокольних форматів, у яких взаємодія була переважно пов'язана з офіційними зустрічами, дипломатичним листуванням, переговорними процедурами й церемоніальними практиками. Розвиток цифрових каналів, публічної дипломатії, соціальних платформ і медіатизованих форм представництва змінює не лише технічні засоби передавання повідомлень, а й сам характер дипломатичної присутності в публічному просторі. С. Bjola та I. Manog аналізують становлення гібридної дипломатії як перехід від цифрової адаптації до цифрового впровадження дипломатичних практик, що дає підстави розглядати сучасну дипломатію як комунікативно багаторівневий процес (Bjola, & Manog, 2022). За таких умов дипломатичний етикет уже не може обмежуватися правилами офіційного церемоніалу, оскільки значущими стають тон публічного повідомлення, добір візуальних символів, темп реакції, контекст оприлюднення позиції та можливі способи її інтерпретації різними аудиторіями.

Цифровізація публічної дипломатії посилює вимоги до точності й доречності комунікативної поведінки. I. Manog та Z. A. Huang розглядають цифровізацію публічної дипломатії як процес, що змінює способи взаємодії дипломатичних суб'єктів із зовнішніми аудиторіями та формує нові виклики для офіційної комунікації (Manog, & Huang, 2022). У такому контексті етикетна коректність набуває не лише міжособистісного чи міжінституційного,

а й публічно-репутаційного значення. Некоректне формулювання, надмірно емоційна реакція, іронічний тон або неврахування культурної чутливості можуть бути сприйняті не як окремий комунікативний недолік, а як прояв офіційної позиції. Це, своєю чергою, може впливати на імідж держави, рівень довіри до її представників і характер подальшої взаємодії.

У цифровому середовищі особливої ваги набуває проблема контексту. Традиційний дипломатичний етикет значною мірою спирався на контрольованість ситуації: визначене місце зустрічі, зрозумілий статус учасників, регламентовану послідовність дій, усталені мовленнєві формули й обмежене коло адресатів. Натомість цифрова комунікація створює умови, за яких повідомлення може бути фрагментоване, переосмислене, вирване з первинної ситуації або використане в іншому політичному чи медійному контексті. Це вимагає від дипломатичних суб'єктів не лише знання протокольних норм, а й здатності передбачати можливі траєкторії інтерпретації повідомлення. Філософсько-герменевтичний підхід, у межах якого розуміння пов'язується з урахуванням смислового горизонту іншого, дає змогу пояснити, чому дипломатична комунікація потребує особливої обережності в добірї формулювань, символів і публічних реакцій (Шакун, Мельник, & Ковальова, 2025).

В умовах воєнної дипломатії цифрова публічність посилює відповідальність за форму й зміст офіційної комунікації. Н. Карпчук аналізує дипломатичну комунікацію в умовах воєнної дипломатії України, що дає підстави розглядати офіційні повідомлення не лише як засіб інформування, а й як інструмент репрезентації позиції держави, підтримання міжнародної уваги та формування зовнішньополітичної солідарності (Карпчук, 2024). У такій ситуації дипломатичний етикет не послаблює принциповість позиції, а надає їй коректної форми, яка дає змогу поєднати чіткість повідомлення з відповідальністю за його можливі наслідки. Тому важливими стають стриманість формулювань, точність аргументації, уникнення комунікативних провокацій і здатність відрізнити тверду позицію від конфліктної риторики.

Окремим викликом для дипломатичного етикету є поєднання офіційності та публічної доступності. Цифрові платформи створюють ілюзію неформальності, однак дипломатична комунікація навіть у таких умовах зберігає представницький характер. Повідомлення дипломата, державної інституції або офіційного представника не може оцінюватися лише як індивідуальна думка, оскільки воно співвідноситься зі статусом суб'єкта та політичним контекстом його діяльності. Тому норми етикету в цифровому просторі мають адаптуватися до нових форматів, але не втрачати регулятивного значення. Ідеться про збереження коректності, точності, поваги до адресата, обережності в оцінках і послідовності офіційної позиції навіть тоді, коли комунікація відбувається у стислому, швидкому або медійно загостреному форматі.

Міжнародно-правове й протокольне регулювання дипломатичного етикету також набуває нових акцентів у зв'язку з ускладненням комунікативного середовища. Н. Петрова розглядає дипломатичний протокол та етикет у контексті сучасних тенденцій міжнародно-правового регулювання, що дає змогу трактувати етикет не як застиглу систему церемоніальних дій, а як динамічний інструмент упорядкування офіційної взаємодії (Петрова, 2025). Така адаптивність не означає відмови від базових принципів дипломатичної коректності. Навпаки, чим швидшою, публічнішою і технологічно опосередкованою стає

комунікація, тим більшого значення набувають її ціннісні та психологічні запобіжники: повага до адресата, передбачуваність поведінки, відповідальність за інтерпретацію повідомлення та контроль емоційної тональності.

Трансформація дипломатичного етикету в цифрову добу виявляється не у скасуванні традиційних норм, а в розширенні сфери їхнього застосування. Якщо класичний етикет регулював переважно безпосередню офіційну взаємодію, то сучасний охоплює також публічні заяви, цифрові повідомлення, медійні реакції, онлайн-представництво та символічні дії в інформаційному просторі. У цій площині дипломатичний етикет стає інструментом управління смислами, репутацією та рівнем комунікативної напруженості. Його значення полягає в тому, що він допомагає зберігати межі офіційної коректності в умовах швидкого поширення інформації, множинності аудиторій і високого ризику конфліктних інтерпретацій. Саме ця обставина відкриває можливість перейти до узагальнення філософсько-психологічних детермінант, які забезпечують довіру й керованість дипломатичної взаємодії в сучасних умовах.

Дискусія і висновки

Проведений теоретичний аналіз дає підстави уточнити місце дипломатичного етикету в системі сучасної офіційної комунікації. У наукових працях, присвячених дипломатичному протоколу й етикету, основна увага здебільшого зосереджується на нормативно-правовому, процедурному або інституційному аспекті цієї проблематики (Петрова, 2025). Такий підхід є необхідним, оскільки дипломатичний етикет справді функціонує як система регламентованих правил і форм офіційної поведінки. Водночас для психологічного аналізу важливо показати, що його значення не обмежується зовнішнім дотриманням установлених норм. Етикетні процедури мають також комунікативно-регулятивний зміст, оскільки впливають на сприйняття намірів партнера, рівень напруженості у взаємодії та готовність сторін підтримувати подальший контакт.

Порівняння філософських і психологічних підходів дає змогу побачити, що дипломатичний етикет перебуває на перетині двох площин. З одного боку, він спирається на ціннісні засади поваги, діалогу, відповідальності та визнання іншої сторони як суб'єкта взаємодії (Захарчук, Свідло, & Сторожик, 2025; Скалацька, 2023; Шакун, Мельник, & Ковальова, 2025). З іншого боку, його ефективність виявляється через психологічні механізми довіри, передбачуваності, емоційної стриманості й зниження невизначеності (Мосол, 2024; Чайка, 2025). Саме поєднання цих площин дає змогу розглядати дипломатичний етикет не як формальний ритуал, а як інструмент підтримання керованої комунікації в ситуаціях, де існує ризик напруження, непорозуміння або символічного загострення.

Важливо, що довіра в цьому контексті не постає як попередньо наявна характеристика відносин між сторонами. Вона формується поступово – через послідовну, коректну й передбачувану поведінку. Такий підхід узгоджується із сучасним розумінням довіри не як сталого стану, а як практики, що відтворюється у процесі взаємодії (Wille, 2025). Для дипломатичного етикету це має принципове значення: його норми створюють повторювану модель поведінки, завдяки якій сторони можуть прогнозувати межі допустимого, оцінювати наміри партнера та знижувати суб'єктивний ризик комунікативного контакту.

Окремої уваги потребує те, що в сучасній дипломатії етикет функціонує не лише у просторі безпосередньої міжособистісної чи міжінституційної взаємодії. Розвиток гібридної та цифрової дипломатії змінює умови, у яких дипломатичні дії стають видимими для широких аудиторій і можуть швидко набувати публічного резонансу (Bjola, & Manog, 2022; Manog, & Huang, 2022). Це посилює значення етикетної доречності, оскільки комунікативна помилка, некоректна тональність або неврахування культурного контексту можуть бути інтерпретовані не лише як індивідуальна помилка, а як прояв офіційної позиції. У цьому полягає одна з ключових трансформацій дипломатичного етикету: він дедалі більше виконує функцію управління не лише поведінкою учасників офіційного контакту, а й публічним сприйняттям дипломатичного суб'єкта.

Авторське бачення досліджуваної проблеми полягає у тому, що дипломатичний етикет доцільно розглядати як філософсько-психологічний механізм профілактики конфліктності. Його дія не полягає у скасуванні суперечностей між сторонами, оскільки дипломатична взаємодія часто передбачає розбіжність інтересів. Ідеться про інше: етикет задає форму, у якій ці розбіжності можуть бути висловлені без руйнування комунікативного контакту. Саме ця здатність утримувати напруження у межах коректної, відповідальної і передбачуваної взаємодії відрізняє дипломатичний етикет від звичайної системи правил поведінки.

Практичне значення такого підходу полягає в можливості застосовувати філософсько-психологічний аналіз дипломатичного етикету для підготовки фахівців, діяльність яких пов'язана з офіційною, публічною, міжкультурною або кризовою комунікацією. У цьому контексті важливими стають не лише знання протокольних норм, а й розвиток здатності до смислової обережності, емоційної стриманості, комунікативної точності та врахування статусної чутливості партнера. Такий підхід розширює традиційне розуміння дипломатичного етикету й дає змогу трактувати його як ресурс підтримання довіри, професійної відповідальності та конструктивної взаємодії в умовах сучасних соціально-політичних викликів.

Перспективою подальшого дослідження є розроблення теоретико-прикладної моделі формування довіри й безконфліктної взаємодії в системі дипломатичного етикету, а також емпіричне вивчення впливу цифрових форматів дипломатичної комунікації на сприйняття статусної поваги та комунікативної коректності.

Внесок авторів: Віктор Алещенко – написання (перегляд і редагування); Віра Штифурак – написання (перегляд і редагування); Юлія Кокарча – написання (оригінальна чернетка).

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Бондаренко, Н. П. (2025). Психологічні аспекти міжособистісної довіри в системі "психотерапевт – клієнт". *Наукові записки. Серія: Психологія*, (4), 14–21. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-4-2>
- Бубер, М. (2012). *Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням*. Дух і Літера.
- Захарчук, А. В., Свідло, Т. М., & Сторожик, М. І. (2025). Діалог як форма соціальної онтології у філософії комунікації. *Вісник гуманітарних наук*, (12). <https://doi.org/10.5281/zenodo.17309409>
- Карпчук, Н. П. (2024). Сучасні тренди дипломатичної комунікації: "Whatever works". *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 1(18), 69–84. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-01-69-84>

Левінас, Е. (1999). *Тотальність та нескінченне. Есе про екстеріорність*. Дух і Літера; Задруга.

Мосол, Н. О. (2024). Міжособистісна довіра як предмет психологічного аналізу. *Габітус*, (59), 101–106. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.59.16>

Петрова, Н. О. (2025). Міжнародно-правове регулювання дипломатичного протоколу та етикету: сучасні тенденції та перспективи. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 3(3), 339–344. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.53>

Ситнік, С. В. (2021). Емпатія як регулятор міжособистісної взаємодії. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*, 4(53), 70–78. <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.4.12>

Скалацька, О. В. (2023). Діалог і дискусія в історії філософського пізнання: еволюція мислення. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, (45), 202–207. <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.33>

Фурман, О., Шафранський, В., & Гіряк, Г. (2022). Міжособове спілкування і вплив як осереддя та інструмент соціально-психологічної роботи. *Психологія і суспільство*, (2), 83–96. <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.083>

Чайка, Г. В. (2025). Довіра до світу, людей та себе як особистісний ресурс. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 36(75), 1, 29–34. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.1/06>

Шакун, Н. В., Мельник, О. Є., & Ковальова, І. О. (2025). Роль філософської герменевтики у формуванні етичних орієнтирів для сучасної науки. *Вісник гуманітарних наук*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15826018>

Bjola, C., & Manor, I. (2022). The rise of hybrid diplomacy: From digital adaptation to digital adoption. *International Affairs*, 98(2), 471–491. <https://doi.org/10.1093/ia/iaac005>

Manor, I., & Huang, Z. A. (2022). Digitalization of public diplomacy: Concepts, trends, and challenges. *Communication and the Public*, 7(4), 167–175. <https://doi.org/10.1177/20570473221138401>

Wille, T. (2025). *From trust to trusting: Bringing a practice perspective to bear on trust research in International Relations. Cooperation and Conflict*. Advance onlinpublication. <https://doi.org/10.1177/00108367251393129>

References

Bjola, C., & Manor, I. (2022). The rise of hybrid diplomacy: From digital adaptation to digital adoption. *International Affairs*, 98(2), 471–491. <https://doi.org/10.1093/ia/iaac005>

Bondarenko, N. P. (2025). Psychological aspects of interpersonal trust in the system "psychotherapist – client". *Scientific notes. Series: Psychology*, (4), 14–21 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-4-2>

Buber, M. (2012). *I and You. The path of man according to Hasidic teachings*. Spirit and Letter [in Ukrainian].

Chayka, G. V. (2025). Trust in the world, people and oneself as a personal resource. *Scientific notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series: Psychology*, 36(75), 1, 29–34 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.1/06>

Furman, O., Shafransky, V., & Girnyak, G. (2022). Interpersonal communication and influence as a medium and tool of social and psychological work. *Psychology and Society*, (2), 83–96 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.083>

Karpchuk, N. P. (2024). Modern trends in diplomatic communication: "Whatever works". *International Relations, Public Communications and Regional Studies*, 1(18), 69–84 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-01-69-84>

Levinas, E. (1999). *Totality and the Infinite. An Essay on Exteriority*. Spirit and Letter; Companion [in Ukrainian].

Manor, I., & Huang, Z. A. (2022). Digitalization of public diplomacy: Concepts, trends, and challenges. *Communication and the Public*, 7(4), 167–175. <https://doi.org/10.1177/20570473221138401>

Mosol, N. O. (2024). Interpersonal Trust as a Subject of Psychological Analysis. *Habitus*, (59), 101–106 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.59.16>

Petrova, N. O. (2025). International Legal Regulation of Diplomatic Protocol and Etiquette: Modern Trends and Prospects. *Analytical and Comparative Law*, 3(3), 339–344 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.53>

Shakun, N. V., Melnyk, O. E., & Kovaleva, I. O. (2025). The role of philosophical hermeneutics in the formation of ethical guidelines for modern science. *Bulletin of the Humanities* [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15826018>

Skalatska, O. V. (2023). Dialogue and discussion in the history of philosophical cognition: the evolution of thinking. *Current problems of philosophy and sociology*, (45), 202–207 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.33>

Sytnik, S. V. (2021). Empathy as a regulator of interpersonal interaction. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Psychology*, 4(53), 70–78 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.4.12>

Wille, T. (2025). *From trust to trusting: Bringing a practice perspective to bear on trust research in International Relations. Cooperation and Conflict*. Advance onlinpublication. <https://doi.org/10.1177/00108367251393129>

Zakharchuk, A. V., Svidlo, T. M., & Storozhik, M. I. (2025). Dialogue as a form of social ontology in the philosophy of communication. *Bulletin of the Humanities*, (12) [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17309409>

Отримано редакцією журналу / Received: 26.06.26

Прорецензовано / Revised: 09.07.26

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26

Опубліковано / Published: 21.09.26

Viktor ALESHCHENKO, DSc (Psychol.), Prof.
ORCID ID: 0000-0003-1560-7318
e-mail: psihologiaroboca@gmail.com
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University
of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine

Vira SHTYFURAK, DSc (Ped.), Prof.
ORCID ID: 0000-0002-1896-9931
e-mail: st-230910@ukr.net
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University
of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine

Yuliia KOKARCHA, PhD (Political Science), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0003-0874-3688
e-mail: y.kokarcha@vtei.edu.ua
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University
of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine

PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF TRUST AND CONSTRUCTIVE DIPLOMATIC INTERACTION

Background. In the context of transforming international relations, military and political tension, and the digitalization of diplomatic communication, the importance of trust and conflict-free diplomatic interaction has become increasingly evident. Diplomatic etiquette is considered not only as a system of protocol norms but also as a mechanism for expressing respect, recognizing the dignity and subjectivity of the other party, reducing communicative tension, and maintaining constructive dialogue. The purpose of the study is to substantiate the philosophical and psychological determinants of trust formation and conflict-free interaction in the system of diplomatic etiquette.

Methods. The study was conducted using theoretical methods: analysis and synthesis – to reveal the content of the concepts of diplomatic etiquette, trust, respect, and conflict-free interaction; comparative analysis – to compare philosophical and psychological approaches to communication; content analysis of scientific sources – to identify leading approaches to etiquette, trust, dialogue, and social perception; generalization, systematization, and theoretical modelling – to determine the relationship between etiquette norms, predictability of behaviour, trust, and conflict reduction.

R e s u l t s . *The findings indicate that diplomatic etiquette performs value-normative and socio-psychological functions. Its philosophical determinants include respect for the Other, recognition of dignity, reciprocity, responsibility, and readiness for dialogue. Its psychological determinants include trust, social perception, empathy, emotional self-regulation, predictability of behaviour, and communicative competence. It is substantiated that etiquette norms reduce uncertainty, symbolically express respect, regulate emotional tension, and prevent communicative escalation.*

C o n c l u s i o n s . *In contemporary communication, diplomatic etiquette is not only a protocol procedure but also a tool for humanizing international interaction, building trust, and preventing conflict. Its effectiveness is ensured by combining the values of dignity, mutual recognition, and responsibility with the psychological mechanisms of empathy, self-regulation, predictability, and trust.*

K e y w o r d s : *diplomatic communication, social perception, empathy, self-regulation, protocol equality, communicative transparency, hermeneutics, dialogicality.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 159.9

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.50-55>

Ліана АНДРУЩЕНКО, магістрант

ORCID ID: 0009-0001-2791-3366

e-mail: liana_andruschenko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ КОГНІТИВНИХ ВИКРИВЛЕНЬ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ НАВЧАНЬ

Вступ. Збройні Сили України в умовах повномасштабної збройної агресії інтенсивно залучаються до міжнародних навчань і спільних програм підготовки з підрозділами країн-партнерів. Взаємодія в багатонаціональному середовищі, поряд із безперечними оперативними перевагами, створює специфічний психологічний контекст, у якому культурні відмінності, мовні бар'єри та необхідність відповідати стандартам союзників формують умови для виникнення і закріплення когнітивних викривлень, що негативно впливають на ефективність діяльності військовослужбовців та їхнє психологічне благополуччя. У науковій літературі існують ґрунтовні напрацювання щодо когнітивних викривлень у загальнопсихологічному контексті, а також дослідження у галузі військової психології та кроскультурної комунікації, проте комплексний аналіз когнітивних спотворень саме в умовах міжнародних навчань відсутній. Отже, мета статті полягає у теоретичному аналізі та типологізації когнітивних викривлень у військовослужбовців в умовах міжнародних навчань як самостійного психологічного явища.

Методи. Для досягнення мети було використано теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, систематизацію, порівняння та узагальнення, які дали змогу здійснити теоретичне осмислення природи, типів і механізмів формування когнітивних викривлень у військовослужбовців в умовах міжнародних навчань.

Результати. На основі двопроцесної моделі мислення розкрито природу когнітивних викривлень і визначено роль когнітивних схем, емоційного інтелекту й критичного мислення у їх формуванні та подоланні. Установлено, що міжнародне навчальне середовище створює специфічний комплекс кроскультурних, професійних і соціально-психологічних чинників, які провокують спотворене мислення. Запропоновано типологію п'яти когнітивних викривлень, характерних для цього контексту.

Висновки. Здійснено аналіз наукової літератури, який дав змогу осмислити когнітивні викривлення у військовослужбовців в умовах міжнародних навчань як психологічне явище; запропоновано типологію характерних когнітивних спотворень і розкрито механізми їх формування; окреслено теоретичні засади для психологічного супроводу на основі когнітивно-поведінкового підходу.

Ключові слова: когнітивні спотворення, двопроцесна модель мислення, кроскультурна взаємодія, когнітивна стійкість, психологічна адаптація, когнітивно-поведінковий підхід.

Вступ

Збройні Сили України в умовах повномасштабної збройної агресії функціонують у принципово нових операційних умовах, що передбачають не лише безпосереднє ведення бойових дій, а й інтенсивне залучення особового складу до міжнародних навчань, спільних тренувань і програм підготовки з підрозділами країн-партнерів. Такий формат діяльності, поряд із безперечними тактичними й оперативними перевагами, створює специфічний психологічний контекст, що вимагає окремого наукового осмислення. Взаємодія в багатонаціональному середовищі, культурні відмінності, мовні бар'єри, відірваність від звичного соціального оточення та необхідність постійно відповідати стандартам союзників формують умови, у яких когнітивні викривлення можуть виникати, закріплюватися або загострюватися, безпосередньо впливаючи на ефективність діяльності військовослужбовців та їхнє психологічне благополуччя.

У наукових дослідженнях, присвячених психологічному забезпеченню діяльності Збройних Сил України, представлено ґрунтовні напрацювання щодо закономірностей соціально-психологічної адаптації особового складу, збереження психічного здоров'я військовослужбовців, стресостійкості в екстремальних умовах, а також механізмів психологічної підготовки персоналу для участі в міжнародних операціях. Ці праці створюють вагомий теоретичний базис для розуміння адаптаційних процесів і психологічних труднощів, з якими стикаються військовослужбовці. Разом із тим більшість цих дослі-

джень зосереджені на загальних аспектах психологічної адаптації в бойових умовах або на окремих організаційних питаннях миротворчої підготовки й не виділяють когнітивні викривлення в контексті міжнародних навчань як самостійний науковий феномен, що потребує окремого теоретичного осмислення.

Окремий масив досліджень присвячений безпосередньо феномену когнітивних викривлень. У вітчизняній науці розроблено процесуальні моделі психічного відображення, проаналізовано когнітивні схеми як механізми зменшення когнітивних викривлень, досліджено зв'язок когнітивних спотворень з емоційним інтелектом та їхнє місце в структурі інтелектуальної діяльності особистості. Значний внесок у розуміння когнітивних ресурсів, що дають змогу протистояти спотвореному мисленню, зроблено у контексті вивчення ресурсності особистості та ролі критичного мислення. У зарубіжній літературі детально описано механізми виникнення когнітивних упереджень через двопроцесну модель мислення, систематизовано типологію когнітивних викривлень, розроблено теоретичні засади та практичні підходи когнітивно-поведінкової терапії для роботи з дисфункціональними переконаннями. Проте зазначені праці мають або загальнопсихологічний характер, або клінічну спрямованість і не адаптовані до специфічних умов військової служби та контексту міжнародних навчань.

Значний науковий інтерес становлять дослідження, присвячені міжкультурній комунікації та кроскультурній компетентності військовослужбовців. У вітчизняній науці

проаналізовано поняття кроскультурної комунікації в контексті підготовки особового складу Збройних Сил України до участі в міжнародних операціях, розглянуто складники міжкультурної компетентності та методи подолання етноцентризму, стереотипів і мовних бар'єрів у стресових умовах виконання завдань. У зарубіжних дослідженнях висвітлено вплив психологічного стресу на когнітивне функціонування військовослужбовців, зокрема розроблено концепцію когнітивної стійкості та визначено чинники, що впливають на здатність військовослужбовців зберігати ефективність когнітивних процесів в умовах підвищеного навантаження. Ці напрацювання є надзвичайно цінними для розуміння передумов виникнення когнітивних викривлень у міжнародному навчальному середовищі, однак вони зосереджені на окремих аспектах проблеми – міжкультурній комунікації або когнітивній стійкості до стресу – і не інтегрують їх у цілісну теоретичну модель когнітивних викривлень у специфічних умовах міжнародних навчань.

Отже, існує суттєвий розрив між наявними теоретичними напрацюваннями у суміжних галузях (когнітивна психологія, військова психологія, міжкультурна комунікація, когнітивно-поведінкова терапія) і реальними потребами психологічного супроводу особового складу в умовах міжнародної інтеграції Збройних Сил. Практика показує, що учасники міжнародних навчань нерідко демонструють ознаки помилкової атрибуції поведінки партнерів, надмірного самокритицизму внаслідок порівняння із союзниками, катастрофізації при оцінюванні власних можливостей, когнітивного уникнення у ситуаціях міжкультурної невизначеності, дихотомічного мислення "свій – чужий" та інших форм спотвореного мислення. Ці прояви негативно позначаються на психологічному благополуччі військовослужбовців, ефективності виконання спільних завдань і готовності до подальшої службової діяльності. Відсутність науково обґрунтованих орієнтирів для ідентифікації та корекції таких станів суттєво обмежує можливості психологів Збройних Сил України у забезпеченні якісного супроводу цієї категорії особового складу.

У цьому контексті проблема фрагментарності предметного теоретичного аналізу когнітивних викривлень у військовослужбовців в умовах міжнародних навчань є похідною від суттєвої системної прогалини – відсутності цілісного наукового осмислення цього феномена на перетині когнітивної психології, військової психології і теорії міжкультурної взаємодії. Жодне з існуючих досліджень не пропонує комплексного теоретичного аналізу специфічних когнітивних викривлень, що формуються під впливом чинників саме міжнародного навчального середовища, їхніх видів, механізмів виникнення та закріплення. Саме це зумовлює актуальність пропонованого дослідження, спрямованого на теоретико-психологічне осмислення когнітивних викривлень у військовослужбовців в умовах міжнародних навчань як самостійного наукового феномена, систематизацію їхніх видів і механізмів формування, а також окреслення теоретичних засад для подальшого розроблення практичних рекомендацій із психологічного супроводу особового складу Збройних Сил України.

Огляд літератури. Дослідження когнітивних викривлень у військовослужбовців в умовах міжнародних навчань перебуває на перетині кількох наукових напрямів: психології військової служби, когнітивної психології та кроскультурної комунікації. Аналіз наявних джерел дає змогу простежити, як ці напрями розвивалися

окремо, і водночас виявити прогалину, яка зумовлює актуальність нашого дослідження.

Передусім слід звернутися до праць, які закладають теоретичне підґрунтя для розуміння когнітивних процесів та їх спотворень. Класична двосистемна модель мислення Д. Канемана (Канеман, 2025) пояснює, чому в умовах стресу чи невизначеності людина схильна до систематичних когнітивних помилок: прискорене, евристичне мислення забезпечує швидкість реакції, проте породжує характерні викривлення. Цю ідею розвиває Д. Бернс (Бернс, 2020), систематизуючи десять основних типів когнітивних спотворень і демонструючи їхній зв'язок з емоційним станом особистості. О. Яковенко (Яковенко, 2019), своєю чергою, розглядає когнітивні викривлення як структурний елемент інтелектуальної діяльності, що дає змогу осмислити їх не лише як симптом розладу, а як закономірну характеристику мислення у складних умовах. Д. Бражко (Brazhko, 2025) доповнює цю картину, пропонуючи процесуальну модель психічного відображення та обґрунтовуючи роль когнітивних схем у зменшенні викривлень. Разом ці праці формують міцну концептуальну основу, однак жодна з них не прив'язана до специфіки військового середовища.

Методологічним інструментарієм для роботи з когнітивними викривленнями слугує когнітивно-поведінкова терапія, фундаментально представлена у підручнику Дж. Бек (Бек, 2023). Авторка детально описує механізми формування автоматичних думок і дисфункційних переконань, а також перевірені техніки когнітивної реструктуризації. Ця праця є незаперечним науковим авторитетом і забезпечує методологічну базу для практичної роботи з викривленнями. Близьким за тематикою є дослідження С. Дерев'янка (Дерев'янка, 2023), яка простежує зв'язок між рівнем емоційного інтелекту та схильністю до когнітивних спотворень, демонструючи, що здатність розпізнавати й регулювати емоції безпосередньо впливає на якість пізнавальних процесів. І. Яворська-Ветрова (Яворська-Ветрова, 2025), досліджуючи когнітивні аспекти ресурсності особистості, розкриває, яким чином стратегії мислення визначають здатність долати труднощі й адаптуватися до нових умов, що є принципово важливим для розуміння поведінки військовослужбовців у незвичному середовищі. Утім, попри цінність цих напрацювань, вони залишаються в межах загальнопсихологічного контексту й не адаптовані до специфіки військової діяльності.

Специфіку психологічних процесів у військовому середовищі висвітлюють інші джерела. М. Павлюк та І. Овдій (Павлюк, & Овдій, 2022) аналізують механізми психологічної адаптації особового складу Збройних Сил України, виокремлюючи чинники, що визначають психічну стійкість у різних умовах служби. Є. Потапчук (Потапчук, 2004) у своїй монографії систематизує теоретичні й практичні підходи до збереження психічного здоров'я військовослужбовців, описуючи психопрофілактичну та психокорекційну роботу з особовим складом. А. Флуд та Р. Кіган (Flood, & Keegan, 2022) зосереджуються на когнітивній стійкості до психологічного стресу: їхнє дослідження переконливо підтверджує, що здатність зберігати ясність мислення під тиском є ключовою компетентністю бійця та безпосередньо пов'язана з регуляцією когнітивних процесів. Ці праці суттєво наближають нас до теми, демонструючи, що когнітивна сфера військовослужбовця є чутливою до умов служби. Однак жодне із цих досліджень не розглядає когнітивні викривлення як окремий і самостійний предмет вивчення, а специфіка міжнародних навчань у них не враховується.

Питання соціально-психологічної адаптації та кроскультурної взаємодії розкривається в дослідженнях О. Ткачишиної (Ткачишина, 2021) і Г. Красоти-Мороз (Красота-Мороз, 2023). Перша аналізує адаптаційні механізми особистості в умовах нового соціального середовища, що є надзвичайно релевантним для розуміння труднощів, з якими стикаються військовослужбовці під час перебування в іноземному середовищі. Г. Красота-Мороз (Красота-Мороз, 2023) безпосередньо звертається до кроскультурної комунікації військовослужбовців, розкриваючи психологічні особливості міжкультурної взаємодії у спільних міжнародних заходах. Ці дослідження цінні тим, що окреслюють саме той контекст – міжнародне військове середовище, у якому, як ми припускаємо, когнітивні викривлення можуть набувати особливого характеру й інтенсивності. Утім, сам феномен когнітивних викривлень як психологічний механізм у жодній із цих праць цілеспрямовано не аналізується. Р. Дужий (Дужий, 2020), досліджуючи психологічну підготовку національного персоналу до участі в міжнародних операціях, також торкається суміжних питань, однак зупиняється на загальних засадах підготовки, не заглиблюючись у когнітивні процеси учасників.

Отже, здійснений аналіз засвідчує: наявна наукова література формує розгалужену теоретичну базу: з одного боку, щодо природи когнітивних викривлень і методів роботи з ними, з іншого – щодо психологічних особливостей військової служби та кроскультурної взаємодії. Проте жодне з проаналізованих джерел не інтегрує ці напрями в єдину концепцію: феномен когнітивних викривлень у військовослужбовців саме в умовах міжнародних навчань, де одночасно діють кроскультурний стрес, підвищені вимоги до виконання завдань і комунікація в іноетнічному колективі, не отримав у науковій літературі комплексного висвітлення. Це підтверджує актуальність пропонованого дослідження.

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз і типологізацію когнітивних викривлень у військовослужбовців в умовах міжнародних навчань як самостійного психологічного явища, зумовленого взаємодією загальних когнітивних закономірностей, специфічних чинників військового середовища й унікальних характеристик міжнародного навчального контексту.

Методи

Для досягнення мети було використано теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, систематизацію, порівняння та узагальнення, які дали змогу здійснити теоретичне осмислення природи, типів і механізмів формування когнітивних викривлень у військовослужбовців в умовах міжнародних навчань.

Результати

Когнітивні викривлення як предмет наукового вивчення привертають увагу дослідників різних психологічних напрямів, проте єдиного загальновизнаного визначення цього феномена досі не сформульовано. У найширшому розумінні під когнітивними викривленнями прийнято розуміти систематичні відхилення у процесах сприйняття, інтерпретації та оцінювання інформації, що призводять до спотвореного відображення дійсності й, відповідно, до помилкових рішень і неадекватних поведінкових реакцій. Принциповим є те, що когнітивні викривлення не зводяться до випадкових помилок мислення – вони мають закономірний, повторюваний характер і зумовлені структурними особливостями когнітивної системи людини (Канеман, 2025).

Теоретичне підґрунтя для розуміння природи когнітивних викривлень складає двопроцесна модель

мислення, яка розрізняє два принципово різні режими оброблення інформації. Перший – автоматичний, швидкий, інтуїтивний – оперує евристиками, тобто спрощеними правилами, які дають змогу приймати рішення за мінімальних когнітивних витрат. Другий – контрольований, повільний, аналітичний – забезпечує глибоке оброблення даних, проте потребує значних ресурсів і часу. Домінування першого режиму в умовах обмеженого часу, підвищеного стресу або інформаційного перевантаження створює передумови для систематичних когнітивних помилок. Евристики, забезпечуючи оперативність, неминуче спрощують картину реальності, унаслідок чого окремі аспекти ситуації переоцінюються або ігноруються. Для військовослужбовця, який діє в умовах постійного часового тиску та високої відповідальності, ця закономірність набуває особливої ваги (Канеман, 2025).

Систематизація основних типів когнітивних спотворень дала змогу виокремити десять форм, що безпосередньо впливають на емоційний стан і поведінку особистості: *дихотомічне мислення* (оцінювання ситуації у крайніх категоріях без урахування проміжних варіантів), *надмірне узагальнення* (поширення одиничного випадку на широке коло ситуацій), *ментальний фільтр* (зосередження на негативних деталях при ігноруванні позитивних), *знецінення позитивного* (відкидання власних досягнень як незначущих), *поспішні висновки* (формулювання суджень за відсутності достатніх підстав), *катастрофізація* (перебільшення негативних наслідків подій), *емоційне обґрунтування* (сприйняття емоцій як доказу реальності), *"повинен-твердження"* (жорсткі, ригідні вимоги до себе й оточуючих), *навішування ярликів* (заміна опису конкретної поведінки глобальним оцінюванням особистості) і *персоналізація* (прийняття відповідальності за події, які насправді не залежать від особи) (Бернс, 2020). Ця класифікація набула широкого визнання і використовується як діагностичний орієнтир у когнітивно-поведінковій терапії, де кожен із зазначених типів розглядається у зв'язку з автоматичними думками й глибинними дисфункціями переконаннями особистості (Бек, 2023).

Водночас когнітивні викривлення не варто розглядати виключно як патологічний феномен або ознаку психічного розладу. Вони є закономірним структурним елементом інтелектуальної діяльності, що виникає внаслідок використання спрощених стратегій оброблення інформації у ситуаціях, коли когнітивний ресурс обмежений або завдання є надто складним для повного аналітичного опрацювання (Яковенко, 2019). Кожна людина у своїй пізнавальній діяльності спирається на когнітивні схеми – усталені патерни інтерпретації інформації, сформовані на основі попереднього досвіду. Ці схеми визначають, яку інформацію особа виділяє, як її тлумачить і які висновки робить. Коли когнітивні схеми стають ригідними або неадекватними новим умовам діяльності, вони перетворюються на стале джерело систематичних викривлень. Важливо, що ті самі когнітивні схеми можуть ставати й механізмом зменшення спотворень – за умови, що особа здатна усвідомлювати власні патерни мислення та коригувати їх відповідно до актуальних вимог ситуації (Brazhko, 2025).

Суттєву роль у здатності людини розпізнавати й долати когнітивні спотворення відіграє рівень розвитку емоційного інтелекту. Наукові дані свідчать, що особи з вищим рівнем емоційного інтелекту демонструють меншу схильність до когнітивних викривлень, оскільки здатність розпізнавати й регулювати власні емоції

запобігає ситуаціям, коли емоційний стан спотворює процеси мислення (Дерев'яно, 2023). Емоційне обґрунтування – один із найпоширеніших типів когнітивних спотворень – є прямим наслідком дефіциту емоційної компетентності: особа сприймає власну тривогу, образу чи розчарування як об'єктивне свідчення реальної загрози або несправедливості. У контексті когнітивних ресурсів особистості саме критичне мислення стає ключовим інструментом протидії спотвореним оцінкам, адже забезпечує здатність піддавати сумніву автоматичні висновки й розглядати альтернативні пояснення (Яворська-Ветрова, 2025).

Перехід від загальнопсихологічного аналізу когнітивних викривлень до їх розгляду в контексті військової діяльності потребує врахування специфічних умов, у яких перебуває військовослужбовець. Військова служба характеризується низкою психологічних особливостей: жорсткою ієрархічною структурою, необхідністю діяти в умовах невизначеності й дефіциту часу, високою відповідальністю за наслідки рішень, обмеженістю особистого простору й автономії, а також постійним впливом стресогенних чинників різної інтенсивності (Потапчук, 2004). Ці умови формують середовище, у якому когнітивні викривлення не лише виникають частіше, а й набувають більшої стійкості, оскільки стрес звужує діапазон аналітичного мислення і посилює роль автоматичних когнітивних реакцій.

Психологічна адаптація військовослужбовця до умов служби є складним процесом, що охоплює перебудову когнітивних, емоційних і поведінкових патернів відповідно до нових вимог середовища. Успішність адаптації визначається комплексом внутрішніх (*індивідуально-психологічні характеристики, попередній досвід, мотивація*) і зовнішніх (*характер завдань, соціальне середовище, якість управління*) чинників. У тих випадках, коли адаптаційний ресурс особистості виявляється недостатнім, формуються дезадаптивні стратегії поведінки, що нерідко ґрунтуються саме на когнітивних спотвореннях: схильності до катастрофізації, надмірному узагальненню негативного досвіду, "чорно-білому" баченні ситуації (Павлюк, & Овдій, 2022).

Окремої уваги заслуговує проблема когнітивної стійкості – здатності військовослужбовця зберігати ефективність когнітивних процесів в умовах підвищеного психологічного навантаження. Когнітивна стійкість є динамічною характеристикою, що залежить від взаємодії індивідуальних ресурсів (*інтелектуальних, емоційних, волевових*) і ситуативних чинників (*інтенсивність стресу, тривалість впливу, наявність соціальної підтримки*). Зниження когнітивної стійкості безпосередньо корелює зі зростанням кількості й інтенсивності когнітивних викривлень, оскільки послаблення аналітичного контролю вивільняє простір для дії автоматичних евристик і упереджень (Flood, & Keegan, 2022). Це принципово важливо для розуміння процесів, що відбуваються під час міжнародних навчань, де на військовослужбовця одночасно діють кілька стресогенних чинників різної природи.

Міжнародні навчання створюють специфічне психологічне середовище, що якісно відрізняється як від повсякденної службової діяльності, так і від бойових умов. Ключовою характеристикою цього середовища є одночасна дія кількох груп чинників: *кроскультурних* (відмінності в мові, нормах поведінки, комунікативних стилях, ціннісних орієнтаціях), *професійних* (необхідність відповідати стандартам союзників, демонструвати компетентність, працювати з незнайомими процеду-

рами) і *соціально-психологічних* (відірваність від звичного оточення, входження в нову групу, потреба в самоствердженні) (Красота-Мороз, 2023). Підготовка національного персоналу до участі в міжнародних заходах зазвичай зосереджується на тактико-спеціальних і мовних аспектах, тоді як психологічна підготовка до роботи в багатонаціональному середовищі залишається недостатньо розробленою (Дужий, 2020).

Соціально-психологічна адаптація особистості до нового середовища – процес багатоетапний, який передбачає не лише зовнішнє пристосування до нових вимог, а й глибинну перебудову системи ставлень, очікувань і поведінкових стратегій (Ткачишина, 2021). У контексті міжнародних навчань цей процес ускладнюється тим, що військовослужбовець стикається одночасно з двома типами невизначеності: *професійною* (нові стандарти, процедури, критерії оцінювання діяльності) і *міжкультурною* (незвичні моделі спілкування, інші неписані правила взаємодії, мовний бар'єр). Це подвійне навантаження створює умови, за яких когнітивні викривлення виникають із підвищеною вірогідністю і набувають специфічного характеру.

На підставі проведеного теоретичного аналізу можна виділити кілька типів когнітивних викривлень, найбільш характерних саме для контексту міжнародних навчань. По-перше, *помилкова атрибуція* – схильність пояснювати поведінку іноземних партнерів їхніми особистісними рисами (зверхність, байдужість, некомпетентність), ігноруючи ситуативні та культурні чинники. Стриманість у спілкуванні, характерна для представників окремих культур, може сприйматися як вияв зневаги або відсутності зацікавленості у співпраці. По-друге, *катастрофізація* – перебільшення значення власних помилок і невдач, що загострюється у ситуаціях порівняння з партнерами, які мають кращу технічну підготовку або оснащення. По-третє, *дихотомічне мислення*, яке в міжкультурному середовищі набуває форми жорсткого протиставлення "свої – чужі", що блокує конструктивну взаємодію та формування довіри. По-четверте, *надмірне узагальнення* – перенесення негативного досвіду в окремому епізоді взаємодії на всю ситуацію міжнародної співпраці загалом (Бернс, 2020). По-п'яте, *когнітивне уникнення* – відмова від активної участі у взаємодії з іноземними партнерами як спосіб мінімізації дискомфорту, пов'язаного з невизначеністю та ризиком "втрата обличчя".

Механізми формування та закріплення цих викривлень зумовлені взаємодією кількох процесів. На початковому етапі перебування у міжнародному середовищі активізуються наявні когнітивні схеми, сформовані попереднім досвідом, – стереотипи щодо іноземних військових, уявлення про власну компетентність, настанови щодо міжнародної співпраці загалом (Brazhko, 2025). Ці схеми діють як своєрідний фільтр, через який особа інтерпретує нову інформацію, селективно відбираючи ті факти, що підтверджують наявні переконання, і відкидаючи суперечливі дані. Стресове навантаження адаптаційного періоду посилює цю тенденцію, знижуючи доступність аналітичного мислення і підвищуючи залежність від автоматичних когнітивних реакцій. Мовний бар'єр додатково обмежує можливості для верифікації власних інтерпретацій через комунікацію, що сприяє закріпленню спотворених оцінок і створює замкнене коло: *викривлення – уникнення контакту – відсутність коригувального досвіду – подальше закріплення викривлення* (Красота-Мороз, 2023).

Слід зазначити, що когнітивні викривлення в умовах міжнародних навчань не є виключно індивідуальним

феноменом – вони здатні набувати групового характеру. Коли кілька військовослужбовців з одного підрозділу поділяють подібні спотворені інтерпретації ситуації, формується колективна когнітивна помилка, що підтримується групою динамікою і стає значно стійкішою до корекції. Такий ефект є особливо небезпечним, оскільки унеможливорює внутрішню корекцію через зворотний зв'язок від найближчого оточення – середовища, яке мало б допомогти в перевірці адекватності суджень, саме підтримує їхній спотворений характер (Потапчук, 2004).

Забезпечення психічного здоров'я військовослужбовців та ефективності їхньої діяльності в умовах міжнародних навчань вимагає цілеспрямованої роботи з когнітивними викривленнями. Когнітивно-поведінковий підхід пропонує для цього перевірену систему інструментів: *ідентифікацію автоматичних думок, перевірку їх відповідності до реальності, когнітивну реструктуризацію дисфункційних переконань, поведінкові експерименти для отримання корисувального досвіду* (Бек, 2023). Адаптація зазначених методів до умов військової служби передбачає їхню інтеграцію у програми психологічного супроводу – як на етапі підготовки до міжнародних навчань, так і безпосередньо під час їх проведення. Формування критичного мислення як складника когнітивної ресурсності підвищує здатність особового складу до самостійного розпізнавання та корекції спотворених оцінок. Водночас розвиток емоційного інтелекту сприяє зменшенню впливу емоційних станів на пізнавальні процеси, що є особливо значущим у стресогенному середовищі міжнародних навчань (Дерев'яно, 2023).

Отже, теоретичний аналіз засвідчує, що когнітивні викривлення у військовослужбовців в умовах міжнародних навчань є складним, багатодетермінованим феноменом, зумовленим взаємодією загальних когнітивних закономірностей (*евристичне мислення, ригідність когнітивних схем*), специфічних чинників військового середовища (*стрес, ієрархія, висока відповідальність*) та унікальних характеристик міжнародного навчального контексту (*кроскультурна невизначеність, мовний бар'єр, порівняння із союзниками*). Виділені типи когнітивних викривлень – *помилкова атрибуція, катастрофізація, дихотомічне мислення, надмірне узагальнення та когнітивне уникнення* – потребують подальшої емпіричної верифікації, однак уже на рівні теоретичного аналізу вони дають змогу окреслити орієнтири для психологічного супроводу особового складу, залученого до міжнародної навчальної діяльності.

Дискусія і висновки

Когнітивні викривлення у військовослужбовців в умовах міжнародних навчань є актуальною проблемою, що набуває особливої значущості в контексті інтенсифікації міжнародної співпраці Збройних Сил України з підрозділами країн-партнерів. Метою цієї публікації були теоретичний аналіз і типологізація когнітивних викривлень як самостійного психологічного явища, зумовленого взаємодією загальних когнітивних закономірностей, чинників військового середовища та характеристик міжнародного навчального контексту.

Було встановлено, що когнітивні викривлення є закономірним елементом інтелектуальної діяльності, пов'язаним із домінуванням евристичного мислення в умовах стресу та невизначеності. Міжнародне навчальне середовище створює специфічний комплекс кроскультурних, професійних і соціально-психологічних чинників, що провокують спотворене мислення. На підставі проведеного аналізу запропоновано типологію п'яти когнітивних викривлень, характерних для цього контексту:

помилкова атрибуція, катастрофізація, дихотомічне мислення, надмірне узагальнення та когнітивне уникнення. Розкрито механізми їх формування через взаємодію ригідних когнітивних схем, стресового навантаження та обмежених можливостей комунікативної верифікації, а також обґрунтовано можливість набуття ними групового характеру.

У подальших дослідженнях заплановано здійснити емпіричну верифікацію запропонованої типології на вибірці військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь у міжнародних навчаннях, а також розробити практичні рекомендації щодо психологічного супроводу цієї категорії особового складу.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Бек, Дж. (2023). *Когнітивно-поведінкова терапія: основи і практика*. Науковий світ.
- Бернс, Д. (2020). *Почувайся добре: Нова терапія настрою*. Н. Третякова (Пер.). Клуб Сімейного Дозвілля.
- Дерев'яно, С. (2021). Когнітивні викривлення, пов'язані з емоційним інтелектом. В *Одинадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання*: Чернівці, 29 листопада 2020 р. (с. 81–85).
- Дужий, Р. (2020). Роль та місце психологічної підготовки національного персоналу до участі у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки. *Вісник Національного університету оборони України*, 56(3), 26–32. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-56-3-26-32>
- Канеман, Д. (2025). *Думай повільно... вирішуй швидко*. Омега-Л.
- Красота-Мороз, Г. (2022). Поняття кроскультурної комунікації військовослужбовців Збройних Сил України під час підготовки для участі у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. *Військова освіта*, 45(1), 136–143. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2022-45/136-143>
- Павлюк, М., & Овдій, І. (2022). Психологічна адаптація військовослужбовців Збройних Сил України. *Вісник Національного університету оборони України*, 70(6), 134–141. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-134-141>
- Потапчук, Є. (2004). *Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців*. Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.
- Ткачишина, О. (2021). Особливості соціально-психологічної адаптації особистості в умовах кризових ситуацій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 32(71)(3), 93–98. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.3/15>
- Яворська-Ветрова, І. (2025). Когнітивні аспекти ресурсності особистості. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 36(75)(5), 12–18. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.5/03>
- Яковенко, О. (2019). *Когнітивні викривлення в структурі інтелектуальної діяльності особистості*. <https://lekmair.ukma.edu.ua/server/apil/core/bitstreams/764201e6-c115-4a8f-974b-9db1b9dd82cc/content>
- Brazhko, D. (2025). Cognitive scheme as a mechanism for reduction of cognitive bias: A processual model of mental reflection. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Psychology*, 2(22), 5–11. [https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.2\(22\).1](https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.2(22).1)
- Flood, A., & Keegan, R. J. (2022). Cognitive resilience to psychological stress in military personnel. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 809003. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.809003>
- Beck, J. (2023). *Cognitive-behavioral therapy: Basics and practice*. Naukovyi Svit [in Ukrainian].
- Brazhko, D. (2025). Cognitive scheme as a mechanism for reduction of cognitive bias: A processual model of mental reflection. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Psychology*, 2(22), 5–11. [https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.2\(22\).1](https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.2(22).1)
- Burns, D. (2020). *Feeling good: The new mood therapy*. N. Tretiakova (Trans.). Klub Simeinoho Dozvillia [in Ukrainian].
- Derevianko, S. (2021). Cognitive distortions related to emotional intelligence. In *Eleventh Siverian socio-psychological readings*: Chernihiv, November 29, 2020 (pp. 81–85) [in Ukrainian].
- Duzhyi, R. (2020). The role and place of psychological training of national personnel for participation in international peacekeeping and security operations. *Bulletin of the National Defence University of Ukraine*, 56(3), 26–32 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-56-3-26-32>
- Flood, A., & Keegan, R. J. (2022). Cognitive resilience to psychological stress in military personnel. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 809003. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.809003>
- Kahneman, D. (2025). *Think slowly... decide fast*. Omege-L [in Ukrainian].

Krasota-Moroz, H. (2022). The concept of cross-cultural communication of servicemen of the Armed Forces of Ukraine during training for participation in international peacekeeping and security operations. *Military Education*, 45(1), 136–143 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2022-45/136-143>

Pavliuk, M., & Ovdii, I. (2022). Psychological adaptation of servicemen of the Armed Forces of Ukraine. *Bulletin of the National Defence University of Ukraine*, 70(6), 134–141 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-134-141>

Potapchuk, Ye. (2004). *Theory and practice of preserving the mental health of servicemen*. Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine [in Ukrainian].

Tkachyshyna, O. (2021). Features of socio-psychological adaptation of an individual in crisis situations. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida*

National University. Series: Psychology, 32(71)(3), 93–98 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.3/15>

Yakovenko, O. (2019). *Cognitive distortions in the structure of an individual's intellectual activity* [in Ukrainian]. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/764201e6-c115-4a8f-974b-9db1b9dd82cc/content>

Yavorska-Vietrova, I. (2025). Cognitive aspects of personality resourcefulness. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology*, 36(75)(5), 12–18 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.5/03>

Отримано редакцією журналу / Received: 26.05.26

Прорецензовано / Revised: 04.06.26

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26

Опубліковано / Published: 21.09.26

Liana ANDRUSHCHENKO, Master's Student

ORCID ID: 0009-0001-2791-3366

e-mail: liana_andruschenko@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TYPOLOGY OF COGNITIVE DISTORTIONS IN MILITARY PERSONNEL DURING INTERNATIONAL EXERCISES

Background. In the context of Russia's full-scale armed aggression against Ukraine, the Armed Forces of Ukraine are actively engaged in joint training programs with partner nations' units. Interaction in a multinational environment, alongside its undeniable operational advantages, creates a specific psychological context in which cultural differences, language barriers, and the need to meet allied standards generate conditions for the emergence and entrenchment of cognitive distortions that negatively affect the performance effectiveness of military personnel and their psychological well-being. The scholarly literature contains substantial research on cognitive distortions in the general psychological context, as well as studies in the fields of military psychology and cross-cultural communication; however, a comprehensive analysis of cognitive distortions specifically in the context of international exercises remains lacking. Accordingly, the purpose of this article is to provide a theoretical analysis and typology of cognitive distortions in military personnel during international exercises as an independent psychological phenomenon.

Methods. To achieve this purpose, theoretical research methods were employed: analysis, synthesis, systematisation, comparison, and generalisation, which were used to examine the nature, types, and mechanisms of formation of cognitive distortions in military personnel during international exercises.

Results. Drawing on the dual-process model of thinking, the nature of cognitive distortions was examined and the role of cognitive schemas, emotional intelligence, and critical thinking in their formation and mitigation was determined. It was established that the international training environment creates a specific complex of cross-cultural, professional, and socio-psychological factors that provoke distorted thinking. A typology of five cognitive distortions characteristic of this context is proposed: misattribution, catastrophising, dichotomous thinking, overgeneralisation, and cognitive avoidance. The mechanisms of their formation and entrenchment are examined, and the possibility of these distortions acquiring a group character is substantiated.

Conclusions. The analysis of the scholarly literature enabled the conceptualisation of cognitive distortions in military personnel during international exercises as a distinct psychological phenomenon. A typology of characteristic cognitive distortions was proposed, their mechanisms of formation were examined; and the theoretical foundations for psychological support based on the cognitive-behavioural approach were outlined.

Keywords: cognitive distortions, dual-process model of thinking, cross-cultural interaction, cognitive resilience, psychological adaptation, cognitive-behavioural approach.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 159.9:355.01

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.56-66>

Микола МЕРКУЛОВ, ветеран підрозділів спец. призначення,
капітан у відставці, магістр психології
ORCID ID: 0009-0006-1778-7884
e-mail: mansurov.almar@gmail.com
Університет митної справи та фінансів, Дніпро, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРСОНАЛУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Вступ. Сучасні умови бойової діяльності характеризуються високою інтенсивністю, тривалістю та багатомірністю психоемоційного навантаження, а також безперервним впливом стресогенних чинників, що істотно підвищує вимоги до психофізіологічної стійкості військовослужбовців порівняно з умовами воєнних конфліктів другої половини ХХ сторіччя, які здебільшого мали характер конфліктів середньої та низької інтенсивності. За таких обставин ефективність виконання бойових завдань визначається не лише рівнем бойової та фізичної підготовки особового складу, але й здатністю підтримувати функціональну психічну рівновагу, зберігати когнітивну ефективність і демонструвати високий рівень адаптивності в умовах швидкої трансформації характеру війни. Мета статті полягає в комплексному аналізі трансформації системи військової психології у Збройних Силах України в умовах сучасних викликів російсько-української війни, а також у виявленні ключових проблем її модернізації та обґрунтуванні психофізіологічних засад забезпечення бойової готовності військовослужбовців.

Методи. У дослідженні використано методи аналізу й узагальнення наукових джерел, порівняльний аналіз міжнародних підходів до психологічної підготовки військовослужбовців, а також системний підхід до оцінювання сучасного стану військової психології в Україні.

Результати. Здійснено комплексний аналіз трансформаційних процесів у системі військової психології в контексті сучасної російсько-української війни та зростання вимог до психофізіологічної готовності особового складу Збройних Сил України. Розглянуто ключові виклики, пов'язані з модернізацією системи психологічного забезпечення, зокрема кадровий дефіцит, недостатню інтеграцію психологічної підготовки в бойову підготовку, фрагментарність методичного забезпечення та обмеженість превентивних підходів до формування стресостійкості військовослужбовців. Особливу увагу приділено психофізіологічним засадам бойової готовності, ролі резильєнтності, саморегуляції та когнітивної адаптивності в умовах тривалого бойового стресу. Проаналізовано міжнародні підходи до розвитку психологічної стійкості, зокрема програми типу Master Resilience Training та концепцію Holistic Health and Fitness, здійснено їх порівняння із чинними практиками психологічної підтримки в Україні. Обґрунтовано доцільність переходу від ситуативно-реактивної моделі психологічного супроводу до превентивної системи, орієнтованої на поетапне формування навичок автономної психоемоційної саморегуляції. Особливо розглянуто соціокультурні, релігійні й ідеологічні детермінанти функціонування військової психології, а також проблеми взаємодії психологічних і духовно-капеланських структур у кризових умовах. Запропоновано концептуальні підходи до інтеграції психофізіологічних методів підготовки, включно з авторськими моделями психорегуляції як потенційними елементами системи бойової готовності. Підкреслено необхідність подальших емпіричних досліджень ефективності впроваджуваних рішень.

Висновки. Підвищення ефективності системи військової психології потребує впровадження превентивної моделі психологічної підготовки, розвитку резильєнтності та психоемоційної саморегуляції військовослужбовців, а також подальшої інтеграції психофізіологічних підходів у систему бойової підготовки. Перспективним напрямом досліджень є емпірична перевірка ефективності запропонованих моделей у практиці військової діяльності.

Ключові слова: військова психологія, психофізіологічна готовність, бойовий стрес, резильєнтність, психологічна підготовка, морально-психологічне забезпечення, саморегуляція, психологічна підтримка, превентивні підходи, Збройні Сили України, модернізація системи психології, бойова готовність.

Вступ

Актуальність дослідження. Війна за незалежність України на етапі повномасштабного вторгнення є прикладом збройного конфлікту високої інтенсивності, що має унікальний для свого часу характер, оскільки подібних за масштабом, динамікою і технологічними особливостями воєнних конфліктів світ не спостерігав із початку 1950-х років ХХ століття. Характер війни визначається суттєвою трансформацією форм і методів ведення бойових дій, що обумовлено впровадженням нових концепцій застосування сил, динамічним розвитком засобів і стрімким прогресом у напрямі інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідні процеси охоплюють усі рівні воєнного мистецтва – тактичний, оперативний і стратегічний.

У зазначеному контексті психологічна підготовка та подальший психологічний супровід постають як один із провідних чинників забезпечення і підтримання бойової

спроможності військовослужбовців, сприяючи формуванню їхньої готовності до ефективного виконання завдань в екстремальних умовах сучасного бойового середовища, а також забезпеченню подальшої успішної реінтеграції у цивільне життя.

Метою статті є комплексний аналіз трансформації системи психологічної підготовки, підтримки й супроводу військовослужбовців Збройних Сил України в умовах сучасної війни, а також обґрунтування психофізіологічних засад бойової готовності військовослужбовців і визначення напрямів удосконалення психологічного забезпечення з урахуванням міжнародного досвіду.

Для досягнення поставленої мети у статті передбачено виконання таких **завдань**:

1) проаналізувати особливості організації та сучасні тенденції розвитку системи психологічної підготовки, підтримки й супроводу військовослужбовців Збройних Сил України, визначити основні проблеми та виклики;

© Меркулов Микола, 2026

2) дослідити вплив психологічних чинників на формування бойової готовності, розглянути роль резильєнтності, саморегуляції та когнітивної адаптивності в умовах бойового стресу, обґрунтувати доцільність переходу до превентивної моделі психологічного супроводу;

3) висвітлити окремі специфічні аспекти впливу соціокультурних, релігійних та ідеологічних факторів на систему психологічної підтримки, а також проаналізувати міжнародний досвід у контексті культурних та ідеологічних особливостей;

4) розглянути можливі напрями інтеграції перспективних психофізіологічних методів у систему психологічної підтримки персоналу ЗСУ.

Огляд літератури. Сучасні дослідження військової психології в умовах протистояння Сил оборони України повномасштабному вторгненню російських окупаційних військ зосереджені на проблемах психологічної стійкості, бойового стресу й ефективності системи морально-психологічного забезпечення. У наукових роботах підкреслюється, що психологічна стійкість є ключовим чинником боєздатності військовослужбовців та їхньої здатності функціонувати в умовах тривалого бойового навантаження.

Значна частина досліджень присвячена аналізу бойового стресу, його наслідків і механізмів подолання. Зокрема, розглядаються прояви хронічного стресу, емоційного вигорання та посттравматичних розладів, що виникають унаслідок тривалого перебування в зоні бойових дій. У цьому контексті окремо підкреслюється роль психологічного супроводу та реабілітації як елементів відновлення функціонального стану військовослужбовців (Алещенко, & Кокун, 2025).

У міжнародній літературі активно досліджуються програми розвитку резильєнтності, такі як Master Resilience Training, які демонструють ефективність у підвищенні адаптивності та зниженні рівня стресових реакцій у військовослужбовців. Паралельно розвивається концепція комплексного фізичного та психологічного здоров'я військових, що інтегрує психофізіологічні, когнітивні й поведінкові компоненти підготовки (U.S. Army Resilience Directorate, n. d.).

Окремий напрям досліджень стосується формування психологічної готовності до виконання бойових завдань, де важливу роль відіграють мотиваційні чинники, саморегуляція і когнітивна стабільність у стресових умовах. У цьому контексті розглядаються моделі психологічної підготовки, що поєднують тренування стресостійкості з практичними елементами бойової підготовки.

Узагальнення наукових підходів свідчить про перехід від реактивної моделі психологічної допомоги до превентивної системи формування стійкості, яка передбачає розвиток навичок саморегуляції, емоційного контролю та психофізіологічної адаптації до бойових умов.

Методи

У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, як-от аналіз, синтез та узагальнення наукової літератури й нормативно-методичних джерел у сфері військової психології Збройних Сил України. Застосовано порівняльний метод для зіставлення національних підходів із міжнародними моделями розвитку психологічної стійкості, а також системний підхід для розгляду психологічного забезпечення як цілісної структури.

Результати

Проблеми та перспективи реформування системи психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України. Реформування Головного управління

морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України та його підрозділів покликане стати не лише зміною структури та назв, а й системним удосконаленням підходів до психологічного супроводу військово-службовців. Попри наявність позитивних зрушень у цьому напрямі, низка суттєвих проблем, які можна розглядати як ключові елементи процесу реформування, досі залишаються нерозв'язаними. Робочою групою, створеною за дорученням Головнокомандувача Збройних Сил України для аналізу стану чинної системи морально-психологічного забезпечення, серед проблем, які вимагають нагального розв'язання, були зазначені такі:

- низький рівень інтеграції сучасних методик психологічної підготовки у бойову підготовку військовослужбовців;
- недостатня кількість військових психологів та їхня висока професійна перевантаженість;
- відсутність системної підготовки командирів у сфері морально-психологічного забезпечення;
- обмежений доступ до якісної психологічної реабілітації для військових після бойових дій;
- потреба у впровадженні сучасних методик психологічної реабілітації для військових, що зазнали бойового стресу;
- дефіцит необхідних компетентностей і відсутність уніфікованого методичного інструментарію для роботи з військовослужбовцями та постраждалими від бойових дій;
- відсутність дієвих алгоритмів подолання кризових обставин, адаптованих до реалій бойових дій та їх наслідків;
- недостатня адаптованість методів психологічного консультування до цифрових платформ і реляційних систем комунікації, що є критично важливим для дистанційної підтримки військових;
- обмеженість ресурсів і недостатня якість підготовки психологічних кадрів, що призводить до дефіциту фахівців із відповідними навичками роботи у воєнних умовах;
- відсутність єдиної системи моніторингу психо-емоційного стану особового складу;
- відсутність системного збирання та аналізу даних про отримувачів психологічної допомоги, їхні запити й реальні потреби;
- інші (Алещенко, & Кокун, 2025).

У контексті аналізу планів і задач реформування системи морально-психологічного забезпечення у систему психологічної підтримки персоналу ЗСУ слід зазначити, що більшість перспективних підходів і методів, визначених станом на 2026 рік як пріоритетних для впровадження, не є принципово новими за своєю суттю. Переважна більшість із них (окрім сучасних цифрових методів) була сформована або адаптована ще у ХХ столітті, а потім зазнавала поступового вдосконалення у процесі практичного застосування. Вони характеризуються тривалим досвідом використання, належним науково-методичним обґрунтуванням і підтвердженою ефективністю.

Відповідний методичний підхід і раніше використовувався в процесі бойової та спеціальної підготовки, а також під час виконання бойових завдань. Водночас слід зазначити, що його впровадження здійснювалося переважно в межах програм психологічних і психофізіологічних досліджень бойових можливостей спеціальних підрозділів або було зумовлене ініціативою окремих фахівців і командирів, не набуваючи системного характеру. Зацікавлені офіцери здійснювали систематичне збирання, аналіз та узагальнення інформації із широкого спектру спеціалізованих джерел, зокрема завдяки безпосередньому особистим контактам із компетентними інформантами, аналізу фахової наукової та науково-

практичної літератури, дослідженню науково-методичних основ і практичних аспектів їхньої реалізації, узагальненню релевантного досвіду, набутого під час попередніх війн і воєнних конфліктів. Ураховувалися також інші доступні інформаційно-аналітичні матеріали відповідного профілю. Накопичені знання поширювалися у процесі професійної взаємодії між підрозділами, що поступово сприяло формуванню у відповідних фахівців власної науково-практичної бази. Далі, завдяки обміну інформацією на "горизонтальному рівні", накопичена методична інформація використовувалася як частково уніфікований інструментарій у системі бойової та спеціальної підготовки та бойовій діяльності окремих підрозділів. Водночас інституційна інертність і ригідність, а також недостатня зацікавленість з боку органів військового управління тривалий час стримували належне нормативно-правове оформлення зазначених напрацювань та їхнє системне інтегрування у сферу морально-психологічного забезпечення. Унаслідок цього відповідні методики впроваджувалися переважно на ініціативних засадах у межах окремих підрозділів.

Система психологічної підготовки й супроводу військовослужбовців Збройних Сил України на сучасному етапі переважно базується на ситуативному використанні методів нейрофізіологічної стабілізації та короточасної регуляції психоемоційного стану, реалізованих відповідно до принципу "тут і тепер". Водночас у межах чинної моделі недостатньо представлено системний підхід, орієнтований на превентивне формування стійких навичок автономної психоемоційної саморегуляції та розвиток механізмів усвідомленого контролю афективних і соматичних складників стресової відповіді. Унаслідок цього психостабілізаційні заходи здебільшого спрямовані на корекцію вже сформованих проявів стресу, а не на їх попередження. Хоча такий підхід забезпечує оперативне зниження вираженості гострих стресових реакцій, його домінування обмежує потенціал формування тривалої психологічної стійкості й адаптаційної спроможності особистості в умовах пролонгованого впливу стресогенних чинників (Алещенко, & Кокур, 2025).

Результати сучасних досліджень у галузі психології та психофізіології свідчать про доцільність переходу від ситуативно-реактивної моделі до комплексної превентивної системи психологічної підготовки, що передбачає поетапне формування навичок автономної саморегуляції ще на етапі базової загальновійськової підготовки. Традиційний підхід, заснований лише на впливі стресу під час навчання, має суттєві обмеження. Надмірний стрес без необхідних навичок може перевантажувати здатність військовослужбовця до адаптації і навіть формувати безпорадність. Натомість ключовим питанням має бути не те, чи достатньо "загартували" військових стресом, а чи навчили їх ефективно справлятися зі зростаючим стресом (Nordstrand, Engen, & Adler, 2026).

Дослідження Regula Zueger та співавторів показало, що тренування резильєнтності, інтегроване у процес військової підготовки, сприяє більш адаптивному когнітивному сприйняттю стресу, позитивнішим емоційним реакціям і швидшому психофізіологічному відновленню. Автори обґрунтовують доцільність включення програм розвитку психологічної стійкості до базової та лідерської військової підготовки, що відповідає превентивному підходу до формування навичок саморегуляції (Zueger et al., 2022).

Отже, розвиток зазначених компетентностей може розглядатися як чинник підвищення рівня внутрішньої психофізіологічної адаптивності військовослужбовців,

що потенційно пов'язано зі зниженням потреби в частому застосуванні експрес-методів психоемоційної стабілізації в умовах бойового й операційного стресу. Це зумовлює доцільність переорієнтації у межах системи психологічної підготовки, підтримки й супроводу від переважно ригідних і ситуативно орієнтованих технік до моделей, що передбачають тривалий розвиток саморегуляційного потенціалу особистості та формування стійких адаптаційних стратегій поведінки як основи підтримання належного рівня професійної спроможності в екстремальних умовах бойової діяльності.

У науково-методичних і настановчих матеріалах, опублікованих Головним управлінням психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України, а раніше його попередником – Головним управлінням морально-психологічного забезпечення ЗСУ, зокрема в посібниках, методичних рекомендаціях і настановах, представлено низку методів, методик і технік, які, незважаючи на свою довгу історію, можуть розглядатися як основа для формування та реалізації сучасних перспективних напрямів роботи в межах психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України. Водночас ефективне впровадження зазначених підходів у практичну діяльність військових підрозділів супроводжується низкою об'єктивних труднощів. Системний моніторинг наявних джерел засвідчує, що поряд з окремими змістовними та практично цінними матеріалами існує значний масив публікацій, які характеризуються переважно декларативним або надмірно теоретизованим викладом і мають обмежену прикладну цінність. Унаслідок цього дійсно корисна інформація втрачається серед великого обсягу другорядних матеріалів, що істотно ускладнює для фахівців на місцях її виокремлення, систематизацію і подальше практичне використання (Алещенко, & Кокур, 2025).

Аналіз настановчих і методичних матеріалів, призначених для фахівців психологічної служби у військових підрозділах, свідчить, що опис методик і технік часто має достатньо фрагментарний і поверхневий характер, унаслідок чого поза належною увагою нерідко залишаються ключові аспекти їхнього прикладного використання. Це може суттєво знижувати результативність їх застосування або унеможливлювати досягнення очікуваного психофізіологічного ефекту. Крім того, інтеграція сучасних психофізіологічних підходів у систему психологічного супроводу військовослужбовців потребує від психологів підрозділів значних додаткових часових і когнітивних ресурсів, необхідних для систематизації, комплексного аналізу та поглибленого опрацювання відповідних науково-методичних матеріалів. В умовах недостатнього рівня практичної підготовки окремих психологічних кадрів, дефіциту військових психологів та їхньої високої професійної перевантаженості реалізація зазначених процесів істотно ускладнюється. У результаті психоедукаційна діяльність і практичне застосування психофізіологічних підходів часто набувають спрощеного характеру; відсутня системна робота щодо розвитку й удосконалення методик і технік, а також спостерігається тенденція до використання недостатньо ефективного інструментарію.

Відповідно в практичній діяльності переважає застосування технік психічної саморегуляції, заходів першої психологічної допомоги й самопомоги, що реалізуються переважно за принципом "тут і тепер", замість упровадження в роботу більш складних, але системних, методично структурованих і науково обґрунтованих комплексних підходів, орієнтованих насамперед на профілактику розвитку гострих психоемоційних станів, дезадаптивних реакцій і психічних розладів у військовослужбовців.

Особливості психологічної підготовки на етапі базової загальновійськової підготовки (БЗВП).

Система психологічної підготовки на етапі БЗВП переважно спрямована на формування психічної стійкості через інтенсивний фізичний вплив і моделювання стресових навантажень. Однак за умов недостатнього розвитку внутрішніх механізмів саморегуляції, емоційної адаптації та психологічної резильєнтності такий підхід може характеризуватися нестійкою ефективністю. В умовах екстремального бойового стресу це може спричинити психоемоційну дезорганізацію військовослужбовця незалежно від рівня його підготовленості, що, своєю чергою, супроводжується суттєвим зниженням ефективності раніше сформованих бойових навичок і поведінкових алгоритмів.

На відміну від селекційно орієнтованих моделей підготовки, притаманних підрозділам спеціального призначення, система базової загальновійськової підготовки не передбачає жорсткого фізичного та психологічного відбору (Сили спеціальних операцій ЗС України, 2026). Її пріоритетним завданням є збереження та розвиток максимальної кількості психічно стабільних, внутрішньо мотивованих військовослужбовців, здатних до ефективного функціонування в умовах підвищеного стресового навантаження. У цьому контексті як один із ключових критеріїв ефективності підготовки доцільно розглядати формування у військовослужбовців із першого дня перебування у навчальних центрах стійкого відчуття професійної компетентності, особистісної значущості, самоефективності та впевненості у власній бойовій спроможності.

Водночас практичний досвід засвідчує наявність низки системних проблем у цьому питанні, серед яких особливого значення набуває недостатній рівень психологічної та педагогічної компетентності окремих представників командного й інструкторського складу навчальних центрів. Наслідком цього є поширення методологічно спрощеного уявлення щодо можливості формування психоемоційної стійкості виключно через шлях виснажливих фізичних навантажень або застосування селекційних підходів у межах освітнього процесу, тоді як для етапу БЗВП більш доцільними є адаптаційно орієнтовані методи підготовки.

Сучасні психологічні дослідження свідчать про те, що високий рівень фізичної витривалості та функціональної готовності військовослужбовця значною мірою детермінується попереднім розвитком психологічних ресурсів особистості. Провідну роль у цьому процесі відіграють психоедукаційна підготовка, сформованість навичок емоційної саморегуляції, мотиваційна стійкість і поетапна адаптація до впливу стресогенних чинників.

Залишається також відкритим питання стосовно початку дії бойового стресу, оскільки до сьогодні в поглядах науковців існують суперечки стосовно того, коли виникає бойовий стрес: безпосередньо в зоні проведення бойових дій або ще до того, як військовослужбовець почне відчувати реальну вітальну загрозу (Кравченко, Тімченко, & Ширококов, 2017). Тому наявність достатнього психологічного ресурсу забезпечує підвищення здатності особистості до ефективного подолання фізичних, емоційних і когнітивних навантажень, а також сприяє більш результативному функціонуванню в умовах тривалого стресу й екстремальної діяльності.

Водночас одним із чинників, що можуть негативно впливати на формування психологічної готовності військовослужбовців, є деструктивні комунікативні практики, які інколи виникають у взаємодії з окремими представниками командно-інструкторського складу. Такі

практики можуть проявлятися у формах булінгу, приниження людської гідності та інших різновидів аб'юзивної поведінки, що спричиняють зниження рівня самоповаги рекрутів, посилення психологічного напруження та ускладнення процесів їхньої психологічної адаптації і професійного становлення. Зазначені моделі міжособистісної взаємодії негативно позначаються на формуванні професійної ідентичності військовослужбовців, знижують рівень їхньої внутрішньої мотивації, ініціативності, впевненості у власних силах і, як наслідок, бойової ефективності. У результаті може зменшуватися адаптаційний потенціал особистості, погіршуватися психологічна готовність до виконання службово-бойових завдань, а також підвищуватися ризик самовільного залишення військової частини та вчинення інших правопорушень (Greenberg, Pyszczynski, & Solomon, 1986; 1997).

Із цього приводу Головнокомандувач Збройних Сил України О. Сирський зазначив: "Строк БЗВП уже збільшено до 51 дня. Крім того, є фахова підготовка й адаптаційний період у підрозділах. Вимога часу – вдосконалити цей процес, підвищити рівень підготовки інструкторів і поліпшити оснащення навчальних центрів, аби на виході мати справді боєздатного воїна.

Під час наради заслухав доповіді щодо підвищення якості підготовки за звітний період, розвитку БЗВП у бойових бригадах, посилення безпеки військовослужбовців у навчальних центрах, відбору інструкторів для центру підготовки штурмових підрозділів, а також первинної адаптації новачків у НЦ.

Окремо відзначив важливість реалізації комплексної програми адаптації військовослужбовців на початку проходження БЗВП, адже саме в цей період відбувається значна частина випадків СЗЧ" (Головнокомандувач ЗС України, 2025).

У зв'язку із цим профілактика зазначених явищ вимагає реалізації комплексної системної психоедукації командного, викладацького й інструкторського складу, а також послідовного залучення військових психологів на всіх етапах базової загальновійськової підготовки. Визначальними компонентами такого підходу до БЗВП є психологічна едукація, фаховий психологічний супровід і підтримка, систематичний моніторинг психоемоційного стану військовослужбовців, а також забезпечення безперервного й ефективного зворотного зв'язку з перемінним особовим складом навчальних центрів.

Згідно з Програмою "Базова загальновійськова підготовка" (для підготовки мобілізаційних ресурсів, версія 5) у розділі "Психологічна підготовка" передбачено вивчення таких тематичних блоків:

1) прийоми психічної саморегуляції, психологічна самодопомога й надання першої психологічної допомоги;

2) формування і зміцнення психологічної стійкості особового складу під час проходження навчально-тренувального комплексу;

3) формування і зміцнення психологічної стійкості військовослужбовців до впливу авіаційних та артилерійських обстрілів противника, а також інших психотравмувальних чинників бойової діяльності.

Загальний обсяг підготовки становить 10 годин, із яких 2 години відведено на теоретичну складову та 8 – на практичну. При цьому 6 годин практичних занять проводяться безпосередньо на навчально-тренувальному комплексі (тактичному полі) та полігоні (Генеральний штаб Збройних Сил України, 2024).

З метою оцінювання ефективності програми щодо забезпечення належного рівня психоедукації та розвитку стійких практичних навичок психічної саморегуляції

військовослужбовців, а також визначення меж її функціональності в умовах зазначеного обсягу використання, необхідно звернутися до результатів наявних наукових досліджень і релевантних джерел.

Програма Master Resilience Training (MRT, або Military Resilience Training) є комплексною системою підготовки військовослужбовців, спрямованою на розвиток психологічної стійкості (resilience), адаптивності і ефективності діяльності в умовах високого стресу (U.S. Army Resilience Directorate).

На відміну від психотерапевтичних підходів, вона має превентивний характер і зосереджується на формуванні когнітивних, емоційних і поведінкових навичок, необхідних для функціонування в екстремальних умовах. Програму розроблено для армії США як складову Comprehensive Soldier Fitness, що згодом трансформувалася в Comprehensive Soldier and Family Fitness.

Концептуально MRT базується на положенні, що психологічна стійкість є не лише вродженою рисою, а сукупністю компетентностей, які можуть цілеспрямовано розвиватися через навчання і тренування.

Метою MRT є формування готовності до ефективного реагування на стресори до виникнення кризових ситуацій, розвиток витривалості в умовах бойових дій, високих навантажень і невизначеності, а також підвищення ефективності лідерства, згуртованості підрозділів і навичок саморегуляції. Програма також спрямована на зниження ризику хронічного стресу, тривожних станів і професійного вигорання.

Сучасна модель MRT включає шість ключових компетентностей: самосвідомість, саморегуляцію, оптимізм, ментальну гнучкість, сильні риси характеру та соціальну взаємодію і підтримку. Їх формування забезпечується через практичні навички, зокрема розпізнавання негативних автоматичних думок, регуляцію емоцій, конструктивне розв'язання проблем, постановку цілей, ефективну комунікацію та підтримання психологічної готовності.

Організаційно програма реалізується за моделлю "train-the-trainer", за якою відібрані військовослужбовці, переважно сержанти й молодші офіцери, проходять підготовку й далі навчають особовий склад у своїх підрозділах, що забезпечує масштабованість і системне впровадження MRT у військову підготовку.

За межами армії США ефективність комплексної програми MRTR (Master Resilience Training / Military Resilience Training) підтверджена за результатами наукового дослідження, представленого та описаного Maria Nicoleta Turliuc та Ana-Diana Balcan у статті *"Psychological intervention programme for developing resilience in the military personnel. A randomized controlled trial"* (Adler et al., 2015).

Іншим репрезентативним прикладом практичного впровадження концепції комплексних пролонгованих програм у системі психологічної підготовки військовослужбовців є підхід, реалізований у межах американської доктрини Holistic Health and Fitness (FM 7-22).

У межах цієї концепції фізична, когнітивна, емоційна й духовна стійкість розглядаються як взаємопов'язані та взаємозалежні елементи єдиної системи забезпечення готовності особового складу до виконання службово-бойових завдань. На відміну від традиційного підходу, за якого психологічна підготовка реалізується у формі окремих інформаційних або навчальних модулів, що доповнюють програми бойової та спеціальної підготовки, концепція H2F передбачає інтеграцію розвитку психологічної стійкості в загальну систему підготовки військовослужбовців. У такому контексті психологічна

підготовка є не додатковим компонентом освітнього процесу, а його невід'ємним навчально-виховним складником, органічно включеним у систему базової загальновійськової підготовки (U.S. Army Publishing Directorate).

Водночас результати дослідження Amy B. Adler, Jason Williams, Dennis McGurk, Andrew Moss та Paul D. Bliese, представлені у статті *"Resilience training with soldiers during basic combat training: randomisation by platoon"*, ґрунтовані на вибірці 1939 військовослужбовців армії США, які проходили базову бойову підготовку, свідчать про обмежену ефективність короткострокових психологічних інтервенцій (Adler et al., 2015).

У зазначеному контексті можна зробити висновки, що в умовах сьогодення особливої актуальності набуває вдосконалення системи психологічної підготовки, підтримки й супроводу військовослужбовців шляхом упровадження сучасних комплексних, інтегрованих і пролонгованих підходів, орієнтованих на формування психофізіологічної стійкості, підвищення адаптаційного потенціалу й розвиток механізмів саморегуляції особистості в умовах виконання бойових завдань. У зв'язку із цим адаптація ефективних міжнародних практик до українських національних умов розглядається як необхідна передумова забезпечення психологічної стійкості особового складу, збереження його боєздатності та підтримання належного рівня бойової готовності. Водночас реалізація цього процесу має ґрунтуватися на результатах наукових досліджень, спрямованих на розроблення національно орієнтованих систем психологічної підготовки військовослужбовців. Такий підхід передбачає не механічне перенесення зарубіжних моделей, а їх критичне осмислення та адаптацію з урахуванням національно-культурних, ментально-психологічних особливостей і специфіки функціонування військових формувань України (Turliuc, & Balcan, 2024).

Соціокультурні, релігійні та ідеологічні детермінанти в сучасних умовах функціонування системи психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України. Необхідною передумовою ефективного функціонування будь-яких військових систем, будь то сучасні армії, регулярні збройні парамілітарні формування чи воєнізовані організації, є структурована робота над створенням професійної моделі бійця, здатного результативно виконувати поставлені завдання в умовах значних психоемоційних навантажень і впливу стресогенних чинників, демонструючи високий рівень психологічної стійкості, рішучості й готовності до безумовного виконання наказів командування. У цьому контексті зазначений підхід відображає одну з фундаментальних засад військової справи.

У низці іноземних військово-політичних конструктів ефективність досягнення зазначеної мети реалізується через глибокий синтез військово-професійної підготовки із соціокультурними, релігійними й ідеологічними детермінантами, що впливають на процес формування особистості. За таких умов бойова підготовка базується на стійких когнітивно-ціннісних настановах, які підтримуються відповідним соціокультурним і конфесійним середовищем, і виконує не лише навчально-тренувальну функцію, але й інтегрується в систему особистісних цінностей, що забезпечує високий рівень мотивації, психологічної стійкості та передбачуваності поведінки бійців. Подібні механізми є типовими для багатьох країн Близького Сходу, Південно-Східної Азії, Африки. Вони можуть розглядатися як історично апробований комплексний підхід, заснований на поєднанні ідеологічно-релігійної індоктринації та психофізіологічного кондиціонування бойової лояльності.

Водночас у сучасних соціокультурних умовах України зазначена система не забезпечує належної функціональної ефективності. Для потреб Збройних Сил України більш доцільною здається комплексна психофізіологічна модель, спрямована на формування знань, умінь і навичок у процесі бойової та спеціальної підготовки шляхом розвитку природних адаптаційних механізмів особистості й актуалізації її внутрішніх ресурсів. Водночас принципово важливим є чітке розмежування психологічного забезпечення професійної діяльності військово-службовців, що здійснюється на науково обґрунтованих засадах, і духовно-релігійної підтримки особового складу, які мають різні цілі, зміст і механізми реалізації.

У контексті історично сформованих в Україні уявлень про роль і місце представників духовенства в суспільному житті їхня участь у різних соціальних процесах нерідко сприймається як апіорно необхідна та безальтернативно позитивна. Однак уваги потребують декілька малодосліджених у військовій психології феноменів. До них належить прихований дифузний релігійний вплив, який можна визначити як опосередкований смислотворчий процес, що в умовах бойового стресу поступово трансформує світоглядні настанови, ціннісні орієнтації та когнітивні структури військовослужбовців. Такий вплив може бути регресивним чинником формування психофізіологічних компетентностей, спричиняючи внутрішньоособистісні суперечності й дисоціативні прояви під час опанування сучасних методів у межах психологічної підготовки. Окреслена проблематика може набувати особливого актуальності в контексті положень п. 6 ст. 1 Закону України "Про Службу військового капеланства", якими передбачено здійснення душепастирської опіки, релігійно-просвітницької діяльності, соціально-доброчинної роботи й консультування командування з релігійних питань без фактично чіткого визначення меж такого впливу (Верховна Рада України, 2021).

Автори статті "Психологічний супровід військово-службовців у бойових умовах: виклики сучасності" зазначають, що у психологічній підтримці військовослужбовців велику роль можуть відігравати військові капелани, адже духовний аспект морально-психологічної підтримки є важливим складником бойового духу. Військові капелани виконують не лише релігійні, а й психологічні функції, зокрема: надання моральної та духовної підтримки військовослужбовцям у складних бойових ситуаціях; допомога бійцям в осмисленні власного досвіду й опанування переживань щодо втрат; організація заходів, спрямованих на згуртування військових підрозділів; проведення бесід щодо питань моральності, честі, відповідальності та сенсу військової служби" (Aleshchenko, & Kokun, 2025).

Однак у військовому середовищі капелан, на відміну від військового психолога, сприймається крізь специфічну релігійно-символічну призму, що зумовлює його функціонування як інституціоналізованого агента, структурно пов'язаного з контекстами смерті, втрати та граничних екзистенційних станів. Його професійна діяльність історично асоціюється з практиками ритуалізації прощання, поховання, супроводу поранених, а також із підтримкою в умовах морально-екзистенційних криз, що дає змогу розглядати його як соціально інституціоналізований чинник актуалізації усвідомлення смертності. У межах психології релігії та військової психології зазначена проблематика може бути інтерпретована через Terror Management Theory, центральним конструктом якої є *mortality salience* – актуалізація усвідомлення смертності, що активує культурні, релігійні

та ідентифікаційні механізми психологічного захисту (Greenberg, Pyszczynski, & Solomon, 1986; 1997).

З позицій теорії управління страхом смерті (TMT) військовий контекст характеризується хронічною актуалізацією *mortality salience* через постійний ризик загибелі та контакт зі смертю. У цих умовах військовий капелан позиціонується як неоднозначний амбівалентний феномен: з одного боку, його діяльність може знижувати тривогу шляхом надання смислових конструкцій, символічного безсмертя та емоційної підтримки, а з іншого – посилювати екзистенційне усвідомлення смертності через асоціації із втратою, смертю та релігійними інтерпретаціями страждання. Ефективність капеланського супроводу залежить від індивідуальних світоглядних особливостей військовослужбовців, оскільки релігійна інтервенція може неоднозначно сприйматися представниками різних конфесійних і нерелігійних груп. Додатковими викликами залишаються концептуальні розбіжності між релігійними й науково-психологічними підходами до психічної адаптації, а також фактична недостатня узгодженість функцій капеланських структур і психологічних служб у поточних реаліях ЗСУ. Це актуалізує потребу в міждисциплінарній взаємодії та розробленні ще більш чітких протоколів співпраці для підвищення ефективності психосоціальної підтримки військовослужбовців.

Незважаючи на те, що зазначене питання розглядається в контексті проблематики військової психології, доцільно також проаналізувати його з позицій психології оперативного-розшукової діяльності, з урахуванням положень *FBI Practical Overview of Hostage Negotiations*, узагальнення практичних кейсів діяльності кризових переговорників поліції і спеціальних служб у межах застосування тактики *Crisis and Hostage Negotiation* та інших джерел. Аналіз доктринальних підходів до управління кризовими ситуаціями, пов'язаними із веденням переговорів з особами, які вчинили діяння, що мають ознаки захоплення або тримання заручника, свідчить про те, що залучення до переговорного процесу священнослужителя (пастора, проповідника тощо) або його виклик на вимогу таких осіб із подальшою присутністю в зоні проведення переговорів розглядається як потенційно небажаний захід. (McMains, & Mullins, 2000; U.S. Department of Justice, 1981; Fuselier, 1988).

Зазначене зумовлено тим, що присутність особи, яка перебуває в духовному сані, як носія релігійно-символічного статусу може актуалізувати в осіб, які перебувають у стані вираженого психоемоційного напруження, асоціативні зв'язки з тематиками смерті, завершення життєвого циклу, покаяння, "останнього шляху". За певних умов такі когнітивно-емоційні активації здатні модифікувати процеси оцінювання ситуації та ухвалення рішень, знижуючи рівень раціонального когнітивного оброблення інформації та підвищуючи ймовірність імпульсивних і деструктивних поведінкових реакцій, що, у свою чергу, може збільшувати ризик неконтрольованої ескалації кризової ситуації, включно з трагічними наслідками.

У кризовій психології подібні ефекти пояснюються механізмами асоціативного мислення в умовах стресу, за яких поведінкові реакції значною мірою детермінуються символічними тригерами, зокрема смертності, провини, "останнього шансу". Відповідно будь-який символічно значущий релігійний авторитет може ставати фактором, який: 1) посилює фаталістичні настанови; 2) знижує рівень когнітивного контролю; 3) підвищує схильність до імпульсивного прийняття рішень. Попри високий рівень науково-практичного опрацювання

досліджуваної проблеми в системі психологічного забезпечення діяльності спеціальних служб, у вітчизняній військово-психологічній науці вона не отримала належного теоретико-емпіричного висвітлення. Така ситуація актуалізує необхідність поглиблення наукових досліджень у цьому напрямі, зокрема щодо особливостей взаємодії військовослужбовців із капеланськими службами під час кризових і бойових ситуацій.

Серед молодшої вікової категорії військовослужбовців Збройних Сил України (переважно до 40 років) спостерігається тенденція до зростання інтересу щодо відроджених із глибин національної пам'яті історичних вірувань слов'янського походження та неоязичницьких релігійних практик, пов'язаних із германо-скандинавськими традиціями нордичних країн. Це проявляється у поширенні відповідних світоглядних настанов, релігійних культів, а також у проведенні обрядових практик у межах військових підрозділів (OBOZ.UA, 2018; Спілка православних журналістів, 2022).

Водночас у системі бойової та спеціальної підготовки спеціальних служб і підрозділів спеціального призначення зазначений чинник традиційно мінімізований завдяки специфіці професійного відбору, організації підготовки й особливостям службово-бойової діяльності. Однак у процесі роботи з іншими підрозділами Збройних Сил України доцільним є врахування можливої наявності подібних світоглядних і методологічних розбіжностей, які можуть впливати на результативність психологічних заходів.

У зв'язку із цим у процесі впровадження інноваційних методів психологічної підготовки, підтримки та супроводу в рамках реформи психологічної системи ЗСУ доцільним є обмеження будь-яких конфесійно орієнтованих впливів на роботу психологів і зосередження уваги виключно на впровадженні науково обґрунтованих, валідних, емпірично підтверджених інноваційних методів і практик. Їх основною метою має бути створення, підготовка й ефективне бойове застосування військовослужбовців нової генерації, морально-психологічні та професійно-бойові якості яких відповідатимуть вимогам сучасних трансформацій військової доктрини та новітніх концепцій ведення війни.

Психофізіологічні механізми формування бойової готовності військовослужбовців із застосуванням аутогенної релаксаційно-сугестивної системи (АРСУС). У контексті сучасних підходів актуальним є впровадження комплексних багатокомпонентних методів психічної саморегуляції та контролю. Одним із таких методів є аутогенна релаксаційно-сугестивна система АРСУС (ARSUS, autogenic relaxation suggestive system) – інтегративна психофізіологічна методика психологічної підготовки, підтримки, супроводу та реабілітації, що поєднує техніки саморегуляції та аутогенного тренування із цілеспрямованим сугестивним впливом через індукцію та модулювання функціональних станів ЦНС, зокрема через роботу з альфа- й тета-ритмами мозкової активності, технікою синусоїдної стабілізації психоемоційного стану (ТСС). Методика використовує елементи КПТ та інтегрована з прикладними психофізіологічними практиками бойового спрямування, фармакологічно-нутрицевичним і цифровим супроводом.

АРСУС – система, яка орієнтована на цілеспрямоване формування та розвиток механізмів психофізіологічної саморегуляції, що виконують превентивну, психо-стабілізуючу й адаптивну-захисну функції в екстремальних умовах. Застосування подібних підходів потенційно сприяє підвищенню рівня психофізіологічної резистент-

ності, профілактиці емоційної дестабілізації та зниженню ризику розвитку відстрочених психотравматичних порушень.

У межах означеної концепції військовослужбовець заходить у режим бойової діяльності з уже сформованими компетентностями психоемоційної саморегуляції, а також із заздалегідь відпрацьованими алгоритмами реагування на стресогенні чинники. Реалізація такого підходу є альтернативою та забезпечує зниження залежності від застосування виключно ситуативних методів психічної саморегуляції як основного інструменту стабілізації психоемоційного стану в умовах безпосереднього впливу психотравмуючих факторів бойової обстановки.

АРСУС є авторською системою, розробленою та верифікованою шляхом поетапного тестування її компонентів у кризових і екстремальних умовах бойової діяльності з подальшою інтеграцією в єдину структуру. Складники аутогенної релаксаційно-сугестивної системи АРСУС, включно із цифровими інструментами, успішно застосовувалися у практичній діяльності протягом 1993–2025 років, підтвердивши свою функціональну надійність, адаптивність і високу прикладну ефективність.

АРСУС характеризується багаторівневою системно-інтегративною структурою та містить три функціонально автономні моделі, кожна з яких спрямована на відповідну цільову категорію військовослужбовців.

Перша модель передбачає формування індивідуальної стресостійкості та розвиток навичок психоемоційної саморегуляції у військовослужбовців без досвіду безпосередньої участі в бойових діях, починаючи з етапу базової загальновійськової підготовки (БЗВП).

Друга модель орієнтована на відновлення та оптимізацію психоемоційної адаптації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, з пріоритетним фокусом на осіб із клінічно вираженими проявами посттравматичного стресового розладу (ПТСР) і симптоматикою інших психотравматичних порушень.

Третя модель передбачає реалізацію програм психосоціальної реінтеграції військовослужбовців у цивільне середовище на етапі підготовки до демобілізації, з особливим акцентом на осіб із вираженими проявами психотравматизації.

Майже всі компоненти системи АРСУС ґрунтуються виключно на науково валідизованих психофізіологічних методиках із підтвердженою ефективністю. У системі АРСУС також присутні й використовуються авторські методики, такі як техніка синусоїдної стабілізації психоемоційного стану (ТСС). Однак інноваційність підходу передусім полягає у систематизації та поєднанні цих компонентів у єдиний функціональний комплекс, а також у можливості подальшого розвитку системи на основі цільових науково-практичних досліджень, спрямованих у зоні модифікації та адаптації до актуальних потреб військової психології.

Невід'ємним структурним елементом системи АРСУС є бойовий релаксаційно-сугестивний комплекс "БоРСУК" – спеціалізований прикладний модуль, який є структурованою, практично орієнтованою складовою частиною АРСУС, адаптованою до умов перебування військовослужбовців у зоні безпосереднього виконання бойових завдань. Комплекс призначений для актуалізації психологічної підтримки й виконання віртуальних інтерактивних супроводжувальних функцій, практичного застосування навичок автономної емоційної саморегуляції, які військовослужбовці опановують превентивно, під час підготовки за комплексною програмою АРСУС у навчальних центрах і підрозділах.

Використання інноваційних технологій у сфері військової психології дає змогу оперативно реагувати на

стресові стани, запобігати розвитку психічних розладів і підвищувати загальну стресостійкість військовослужбовців. Цифрові рішення роблять психологічну допомогу більш доступною та ефективною, особливо в умовах активних бойових дій. Мобільні технології відіграють значну роль у забезпеченні психологічної підтримки військових у реальному часі (Алещенко, & Кокун, 2025).

У межах практичного застосування комплексу "БоРСук" як складника АРСУС під час безпосереднього перебування в зоні бойових дій тактичними операторами використовувалась цифрова компонента комплексу, а саме мобільні додатки в офлайн-режимі для медитації, релаксації, аутогенного тренування з елементами сугестивного (аутосугестивного) впливу, завантажені на гаджет віртуальні інструкції із кризової психологічної інтервенції, тощо.

Зокрема, завдяки мобільним додаткам, що входять до комплексу, здійснювалося впровадження елементів так званої "Tetris-терапії" як засобу раннього психопрофілактичного втручання, спрямованого на стабілізацію психоемоційного стану військовослужбовців і профілактику подальшого розвитку в них постстресових розладів (Holmes et al., 2010). Наприклад, в одному з кейсів 2022 року йшлося про групу військовослужбовців, стосовно яких було реалізовано заходи психокорекційної інтервенції за допомогою мобільного додатка "Tetris" після їхнього першого досвіду участі у високоінтенсивному вогневому контакті з противником, що відбувся на коротких відстанях в умовах урбанізованої місцевості. Після завершення бойового епізоду в деяких осіб спостерігалися ознаки дисоціативних реакцій, порушення психоемоційної інтеграції та симптоматика гострої стресової дезадаптації. Відповідні заходи проводилися після повернення військовослужбовців на передову оперативну базу (Advanced Operational Base, AOB) тактичної групи. Застосування зазначеного психотерапевтичного підходу було обумовлене необхідністю надання невідкладної психологічної допомоги в межах раннього посттравматичного періоду, який у сучасній психотравматології розглядається як "золотий час" для превентивного втручання. Передбачалося, що когнітивно-візуальна активність у межах так званої "Tetris-інтервенції" або "Tetris-терапії" сприятиме зниженню інтенсивності нав'язливих сенсорних спогадів і первинної травматичної фіксації пережитого бойового епізоду. Отже, реалізацію цих заходів було спрямовано на попередження формування та подальшого розвитку психічних стресових розладів, зокрема гострої стресової реакції та посттравматичного стресового розладу, у військовослужбовців, які перебували у стані вираженого бойового стресу.

У системах психологічної підготовки, підтримки й супроводу військовослужбовців, зокрема в Holistic Health and Fitness (H2F), АРСУС, схожих системах, окрім всього іншого, окрема увага приділяється сну, який розглядається не як допоміжний елемент відновлення, а як один із базових доменів бойової готовності поряд із фізичним, ментальним, духовним і нутритивним складниками. У польовому статуті армії США FM 7-22 сон визначається як критично значущий фактор забезпечення функціонування центральної нервової системи та підтримання загального рівня бойової готовності особового складу (U.S. Army Publishing Directorate).

Дефіцит сну асоціюється зі значним зниженням когнітивних та операційних функцій, включаючи погіршення концентрації уваги, уповільнення швидкості реакцій, зниження ефективності прийняття рішень, порушення ситуаційної обізнаності, а також зменшення здатності до

стрес-менеджменту й емоційної регуляції. Натомість адекватна тривалість і якість сну сприяють відновленню тканин організму, нормалізації гормонального гомеостазу, підтриманню функціонування імунної системи, фізичному відновленню після навантажень і збереженню високого рівня когнітивної продуктивності.

В умовах підвищеного психоемоційного та стресового навантаження нерідко спостерігаються порушення, які можуть проявлятися, починаючи зі стадії ініціації сну. У межах системи АРСУС застосовуються спеціалізовані психофізіологічні методики, що базуються на використанні технік аутосугестії та індукції змінених станів свідомості й спрямовані на оптимізацію процесів засинання, покращення якості сну та відновлення функціонального стану військовослужбовців. Перспективним напрямом у межах розвитку системи є дослідження можливостей адаптації та впровадження технік поліфазного сну (polyphasic sleep) – режимів короткотривалих циклічних дрімот. Зазначені підходи розглядаються як інноваційний засіб оптимізації функціонального стану військовослужбовців, спрямований на підтримання когнітивної ефективності, психофізіологічної резильєнтності й належного рівня оперативної готовності в умовах тривалих навантажень, дефіциту часу для відновлення та обмежених можливостей організації повноцінного нічного сну.

В умовах інтенсивного воєнного конфлікту важливо забезпечити військовим доступ до психологічної допомоги в будь-який час і з будь-якого місця. Для цього можуть використовуватися система онлайн-консультацій через захищені цифрові платформи та спеціалізовані гарячі лінії (Алещенко, & Кокун, 2025). Водночас у контексті впровадження інноваційних цифрових технологій у сферу військової психології доцільно враховувати низку об'єктивних обмежень, що виникають під час їх практичного застосування безпосередньо в районі виконання бойових завдань. Зокрема, передання результатів автоматизованої психодіагностики, таких як дані психофізіологічних тестових комплексів, систем біометричного моніторингу стресу та інших цифрових методик оцінювання функціонального стану військовослужбовців, в онлайн-режимі взаємодії з військовим психологом може бути суттєво ускладнене характером оперативної обстановки.

До ключових чинників, що обмежують ефективність такого формату інформаційного обміну, можуть належати: нестабільність або повна відсутність інтернет-з'єднання чи інших каналів комунікації безпосередньо в місцях, де перебувають військовослужбовці, які можуть потребувати невідкладної психологічної допомоги за принципом "тут і тепер"; недостатній рівень захищеності каналів передання даних; відсутність надійних систем шифрування та закритих контурів зв'язку, необхідних для недопущення перехоплення противником інформації щодо актуального морально-психологічного стану особового складу. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах ведення противником технічної розвідки й застосування засобів радіоелектронного моніторингу в режимі реального часу.

Крім того, ефективність використання цифрових психодіагностичних інструментів без належного контролю з боку фахівців може знижуватися унаслідок пролонгованого когнітивного перевантаження тактичних операторів, які функціонують в умовах хронічного стресу, сенсорного перенасичення та дефіциту часу, що об'єктивно обмежує можливість проведення повноцінної психофізіологічної інтервенції в умовах виконання бойових завдань. Не можна виключати й суто технічні проблеми, наприклад обмежену можливість заряджання

гаджетів. Отже, ефективна інтеграція цифрових технологій у систему психологічного забезпечення військовослужбовців передбачає комплексне врахування не лише функціонально-технологічного потенціалу цифрових рішень, але й особливостей бойового середовища, вимог щодо захисту інформації, а також психофізіологічних можливостей і ресурсів особового складу. Уже на сучасному етапі отримані практичні результати засвідчують позитивний вплив застосування навичок превентивного психологічного захисту через використання офлайн цифрових ресурсів. Зазначені підходи можуть розглядатися як базова платформа для подальшого розвитку й масштабування можливостей сучасних цифрових технологій, спрямованих на підтримання та зміцнення психологічної стійкості військовослужбовців.

З метою забезпечення належної наукової верифікації ефективності АРСУС і визначення перспектив його подальшої інтеграції у систему психологічної підготовки, підтримки, супроводу та реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України доцільним здається продовження системних досліджень із застосуванням методології рандомізованих контрольованих випробувань. Проведення таких досліджень дасть змогу отримати додаткові об'єктивні дані щодо впливу зазначеного комплексу на показники психоемоційної стабільності, стресостійкості, ефективності саморегуляції та профілактики розвитку дезадаптивних психічних станів у військовослужбовців в умовах службово-бойової діяльності.

Науково обґрунтованим у межах системи АРСУС є використання і оцінювання як індивідуального формату ефективності підготовки, так і дослідницьких моделей із залученням експериментальних і контрольовано-референтних груп, сформованих на базі штатних військових підрозділів. Такий підхід забезпечує можливість комплексного дослідження і подальшого аналізу не лише індивідуальних психологічних змін, але й групової динаміки, особливостей морально-психологічного клімату, рівня взаємної підтримки й адаптаційного потенціалу військових колективів у процесі виконання бойових завдань.

Особливої значущості набуває необхідність стандартизації критеріїв оцінювання ефективності програми, включно з використанням валідизованих психодіагностичних методик, психофізіологічних індикаторів стресу, показників когнітивного функціонування та параметрів бойової адаптації. У перспективі це сприятиме формуванню ще більшої доказової бази щодо результативності АРСУС як елемента системи превентивної психологічної підготовки та ранньої психопрофілактики бойового стресу.

Крім того, подальші дослідження дадуть змогу визначити оптимальні умови, часові параметри й організаційні моделі застосування комплексу серед різних категорій особового складу з урахуванням інтенсивності бойового навантаження, специфіки оперативно-тактичних умов і рівня попередньої психологічної підготовленості військовослужбовців. Отримані результати можуть стати підґрунтям для розроблення науково-методичних рекомендацій щодо впровадження АРСУС у систему психологічної підготовки, підтримки й супроводу особового складу Збройних Сил України.

Дискусія і висновки

Проведений аналіз дає змогу дійти висновку, що сучасний характер повномасштабної війни за незалежність України, зумовлений високою інтенсивністю бойових дій, тривалістю збройного протистояння, комплексним застосуванням високотехнологічних засобів ведення війни, динамічністю оперативно-тактичної обстановки й

систематичним впливом широкого спектра екстремальних і психотравмуючих чинників на особовий склад, об'єктивно детермінує необхідність подальшого розвитку й наукового вдосконалення системи психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України. У зазначених умовах психологічний компонент забезпечення службово-бойової діяльності набуває статусу одного з ключових чинників підтримання боеготовності, оскільки безпосередньо впливає на рівень психологічної стійкості військовослужбовців, збереження їхнього психічного здоров'я, адаптаційного потенціалу, професійної надійності та здатності ефективно виконувати завдання за призначенням в умовах тривалого впливу бойового стресу.

Однак результати досліджень свідчать, що чинна система психологічного супроводу переважно зосереджена на подоланні наслідків бойового стресу. Водночас сучасні наукові підходи й міжнародний досвід указують на перспективність розвитку превентивних моделей, орієнтованих на формування навичок психоемоційної саморегуляції, резильєнтності й адаптивності ще на ранніх етапах підготовки. У цьому контексті розвиток внутрішніх психофізіологічних ресурсів особистості може розглядатися як один із чинників підвищення стійкості до бойового стресу та підтримання когнітивної ефективності в екстремальних умовах діяльності (Nordstrand, Gabrielsen, & Adler, 2026).

Отримані результати також дають підстави розглядати інтеграцію психологічної підготовки до загальної системи бойової підготовки військовослужбовців як перспективний напрям удосконалення існуючих підходів. Ефективність таких змін має бути пов'язана з розвитком професійної компетентності командного й інструкторського складу, розширенням кадрового потенціалу психологічної служби, удосконаленням методичного забезпечення та впровадженням інструментів моніторингу психоемоційного стану особового складу.

Перспективним напрямом подальшого розвитку військової психології також може бути адаптація міжнародних програм розвитку психологічної стійкості з урахуванням соціокультурних, організаційних і психологічних особливостей українського військового середовища. Водночас результати аналізу свідчать про важливість урахування соціокультурних, релігійних і світоглядних чинників, а також подальшого уточнення співвідношення психологічної та духовно-релігійної підтримки в системі забезпечення особового складу.

Теоретичний аналіз підтверджує перспективність застосування комплексних психофізіологічних підходів до формування бойової готовності військовослужбовців. У цьому контексті аутогенна релаксаційно-сугестивна система АРСУС може розглядатися як одна з інтегративних моделей психологічної підготовки, супроводу, підтримки та реабілітації. Разом із тим оцінювання її практичної ефективності потребує подальшої емпіричної перевірки шляхом проведення рандомізованих контрольованих досліджень із використанням валідизованих психодіагностичних і психофізіологічних критеріїв.

Загалом результати дослідження дають змогу припустити, що подальший розвиток системи психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України може бути пов'язаний із поступовим посиленням превентивного складника психологічної підготовки та формуванням комплексного підходу до забезпечення психофізіологічної готовності особового складу. Такий підхід потенційно може сприяти підвищенню психологічної стійкості військовослужбовців, підтриманню їхньої професійної ефективності та збереженню кадрового потенціалу в умовах сучасної війни.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Алещенко, В. І., & Кокун, О. М. (2025). Психологічний супровід військовослужбовців у бойових умовах: виклики сучасності. *Psychological Journal*, 11, 1(92), 18–33. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.1>
- Верховна Рада України. (2021). *Про Службу військового капеланства*. Закон України від 30.11.2021 № 1915-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20>
- Генеральний штаб Збройних Сил України. (2024). Програма "Базової загальної військової підготовки (для підготовки мобілізаційних ресурсів, версія 5)" (термін навчання 1,5 місяці). ТП 7-00(206)246.63. <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2025/02/%D0%A2%D0%9F-7-00206246.63-%D0%9F%D0%A0-%D0%91%D0%97%D0%92%D0%9F-%D0%9C%D0%9E%D0%91-%D0%A0%D0%95%D0%A1-15-%D0%BC%D1%96%D1%81-%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%93-V-%D0%92%D0%98%D0%94.pdf>
- Головнокомандувач ЗС України. CinC AF of Ukraine. (2025). *Ворог продовжує наступ...* <https://www.facebook.com/CinCAFofUkraine/posts/pfbid029qyWdK9uqjIC60kg6mrAMrX6anRSHGZvWbG9Q6G58zZ6GAQhjeMTH9GAreoPUjprl>
- Кравченко, К. О., Тімченко, О. В., & Ширококов, Ю. М. (2017). *Соціально-психологічні детермінанти виникнення бойового стресу у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції*. <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4026/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F-%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%2C%D0%A2%D0%B8%D0%BC%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%2C%D0%A8%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf>
- Сили спеціальних операцій ЗС України. Відбір в ССО. (2026). <https://sof.mil.gov.ua/join>
- Спілка православних журналістів. (2022). *Ідуть у Вальгаллу: в "Азові" відзначили "День мертвих"*. <https://spzh.eu.ua/news/70374-idut-u-valhallu-v-azovi-vidznachili-den-mertvikh>
- Criminal-justice. (n. d). *Кризові переговори та переговори із захопленням заручників*. <https://criminal-justice.iresearchnet.com/forensic-psychology/police-psychology/crisis-and-hostage-negotiation/>
- OBOZ.UA. (2018). *Священик з АТО розповів про язичників у полку "Азов"*. <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/usi-religii-obednalisya-svyaschenik-z-ato-rozpoviv-pro-yazichnikov-v-polku-azov.htm>
- Adler, A. B., Williams, J., McGurk, D., Moss, A., & Bliese, P. D. (2015). Resilience training with soldiers during basic combat training: Randomisation by platoon. *Applied Psychology: Health and Well-Being*. <https://doi.org/10.1111/aphw.12040>
- Emily A. Holmes, Ella L. James, Emma J. Kilford, & Catherine Deepprose. *Key Steps in Developing a Cognitive Vaccine against Traumatic Flashbacks: Visuospatial Tetris versus Verbal Pub Quiz 2010*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0013706>
- Fuselier, G. D. (1988). *Hostage negotiation consultant: Emerging role for the clinical psychologist*. *Professional Psychology: Research and Practice*, 19(2), 175–179. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.19.2.175>
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). *The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory*. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-9564-5_10
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1997). Terror management theory of self-esteem and cultural worldviews: Empirical assessments and conceptual refinements. In M. P. Zanna (Ed.). *Advances in experimental social psychology* (Vol. 29, pp. 61–139). [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60016-7](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60016-7)
- McMains, M. J., & Mullins, W. C. (2000). *Crisis negotiations: Managing critical incidents and hostage situations in law enforcement and corrections*. Anderson Publishing Co. <https://research1.com/NegotiationLibrary/CrisisNegotiationsManagingCriticalIncidentsMcMains.pdf>
- Nordstrand, A. E., Gabrielsen, E. H. & Adler, A. B. (2026). "Crawl, walk, run": A graded approach to integrating mental skills for psychological resilience in training for large-scale combat operations. *Military Psychology*. <https://doi.org/10.1080/08995605.2026.2612680>
- Turliuc, M. N., & Balcan, A.-D. (2024). Psychological intervention programme for developing resilience in the military personnel: A randomized controlled trial. *Stress and Health*, 40(4), e3399. <https://doi.org/10.1002/smi.3399>
- U.S. Army Publishing Directorate. (n. d.). *FM 7-22: Holistic Health and Fitness*. <https://armypubs.army.mil/>
- U.S. Army Resilience Directorate. (n. d.). *Resilience training with soldiers during basic combat training: randomisation by platoon*. <https://www.armyresilience.army.mil/ard/r2/Master-Resilience-Training.html>
- U.S. Department of Justice. (1981). Practical Overview of Hostage Negotiations (Part 1). *FBI Law Enforcement Bulletin*, 50, 6, 2–6 <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/practical-overview-hostage-negotiations-part-1>
- Zueger, R., Niederhauser, M., Utzinger, Ch., Annen, H. & Ehlert, U. (2022). Effects of resilience training on mental, emotional, and physical stress outcomes in military officer cadets. *Military Psychology*, 35 (6), 566–576. <https://doi.org/10.1080/08995605.2022.2139948>

References

- Adler, A. B., Williams, J., McGurk, D., Moss, A., & Bliese, P. D. (2015). Resilience training with soldiers during basic combat training: Randomisation by platoon. *Applied Psychology: Health and Well-Being*. <https://doi.org/10.1111/aphw.12040>
- Aleshchenko, V. I., & Kokun, O. M. (2025). Psychological support of military personnel in combat conditions: challenges of the present. *Psychological Journal*, 11, 1(92), 18–33 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.1>
- Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine. CinC AF of Ukraine. (2025). *The enemy continues its offensive...* [in Ukrainian]. <https://www.facebook.com/CinCAFofUkraine/posts/pfbid029qyWdK9uqjIC60kg6mrAMrX6anRSHGZvWbG9Q6G58zZ6GAQhjeMTH9GAreoPUjprl>
- Emily A. Holmes, Ella L. James, Emma J. Kilford, & Catherine Deepprose. *Key Steps in Developing a Cognitive Vaccine against Traumatic Flashbacks: Visuospatial Tetris versus Verbal Pub Quiz 2010*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0013706>
- Fuselier, G. D. (1988). *Hostage negotiation consultant: Emerging role for the clinical psychologist*. *Professional Psychology: Research and Practice*, 19(2), 175–179. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.19.2.175>
- General Staff of the Armed Forces of Ukraine. (2024). Program "Basic Combined Arms Training (for the preparation of mobilization resources, version 5)" (training period 1.5 months). TP 7-00(206)246.63 [in Ukrainian]. <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2025/02/%D0%A2%D0%9F-7-00206246.63-%D0%9F%D0%A0-%D0%91%D0%97%D0%92%D0%9F-%D0%9C%D0%9E%D0%91-%D0%A0%D0%95%D0%A1-15-%D0%BC%D1%96%D1%81-%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%93-V-%D0%92%D0%98%D0%94.pdf>
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). *The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory*. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-9564-5_10
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1997). Terror management theory of self-esteem and cultural worldviews: Empirical assessments and conceptual refinements. In M. P. Zanna (Ed.). *Advances in experimental social psychology* (Vol. 29, pp. 61–139). [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60016-7](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60016-7)
- Kravchenko, K. O., Timchenko, O. V., & Shirobokov, Y. M. (2017). *Socio-psychological determinants of combat stress in servicemen participating in the anti-terrorist operation* [in Ukrainian]. <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4026/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F-%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%2C%D0%A2%D0%B8%D0%BC%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%2C%D0%A8%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf>
- McMains, M. J., & Mullins, W. C. (2000). *Crisis negotiations: Managing critical incidents and hostage situations in law enforcement and corrections*. Anderson Publishing Co. <https://research1.com/NegotiationLibrary/CrisisNegotiationsManagingCriticalIncidentsMcMains.pdf>
- Nordstrand, A. E., Gabrielsen, E. H. & Adler, A. B. (2026). "Crawl, walk, run": A graded approach to integrating mental skills for psychological resilience in training for large-scale combat operations. *Military Psychology*. <https://doi.org/10.1080/08995605.2026.2612680>
- OBOZ.UA. (2018). *A priest from the ATO spoke about pagans in the Azov regiment* [in Ukrainian]. <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/usi-religii-obednalisya-svyaschenik-z-ato-rozpoviv-pro-yazichnikov-v-polku-azov.htm>
- Special Operations Forces of the Armed Forces of Ukraine. (n. d). Selection for the SSO. (2026) [in Ukrainian]. <https://sof.mil.gov.ua/join>
- Turliuc, M. N., & Balcan, A.-D. (2024). Psychological intervention programme for developing resilience in the military personnel: A randomized controlled trial. *Stress and Health*, 40(4), e3399. <https://doi.org/10.1002/smi.3399>
- U.S. Army Publishing Directorate. (n. d.). *FM 7-22: Holistic Health and Fitness*. <https://armypubs.army.mil/>
- U.S. Army Resilience Directorate. (n. d.). *Resilience training with soldiers during basic combat training: randomisation by platoon*. <https://www.armyresilience.army.mil/ard/r2/Master-Resilience-Training.html>
- U.S. Department of Justice. (1981). Practical Overview of Hostage Negotiations (Part 1). *FBI Law Enforcement Bulletin*, 50, 6, 2–6 <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/practical-overview-hostage-negotiations-part-1>
- Union of Orthodox Journalists. (2022). *Going to Valhalla: "Day of the Dead" celebrated in "Azov"* [in Ukrainian]. <https://spzh.eu.ua/news/70374-idut-u-valhallu-v-azovi-vidznachili-den-mertvikh>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *On the Military Chaplaincy Service*. Law of Ukraine dated 30.11.2021 No. 1915-IX [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20>
- Zueger, R., Niederhauser, M., Utzinger, Ch., Annen, H. & Ehlert, U. (2022). Effects of resilience training on mental, emotional, and physical stress outcomes in military officer cadets. *Military Psychology*, 35 (6), 566–576. <https://doi.org/10.1080/08995605.2022.2139948>
- Criminal-justice. (n. d). *Crisis negotiations and hostage negotiations* [in Ukrainian]. <https://criminal-justice.iresearchnet.com/forensic-psychology/police-psychology/crisis-and-hostage-negotiation/>

Отримано редакцією журналу / Received: 26.06.26
 Прорецензовано / Revised: 03.07.26
 Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26
 Опубліковано / Published: 21.09.26

Mykola MERKULOV, Veteran of Special Operations Forces, retired captain,
Master of Psychology
ORCID ID: 0009-0006-1778-7884
e-mail: mansurov.almar@gmail.com
University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

TRANSFORMATION OF THE PERSONNEL PSYCHOLOGICAL SUPPORT SYSTEM IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE: CURRENT CHALLENGES AND FUTURE DIRECTIONS FOR MODERNIZATION

Background. The purpose of the article is to provide a comprehensive analysis of the transformation of the military psychology system in the Armed Forces of Ukraine under the conditions of the contemporary Russian–Ukrainian war, as well as to identify key problems of its modernization and to substantiate the psychophysiological foundations of ensuring the combat readiness of military personnel.

Methods. The study employs methods of analysis and synthesis of scholarly literature, comparative analysis of international approaches to military psychological training, and a systems approach to assessing the current state of military psychology in Ukraine.

Results. The article provides a comprehensive analysis of transformative processes in the military psychology system in the context of the ongoing Russian–Ukrainian war and increasing requirements for the psychophysiological readiness of personnel in the Armed Forces of Ukraine. Key challenges related to the modernization of the psychological support system are examined, including personnel shortages, insufficient integration of psychological training into combat training, fragmentation of methodological support, and limited implementation of preventive approaches to building stress resilience among service members. Particular attention is paid to the psychophysiological foundations of combat readiness, as well as the role of resilience, self-regulation, and cognitive adaptability under conditions of prolonged combat stress.

International approaches to the development of psychological resilience are analyzed, including programs such as Master Resilience Training and the Holistic Health and Fitness concept, in comparison with current psychological support practices in Ukraine. The feasibility of transitioning from a situational-reactive model of psychological support to a preventive system aimed at the gradual development of independent psycho-emotional self-regulation skills is substantiated. Socio-cultural, religious, and ideological determinants of the functioning of military psychology are also considered, as well as issues of interaction between psychological and chaplaincy structures in crisis conditions.

Scientific novelty. The study proposes conceptual approaches to integrating psychophysiological training methods are proposed, including the author's models of psychoregulation as potential elements of the combat readiness system. The need for further empirical research on the effectiveness of the implemented solutions is emphasized.

Conclusions. Improving the effectiveness of the military psychology system requires implementing a preventive model of psychological training, the development of resilience and psycho-emotional self-regulation among service members, as well as further integration of psychophysiological approaches into combat training. A promising direction for further research is the empirical validation of the effectiveness of the proposed models in military practice.

Keywords: military psychology, psychophysiological readiness, combat stress, resilience, psychological training, moral and psychological support, self-regulation, psychological support, preventive approaches, Armed Forces of Ukraine, modernization of the military psychology system, combat readiness.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 364.4:355.292-056.26-058.8

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.67-73>

Богдан МІЛЕВСЬКИЙ, слухач-магістрант

ORCID ID: 0009-0005-3007-6326

e-mail: bog.yiksvelim@gmail.com

Національний університет оборони України, Київ, Україна

Юлія КРАСНООК, слухач-магістрант

ORCID ID: 0009-0001-5498-8558

e-mail: julia.litvinenko2023@gmail.com

Національний університет оборони України, Київ, Україна

Оксана СКЛЯРОВСЬКА, слухач-магістрант

ORCID ID: 0009-0001-4288-636X

e-mail: oksanask1109@gmail.com

Національний університет оборони України, Київ, Україна

МОДЕЛЬ СИСТЕМНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПОСЛІДОВНОГО ЗАДОВОЛЕННЯ ІЄРАРХІЧНИХ ПОТРЕБ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ

Вступ. Актуальність дослідження обумовлена значним зростанням чисельності осіб із набутою інвалідністю внаслідок війни за незалежність України та необхідністю забезпечення їхньої гідної соціально-професійної реінтеграції, оскільки ігнорування цих потреб неминує призводити до соціальної ізоляції, зростання рівня депресивних станів і виникнення кризових явищ у осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей.

Методи. У процесі підготовки статті й обґрунтування запропонованої моделі застосовано комплексний підхід, що базується на принципах біопсихосоціальної моделі, а також системний аналіз потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей. Методологічною основою послужив аналіз джерел, включаючи соціологічні опитування групи "Рейтинг" та аналітичні звіти Українського ветеранського фонду (УВФ), а також метод теоретичного моделювання з використанням ієрархічної концепції піраміди потреб Маслоу для обґрунтування феномена травматичної регресії потреб і розроблення моделі системного визначення та послідовного задоволення ієрархічних потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей.

Результати. Ключовими результатами є обґрунтування ієрархічної структури потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей, а також підтвердження та аналіз травматичної регресії потреб до базових рівнів після отримання травми на полі бою. Обґрунтовано феномен вторинного травматичного стресу членів сімей, що призводить до тривожних розладів і соціальної ізоляції. На основі системного аналізу розроблено та запропоновано модель системного визначення і послідовного задоволення ієрархічних потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей, яку може бути впроваджено на практиці у вигляді "Сімейного сертифіката реабілітації". Також сформульовано практичні рекомендації для органів державної влади й місцевого самоврядування щодо системного супроводу таких осіб і членів їхніх сімей.

Висновки. У цьому дослідженні здійснено системний аналіз різних потреб осіб, які отримали інвалідність під час бойових дій, і членів їхніх сімей. На основі аналізу сучасних соціологічних опитувань і наукових статей виокремлено ключові бар'єри на шляху до їхньої повної ресоціалізації та реінтеграції. Авторами запропоновано комплексну біопсихосоціальну модель супроводу ветеранів. Сформульовано практичні рекомендації для органів державної влади та місцевого самоврядування. Матеріал спрямований на оптимізацію системи соціального захисту в умовах тривалого воєнного стану та повоєнний період.

Ключові слова: особи з інвалідністю внаслідок війни, соціальна адаптація, сім'ї ветеранів, інклюзія, біопсихосоціальна модель, реабілітація, соціальна робота.

Вступ

Протягом 2022–2026 років Україна стикається з великим зростанням чисельності осіб із набутою інвалідністю внаслідок війни за незалежність України. Забезпечення гідного життя для ветеранів і цивільних осіб, що постраждали внаслідок війни, є стратегічним завданням національної безпеки України. Це завдання відповідає національним інтересам, визначеним у Стратегії національної безпеки України (Президент України, 2020), зокрема положенню про "захист прав, свобод і законних інтересів громадян України" цієї стратегії. Ефективність адаптації зазначеної категорії громадян є важливою для підтримання суспільної стабільності, водночас невирішеність їхніх потреб неминує призводити до соціальної ізоляції, зростання рівня депресивних станів і виникнення кризових явищ у осіб з інвалідністю внаслідок війни та в їхніх сім'ях.

Мета дослідження. Проаналізувати потреби осіб з інвалідністю внаслідок війни та їхніх сімей, розробити обґрунтовану модель системного визначення та послідовного задоволення їхніх ієрархічних потреб, що забезпечить надавачам послуг інструмент для підвищення ефективності супроводу ветеранів, і надати рекомендації щодо вдосконалення державної ветеранської політики.

Огляд літератури. Проблематика потреб ветеранів, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх родин, є предметом уваги провідних інституцій та аналітичних центрів.

"Veteran Hub" зосереджує свою дослідницьку діяльність на вивченні цілісного "шляху ветерана" – від моменту мобілізації до повної соціально-професійної реінтеграції у цивільне життя. Аналітичні здобутки організації фокусуються на виявленні системних бар'єрів (архітектурних, психологічних, комунікаційних і профе-

© Мілевський Богдан, Красноок Юлія, Скляровська Оксана, 2026

сійних), з якими стикаються ветерани з інвалідністю, а також на розробленні методологій адаптації корпоративного середовища до їхніх потреб (Veteran Hub, 2026).

Український ветеранський фонд (далі – УВФ) як державна інституція проводить масштабні соціологічні дослідження з метою формування "соціологічного портрета ветерана" на загальнонаціональному рівні. Організація глибоко аналізує економічні потреби ветеранської спільноти, зокрема потенціал ветеранського підприємництва серед осіб з інвалідністю та бар'єри в доступі до грантових ресурсів. Дослідження УВФ акцентують увагу на очікуваннях ветеранів від державної політики, рівні соціальної напруженості та готовності суспільства до інклюзивної взаємодії з особами, які мають бойовий досвід і фізичні обмеження (Український ветеранський фонд, 2025).

Згідно з опитуваннями групи "Рейтинг" за 2023–2024 роки (Соціологічна група "Рейтинг", & Український ветеранський фонд, 2024), понад 60 % ветеранів відчувають брак розуміння з боку суспільства. Наукові праці І. Крука та І. Григуса акцентують увагу на психологічних аспектах ПТСР, проте системний аналіз потреб сім'ї ветеранів як єдиного організму в українському науковому суспільстві представлений не повною мірою. Залишається малодослідженим питання адаптації ринку праці до потреб осіб із важкими мінно-вибуховими травмами (Крук, & Григус, 2023).

Методи

Для написання статті й обґрунтування запропонованої методики застосовано комплексний науковий підхід. У його основі лежать принципи побудови біопсихосоціальної моделі й системний аналіз потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей. Методологічною основою було обрано аналіз первинних і вторинних джерел, що охоплювали соціологічні опитування групи "Рейтинг" і аналітичні звіти УВФ. Також застосовано метод теоретичного моделювання і порівняльного аналізу ієрархії потреб піраміди Маслоу з потребами ветеранів для обґрунтування феномена травматичної регресії потреб і подальшого розроблення моделі системного визначення та послідовного задоволення ієрархічних потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей.

Результати

Дослідження базується на принципах біопсихосоціального підходу (Слухенська та ін., 2024). Проведений аналіз потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей виявив їхню ієрархічну структуру, підтвердив травматичну регресію (зміщення пріоритетів індивіда внаслідок втрати функціональних можливостей) до базових рівнів і значну роль феномена вторинного травматичного стресу (Brobst, 2014).

Феномен вторинного травматичного стресу членів родин військовослужбовців, які отримали інвалідність, визначається як комплекс емоційних і психологічних симптомів, що виникають через глибоке емпатійне залучення до травматичного досвіду близької людини.

Комплексний характер травматизації та необхідність послідовного задоволення ієрархії потреб вимагають розроблення і впровадження системної моделі допомоги, яка охоплювала б усі сфери життєдіяльності ветерана та його родини на практиці. Дані останніх моніторингових, до прикладу групи "Рейтинг", свідчать, що потреби постраждалих можна класифікувати за ієрархічною структурою.

1. Медико-фізичні потреби: окрім протезування, важливим є доступ до ревізійної хірургії та пожиттєвого медичного супроводу. За даними опитувань, 45 % респондентів

стикаються з болем, який вимагає специфічного медичного та фармакологічного контролю (Кириленко, 2025).

2. Правова допомога: складна та часто бюрократизована процедура оформлення статусу інвалідності, отримання соціальних виплат і доступу до пільг вимагає кваліфікованого юридичного супроводу. Пріоритетним запитом є нівелювання бюрократичних перешкод і цифровізація документального супроводу, а також персоналізований правовий супровід, який охоплює всі етапи реінтеграції та ресоціалізації.

3. Психоемоційні потреби та роль сім'ї: члени родини ветерана (дружини, чоловіки, батьки) стають об'єктами опосередкованої травматизації, фактично стаючи суб'єктами, що потребують психологічної допомоги. Феномен вторинного травматичного стресу є комплексом емоційних і психологічних симптомів, що розвиваються у членів сімей або опікунів унаслідок емпатійного залучення до травматичного досвіду їхнього близького (ветерана). Цей стан є реакцією на постійну взаємодію з наслідками бойової травми, зокрема з фізичними обмеженнями та змінами у поведінці особи з інвалідністю внаслідок війни, і призводить до емоційного вигорання, тривожних розладів, депресивних симптомів. Зафіксовано, що до 30 % партнерів ветеранів мають симптоми тривожних розладів, що актуалізує потребу сім'ї у навчанні навичок специфічного догляду та системного психологічного розвантаження (Кириленко, 2025; Дуля, Лехолетова, & Лях, 2024).

4. Економічна самореалізація: більшість ветеранів з інвалідністю (близько 70 %) виявляють бажання працювати, але потребують професійної перекваліфікації. Наявний розрив між компетенціями військовослужбовця та цивільного ринку праці створює бар'єр між роботодавцем і ветераном (Кириленко, 2025; Закон України, 1993).

Ієрархічна структура потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей зображена на рис. 1 і корелює з концепцією піраміди потреб Маслоу (Дем'янчук, 2012). У процесі аналізу опитувань групи "Рейтинг" та УВФ виявлена регресія потреб до базового рівня, що можна представити пірамідою потреб Маслоу: коли не забезпечено базові фізіологічні потреби (дихання, руховий апарат, здатність до пересування), потреби вищих рівнів (у безпеці, любові, дружбі, повазі та самореалізації) стають неактуальними, допоки не буде задоволено потреби нижчого рівня, незважаючи на потенційне досягнення вищих рівнів потреб до моменту потрапляння у складну життєву ситуацію. Дослідження підкреслює глибокий деструктивний вплив травматизації воїнів як у моральному, так і у фізичному контексті (Кокун, 2023). Унаслідок отриманої інвалідності відбувається перефокусування на забезпечення базових потреб, що вимагає системного підходу до реабілітації та реінтеграції. Ця закономірність підтверджується даними соціальних опитувань, зокрема дослідженнями групи "Рейтинг", які фіксують вищий відсоток саме базових потреб для цієї категорії осіб.

У процесі аналізу схеми, зображеної на рис. 1, слід зазначити, що потреби осіб з інвалідністю внаслідок війни сягають четвертого та п'ятого рівнів піраміди потреб Маслоу тільки після задоволення потреб нижчого рівня. З огляду на це, процес реабілітації та реінтеграції у суспільство має розпочинатися з послідовного задоволення базових потреб (перший рівень піраміди Маслоу) з подальшим поступовим переходом до потреб вищих рівнів. Обсяг надання послуг має бути достатнім для забезпечення повноцінного функціонування особи до моменту її завершальної реабілітації та повної реінтеграції у соціальну сферу.

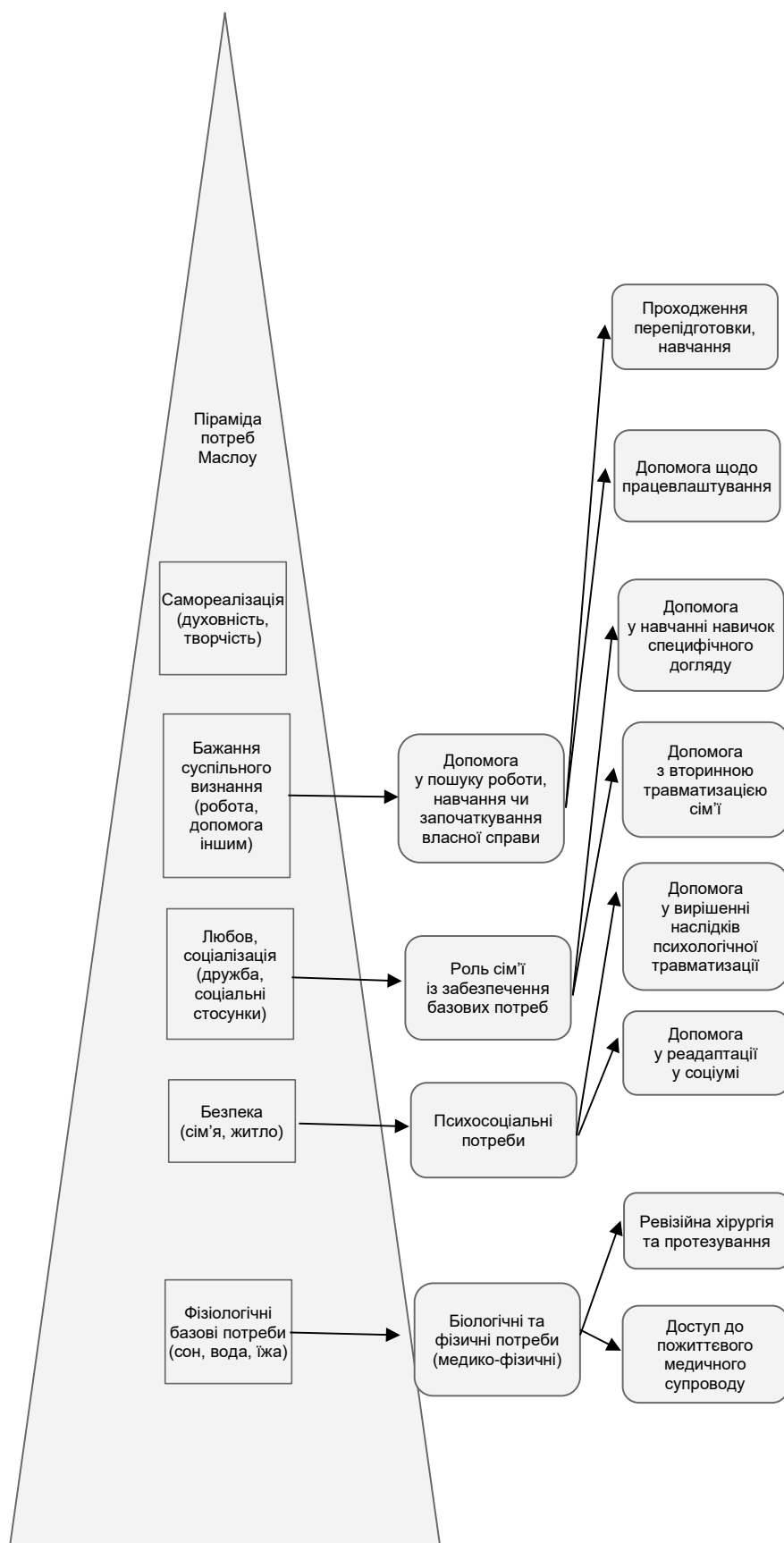

Рис. 1. Кореляція потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни з пірамідою потреб Маслоу

Ураховуючи запропоновану ієрархію потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та їхніх сімей, а також підтверджену регресію до базових рівнів, стає очевидною недостатність фрагментованих, вузькоспрямованих програм підтримки. Комплексний характер травматизації та необхідність послідовної реінтеграції вимагають системного біопсихосоціального підходу, який закриває фізіологічні потреби та сприяє поверненню в соціальне життя та економічну інтеграцію. Таким чином, доцільним є розробити та впровадити модель підтримки, яка б охоплювала всі сфери життєдіяльності ветерана і його родини на практиці.

На рис. 2 зображена модель визначення та послідовного задоволення ієрархічних потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни, розроблена для одночасного комплексного впливу на чотири ключові сфери життєдіяльності осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей. Вона побудована на принципі послідовного задоволення потреб, починаючи з базових рівнів, що є дуже важливим з огляду на вищезгадану регресію потреб після травматизації у цієї категорії осіб. Така методологічна відповідність до ієрархічної структури піраміди потреб Маслоу забезпечує створення міцного фундаменту для формування соціальними працівниками програм повноцінної реінтеграції у суспільство.

Реалізація моделі визначення та послідовного задоволення ієрархічних потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни починається із задоволення базових фізіологічних потреб, що є необхідним з огляду на травматичну регресію потреб. На першому етапі має відбуватися медична реабілітація, яка охоплює медико-фізичні потреби – протезування, доступ до ревізійної хірургії та позитивного медичного супроводу. Другий етап – "Доступність" – передбачає інфраструктурне забезпечення, реальне впровадження інклюзивних норм фізичної та сенсорної доступності, яке безпосередньо гарантує фізичну безпеку та можливість функціонування в навколишньому середовищі. Паралельно реалізується компонент "Правова допомога", що полягає в оптимізації правового супроводу та цифровізації довідок, мінімізує бюрократичні бар'єри, створюючи необхідну юридичну й соціальну безпеку, що має працювати на всіх етапах моделі. Інструментом реалізації цього завдання є впровадження посад кейс-менеджерів (Спіріна, & Бодня, 2023) у територіальних громадах для забезпечення персоналізованої координації та безперервного супроводу сім'ї на всіх етапах реабілітації. Наступні компоненти моделі забезпечують перехід до вищих рівнів піраміди: соціальні потреби (любов, соціалізація, дружба) задовольняються через третій етап – "Діалог" – реалізацію системи психологічної підтримки шляхом створення груп для ветеранів та окремих груп для їхніх сімей із метою колективної співпраці, а також індивідуальні сеанси (Розов, 2024). Це спрямовано на відновлення соціальних зв'язків і подолання ізоляції. Перехід до потреб у визнанні (повага та визнання) забезпечується четвертим етапом – "Дія" – наданням грантових програм для ветеранського бізнесу з обов'язковим менторським (медіаційним) супроводом, що стимулює економічну самореалізацію, успіх якої відновлює високу самооцінку та є джерелом поваги для ветерана. У підсумку комплексний вплив моделі створює умови для досягнення самореалізації через п'ятий етап – повну реінтеграцію ветерана в суспільне й економічне життя.

У практичній площині запропонована модель підлягає імплементації через механізм "Сімейного сертифіката реабілітації". Ключовими вимогами до цього інструменту є простота оформлення для ветерана та його сім'ї, а також його гнучкість, що передбачає включення

широкого переліку послуг (медична реабілітація, психологічна терапія, професійні тренінги та інші заходи) відповідно до індивідуальних потреб, зафіксованих у процесі супроводу, а також можливість зміни переліку послуг, обраного на початку, у процесі реабілітації.

Механізм роботи "Сімейного сертифіката реабілітації". Запровадження сертифіката передбачає створення нормативно-правової бази спільними зусиллями Міністерства охорони здоров'я та Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. Зазначений інструментарій є превентивним і компенсаторним заходом для нівелювання наслідків вторинного травматичного стресу членів родин, які зазнають психологічної деструкції через поранення близької особи. Законодавче закріплення сертифіката має на меті перехід до системного супроводу всієї сім'ї особи з інвалідністю внаслідок війни.

Порядок генерації та видачі. Процес видачі сертифіката базуватиметься на принципах цифровізації та мінімізації бюрократичних бар'єрів. Генерація документа має відбуватися після встановлення статусу особи з інвалідністю внаслідок війни та запиту від сім'ї чи ветерана на отримання сертифіката. Основною особою, яка адмініструватиме надання сертифіката, доцільно обрати й затвердити у відповідному документі кейс-менеджера, який забезпечить індивідуальний супровід сім'ї безпосередньо у громаді.

Практична реалізація сертифіката передбачає одночасне надання послуг як ветерану, так і членам його сім'ї. Механізм включає чотири вектори: медико-фізичний (навчання навичок специфічного догляду), правовий (допомога з оформленням відповідних статусів і документів), психоемоційний (групи підтримки, де відбувається робота із сім'ями щодо пропрацювання загальних питань, поєднаних між собою одним змістом, а також індивідуальний підхід із нетиповими проблемними випадками) і соціально-економічний (програми перекваліфікації та підтримки або пошуку роботи відповідно до можливостей особи з інвалідністю внаслідок війни). Такий підхід забезпечує відновлення соціальних зв'язків і подолання ізоляції сім'ї.

Робота сертифіката спрямована на послідовне задоволення ієрархічних потреб – від базових рівнів фізіології до вищих щаблів самореалізації в суспільстві. Кінцевою метою є повна реінтеграція особи з інвалідністю внаслідок війни в економічне та суспільне життя громади. Це дозволяє ефективно подолати регресію потреб унаслідок травми та стимулювати повернення ветерана на ринок праці.

Важливо зазначити, що хоча представлена модель орієнтована на осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей, її методологічні принципи, зокрема послідовне задоволення ієрархічних потреб, можуть бути застосовані (хоча й в обмеженому обсязі) для соціального супроводу інших категорій військовослужбовців, які пережили травматичні події або перебувають у кризових ситуаціях.

На основі системного аналізу потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей, а також з урахуванням запропонованої моделі визначення та послідовного задоволення ієрархічних потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни, сформульовано практичні рекомендації:

- для **Міністерства охорони здоров'я та Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України** доцільним є впровадження механізму "Сімейного сертифіката реабілітації" з метою забезпечення комплексного соціального супроводу членів сім'ї ветеранів. Такий підхід є необхідною відповіддю на феномен вторинного травматичного стресу та сприяє відновленню соціальних зв'язків у сім'ї та соціумі;

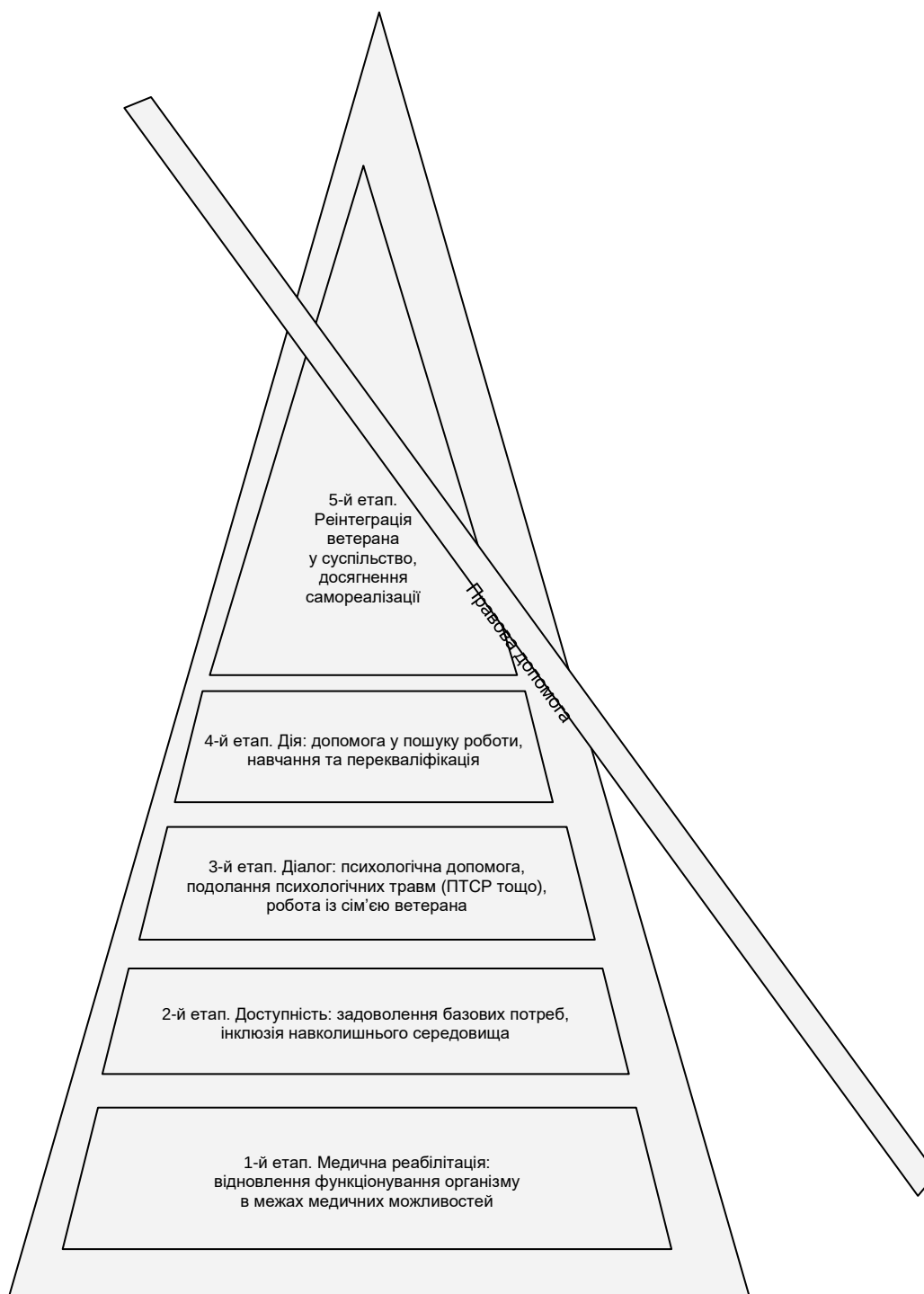

Рис. 2. Модель визначення та послідовного задоволення ієрархічних потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни

• для територіальних громад та органів місцевого самоврядування рекомендується запровадження посад кейс-менеджерів для забезпечення індивідуального, послідовного супроводу сім'ї ветерана від моменту отримання інвалідності до повної реінтеграції. Упровадження цієї ланки вимагає попередньої стандартизації та нормативного закріплення повного обсягу соціальних, реабілітаційних і правових послуг у відповідних законах і підзаконних актах;

• для суб'єктів підприємницької діяльності (бізнесу) необхідно є розроблення та впровадження внутрішніх програм корпоративної інклюзивності, що мають включати створення адаптованих робочих місць, організацію програм перекваліфікації та надання менторського (медіаційного) супроводу. Це сприятиме відновленню економічної самореалізації осіб з інвалідністю внаслідок війни та їхній успішній реінтеграції на цивільний ринок праці.

Дискусія і висновки

Проведений аналіз потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей, що ґрунтується на біопсихосоціальному підході, підтвердив фундаментальну тезу про те, що особа з інвалідністю не може розглядатися відірвано від свого сімейного оточення. Доведено, що основною перепорою на шляху до повної реінтеграції є не так фізичні обмеження, як комплекс соціальних, правових і системних бюрократичних бар'єрів. Зафіксовано травматичну регресію потреб до базових фізіологічних рівнів, що актуалізує необхідність системного та послідовного їх задоволення відповідно до ієрархічної концепції (на кшталт піраміди потреб Маслоу). Запропонована модель системного визначення та послідовного задоволення ієрархічних потреб є методологічною відповіддю на виявлені виклики, оскільки вона забезпечує перехід від пасивної грошової компенсації до активного повернення людини в економічне та суспільне життя. Ключовою інновацією є механізм "Сімейного сертифіката реабілітації", який має на меті охоплення комплексним супроводом усієї сім'ї як відповідь на феномен вторинного травматичного стресу членів родин.

Під час дослідження обґрунтовано ієрархічну структуру потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей і розроблено теоретичну модель їх послідовного задоволення. Сформульовано практичні рекомендації, які передбачають упровадження "Сімейного сертифіката реабілітації" (для Міністерства охорони здоров'я та Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України) і посади кейс-менеджерів у територіальних громадах для забезпечення індивідуального, безперервного супроводу. Для сектору підприємництва рекомендовано розроблення програм корпоративної інклюзивності та надання менторського супроводу для стимулювання економічної самореалізації ветеранів.

Отримані результати наукового дослідження можуть слугувати основою для побудови й уніфікації методик надання послуг службами супроводу особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їхніх сімей. Перспективами подальших наукових розвідок є необхідність емпіричної верифікації (практичної апробації) запропонованої моделі та механізму "Сімейного сертифіката реабілітації". Додаткового наукового фокусу також потребують питання адаптації ринку праці до потреб осіб із важкими мінно-вибуховими травмами й аналіз тривалих соціально-економічних наслідків інвалідності в умовах повоєнного відновлення.

Внесок авторів: Богдан Мілевський – оригінальна чернетка статті; Юлія Красноок – здійснення аналізу потреб осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей, а також участь у розробленні моделі системного визначення та послідовного задоволення їхніх ієрархічних потреб; Оксана Скларовська – оформлення списку літератури й участь у розробленні механізму роботи "Сімейного сертифіката реабілітації".

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

Верховна Рада України. (1993, 22 жовтня). *Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту*. Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.

Дем'янчук, О. П. (2012). Піраміда Маслоу як методологія пояснення політичної участі. *Наукові праці: Науково-методичний журнал. Політичні науки*, 134(41), 12–16.

Дуля, А. В., Лехолетова, М. М., & Лях, Т. Л. (2024). Особливості соціальної роботи з особами з інвалідністю внаслідок війни. *Науковий*

часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, 98, 42–46. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.98.08>.

Кириленко, М. О. (2025). Класифікація потреб людини: міждисциплінарний вимір. *Нова філологія*, 99, 74–82. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2025-99-9>.

Кокун, О. М. (2023). *Психологічна допомога ветеранам: світовий досвід та українські реалії*. Талком.

Крук, І. М., & Григус, І. М. (2023). Сучасний погляд на психологічну реабілітацію військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом. *Rehabilitation & Recreation*, 15, 50–56. <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2023.15.6>.

Президент України. (2020, 14 вересня). *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України"*. Указ № 392/2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.

Розов, В. І. (2024). Методи та техніки психологічної роботи з опрацювання травматичного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Психологія*, 2, 46–52. <http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/304/377>.

Слухенська, Р. В. та ін. (2024). Біопсихосоціальна модель фізичної реабілітації. *Академічні візії*, 36, 1–9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13935401>.

Соціологічна група "Рейтинг" & Український ветеранський фонд. (2024). *Образ ветеранів в українському суспільстві: звіт за результатами дослідження*. <https://www.ratinggroup.ua/news/the-image-of-veterans-in-ukrainian-society>

Спіріна, Т., & Бодня, А. (2023). Кейс-менеджмент у роботі з вразливими групами населення. *Вісник гуманітарних наук*, 2, 145–150. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.21>.

Український ветеранський фонд. (2025). *Потреби ветеранів 2025: звіт за результатами дослідження*. <https://veteranfund.com.ua/analitics/>.

Veteran Hub. (2026). *База знань*. <https://veteranhub.com.ua/category/baza-znan/>.

Brobst, J. (2014). The impact of secondary traumatic stress among family attorneys working with trauma-exposed clients: Implications for practice and professional responsibility. *Journal of Health & Biomedical Law*, 10, 1–54.

References

Brobst, J. (2014). The impact of secondary traumatic stress among family attorneys working with trauma-exposed clients: Implications for practice and professional responsibility. *Journal of Health & Biomedical Law*, 10, 1–54.

Demyanchuk, O. P. (2012). Maslow's Hierarchy of Needs as a Methodology for Explaining Political Participation. *Scientific Works: Scientific and Methodological Journal. Political Sciences*, 134(41), 12–16 [in Ukrainian].

Dulia, A. V., Lekholetova, M. M., & Lyakh, T. L. (2024). Features of social work with individuals with war-related disabilities. *Scientific Journal of the M. P. Dragomanov National Pedagogical University*, 98, 42–46 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.98.08>.

Kokun, O. M. (2023). *Psychological assistance to veterans: global experience and Ukrainian realities*. Talkom [in Ukrainian].

Kruk, I. M., & Grygus, I. M. (2023). A contemporary perspective on the psychological rehabilitation of military personnel with post-traumatic stress disorder. *Rehabilitation & Recreation*, 15, 50–56 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2023.15.6>.

Kyrylenko, M. O. (2025). Classification of human needs: an interdisciplinary dimension. *New Philology*, 99, 74–82 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2025-99-9>.

President of Ukraine. (September 14, 2020). *On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020, "On the National Security Strategy of Ukraine"*. Decree No. 392/2020 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.

Rozov, V. I. (2024). Methods and techniques of psychological work in processing traumatic experiences. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: Series: Psychology*, 2, 46–52 [in Ukrainian]. <http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/304/377>.

Slukhenska, R. V. et al. (2024). The biopsychosocial model of physical rehabilitation. *Academic Visions*, 36, 1–9 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13935401>.

Sociological Group "Rating" & Ukrainian Veterans Fund. (2024). *The Image of Veterans in Ukrainian Society: Research Report* [in Ukrainian].

Spirina, T., & Bodnya, A. (2023). Case management in working with vulnerable population groups. *Vivchivist. Humanitas*, (2), 145–150 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.21>.

Ukrainian Veterans Fund. (2025). *Veterans' Needs 2025: Research Report* [in Ukrainian]. <https://veteranfund.com.ua/analitics/>.

Verkhovna Rada of Ukraine. (October 22, 1993). *On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection*. Law No. 3551-XII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.

Veteran Hub. (2026). *Knowledge Base*. <https://veteranhub.com.ua/category/baza-znan/>.

Отримано редакцією журналу / Received: 01.05.26

Прорецензовано / Revised: 02.06.26

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26

Опубліковано / Published: 21.09.26

Bohdan MILEVSKYI, Master's Student
ORCID ID: 0009-0005-3007-6326
e-mail: bog.yiksvelim@gmail.com
National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Yuliia KRASNOOK, Master's Student
ORCID ID: 0009-0001-5498-8558
e-mail: julia.litvinenko2023@gmail.com
National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Oksana SKLIAROVSKA, Master's Student
ORCID ID: 0009-0001-4288-636X
e-mail: oksanask1109@gmail.com
National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

A MODEL FOR THE SYSTEMATIC IDENTIFICATION AND SEQUENTIAL FULFILLMENT OF THE HIERARCHICAL NEEDS OF PERSONS WITH WAR-RELATED DISABILITIES AND THEIR FAMILY MEMBERS

Background. *The relevance of this study stems from the significant increase in the number of individuals with acquired disabilities resulting from the War of Independence in Ukraine and the need to ensure their dignified social and professional reintegration, as ignoring these needs may lead to social isolation, increased levels of depression, and the emergence of crisis situations among individuals with war-related disabilities and their family members.*

Methods. *To achieve the study's objective and justify the proposed model, a comprehensive approach was used, based on the principles of the biopsychosocial model, as well as a systematic analysis of the needs of individuals with war-related disabilities and their family members. The methodological foundation consisted of data analysis, including sociological surveys by the "Rating" group and analytical reports from the Ukrainian Veterans Fund (UVF), as well as a theoretical modelling method using Maslow's theory of the hierarchy of needs to substantiate the phenomenon of traumatic regression of needs and to develop a model for the systematic identification and sequential fulfillment of the hierarchical needs of persons with war-related disabilities and their family members.*

Results. *The main findings include the justification of a hierarchical structure of needs for individuals with war-related disabilities and their family members, as well as the demonstration and analysis of traumatic regression of needs to basic levels following trauma sustained on the battlefield. The phenomenon of secondary traumatic stress among family members, leading to anxiety disorders and social isolation, has been substantiated. Based on a systematic analysis, a model for the systematic identification and sequential fulfillment of the hierarchical needs of persons with war-related disabilities and their family members has been developed and proposed, which can be implemented in practice in the form of a "Family Rehabilitation Certificate." Practical recommendations have also been formulated for state authorities and local self-government bodies regarding the systematic support of such individuals and their family members.*

Conclusions. *This study provides a systematic analysis of the various needs of individuals who acquired disabilities during combat operations and their family members. Based on an analysis of contemporary sociological surveys and scientific articles, key barriers to their full resocialization and reintegration were identified. The authors propose a comprehensive biopsychosocial model for supporting veterans. Practical recommendations for state authorities and local self-government bodies have been formulated. The proposed model aims to optimize the social protection system under conditions of prolonged martial law and during the post-war period.*

Keywords: *persons with war-related disabilities, social adaptation, veterans' families, inclusion, biopsychosocial model, rehabilitation, social work.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 159.922.27:316.33

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.74-79>

Віталій ШИМКО, д-р психол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-4937-6976

e-mail: shymko@outlook.com

Національна академія Служби безпеки України, Київ, Україна

Ангела БАБАДЖАНОВА, канд. психол. наук

ORCID ID: 0000-0002-5430-6342

e-mail: babajanova.a@gmail.com

Інститут поведінкового моделювання, Одеса, Україна

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИВАТНИХ СИЛОВИХ СТРУКТУР: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ НОВОГО НАПРЯМУ ПРИКЛАДНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Вступ. Глобальне зростання ринку приватних силових структур (ПСС) і законодавча ініціатива щодо легалізації приватних військових компаній в Україні формують запит на спеціалізовану психологічну експертизу, яка наразі позбавлена систематизованої концептуальної основи. Мета дослідження – концептуалізувати психологічне забезпечення ПСС як самостійну галузь прикладної психології та визначити її структурно-функціональну архітектуру, методологічний арсенал і вимоги до фахової компетентності відповідних спеціалістів.

Методи. Теоретично-оглядовий характер дослідження зумовив застосування гіпотетико-дедуктивного і феноменологічного аналізу предметного поля, дефінітивного і типологічного розгляду феномена ПСС, порівняльного аналізу міжнародного досвіду (США, Велика Британія, Ізраїль), а також системної концептуалізації та моделювання на основі синтезу наукової літератури й регуляторних документів.

Результати. Обґрунтовано, що ПСС є принципово новим об'єктом психологічної науки, специфіка якого визначається добровільно-контрактною природою зайнятості, відсутністю інституційної підтримки, правовою невизначеністю та переважанням ветеранів із бойовим анамнезом у складі персоналу. Показано методологічну некоректність перенесення стандартів військової, клінічної або організаційної психології на середовище ПСС. Порівняльний аналіз засвідчує системну прогалину в психологічному забезпеченні осіб, що проходять службу за контрактом, навіть у країнах із розвиненим ринком приватної безпеки. Запропоновано теоретичну модель психологічного забезпечення ПСС, що охоплює п'ять функціональних компонентів (психодіагностичний відбір, оперативний супровід, кризову інтервенцію, реабілітацію та організаційно-психологічний консалтинг), функціонує на трьох рівнях (індивідуальному, груповому, організаційному) і структурована відповідно до тристадійного операційного циклу контрактика. Обґрунтовано центральну роль психолінгвістичного профайлінгу як методологічного ядра системи відбору.

Висновки. Психологічне забезпечення ПСС потребує інтегративної міждисциплінарної рамки, що поєднує клінічну, організаційну та судову психологію, психолінгвістику і поведінковий аналіз. Визначено компетентнісний профіль фахівця та обґрунтовано його інституційну роль як стратегічного партнера керівництва. Україна має унікальну можливість інтегрувати стандарти психологічного забезпечення безпосередньо в регуляторну рамку нового сектору.

Ключові слова: приватні силові структури, психологічне забезпечення, психодіагностичний відбір, психолінгвістичний профайлінг, моральна травма, компетентнісна модель.

Вступ

Глобальне зростання ринку приватних силових структур (ПСС) – організацій, що надають послуги у сфері безпеки, військового навчання, охорони й суміжних видів діяльності на комерційній основі, – є однією з визначальних тенденцій сучасного безпекового середовища (Singer, 2003; Avant, 2005). За оцінками аналітиків, сукупний обсяг цього ринку вже в першому десятилітті XXI століття перевищив 100 млрд доларів США, а кількість контрактиків в окремих театрах воєнних дій зрівнялася або перевищила чисельність регулярних збройних сил (Dunigan et al., 2014). Україна стоїть на порозі інституційного оформлення цього сектору: законодавча ініціатива щодо легалізації приватних військових компаній (ПВК), анонсована у 2025–2026 роках, відкриває принципово новий ринок послуг із безпеки, що спирається на безпрецедентний бойовий досвід українських ветеранів.

У цьому контексті термін "приватні силові структури" вживається як широка категорія, що охоплює приватні військові компанії (ПВК), приватні охоронні компанії (ПОК), структури розвідувального й логістичного забезпечення, а також гібридні організаційні форми. ПВК є найбільш специфічним різновидом ПСС, що передбачає надання

тактичних, навчальних або консультативних послуг в умовах збройного конфлікту або підвищеного безпекового ризику.

Попри масштаб і динаміку розвитку сектору, його психологічний вимір залишається суттєво недослідженим. Наявні роботи стосуються переважно правових, економічних і безпекових аспектів діяльності ПСС (Avant, 2005; Singer, 2003), тоді як питання психологічного забезпечення – відбору персоналу, психологічного супроводу, реабілітації та організаційно-психологічного консалтингу – не отримали систематизованого концептуального осмислення. Емпіричні дані свідчать про високий рівень психологічної вразливості контрактиків: за результатами масштабного дослідження RAND, 25 % приватних контрактиків, що діяли в зонах конфліктів, відповідали критеріям ПТСР, тоді як більшість із них не отримувала жодної психологічної допомоги (Dunigan et al., 2014).

Мета дослідження – концептуалізувати психологічне забезпечення ПСС як самостійну галузь прикладної психології. **Завдання** пов'язані з визначенням структурно-функціональної архітектури ПСС, методологічного арсеналу та вимог до фахової компетентності відповідних спеціалістів.

Методи

Теоретично-оглядовий характер дослідження зумовив застосування таких методів, як: аналіз міжнародної наукової літератури, регуляторних документів та емпіричних досліджень у суміжних галузях; гіпотетико-дедуктивний і феноменологічний аналіз предметного поля досліджуваного об'єкта (ПСС); дефінітивний, типологічний і порівняльний компоненти системної концептуалізації та моделювання.

Результати

Концептуалізація ПСС як об'єкта психологічної науки, перш за все, зумовлює необхідність формулювання робочого визначення та типологічного розгляду феномена. Відповідні кроки наведено нижче в тексті.

Дефініції і типологія. Приватні силові структури (ПСС) – це комерційні організації, що надають послуги у сфері безпеки, збройного захисту, військового навчання, розвідки й логістичного забезпечення на контрактній основі (Singer, 2003). Поняття ПСС є родовим і охоплює щонайменше чотири організаційні типи: 1) приватні військові компанії (ПВК) – структури тактичного та бойового профілю, що діють в умовах збройного конфлікту або підвищеного безпекового ризику; 2) приватні охоронні компанії (ПОК) – організації статичного та конвойного захисту об'єктів і персоналу; 3) компанії розвідувального й аналітичного профілю; 4) структури логістичного й технічного забезпечення (Avant, 2005). У реальній практиці межі між цими типами є рухомими, а великі гравці ринку, як правило, поєднують кілька профілів діяльності (Franke, & von Voemcken, 2011).

Ключовим критерієм розмежування ПСС є характер виконуваних завдань і рівень безпекового ризику: ПВК функціонують в умовах, максимально наближених до бойових, тоді як ПОК здебільшого діють у відносно стабільному середовищі. Ця відмінність має пряме значення для психологічного забезпечення, оскільки визначає спектр стресорів, вимоги до відбору та характер необхідної психологічної підтримки.

Психологічна специфіка ПСС порівняно з державними силовими структурами. ПСС суттєво відрізняються від державних збройних сил за низкою психологічно значущих параметрів. По-перше, добровільно-контрактна природа зайнятості формує якісно інший мотиваційний профіль персоналу. Дослідження Franke та von Voemcken (2011), проведене на вибірці понад 200 контрактників, спростовує стереотип "корисливого найманця": більшість респондентів керувалась альтруїстичними мотивами – прагненням допомагати іншим (64,6 %), бажанням змінити життя оточення на краще (38,0 %) і служінням своїй країні (31,3 %). Фінансова мотивація як домінуюча була характерна лише для чверті вибірки. Водночас значну роль відіграють пошук нових викликів і адреналіну – чинник, що має самостійне діагностичне значення при психологічному відборі.

По-друге, контрактники позбавлені інституційної підтримки, яку забезпечує членство у регулярних збройних силах: статуту, традицій, корпусу офіцерів, системи військової психологічної допомоги та правового захисту. Ця інституційна відстороненість суттєво підвищує психологічну вразливість особового складу ПСС, особливо в ситуаціях кризи (Swed, & Crosbie, 2017).

По-третє, специфічним стресором є правова невизначеність: контрактники нерідко діють у "сірих зонах" міжнародного права, що породжує моральні дилеми якісно іншого порядку, ніж ті, з якими стикається регулярний військовослужбовець. Переживання подій, що суперечать глибинним моральним переконанням, є передумовою

моральної травми (moral injury) – психологічного феномена, концептуалізованого Litz et al. (2009) як тривалі негативні наслідки участі, свідкування або нездатності запобігти діям, що порушують власний моральний кодекс.

По-четверте, контингент ПСС складається переважно з ветеранів збройних сил – осіб із наявним бойовим досвідом, серед яких значна частка може мати субклінічні або клінічні прояви ПТСР, адаптаційних розладів чи інших наслідків бойової психотравми. Дослідження Feinstein та Botes (2009) на вибірці із 79 контрактників зафіксувало клінічно значущі рівні психологічного дистресу, депресії та надмірного вживання алкоголю, причому більшість постраждалих не зверталась по допомогу. Масштабіше дослідження RAND (Dunigan et al., 2014) підтвердило ці дані на вибірці 660 осіб: у 25 % діагностували ПТСР, у 18 % – депресію, у 50 % – зловживання алкоголем.

Теоретичне обґрунтування необхідності спеціалізованого психологічного забезпечення. Сукупність наведених характеристик – специфічний мотиваційний профіль, відсутність інституційної підтримки, правова невизначеність, висока частка осіб із бойовим анамнезом – визначає ПСС як принципово новий контекст для прикладної психології, який не може бути адекватно охоплений ні військовою, ні клінічною, ні організаційною психологією окремо. Перенесення стандартів психологічного забезпечення регулярних збройних сил на середовище ПСС є методологічно некоректним через фундаментальні відмінності в організаційній культурі, правовому статусі й мотиваційній структурі персоналу. Це обґрунтовує необхідність концептуалізації психологічного забезпечення ПСС як самостійної міждисциплінарної галузі, що інтегрує надбання військової, клінічної, організаційної та судової психології, психолінгвістики й поведінкового аналізу.

Наступним кроком нашого дослідження є вивчення і систематизація міжнародного досвіду психологічного забезпечення ПСС задля порівняльного аналізу та синтезу імплікацій для України.

США: від армійських протоколів до галузевої практики. Сполучені Штати є найбільшим замовником послуг ПСС у світі: на піку операцій в Іраку та Афганістані контрактники чисельно перевищували регулярні збройні сили (Dunigan et al., 2014). Попри масштаб сектору, системного психологічного забезпечення контрактників у США так і не було створено. Практика провідних американських ПВК – DynCorp, MPRI, Academi (колишній Blackwater) – зводилась переважно до адаптації армійських скринінгових інструментів (MMPI-2, PCL-C) для передконтрактного відбору та формального медичного огляду перед деплойментом. Систематичного психологічного супроводу під час виконання контракту та структурованого дебрифінгу після його завершення більшість компаній не здійснювала (Swed, & Crosbie, 2017).

Показово, що навіть у Міністерстві оборони США відповідні стандарти формувались повільно: програма Deployment Health Clinical Center і низка ініціатив DoD стосувалися виключно військовослужбовців, залишаючи контрактників поза увагою інституційної системи психологічної допомоги. Результати дослідження RAND (Dunigan et al., 2014) стали першим масштабним свідченням системної прогалини: лише 28 % контрактників із вірогідним ПТСР і 34 % із депресією отримували психологічну допомогу протягом попередніх 12 місяців. Серед бар'єрів – страх втратити контракт, стигматизація і відсутність доступних сервісів.

Велика Британія: регуляторний підхід. Великобританія обрала шлях регуляторного впорядкування сектору ПСС, що опосередковано вплинуло й на стандарти психологічного забезпечення. Приєднання до Монреїського документа (Swiss Federal Department of Foreign Affairs & ICRC, 2008) й активна участь у розробленні Міжнародного кодексу поведінки приватних охоронних компаній (ICoC, 2010) заклали нормативну основу для вимог до відбору й підготовки персоналу. Зокрема, рекомендації Монреїського документа щодо верифікації бекграунда персоналу та відповідності до стандартів прав людини фактично передбачають психологічний скринінг як необхідний елемент процедури ліцензування.

Британські ПОК, що діяли в Іраку та Афганістані під контрактами уряду Великобританії, як правило, дотримувались вищих стандартів психологічної підготовки порівняно з американськими аналогами: дослідження RAND зафіксувало, що британські контрактники звітували про кращу підготовленість до деплойменту та нижчий рівень бойового стресу (Dunigan et al., 2014). Водночас системної вимоги щодо психологічного супроводу на рівні законодавства або галузевого стандарту у Великобританії також не існує.

Ізраїль: інтеграційна модель. Ізраїльська модель є унікальною з огляду на органічний зв'язок між ЦАХАЛ і приватним сектором безпеки. Обов'язкова військова служба з розгалуженою системою психологічного відбору, ветеранські реінтеграційні програми та висока частка колишніх офіцерів у керівництві ізраїльських ПСС фактично забезпечують перенесення армійської психологічної культури у приватний сектор. Ізраїльські ПСС широко використовують методологію поведінкового профайлінгу, зокрема адаптовані версії підходів, розроблених для служби безпеки аеропортів і спецпідрозділів, у процедурах відбору й оперативного скринінгу персоналу (Swed, & Crosbie, 2017).

Порівняльний синтез та імплікації для України. Огляд міжнародного досвіду дозволяє виокремити спільні елементи передової практики психологічного забезпечення ПСС: 1) багатоетапний психодіагностичний відбір із використанням валідизованих інструментів; 2) обов'язковий скринінг на ПТСР та інші наслідки бойової психотравми перед деплойментом; 3) структурований дебрифінг після завершення контракту або критичного інциденту; 4) доступ до конфіденційної психологічної допомоги без ризику для зайнятості. Водночас жодна з розглянутих країн не сформувала повноцінної галузевої системи психологічного забезпечення на законодавчому рівні – цей зазор є структурною можливістю для України.

Для України актуальними є насамперед американський досвід масштабування скринінгових протоколів для ветеранської популяції, британський регуляторний підхід як законодавча рамка та ізраїльська інтеграційна модель як практичний взірць використання армійської психологічної експертизи у приватному секторі. Специфікою українського контексту є наявність унікальної за масштабом когорти ветеранів із реальним бойовим досвідом, що одночасно є потенційним ресурсом і значним психологічним ризиком для нового сектору.

На підставі узагальнення вищевикладеного нами сформовано теоретичну модель структури психологічного забезпечення ПСС, що повстає як є багатокomпонентна система, яка охоплює п'ять функціональних блоків.

1. Психодіагностичний відбір (pre-employment screening) – перший і методологічно центральний компонент. Його завдання полягає не лише у виявленні психо-

логічної непридатності, а й у побудові індивідуально-психологічного профілю кандидата для прогнозування поведінки в умовах підвищеного ризику. Традиційна модель скринінгу, що спирається виключно на виявлення психопатології (screen-out), є недостатньою – необхідна позитивна модель відбору (screen-in), орієнтована на виявлення психологічних ресурсів (Jones et al., 2003; NATO RTO, 2013).

2. Психологічний супровід оперативної діяльності передбачає моніторинг психологічного стану особового складу під час виконання контракту, своєчасне виявлення ознак психологічної декомпенсації та надання оперативної підтримки. В умовах ПСС цей компонент реалізується переважно дистанційно або через навчальних координаторів на місцях.

3. Кризова інтервенція і дебрифінг – структурована психологічна реакція на критичні інциденти (бойові зіткнення, поранення, загибель колег, захоплення в полон). Відсутність системного дебрифінгу є одним із ключових чинників, що перетворює гострий стрес на хронічну психотравму (Litz et al., 2009).

4. Реабілітація та реінтеграція охоплює психологічну допомогу після завершення контракту, скринінг на ПТСР та інші наслідки бойової психотравми, а також підтримку в процесі повернення до цивільного або наступного контрактного середовища.

5. Організаційно-психологічний консалтинг стосується рівня ПСС як організації: психологічний аналіз командної динаміки, управлінського стилю, корпоративної культури й організаційних ризиків психологічного характеру.

Рівні забезпечення. Система психологічного забезпечення функціонує одночасно на трьох рівнях. Індивідуальний рівень охоплює особистісний профіль, психічне здоров'я та психологічні ресурси окремого контрактника. Груповий рівень стосується командної згуртованості, розподілу ролей, міжособистісних конфліктів і групової динаміки в умовах стресу – чинників, що безпосередньо впливають на оперативну ефективність. Організаційний рівень містить корпоративну культуру безпеки, управління психологічними ризиками й інституційні механізми підтримки персоналу.

Ігнорування будь-якого з рівнів знижує ефективність усієї системи: навіть психологічно стійкий індивід може декомпенсуватись у дисфункціональному колективі, а здорова команда – у токсичному організаційному середовищі.

Темпоральна структура: модель трьох фаз. Психологічне забезпечення структурується відповідно до операційного циклу контрактника й передбачає три стадії:

- **передконтрактна (pre-deployment)** – фаза відбору та підготовки: психодіагностичний скринінг, побудова психологічного профілю, психологічне брифування щодо специфічних стресорів середовища, навчання технік саморегуляції;

- **активно-операційна (during deployment)** – фаза активного виконання контракту: дистанційний моніторинг психологічного стану, кризова інтервенція за потреби, підтримка командної згуртованості;

- **післяопераційна (post-deployment)** – фаза завершення та реінтеграції: структурований дебрифінг, скринінг на ПТСР і моральну травму (Litz et al., 2009), планування психологічної реабілітації за потреби, оцінювання придатності до подальшого деплойменту.

Ця тристадійна модель відповідає стандартам, що застосовуються у провідних збройних силах (NATO RTO, 2013), однак потребує адаптації до специфіки ПСС – децентралізованості структур, відсутності єдиного командування та комерційного характеру відносин між організацією і контрактником.

Функції психологічного забезпечення. На системному рівні виокремлюються чотири базові функції. Превентивна функція реалізується через відбір, підготовку та моніторинг і є найбільш економічно ефективною: запобігання психологічній декомпенсації коштує значно менше, ніж реабілітація. Діагностична функція забезпечує своєчасне виявлення психологічних розладів і чинників ризику на всіх фазах операційного циклу. Корекційна функція охоплює психотерапевтичні й реабілітаційні інтервенції. Організаційно-консультативна функція пов'язує психологічну експертизу з управлінськими рішеннями – кадровими, оперативними та стратегічними.

Принципово важливим є те, що психологічне забезпечення ПСС не є сумою окремих сервісів, а системою із внутрішньою логікою та взаємозалежністю компонентів. Відбір без подальшого супроводу, дебрифінг без попередньої підготовки або реабілітація без реінтеграційного планування – кожен із цих варіантів є структурно неповним і знижує загальну ефективність системи. Саме системний, а не фрагментарний підхід є методологічним імперативом для психологічного забезпечення ПСС як нової галузі прикладної психології.

Розглянемо більш докладно методологічний арсенал ПСС, зокрема відбір і профайлінг як ядро системи.

Психодіагностичний відбір: принципи та критерії. Психодіагностичний відбір до ПСС принципово відрізняється від стандартного корпоративного рекрутингу специфікою середовища, для якого здійснюється прогноз: екстремальний стрес, моральні дилеми, ізоляція та правова невизначеність формують вимоги, що виходять далеко за межі традиційних компетентнісних моделей. Дослідження у сфері відбору до спеціальних підрозділів збройних сил свідчать, що ефективна прогностична модель має бути багаторівневою та охоплювати щонайменше чотири виміри: особистісні риси, когнітивний потенціал, емоційну регуляцію та толерантність до стресу (NATO RTO, 2013).

Специфічними критеріями відхилення при відборі до ПСС є: активний або погано компенсований ПТСР, психопатія без достатнього соціального контролю, суїцидальний анамнез, залежності в активній фазі й виражені розлади особистості кластера Б. Водночас наявність бойового досвіду й навіть субклінічних посттравматичних реакцій не є автоматичним критерієм відхилення – вирішальним є характер адаптації та збереженість функціональних ресурсів (Jones et al., 2003).

Психолінгвістичний профайлінг як спеціалізований інструмент. Стандартні психометричні інструменти мають суттєве обмеження в контексті відбору до ПСС – високу сприйнятливості до соціально бажаних відповідей. Кандидати з бойовим досвідом і розвиненою ситуаційною свідомістю зазвичай добре розуміють очікувані відповіді та здатні свідомо або несвідомо коригувати власний профіль. Психолінгвістичний профайлінг пропонує принципово інший підхід: аналіз природного мовлення та письмових текстів кандидата дає змогу отримати доступ до психологічних характеристик, що важко піддаються свідомому контролю.

Методологічний арсенал психолінгвістичного профайлінгу в контексті відбору до ПСС містить кілька взаємодоповнювальних підходів. Методи верифікації достовірності висловлювань, зокрема аналіз змісту на основі критеріїв (CBCA, Criteria-Based Content Analysis) і моніторинг реальності (Reality Monitoring, RM), допомагають виявляти ознаки нещирості, приховування інформації і фабрикації в автобіографічних наративах кандидата (Vrij, 2008). Науковий аналіз змісту (SCAN, Scientific

Content Analysis) орієнтований на виявлення у вільних письмових висловлюваннях лінгвістичних маркерів, що сигналізують про приховані стресори, конфліктні зони й розбіжності між декларованою і реальною картиною подій (Vrij, 2014).

Інструменти аналізу ціннісної архітектури та мотиваційного профілю, зокрема контекстно-адресного аналізу (CAA), і лінгвістичний аналіз тексту (LIWC) забезпечують доступ до глибинних ціннісних пріоритетів, домінуючих потреб та особистісних рис кандидата, відображених у його мовленнєвих паттернах. СтилOMETричний аналіз у поєднанні з прагматичними маркерами дає можливість оцінити когнітивний стиль, рівень рефлексивності та характер атрибуції відповідальності.

Суттєвою перевагою психолінгвістичного підходу є його здатність виявляти его-синтонну агресивність, нормалізовані деструктивні настанови та приховані мотиви, що не активуються стандартними психометричними шкалами. Саме ці характеристики є найбільш релевантними для прогнозування поведінки в екстремальних умовах та оцінювання ризику виникнення проблемних ситуацій у діяльності ПСС.

Динамічний профайлінг у процесі діяльності. Психолінгвістичний профайлінг не вичерпується процедурою первинного відбору. В умовах тривалого деплойменту моніторинг комунікативних патернів особового складу є інструментом раннього виявлення психологічної декомпенсації. Зміни в частотності негативно валентних слів, зростання показників когнітивного навантаження, порушення темпоральної структури наративу та поява дисоціативних маркерів у мовленні є діагностично значущими індикаторами погіршення психічного стану задовго до появи клінічно верифікованої симптоматики (Vrij, 2008). Цей підхід – динамічний профайлінг – відкриває можливість превентивного втручання в реальному часі, що є критично важливим в умовах обмеженого доступу до традиційних форм психологічної допомоги.

Дискусія і висновки

Викладені результати проведеного аналізу закономірно зумовили погляд щодо вимог до фахової компетентності психолога ПСС. Нижче розкрито основні науково-теоретичні положення дискусії з відповідної проблематики.

Базові компетенції. Психолог ПСС має поєднувати компетенції щонайменше трьох суміжних галузей. Клінічна психологія забезпечує здатність діагностувати ПТСР, розлади особистості, депресію та адаптаційні порушення – патології, що є статистично очікуваними в контингенті ПСС (Dunigan et al., 2014; Feinstein, & Botes, 2009). Організаційна психологія надає інструментарій для аналізу командної динаміки, управлінського стилю та організаційних ризиків. Психодіагностика у широкому розумінні – від класичної психометрії до інтерпретації складних мультимісних профілів – є операційним ядром роботи з відбору та моніторингу персоналу (Jones et al., 2003; NATO RTO, 2013).

Спеціалізовані компетенції. Поверх базових – три спеціалізовані компетенції, що визначають якісну відмінність фахівця із психологічного забезпечення ПСС від "звичайного" психолога:

- 1) психолінгвістичний аналіз і профайлінг. Опанування методологічного арсеналу верифікації достовірності (CBCA, RM, SCAN), комп'ютерного контекстно-адресного і лінгвістичного аналізу (CAA, LIWC) і стилOMETрії забезпечує доступ до психологічних характеристик, невидимих для стандартних психометричних процедур (Vrij, 2008; 2014). Ця компетенція є особливо критичною в умовах, де соціальна бажаність і свідоме управління враженням із боку кандидатів є нормою, а не винятком;

2) кризова інтервенція в умовах обмеженого доступу. Психолог ПСС повинен бути здатний здійснювати кризову підтримку дистанційно – через захищені канали зв'язку – і навчати координаторів на місцях базових протоколів психологічної першої допомоги;

3) знання оперативного контексту. Розуміння тактичної логіки, специфіки завдань ПСС, правового середовища та культури безпеки є необхідною умовою для того, щоб психологічна експертиза сприймалась як релевантна й авторитетна, а не як "цивільне втручання" з боку особового складу та керівництва.

Інституційна роль: психолог як стратегічний партнер. Ключовим концептуальним зрушенням є переосмислення ролі психолога ПСС: від сервісного "помічника із психологічних питань" до стратегічного партнера керівництва організації. Ця роль передбачає три виміри.

По-перше, участь у формуванні кадрової політики: розроблення критеріїв відбору, стандартів придатності до деплойменту і процедур психологічного моніторингу; по-друге, консультування щодо оперативних ризиків психологічного характеру: оцінювання психологічної готовності підрозділів, виявлення потенційних джерел внутрішньої нестабільності, аналіз психологічних наслідків конкретних оперативних рішень; по-третє, розроблення та імплементація протоколів психологічного забезпечення на всіх фазах операційного циклу – від передконтрактного скринінгу до післяопераційної реабілітації.

Така інституційна позиція вимагає від фахівця не лише психологічної компетентності, а й здатності комунікувати в термінах оперативної ефективності й організаційного ризику – мовою, зрозумілою керівництву ПСС.

Отже, проведений теоретико-аналітичний огляд дає змогу сформулювати такі висновки.

По-перше, приватні силові структури є принципово новим контекстом для прикладної психології, що не може бути адекватно охоплений жодною з існуючих галузей – військовою, клінічною чи організаційною – окремо. Специфічний мотиваційний профіль персоналу, відсутність інституційної підтримки, правова невизначеність і висока частка осіб із бойовим анамнезом визначають ПСС як самостійний об'єкт психологічної науки (Franke, & von Boemcken, 2011; Swed, & Crosbie, 2017).

По-друге, психологічне забезпечення ПСС є системою з внутрішньою логікою та взаємозалежністю компонентів, що функціонує на індивідуальному, груповому й організаційному рівнях і охоплює повний операційний цикл контрактика: від психодіагностичного відбору до післяопераційної реабілітації. Фрагментарний підхід – упровадження окремих елементів без системної архітектури – є методологічно недостатнім.

По-третє, психолінгвістичний профайлінг посідає особливе місце в методологічному арсеналі психологічного забезпечення ПСС, забезпечуючи доступ до психологічних характеристик, невидимих для стандартних психометричних процедур, і долаючи обмеження, пов'язані із соціальною бажаністю (Vrij, 2008; 2014).

По-четверте, міжнародний досвід свідчить про системну прогалину в психологічному забезпеченні ПСС навіть у країнах із розвиненим ринком приватної безпеки (Dunigan et al., 2014). Україна, формуючи законодавчу основу цього сектору, має унікальну можливість інтегрувати стандарти психологічного забезпечення безпосередньо в регуляторну рамку – не як наступний крок після виникнення проблем, а як вихідну умову функціонування галузі.

Перспективними напрямками подальших досліджень є: розроблення та валідація національних стандартів

психодіагностичного відбору до ПСС; емпіричне дослідження психологічного профілю українських ветеранів як потенційного кадрового ресурсу галузі; апробація протоколів психолінгвістичного профайлінгу в процедурах відбору до приватних силових структур.

Внесок авторів: Віталій Шимко – концептуальний аналіз предметного поля дослідження, розроблення теоретичної моделі та методологічного арсеналу психологічного забезпечення ПСС; Анжела Бабаджанова – аналіз літератури, узагальнення міжнародного досвіду та формулювання вимог щодо фахової компетентності психолога.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Avant, D. D. (2005). *The market for force: The consequences of privatizing security*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511490866>
- Dunigan, M., Farmer, C. M., Burns, R. M., Hawks, A., & Setodji, C. M. (2014). Out of the shadows: The health and well-being of private contractors working in conflict environments. *RAND Health Quarterly*, 3(4), 5. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5051922/>
- Feinstein, A., & Botes, M. (2009). The psychological health of contractors working in war zones. *Journal of Traumatic Stress*, 22(2), 102–105. <https://doi.org/10.1002/jts.20390>
- Franke, V., & von Boemcken, M. (2011). Guns for hire: Motivations and attitudes of private security contractors. *Armed Forces & Society*, 37(4), 725–742. <https://doi.org/10.1177/0095327X11412913>
- Jones, E., Hyams, K. C., & Wessely, S. (2003). Screening for vulnerability to psychological disorders in the military: An historical survey. *Journal of Medical Screening*, 10(1), 40–46. <https://doi.org/10.1258/096914103321610798>
- Litz, B. T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W. P., Silva, C., & Maguen, S. (2009). Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review*, 29(8), 695–706. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003>
- NATO Research and Technology Organisation. (2013). *Psychological and physiological selection of military special operations forces personnel (HFM-175)*. Defense Technical Information Center. <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA577625.pdf>
- Singer, P. W. (2003). *Corporate warriors: The rise of the privatized military industry*. Cornell University Press. <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt7v6vth>
- Swed, O., & Crosbie, T. (2017). Private security and military contractors: A troubling oversight. *Sociology Compass*, 11, e12512. <https://doi.org/10.1111/soc4.12512>
- Swiss Federal Department of Foreign Affairs & International Committee of the Red Cross. (2008). *The Montreux Document on pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict*. ICRC. https://www.icrc.org/sites/default/files/event/file_list/montreux_document_en.pdf
- Vrij, A. (2008). *Detecting lies and deceit: Pitfalls and opportunities* (2nd ed.). Wiley-Interscience. <https://www.wiley.com/en-us/Detecting+Lies+and+Deceit:+Pitfalls+and+Opportunities,+2nd+Edition-p-9780470516249>
- Vrij, A. (2014). *Verbal lie detection tools*. In P. A. Granhag, A. Vrij, & B. Verschuere (Eds.). *Detecting deception: Current challenges and cognitive approaches* (pp. 3–35). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118510001.ch1>

References

- Avant, D. D. (2005). *The market for force: The consequences of privatizing security*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511490866>
- Dunigan, M., Farmer, C. M., Burns, R. M., Hawks, A., & Setodji, C. M. (2014). Out of the shadows: The health and well-being of private contractors working in conflict environments. *RAND Health Quarterly*, 3(4), 5. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5051922/>
- Feinstein, A., & Botes, M. (2009). The psychological health of contractors working in war zones. *Journal of Traumatic Stress*, 22(2), 102–105. <https://doi.org/10.1002/jts.20390>
- Franke, V., & von Boemcken, M. (2011). Guns for hire: Motivations and attitudes of private security contractors. *Armed Forces & Society*, 37(4), 725–742. <https://doi.org/10.1177/0095327X11412913>
- Jones, E., Hyams, K. C., & Wessely, S. (2003). Screening for vulnerability to psychological disorders in the military: An historical survey. *Journal of Medical Screening*, 10(1), 40–46. <https://doi.org/10.1258/096914103321610798>
- Litz, B. T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W. P., Silva, C., & Maguen, S. (2009). Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review*, 29(8), 695–706. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003>

NATO Research and Technology Organisation. (2013). *Psychological and physiological selection of military special operations forces personnel* (HFM-175). Defense Technical Information Center. <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA577625.pdf>

Singer, P. W. (2003). *Corporate warriors: The rise of the privatized military industry*. Cornell University Press. <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt7v6vh>

Swed, O., & Crosbie, T. (2017). Private security and military contractors: A troubling oversight. *Sociology Compass*, 11, e12512. <https://doi.org/10.1111/soc4.12512>

Swiss Federal Department of Foreign Affairs & International Committee of the Red Cross. (2008). *The Montreux Document on pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private*

military and security companies during armed conflict. ICRC. https://www.icrc.org/sites/default/files/event/file_list/montreux_document_en.pdf

Vrij, A. (2008). *Detecting lies and deceit: Pitfalls and opportunities* (2nd ed.). Wiley-Interscience. <https://www.wiley.com/en-us/Detecting+Lies+and+Deceit:+Pitfalls+and+Opportunities,+2nd+Edition-p-9780470516249>

Vrij, A. (2014). *Verbal lie detection tools*. In P. A. Granhag, A. Vrij, & B. Verschuere (Eds.). *Detecting deception: Current challenges and cognitive approaches* (pp. 3–35). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118510001.ch1>

Отримано редакцією журналу / Received: 12.05.26

Прорецензовано / Revised: 02.06.26

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26

Опубліковано / Published: 21.09.26

Vitalii SHYMKO, DSc (Psychol), Prof.

ORCID ID: 0000-0003-4937-6976

e-mail: shymko@outlook.com

National academy of the SSU, Kyiv, Ukraine

Anzhela BABADZHANOVA, PhD (Psychol)

ORCID ID: 0000-0002-5430-6342

e-mail: babajanova.a@gmail.com

Behavioral Modeling Institute, Odesa, Ukraine

PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR PRIVATE SECURITY ORGANIZATIONS: CONCEPTUALIZING A NEW FIELD OF APPLIED PSYCHOLOGY

Background. The global growth of the private security organizations (PSOs) market and Ukraine's legislative initiative to legalize private military companies are generating demand for specialized psychological expertise that currently lacks a systematic conceptual foundation. The study aims to conceptualize psychological support for private security organizations as an independent field of applied psychology and to define its structural and functional architecture, methodological toolkit, and specialist competency requirements.

Methods. Given the theoretical nature of the study, the research employed hypothetico-deductive and phenomenological analyses of the subject field, a definitional and typological examination of the PSOs phenomenon, a comparative analysis of international experience (the United States, the United Kingdom, and Israel), and systematic conceptualization and modelling based on a synthesis of scholarly literature and regulatory documents.

Results. PSOs are established as a qualitatively new object of psychological inquiry, whose specificity is defined by the voluntary-contractual nature of employment, the absence of institutional support, legal ambiguity of operations, and the predominance of combat veterans among personnel. The methodological inappropriateness of transferring standards from military, clinical, or organizational psychology to the PSOs context is demonstrated. Comparative analysis revealed a systemic gap in contractor psychological support even in countries with well-developed private security markets. A theoretical model of PSOs psychological support is proposed, encompassing five functional components (psychodiagnostic selection, operational monitoring, crisis intervention, rehabilitation, and organizational-psychological consulting), operating across three levels (individual, group, organizational), and structured according to the contractor's three-phase operational cycle. The central role of psycholinguistic profiling as the methodological core of the selection system is substantiated.

Conclusions. Psychological support of PSOs requires an integrated interdisciplinary framework combining clinical, organizational, and forensic psychology with psycholinguistics and behavioral analysis. The competency profile of the specialist is defined, and the institutional role as a strategic partner to organizational leadership is established. Ukraine has a unique opportunity to embed psychological support standards directly into the regulatory framework of the emerging sector.

Keywords: private security organisations; psychological support; psychodiagnostic selection; psycholinguistic profiling; moral injury; competency model

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

ПОЛІТОЛОГІЯ

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327(510):327(477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.80-91>

Володимир ГУРКОВСЬКИЙ, д-р наук з держ. упр., проф.

ORCID ID: 0000-0003-2021-5204

e-mail: Vladimir.gurkovskyi@gmail.com

Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ, Україна

Сергій ІЛЬНИЦЬКИЙ, ст. наук. співроб.

ORCID ID: 0009-0009-3000-9034

e-mail: anzhx175wf@icloud.com

Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ, Україна

Микола СЕНЬ, канд. політ. наук, докторант

ORCID ID: 0000-0001-6964-622X

e-mail: M.Sen@mil.ua

Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки

Збройних Сил України, Київ, Україна

ДИСКУРСИВНА СИЛА КНР: ПРИХОВАНІ СТРАТЕГІЇ ГЛОБАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ ТА ВИКЛИКИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНИ

Вступ. Трансформація сучасної архітектури міжнародних відносин супроводжується переходом КНР від позиції пасивного "виконавця правил" до амбітної ролі глобального "творця правил". В умовах російської агресії проти України та зростаючої координації Пекіна і Москви питання деконструкції офіційного дискурсу КНР набуває безпосередньої практичної значущості для збереження зовнішньополітичної суб'єктності України та її євроатлантичного курсу. Метою дослідження є критичний аналіз офіційного дискурсу КНР у межах ключових глобальних ініціатив – "один пояс, один шлях" (一帶一路), "цифровий Шовковий шлях" (数字丝绸之路) та "спільнота спільної долі людства" (人类命运共同体) – для виявлення розриву між їхньою гуманістичною риторикою та прихованими стратегічними цілями, а також оцінювання викликів, які ці ініціативи створюють для зовнішньополітичної автономії України.

Методи. Методологічну основу становить поєднання критичного синтетичного аналізу вторинної наукової літератури та інтерпретативного аналізу офіційних першоджерел – Білих книг Держради КНР, програмних промов Сі Цзіньпіна та концептуальних документів міністерства закордонних справ КНР.

Результати. Установлено, що концепція дискурсивної сили (话语权) функціонує не як інструмент міжцивілізаційного діалогу, а як механізм нормативного домінування, спрямованого на заміну універсальних ліберальних цінностей нормами, що пріоритизують державний суверенітет над правами особистості. Виявлено, що ініціатива "один пояс, один шлях" формує асиметричні економічні й технологічні залежності через "ефект замикання", тоді як "цифровий Шовковий шлях" створює паралельний цифровий порядок, несумісний із ліберальними нормами приватності та свободи слова. Концепція "спільноти спільної долі людства" проаналізована як сучасна форма неоімперської системи "Тянься" (天下) – ієрархічної моделі світоустрою, де статус держав визначається мірою їхньої лояльності китайському центру.

Висновки. Зроблено висновок, що для України сукупний ефект цих механізмів є критичним: координація Пекіна та Москви в міжнародних інституціях системно підриває нормативну базу, яка захищає право України на самостійний вибір безпекових гарантій, а залучення до китайських інфраструктурних і цифрових проєктів без чіткої стратегії управління ризиками загрожує формуванню реляційного замикання, що обмежуватиме реалізацію суверенного євроатлантичного вибору.

Ключові слова: КНР, "один пояс, один шлях", "спільнота спільної долі", кіберсуверенітет, "Тянься", зовнішня політика України, світопорядок, асиметрична залежність.

Вступ

Трансформація сучасної архітектури міжнародних відносин характеризується переходом КНР від позиції пасивного "виконавця правил" до амбітної ролі глобального "творця правил" (Rule-maker) (Thibaut, 2022; Rolland, 2020). У "нову еру" (Xīn Shídài, 新时代) китайської дипломатії під керівництвом Сі Цзіньпіна Пекін остаточно відмовився від стратегії Ден Сяопіна "приховувати можливості та чекати слушного часу" (韬光养晦, Tāoguāng Yǎnghuì) на користь парадигми "прагнення до досягнень" (奋发有为, Fènfā Yǒuwéi) (Doshi, 2019; Ho, 2021). Ключовим інструментом цієї експансії

стала боротьба за міжнародну дискурсивну силу (话语权, *Huàyǔquán*). Вона розуміється як здатність Пекіна не лише формувати світовий порядок денний, а й переписувати фундаментальні норми міжнародного права та цінності згідно з власними інтересами (Rolland, 2020; Thibaut, 2022).

Офіційна риторика КНР оперує гуманістичними категоріями, такими як побудова "спільноти спільної долі людства" (人类命运共同体, *Rénlèi Mìngyùn Gòngtóngtǐ*) і розвиток ініціативи "один пояс, один шлях" (一帶一路, *Yīdài Yīlù*) на засадах "виграш-виграш" риторики (合作共赢, *Hézuò Gòngyíng*) (SCIO, 2023a; Rolland, 2017). Проте

за цими наративами прихована прагматична велика стратегія, спрямована на створення альтернативного світопорядку, безпечного для автократії. Універсальні права людини замінюються так званім "правом на розвиток", а ліберальні норми – пріоритетом державного суверенітету (Rolland, 2020; Doshi, 2019).

Особливого значення дослідження цих прихованих смислів набуває для України. У той час як офіційний Київ прагне інтеграції до євроатлантичних структур, Пекін активно делегітимізує подібні прагнення, тавруючи їх проявами "мислення холодної війни" (冷战思维, *Lěngzhàn Sīwéi*) (Tobin, 2020; Doshi, 2019). Більше того, геополітичні проекти КНР, зокрема "цифровий Шовковий шлях" (数字丝绸之路, *Shùzì Sīchóu Zhī Lù*), пропонують модель

кіберсуверенітету (网络主权, *Wǎngluò Zhǔquán*), що передбачає тотальний контроль держави над інформаційним простором і даними (Thibaut, 2022; Huang, 2021).

Актуальність теми посилюється через зростаючу координацію дій Пекіна та Москви (під керівництвом Путіна) у намаганнях підірвати позиції США та НАТО (Coats, 2019; Doshi, 2019). У контексті агресії з боку Росії китайські ініціативи створюють ризик формування асиметричних економічних і технологічних залежностей, що може критично обмежити зовнішньополітичну автономію України та її здатність приймати суверенні рішення (Doshi, 2019; Rolland, 2020). Отже, деконструкція китайського офіційного дискурсу є необхідною для розроблення стратегії захисту національних інтересів України в умовах глобального протистояння моделей розвитку.

Огляд літератури. Сучасний науковий дискурс щодо зовнішньої політики КНР характеризується відходом від аналізу Китаю як пасивного актора до вивчення його ролі як "творця правил" (*Rule-maker*). Ключовим дослідником у цьому напрямі є Раш Доші. У праці "Довга гра: велика стратегія Китаю з витіснення американського порядку" (Doshi, 2019; 2021) він обґрунтовує, що Пекін реалізує послідовну, цілеспрямовану й координовану велику стратегію, спрямовану на витіснення США спочатку з регіонального, а згодом і з глобального лідерства. Доші визначає велику стратегію як інтеграцію політичних, військових та економічних інструментів для досягнення безпеки. Автор доводить, що китайська стратегія пройшла через послідовні фази, тригерами для яких ставали різкі коливання офіційного курсу у сприйнятті американської сили та загрози.

Перша фаза (1989–2008) визначається як стратегія послаблення (*blunting*), що базувалася на ідеологемі Ден Сяопіна "приховувати можливості та чекати слушного часу" (韬光养晦, *Tāoguāng Yǎnghuì*). Доші підкреслює, що це був не просто заклик до скромності, а інструментальна стратегія для асиметричного підризу американських важелів впливу. У військовій сфері це відбувалося через інвестиції в "засоби заперечення доступу" (A2/AD), такі як міни, підводні човни й ракети, щоб зробити втручання США у справи регіону надто дорогим; у політичній сфері – через вступ до міжнародних інституцій (напр. АРЕС чи АРЕФ) з метою їх внутрішнього гальмування та саботажу; в економічній – через лобіювання постійного статусу нормальних торговельних відносин (PNTR) для ізоляції Китаю від американських санкцій.

Друга фаза, що розпочалася після глобальної фінансової кризи 2008 року, характеризується переходом до стратегії будівництва регіональної гегемонії. Пекін, побачивши слабкість Заходу, змінив настанову на "активне

прагнення до досягнень" (积极有所作为, *Jíjī Yǒusuǒ Zuòwéi*). Цей етап передбачає створення власних інституційних рамок, таких як Азійський банк інфраструктурних інвестицій (АІІВ, 亚洲基础设施投资银行) та ініціатива "один пояс, один шлях" (一帶一路, *Yīdài Yīlù*), які функціонують як "хребет" нового світопорядку та інструмент формування асиметричної залежності сусідів від Китаю.

Сучасний етап, що почався із 2017 року, Доші описує як стратегію глобальної експансії на тлі "великих змін, небачених за століття". Кінцевою метою цієї стратегії є повне витіснення США та перетворення КНР на домінуючу державу до 2049 року. Особливу увагу автор приділяє здатності КПК зберігати автономію від внутрішніх груп інтересів, що дає змогу Пекіну спрямовувати всі ресурси держави на реалізацію цієї геостратегічної мети, незважаючи на економічні витрати (Doshi, 2019).

Концептуальне бачення нового світопорядку, за версією Пекіна, детально деконструює Надеж Роллан у своїх фундаментальних звітах для NBR, доводячи, що офіційна риторика про "спільноту спільної долі людства" (人类命运共同体, *Rénlèi Mìngyùn Gòngtóngtǐ*) є не просто гуманітарною декларацією, а стратегічним інструментом забезпечення виживання режиму КПК. Роллан визначає цей проєкт як цілеспрямовану спробу створити глобальний простір, де універсальні ліберальні цінності Заходу систематично замінюються пріоритетом державного суверенітету та "правом на розвиток" (Rolland, 2020).

Дослідниця наголошує, що ініціатива "один пояс, один шлях" (一帶一路, *Yīdài Yīlù*) є матеріальним та інституційним "хребтом" цього нового ладу, функціонуючи як робочий механізм централізованої планової стратегії. За її аналізом, BRI спрямована на реалізацію візії Сі Цзіньпіна про відроджений Китай, що домінує на Євразійському континенті й формує мережу асиметричної залежності країн-учасниць від Пекіна. Роллан підкреслює, що стратегія поєднує "тверду" силу як інфраструктурні мережі та "м'яку" як фінансова інтеграція, політична координація і зміна міжнародних норм. Це дає змогу КНР поступово змінювати правила гри в міжнародній торгівлі та безпеці (Rolland, 2017; 2020).

Особливу увагу Роллан приділяє концепції "часткової гегемонії", яку Пекін прагне встановити над великими частинами Глобального Півдня. У цій моделі Китай є центром тяжіння у сучасній метаморфозі стародавньої системи "Тянься" (天下, *Tiānxià*), де статус інших держав визначається ступенем їхньої готовності виявляти повагу до інтересів Пекіна й відмовлятися від ліберальних ідеалів. Таким чином, за Роллан, китайська експансія спрямована на децентрацію влади США та ерозію існуючого світопорядку через боротьбу за дискурсивну силу (话语权, *Huàyǔquán*), тобто за здатність Пекіна нав'язувати власну термінологію і переписувати фундаментальні норми глобального управління (Rolland, 2020).

Важливий аспект ідеологічної експансії КНР, а саме боротьбу за дискурсивну силу (话语权, *Huàyǔquán*), висвітлено у серії досліджень Кентон Тібо для Atlantic Council. Авторка доводить, що Пекін розглядає цей концепт не просто як право голосу, а як здатність до наративного встановлення порядку денного (*agenda-setting*), спрямованого на переформатування глобального управління та легітимізацію державної влади через зміну міжнародних норм і цінностей. За аналізом Тібо,

китайське керівництво переконане, що домінування Заходу базується саме на володінні цією силою, яка дає змогу США нав'язувати "універсальні цінності" демократії та прав людини як загальноприйняті стандарти поведінки держав (Thibaut, 2022; 2023).

Тібо детально аналізує концепцію кіберсуверенітету (网络主权, *Wǎngluò Zhǔquán*) як ключовий інструмент Пекіна для створення альтернативного цифрового порядку. Вона визначає його як нормативну відсіч спробам універсалізації західних норм приватності та свободи слова, що фактично легітимізує тотальний державний контроль над інтернетом і даними в межах національних кордонів. Ця модель пропонується країнам Глобального Півдня як шлях до цифрової незалежності, проте реально вона створює умови для експорту авторитарних технологій спостереження і технологічного замикання (*lock-in effect*) країн-реципієнтів на китайські стандарти та інфраструктуру (Thibaut, 2022; 2023).

Дослідниця виокремлює три вектори стратегії медіа-конвергенції (融媒体, *Róng Méitǐ*), яку КНР використовує для посилення свого впливу.

По-перше, Китай витрачає понад 1,5 млрд доларів щорічно на пропаганду, використовуючи стратегію так званого "будівництва власних човнів", тобто створення мереж на кшталт CGTN, і "позичання чужих човнів", що є використанням західних соціальних мереж для поширення дезінформації.

По-друге, Китай упроваджує тактику точного зв'язку (精准传播, *Jīngzhǔn Chuánbō*), що передбачає використання великих даних (*Big Data*) і штучного інтелекту для адаптації пропагандистських наративів під конкретні аудиторії, зокрема через політичну нативну рекламу, що маскує державні джерела під нейтральні новини.

По-третє, Пекін активно маніпулює процесами в Міжнародному союзі електрозв'язку (ITU) та ISO, застосовуючи тактику "заповнення зони" (*flooding the zone*), тобто тактику консолідованого голосування китайських представників для прийняття стандартів, які сприяють централізованому контролю над даними. По суті, цей підхід експлуатує "вразливості" ліберального устрою (Thibaut, 2023).

Особливу небезпеку, згідно з Тібо, становить збройне використання даних (*Weaponizing Data*). Через інфраструктурні проекти "цифрового Шовкового шляху" Пекін отримує доступ до величезних масивів інформації для вдосконалення систем цензури та проведення психологічних операцій. У контексті України та східноєвропейського регіону ці висновки є критичними, оскільки китайська риторика про "безпечне кіберсередовище" часто синхронізується з наративами Москви, під впливом Путіна щодо підриву демократичних інститутів та обмеження свободи інформації. Таким чином, за Тібо, китайські геостратегічні проекти спрямовані на децентрацію американської сили й побудову ієрархічного світу, де суверенітет великих держав є абсолютним, а права людини – вторинними щодо державної безпеки (Thibaut, 2022; 2023).

Філософське підґрунтя китайських амбіцій через неоімперську систему "Тянься" (天下, *Tiānxià*) ґрунтовно досліджує професор Чжао Тін'ян, пропонуючи її як утопічну майбутню альтернативу "анархічному, насильницькому та нульовому" Вестфальському порядку (Rolland, 2020; Zhao, 2021). Його концепція базується на принципі світу як однієї родини (天下一家, *Tiānxià Yījiā*).

Прямий переклад звучить поетично: "під небом одна сім'я", але приховує упорядкування, де ієрархічна структура забезпечує глобальну гармонію, а легітимність правлячого центру ґрунтується не на демократичних процедурах, а на дотриманні морально-етичних цінностей, вищих щодо людини (Rolland, 2020; Callahan, 2008). Чжао стверджує, що в системі "Тянься" не існує дихотомії "свій-чужий", оскільки вона за визначенням є всеохопною (无外, *wúwài*). Фактично сама суть міститься в ієрогліфічній формі – у світі немає нічого, що могло б перебувати "зовні" (Callahan, 2008; Rolland, 2020).

Проте Вільям Каллахан піддає цей підхід жорсткій критиці, доводячи, що риторика інклюзивності "Тянься" насправді приховує "нову гегемонію", де ієрархічне управління імперського Китаю оновлюється для XXI століття (Callahan, 2008). За Каллаханом, китайське бачення всеохопності не передбачає справжнього визнання права на інакшість, а натомість спрямоване на конверсію або підпорядкування відмінних цивілізацій китайському центру (Callahan, 2008). Він наголошує, що "Тянься" – це ієрархічна система, яка де-факто ставить порядок вище за свободу, етику – вище за закон, а елітарне управління – вище за демократію та універсальні права людини (Callahan, 2008). Такий підхід створює ідеологічну маску для домінування Пекіна, де статус кожної держави визначається мірою її готовності виявляти повагу до інтересів КНР, що прямо загрожує суб'єктності й автономії країн, які прагнуть зберегти власний вектор розвитку (Callahan, 2008; Rolland, 2020). Таким чином, "гуманістична" модель Чжао Тін'яна може бути інтерпретована як "тягар жовтої людини", або місія з "умиротворення" та цивілізування світу за китайськими стандартами (Callahan, 2008). Загалом підхід відповідає історичним стандартам китайського державного мислення у сфері зовнішньої політики від початку першого тисячоліття нової ери.

Стратегію КНР щодо міжнародного порядку Герітедж, Лі та Мао характеризують як "перепереговорення" (*renegotiation*) ліберального інтернаціоналізму: Пекін не відкидає систему цілком, а вибірково приймає вигідні їй елементи та цілеспрямовано оскаржує ті, що обмежують автократичне врядування (Heritage et al., 2020). Інституційний вимір цього процесу, зокрема в межах ООН, ґрунтовно опрацьовано Розмарі Фут у її праці "Китай, ООН та захист людини: переконання, влада, імідж" (Foot, 2020). Авторка детально аналізує концептуальну "боротьбу" між традиційним китайським консервативним трактуванням статуту ООН, що базується на безумовному державному суверенітеті (主权, *zhǔquán*), і сучасним "поствестфальським" розумінням гуманітарного захисту особистості (Foot, 2020). Фут доводить, що Пекін прагне нормативно звузити дефініцію загроз міжнародному миру та безпеці, щоб мінімізувати простір для зовнішнього втручання та гуманітарних інтервенцій організації, які КНР вважає інструментом західного тиску та дестабілізації (Foot, 2020).

Китайська альтернатива ліберальній концепції захисту прав людини ґрунтується на так званій тріадичній моделі (*triadic model*), яка ставить у пріоритет економічний розвиток, сильну державу та внутрішню соціальну стабільність як необхідні передумови безпеки особи (Foot, 2020). Дослідниця зауважує, що Китай успішно використовує свій статус постійного члена РБ ООН і право вето для блокування втручання у внутрішні справи автократичних режимів, що систематично корелює з геополітичними інтересами Москви (Foot, 2020). Такий

підхід спрямований на створення світу, безпечного для автократії, де принцип невтручання (不干涉原则, *bù gānshè yuánzé*) домінує над універсальними правами людини (Foot, 2020).

Важливим елементом стратегії КНР в ООН є просування ідеї "демократизації міжнародних відносин" (国际关系民主化, *guójì guānxi mínzhǔhuà*), що в китайському політичному словнику означає послаблення гегемонії США та перехід до "багатополярного світопорядку" (多极世界, *duōjí shìjiè*) (Foot, 2020). Фут звертає увагу на майстерне використання Пекіном економічного важеля для забезпечення солідарного голосування країн Глобального Півдня на користь китайських резолюцій у Раді ООН із прав людини. Це досягається через надання фінансової допомоги, інвестиції в межах BRI або погрози економічними наслідками за підтримку антикитайських ініціатив (Foot, 2020).

Окремо авторка висвітлює роль КНР в операціях із підтримання миру, де Китай наразі є другим найбільшим контрибутором бюджету й надає більше військ, ніж решта постійних членів РБ разом узятих (Foot, 2020). За висновками Фут, така активність має подвійну мету: зміцнення іміджу "відповідальної великої держави" (负责任大国, *fù zérèn dàguó*) і суто прагматичний захист китайських інвестицій, енергетичних об'єктів і персоналу в нестабільних регіонах, передусім в Африці (Foot, 2020). Таким чином, за Фут, зусилля КНР спрямовані на поступове "приборкування" ООН, її перетворення на майданчик для легітимізації суверенітету великих держав та ерозію ліберальних норм на користь ієрархічної моделі управління (Foot, 2020).

Проблематику безпеки та її зв'язок з економічним розвитком у китайській стратегії ґрунтовно досліджує Юнь Хуан. Автор обґрунтовує, що Пекін розробив і легалізував розширену концепцію "національної безпеки з китайськими характеристиками" (中国特色国家安全, *Zhōngguó tèshè guójiā ānquán*), яка тепер інтегрована в міжнародне економічне право через ініціативу "один пояс, один шлях" (Huang, 2021). Хуан стверджує, що цей "всеохопний підхід до національної безпеки" (总体国家安全观, *zǒngtǐ guójiā ānquán guān*) базується на переконанні, що економічний розвиток є невід'ємним елементом забезпечення миру та стабільності (Huang, 2021). Таким чином, Китай створює альтернативну правову архітектуру, паралельну домінованому США світопорядку, де Пекін отримує важелі впливу на внутрішню політику країн-реципієнтів через інфраструктурні проекти та приватні контракти (Huang, 2021). Дослідник наголошує, що в межах BRI Пекін просуває право держав на власний шлях розвитку (发展道路, *fāzhǎn dàolù*), що фактично легітимізує автократичні моделі управління та державне втручання в ринкові процеси (Huang, 2021).

Цей аналіз підсилюється працею Елізабет Економі "Світ за версією Китаю", де авторка описує системні зусилля КНР щодо рецентрації своєї ролі в міжнародній системі й витіснення ліберальних цінностей США (Економі, 2022). Економі деконструє стратегію Сі Цзіньпіна як рух до "великого омолодження китайської нації" (中华民族伟大复兴, *Zhōnghua mínzú weida fùxing*), що передбачає "реформу без відкритості" та відновлення географічної, політичної та економічної центральності Китаю (Економі, 2022; Kramer, 2019). Дослідниця

підкреслює, що китайська модель цифрового суверенітету та проекти, подібні до "цифрового Шовкового шляху" (数字丝绸之路, *Shùzì Sīchóu Zhī Lù*), спрямовані на створення технологічного й нормативного середовища, яке було б безпечним для автократії та обмежувало вплив західних демократичних стандартів (Економі, 2022; Kramer, 2019).

За висновками Економі, Пекін використовує весь спектр інструментів – від економічних стимулів до шпигунства та підривної діяльності – для формування сфер впливу, де норми США та їхніх союзників втрачають свою силу (Економі, 2022). Це створює серйозні виклики для держав, які, подібно до України, намагаються зберегти зовнішньополітичну автономію в умовах глобального системного протистояння, де Пекін та Москва дедалі частіше координують свої зусилля з підриву існуючих міжнародних інститутів (Економі, 2022; Coats, 2019). Таким чином, за Економі та Хуаном, китайська "велика стратегія" через економічні механізми BRI трансформує саму суть суверенітету, роблячи його залежним від лояльності до китайського центру (Економі, 2022; Huang, 2021).

Офіційна позиція КНР, представлена у Білих книгах, оприлюднених Інформаційним бюро держради КНР (SCIO, 2023a), і програмних промовах Сі Цзіньпіна, наполягає на виключно мирному характері китайського підйому та рішучому запереченні тези про те, що сильна держава обов'язково прагне до гегемонії ("国强必霸", *guóqiáng bìbà*) (SCIO, 2023a). У звіті "Спільнота спільної долі людства" Пекін позиціонує свій розвиток як "можливість для світу", а не загрозу, стверджуючи, що Китай не має у своїй крові генів колонізації чи експансії (SCIO, 2023a). Ключовим елементом цієї риторики є заклик до міжнародної спільноти остаточно відмовитися від "мислення холодної війни" (冷战思维, *Lěngzhàn Sīwéi*), яке Пекін трактує як анахронічну прихильність до військових альянсів (зокрема НАТО) та ідеологічного протистояння (SCIO, 2023a). Натомість пропонується впровадження " нової концепції безпеки", що базується на принципах "спільної, комплексної та стійкої безпеки" (共同、综合、合作、可持续的安全观, *gòngtóng, zōnghé, hézuò, kěchíxù de ānquán guān*) (Doshi, 2019; SCIO, 2023a).

Пряме прочитання програмних документів підтверджує цю риторику конструкцію. У звіті на XX з'їзді КПК Сі Цзіньпін окреслює "великі зміни, небачені за століття", як стратегічне вікно можливостей, декларує протидію гегемонізму, політиці сили й мисленню холодної війни та представляє китайську модернізацію як нову модель розвитку для людства – альтернативу західному шляху (Хі, 2022). Біла книга про "спільну долю в кіберпросторі" першим із чотирьох базових принципів глобального управління інтернетом визначає саме повагу до кіберсуверенітету, а загрозою миру називає кібергегемонізм (SCIO, 2022). Ювілейна Біла книга до десятиріччя BRI наполягає, що ініціатива "запропонована Китаєм, але належить усьому світові", і заперечує її геополітичний характер (SCIO, 2023b). Зіставлення цих самоописів з аналітикою Доші, Роллан і Тібо утворює методологічну основу дослідження: розрив між деклараціями першоджерел та їхніми стратегічними функціями і є предметом деконструкції.

Однак аналітичні звіти розвідки США та праці провідних стратегів указують на глибоку розбіжність між цими деклараціями й реальними діями Пекіна. Ден Коутс у щорічному оцінюванні загроз зазначає, що Росія та Китай наразі є більш скоординованими, ніж будь-коли із

середини 1950-х років, і їхнє партнерство спрямоване на системний підрив ліберального міжнародного порядку (Coats, 2019). За його даними, Пекін і Москва активно використовують міжнародні інституції, зокрема ООН, для просування наративів про абсолютний суверенітет, що має на меті делегітимізувати західні стандарти прав людини та демократії, замінивши їх авторитарною моделлю управління (Coats, 2019).

Раш Доші у своїй праці "*Довега гра*" (Doshi, 2019) доводить, що китайська стратегія використовує риторику проти "блокового мислення" саме для того, щоб підірвати систему американських альянсів, які стримують експансію КНР (Doshi, 2019). Дослідник наголошує, що координація Пекіна з Москвою у межах Шанхайської організації співпраці (SCO, 上海合作组织, *Shànghǎi Hézúo Zǔzhī*) та ініціативи "один пояс, один шлях" (一帶一路, *Yīdài Yīlù*) є частиною великої стратегії створення альтернативного світопорядку, де великі держави мають виключні сфери впливу (Doshi, 2019). Така синхронізація дій Пекіна та Путіна включає створення паралельних фінансових інструментів для обходу західних санкцій і "озброєння" міжнародного права для захисту авторитарних режимів від зовнішнього тиску (Doshi, 2019; Coats, 2019).

Отже, за висновками Надеж Роллан та Елізабет Економі, гуманістичні гасла Сі Цзіньпіна про "спільну долю" є формою інструментальної дискурсивної сили (话语权, *Huàyǔquán*), що маскує підготовку до глобальної трансформації, де суверенітет таких держав, як Україна, стає розмінною монетою у домовленостях великих потуг, а безпекова автономія Києва таврується як дестабілізуюче "мислення минулого" (Rolland, 2020; Economy, 2022; Doshi, 2019). Тісна співпраця Пекіна з Росією в умовах її агресії проти України підтверджує, що для КНР стратегічне партнерство з Москвою є пріоритетним засобом послаблення Заходу, навіть якщо це прямо суперечить офіційним заявам Пекіна про повагу до територіальної цілісності всіх держав (Coats, 2019; Doshi, 2019).

Водночас частина дослідників застерігає від надмірного спрощення китайської стратегії до монолітного геополітичного проєкту. Дебора Броутігам у своїх дослідженнях африканської політики КНР (Brautigam, 2020) піддає критиці поширений наратив "боргової пастки" (debt-trap diplomacy), доводячи, що більшість випадків реструктуризації китайських кредитів не призводить до захоплення активів, а самі проєкти BRI нерідко ініціюються країнами-реципієнтами, а не нав'язуються Пекіном. Броутігам наголошує, що демонізація BRI без емпіричної верифікації конкретних кейсів ризикує перетворити аналітичний дискурс на дзеркальне відображення китайської пропаганди, лише зі знаком "мінус". Проте, як зауважують Роллан та Доші, навіть якщо механізм "боргової пастки" є перебільшенням, то асиметрична залежність реалізується через інші канали – технологічне замикання, інституційну координацію і нормативний тиск, що не скасовує стратегічного характеру китайської експансії (Rolland, 2017; Doshi, 2019).

Джонатан Гілман у праці "Нова Шовкова дорога імператора" (Hillman, 2020) пропонує більш нюансований погляд на BRI, заперечуючи її монолітність і централізованість. Дослідник доводить, що значна частина проєктів BRI є результатом конкурентної боротьби між китайськими держпідприємствами, регіональними урядами та фінансовими установами, а не виконанням

єдиного стратегічного плану з Пекіна. У цьому сенсі, за Гілманом, "широкі прогалини між амбітною риторикою та більш обмеженою і переважно економічно орієнтованою реалізацією" (Hillman, 2020) свідчать про те, що BRI є радше процесом, ніж програмою. Новіші дослідження підтверджують цю характеристику: Дагган, Готтвальд і Берсік на матеріалі еволюції рольових концепцій показують, що навіть через десятиліття після запуску уявлення Пекіна про функцію BRI лишається "незавершеною роботою", яка добудовується у відповідь на зовнішній спротив і внутрішні обмеження (Duggan et al., 2024). Однак ця аргументація не спростовує висновків Роллан про стратегічний намір – вона лише уточнює механізм його реалізації: децентралізована імплементація не скасовує централізовану мету, а "еластичність" BRI є свідомим інструментом, що дає змогу Пекіну адаптувати проєкт до будь-якого контексту, не беручи на себе зобов'язань (Rolland, 2017; Thibaut, 2022).

Окреме методологічне застереження стосується аналізу символізму китайських ієрогліфів як інструменту виявлення прихованих геополітичних смислів. Зокрема, Е. Фрейманн у Foreign Policy попереджає про ризик "фонологічного орієнталізму" – тенденції шукати містичні або глибинні політичні смисли в самій структурі китайських знаків, що імпліцитно відтворює уявлення про особливу "непрозорість" китайської мови порівняно із західними (Freymann, 2021). Це застереження є методологічно важливим для даного дослідження: аналіз офіційного дискурсу КНР спирається не на етимологічну деконструкцію ієрогліфіки, а на інтерпретацію свідомих інституційних виборів Пекіна, зокрема офіційно задокументованої заборони перекладати 倡议 (chàngyi) як "strategy", що є актом мовної геополітики, а не питанням символіки знаків (Belt and Road Advisory, 2018; Thibaut, 2022).

Український сегмент джерел представлений двома рівнями. На нормативному рівні Стратегія зовнішньополітичної діяльності України закріплює курс на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО як пріоритетний напрям і визначає стійкість до економічного тиску, кібератак і дезінформації базовим принципом зовнішньої політики (Верховна Рада України, 2021а). Стратегія кібербезпеки України орієнтує розбудову національної системи кібербезпеки на співробітництво передусім з ЄС, США та державами-членами НАТО і враховує положення Стратегії кібербезпеки ЄС (Верховна Рада України, 2021б). На експертному рівні Центр економічної стратегії систематизував масштаби китайської економічної присутності в Україні (Горюнов та ін., 2021), а Український інститут майбутнього проаналізував еволюцію позиції Пекіна щодо російської агресії, зафіксувавши модель формального нейтралітету за фактичного збереження стратегічного партнерства з Москвою (YIM, 2022). Утім, українська література здебільшого розглядає відносини з КНР в економічній площині; деконструкція дискурсивного виміру китайських ініціатив у контексті суб'єктності України лишається на периферії.

Незважаючи на значну кількість праць про глобальну стратегію Китаю, питання впливу цих процесів на зовнішньополітичну автономію України залишається недостатньо висвітленим у західній і вітчизняній літературі. Це створює необхідність синтезу існуючих теорій дискурсивної сили та великої стратегії для оцінювання викликів українській суб'єктності в умовах агресії з боку Росії та глобального протистояння моделей розвитку.

Метою дослідження є критичний синтез наукової літератури та інтерпретативний аналіз офіційних доку-

ментів КНР із метою виявлення розриву між задекларованими цілями ключових глобальних ініціатив Пекіна – "один пояс, один шлях" (一帶一路, Yīdài Yīlù), "цифровий Шовковий шлях" (数字丝绸之路, Shùzì Sīchóu Zhī Lù) та "спільнота спільної долі людства" (人类命运共同体, Rénlèi Mìngyùn Gòngtóngtǐ) – та їхніми прихованими стратегічними функціями, а також оцінювання викликів, які ці ініціативи створюють для зовнішньополітичної суб'єктності України.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- дослідити генезу та функціональну роль концепції дискурсивної сили (话语权, Huàyǔquán) як ключового інструменту зовнішньополітичної стратегії КНР, спрямованого на перехоплення права визначати міжнародні норми та цінності (Rolland, 2020; Thibaut, 2022);

- виявити стратегічні функції ініціативи "один пояс, один шлях" (一帶一路, Yīdài Yīlù) крізь призму формування асиметричних залежностей і створення інфраструктурного "хребта" для нового, орієнтованого на Китай світопорядку (Rolland, 2017; Doshi, 2019);

- проаналізувати концепцію "спільноти спільної долі людства" (人类命运共同体, Rénlèi Mìngyùn Gòngtóngtǐ) як модель глобального управління, що прагне легітимізувати авторитарні режими й підірвати універсальність ліберально-демократичних цінностей (Rolland, 2020; SCIO, 2023a);

- визначити стратегічні цілі "цифрового Шовкового шляху" (数字丝绸之路, Shùzì Sīchóu Zhī Lù) та ідеологему кіберсуверенітету (网络主权, Wǎngluò Zhǔquán) у контексті встановлення державного контролю над інформаційними потоками та експорту технологій стеження (Thibaut, 2022; 2023);

- з'ясувати ідеологічне підґрунтя сучасної китайської експансії, зокрема роль неоімперської системи "Тянься" (天下, Tiānxià) в обґрунтуванні переходу КНР від стратегії приховування можливостей (韬光养晦, Tāoguāng Yǎnghuì) до статусу глобального "творця правил" (Zhao, 2021; Doshi, 2019; Tobin, 2020);

- оцінити виклики, які реалізація китайських глобальних ініціатив створює для зовнішньополітичної суб'єктності України, зокрема в контексті зростаючої координації Пекіна та Москви у спробах делегітимізувати західні безпекові альянси як прояв "мислення холодної війни" (冷战思维, Lěngzhàn Sīwéi), що прямо загрожує євроатлантичній інтеграції та безпековій автономії Києва в умовах російської агресії (Tobin, 2020; Doshi, 2019).

Методи

Методологічну основу дослідження становить поєднання критичного синтезу (critical synthesis) наукової літератури та інтерпретативного аналізу першоджерел. В українській дослідницькій традиції ці підходи кореспондують з аналітико-синтетичним опрацюванням джерел і дискурс-аналізом; авторську термінологію збережено для точності відсилання до англomовного методологічного апарату. Критичний синтез застосовується для реконструкції консенсусу в дослідницькому полі й виявлення розривів між позиціями провідних авторів. Його результатом є узгоджена аналітична рамка: попри розбіжності щодо ступеня централізованості китайської стратегії (Hillman, 2020; Brautigam, 2020), дослідницьке

поле сходиться на тому, що глобальні ініціативи КНР виконують функції, які виходять за межі декларованих.

Часові межі аналізу охоплюють період 2012–2023 років – від приходу Сі Цзіньпіна до влади до оприлюднення програмних Білих книг 2023 року – з ретроспективним екскурсом до періоду 1989–2012 років для відстеження термінологічних зрушень між стратегічними фазами. Первинні джерела добиралися за критерієм офіційного статусу: політичні звіти з'їздів КПК, Білі книги державної ради, концептуальні документи МЗС КНР в офіційних англomовних версіях. Корпус першоджерел становлять: звіт Сі Цзіньпіна на XX з'їзді КПК (Xi, 2022); Білі книги держради "A Global Community of Shared Future" (SCIO, 2023a), "Jointly Build a Community with a Shared Future in Cyberspace" (SCIO, 2022) та "The Belt and Road Initiative: A Key Pillar of the Global Community of Shared Future" (SCIO, 2023b); концептуальний документ Глобальної ініціативи безпеки (MFA PRC, 2023a); позиційний документ щодо врегулювання "української кризи" (MFA PRC, 2023b); програмний документ ініціативи "один пояс, один шлях" (NDRC, 2015). Вторинні джерела добиралися за критеріями рецензованості або інституційної репутації видавця, переважно останніх п'яти – семи років, з обов'язковим включенням альтернативних інтерпретацій (Brautigam, Hillman). У межах цього поєднаного підходу застосовуються такі аналітичні інструменти:

- критична деконструкція офіційного дискурсу КНР як дослідницька лінза передбачає читування "ритуалізованої мови" КПК з урахуванням ієрархії авторитетності джерел – від основоположних політичних ліній (路线, lùxiàn) і стратегічних орієнтирів (方针, fāngzhēn) до конкретних програмних документів-"політик" (政策, zhèngcè). Найвищий пріоритет надається політичним звітам на з'їздах КПК і промовах Сі Цзіньпіна, оскільки саме вони фіксують внутрішній консенсус еліт і визначають державний курс на роки вперед;

- аналіз дискурсивної сили (话语权, Huàyǔquán) як аналітична лінза використовується для виявлення розриву між гуманістичною оболонкою китайських ініціатив, а саме риторикою "спільного розвитку", "гармонії", "виграш-виграшу" та їхньою стратегічною суттю – перформативним світопорядком на користь Китаю. У межах цього інструменту дискурс розглядається як механізм наративного встановлення порядку денного (agenda-setting), що дає змогу Пекіну нав'язувати норми, які ставлять державний суверенітет вище за громадянські свободи;

- інтерпретативний аналіз інтелектуального середовища як дослідницька лінза охоплює аналітичні записки китайських think-tanks і праці провідних учених, зокрема Чжао Тін'яна і Ван Цзісі. Це дає змогу реконструювати моральне середовище, у якому приймаються зовнішньополітичні рішення, з урахуванням того, що китайська академічна спільнота функціонує в межах "системи топ-дизайну" (顶层设计, dīngcéng shèjì) і нерідко отримує державне замовлення на теоретичне обґрунтування геостратегічних концепцій;

- лонгitudний порівняльний аналіз термінологічних зрушень як аналітичний інструмент дає змогу відстежити еволюцію великої стратегії КНР через зміни у ключових концептах. Зокрема, аналізується перехід від пасивної фази "послаблення" під гаслом "приховувати можливості та чекати слушного часу" (韬光养晦, tāoguāng

yǎnghuì) до активної фази "прагнення до досягнень" (奋发有为, fènfā yǒuwéi), що набув виразних ознак після глобальної фінансової кризи 2008 року;

- деконструкція безпекових наративів як дослідницька лінза виявляє, як Пекін використовує риторику проти "мислення холодної війни" (冷战思维, lěngzhàn sīwéi) для делегітимізації західних безпекових альянсів – із прямими наслідками для євроатлантичного курсу України, особливо в умовах синхронізації цих наративів з агресивними діями Росії.

Порівняння концептів здійснювалося за єдиною схемою. Для кожного з ключових понять – дискурсивна сила (话语权), "один пояс, один шлях" (一带一路), "спільнота спільної долі людства" (人类命运共同体), кіберсуверенітет (网络主权), "мислення холодної війни" (冷战思维) – фіксувалися: декларована функція в офіційному корпусі; стратегічна функція, атрибутована в аналітичному корпусі; наявність або відсутність емпіричних підтверджень кожної з інтерпретацій. Розрив між першим і другим і становить предмет деконструкції.

Перехід від аналізу дискурсу до висновків про ризики для України здійснюється у три кроки. Перший: дискурс-аналіз виявляє нормативні цілі Пекіна – заміну універсальних норм пріоритетом суверенітету, делегітимізацію безпекових альянсів, легітимізацію державного контролю над даними. Другий: зазначені цілі зіставляються із задокументованою практикою – голосуваннями КНР в ООН, інвестиційними кейсами у стратегічних галузях, структурою торгівлі, присутністю китайських технологічних рішень в українській інфраструктурі. Третій: ризиком визнається кожна точка, де підтверджена практикою нормативна ціль КНР суперечить зовнішньополітичному курсу України, закріпленому в Конституції та стратегічних документах 2021 року. Таким чином, висновки про ризики є не екстраполяцією дискурсу, а результатом накладання трьох верифікованих площин: намірів, практики й українських національних інтересів.

Результати

Критичний синтез наукової літератури та інтерпретативний аналіз офіційних документів КНР дають змогу встановити глибoku дихотомію між гуманістичною риторикою Пекіна та його реальними стратегічними цілями. У межах концепції "великих змін, небачених за століття" (百年未有之大变局, Bǎiniǎn wèi yǒu zhī dà biànjú), КНР реалізує цілеспрямовану стратегію витіснення ліберального світопорядку альтернативною моделлю управління, що базується на пріоритеті державного суверенітету над індивідуальними свободами.

Установлено, що концепція дискурсивної сили (话语权, Huàyǔquán) функціонує не як засіб міжцивілізаційного діалогу, а як інструмент нормативного домінування. Пекін трактує її не лише як право (权利, quánlì), а насамперед як владу (权力, quánlì) – стратегічну здатність наративно встановлювати глобальний порядок денний і спонукати інших акторів до прийняття китайської візії світоустрою. Через цей механізм просувається ідеологема підпорядкування прав людини "державному суверенітету" (主权, zhǔquán) та "національній безпеці" (国家安全, guójiā ānquán), а "право на розвиток" (发展权, fāzhǎnquán) проголошується найбільш фундаменталь-

ним, що легітимізує авторитарні моделі управління і дає змогу нормативно блокувати будь-яку критику внутрішньої політики КНР як "втручання у внутрішні справи".

Виявлено, що ініціатива "один пояс, один шлях" (一带一路, Yīdài Yīlù) є основним операційним механізмом "великої стратегії" КНР. Замість проголошеного принципу "виграш-виграш" (合作共赢, Hézuò Gòngyíng) реалізація BRI спрямована на створення асиметричної економічної взаємозалежності – реляційного важеля (relational leverage), що формує "ефект замикання" (lock-in effect): країни-реципієнти стають фінансово й технологічно залежними від китайських стандартів, втрачаючи простір для самостійного зовнішньополітичного маневру. Офіційна самопрезентація ініціативи як проєкту, що "належить усьому світові" (SCIO, 2023b), контрастує з практикою формування односторонніх залежностей, задокументованою в емпіричних дослідженнях. Контроль над стратегічними транспортними вузлами й портами подвійного призначення додатково створює умови для проєкції військової сили.

Концепція "спільноти спільної долі людства" (人类命运共同体, Rénlèi Míngyùn Gòngtóngtǐ) проаналізована як сучасна форма неоімперської системи "Тянься" (天下, Tiānxià) – ієрархічної моделі "світу як однієї родини", де статус держав визначається мірою їхньої лояльності китайському центру. Ця концепція слугує інструментом делегітимізації західних безпекових альянсів, які Пекін таврує як "мислення холодної війни" (冷战思维, Lěngzhàn Sīwéi). У такій системі суверенітет менших держав стає умовним і підпорядкованим корінним інтересам (核心利益, Héxīn Lìyì) великих потуг.

Визначено, що "цифровий Шовковий шлях" (数字丝绸之路, Shùzì Sīchóu Zhī Lù) та ідеологема кіберсуверенітету (网络主权, Wǎngluò Zhǔquán) формують паралельний цифровий порядок, несумісний із ліберальними нормами приватності та свободи слова. Показово, що офіційна доктрина не приховує цієї пріоритетності: у Білій книзі держради повага до кіберсуверенітету стоїть першою серед чотирьох принципів глобального управління інтернетом – попереду безпеки, відкритості та порядку (SCIO, 2022). Ієрархія принципів у самому документі відтворює ієрархію цінностей: контроль держави над інформаційним простором передреє правам користувача.

Через інфраструктурні проєкти Пекін отримує доступ до масивів даних, що використовуються для вдосконалення систем цензури та психологічних операцій. Країнам Глобального Півдня ця модель пропонується як "цифрова незалежність", проте реально створює технологічне замикання на китайські стандарти та інфраструктуру. Узагальнене зіставлення офіційного дискурсу ключових ініціатив, їхніх стратегічних функцій і ризиків для України подано в табл. 1.

Для України зазначені механізми створюють багатовимірний виклик: риторика Пекіна проти "мислення холодної війни" прямо корелює з наративами Москви щодо делегітимізації НАТО; спільне блокування китайськими та російськими представниками резолюцій в ООН свідчить про скоординовану інституційну стратегію захисту авторитарних режимів від зовнішнього тиску; упровадження китайських технологічних стандартів загрожує інформаційній автономії України та її суміс-

ності з єдиним цифровим ринком ЄС. Український емпіричний матеріал – спроба поглинання стратегічного оборонного активу китайським інвестором, домінування підсанкційних китайських виробників у системах відео-

спостереження, стійка торговельна асиметрія – засвідчує, що механізми реляційного замикання діють щодо України вже нині, а не в гіпотетичній перспективі.

Таблиця 1

Глобальні ініціативи КНР: офіційний дискурс, приховані стратегічні функції та ризики для України

Ініціатива	Офіційний дискурс	Прихована стратегічна функція	Ризик для України
"Один пояс, один шлях" (一帶一路)	"Виграш-виграш", спільний розвиток; проект, що "належить усьому світові" (SCIO, 2023b)	Формування асиметричних залежностей – "реляційного важеля"; інфраструктурний "хребет" китаєцентричного порядку (Rolland, 2017; Doshi, 2021)	Втрата простору зовнішньополітичного маневру через економічні зобов'язання; прецедент інвестиційного тиску у стратегічних галузях
"Цифровий Шовковий шлях" (数字丝绸之路)	"Цифрова незалежність" для країн-реципієнтів; "спільна доля в кіберпросторі" (SCIO, 2022)	Технологічне замикання на китайські стандарти; експорт моделі кіберсуверенітету та інструментів контролю (Thibaut, 2022)	Уразливість критичної інфраструктури; несумісність із цифровим ринком ЄС; задокументоване використання китайського обладнання в інтересах агресора
"Спільнота спільної долі людства" (人类命运共同体)	Гармонійний світ як "одна родина"; відмова від "мислення холодної війни" (SCIO, 2023a)	Легітимація ієрархічного порядку в логіці "Тянься"; делегітимізація безпекових альянсів (Callahan, 2008; Rolland, 2020)	Заперечення права на самостійний вибір безпекових гарантій; нормативне прикриття координації Пекіна з Москвою

Джерело: складено авторами.

Дискусія і висновки

Реалізація глобальних ініціатив КНР створює комплексні виклики для України, які виходять за межі суто економічного співробітництва й зачіпають фундаментальні основи національної суб'єктності та зовнішньополітичної автономії.

Просування Пекіном концепції дискурсивної сили (话语权, *Huàyǔquán*) має на меті створення міжнародного середовища, безпечного для автократії, де ліберальні цінності й універсальні права людини заміщуються пріоритетом державного суверенітету та "правом на розвиток" (Rolland, 2020; Thibaut, 2022). Для України, чий зовнішньополітичний курс чітко орієнтований на інтеграцію до демократичної спільноти Заходу, прийняття китайських нормативних рамок означає ерозію ідеологічного фундаменту її суверенітету. Китайська риторика про "демократизацію міжнародних відносин" (国际关系民主化, *guójì guānxì mínzhǔhuà*) фактично маскує намагання легітимізувати право великих держав на власні сфери впливу, що ставить під загрозу статус України як рівноправного суб'єкта міжнародного права (Foot, 2020; Doshi, 2019).

Безпековий виклик і делегітимізація євроатлантичного курсу. Китайська офіційна риторика послідовно таврує західні безпекові альянси, зокрема НАТО, як прояв "мислення холодної війни" (冷战思维, *Lěngzhàn Sīwéi*) та блокової політики (SCIO, 2023a; Doshi, 2019). Пекін стверджує, що розширення таких альянсів загрожуює регіональній стабільності, що прямо корелює з наративами Москви щодо України (Coats, 2019; Tobin, 2020). У межах концепції "спільної, комплексної та стійкої безпеки" КНР де-факто заперечує право України на самостійний вибір безпекових гарантій, пропонуючи натомість ієрархічну модель, де інтереси великих потуг мають пріоритет над суверенними правами менших держав (Doshi, 2019). Для України ця риторика б'є безпосередньо по стратегічному курсу, закріпленому в Конституції та Стратегії зовнішньополітичної діяльності (Верховна Рада України, 2021a).

Ця риторика має документальне втілення. У позиційному документі щодо політичного врегулювання

"української кризи", оприлюдненому МЗС КНР 24 лютого 2023 року, у першу річницю повномасштабного вторгнення, Пекін жодного разу не вживає слово "війна" й не називає Росію агресором (MFA PRC, 2023b). Другий пункт документа, "відмова від мислення холодної війни", відтворює базову формулу Кремля: безпека регіону не має досягатися зміцненням або розширенням військових блоків, а "легітимні безпекові інтереси" всіх сторін мають бути враховані (MFA PRC, 2023b). Комісія Конгресу США з огляду американсько-китайських відносин зафіксувала, що китайські дипломати й державні медіа відтворюють російські тези про "неподільну безпеку" та "легітимні занепокоєння" – аргументацію, якою Росія виправдовує вторгнення (USCC, 2023). Синхронізація наративів Пекіна та Москви, таким чином, є не аналітичним припущенням, а задокументованою практикою.

Інституційний вимір цієї координації простежується в голосуваннях в ООН. У квітні 2022 року КНР проголосувала проти резолюції Генеральної Асамблеї про призупинення членства Росії в Раді ООН із прав людини, назвавши таке рішення "небезпечним прецедентом" (Fillion, 2023). У лютому 2023 року, коли 141 держава підтримала резолюцію з вимогою виведення російських військ, Китай утримався (ICG, 2026). Станом на 2026 рік КНР не підтримала жодної з українських резолюцій Генеральної Асамблеї (ICG, 2026). У Раді Безпеки у 2022 році Пекін приєднався до одного із чотирьох російських вето (U.S. Department of State, 2023). Модель поведінки є сталою: не пряма підтримка агресії, а методичне блокування механізмів притягнення агресора до відповідальності.

Кейс "Мотор Січі" демонструє механізм "реляційного важеля" на українському матеріалі. Упродовж 2016–2017 років структури, пов'язані з китайською Beijing Skyrizon, сконцентрували понад 56 % акцій запорізького виробника авіадвигунів. Метою угоди був доступ до технологій і будівництво заводу-аналога в Чунціні (Суспільне Новини, 2021). У січні 2021 року міністерство торгівлі США внесло Skyrizon до санкційного переліку, кваліфікувавши її дії як "хижацькі" інвестиції з ризиком переспрямування українських технологій на військові потреби КНР (Економічна правда, 2021). Після запро-

вадження українських санкцій і націоналізації підприємства китайські інвестори ініціювали арбітраж у Постійній палаті третейського суду в Гаазі, збільшивши вимоги до 4,6 млрд доларів – суми, що на порядок перевищувала річну виручку підприємства (Економічна правда, 2021). Послідовність "поглинання стратегічного активу – блокування – багатомільярдний юридичний тиск на державу" показує, як економічна присутність КНР конвертується в інструмент примусу.

Асиметрія залежності підтверджується торговельною статистикою. У 2019–2021 роках Китай був головним торговельним партнером України: товарообіг у 2021 році сягав 19 млрд доларів (GMK Center, 2024). Повномасштабна війна оголила однобічність цієї взаємозалежності: за 2021–2023 роки український експорт до КНР скоротився на 71 %, тоді як імпорт із Китаю – лише на 11 %; у 2023 році Україна імпортувала з КНР товарів на 10,4 млрд доларів, а експортувала на 2,4 млрд (GMK Center, 2024; Forbes Ukraine, 2025). Втрата українського ринку для Пекіна статистично непомітна, натомість втрата китайського імпорту для України була б структурним шоком.

Ризик технологічного замикання для України вже матеріалізувався у сфері відеоспостереження. В Україні встановлено сотні тисяч камер китайських виробників Hikvision та Dahua, які разом контролюють близько 30 % світового ринку; обидві компанії внесені НАЗК до переліку міжнародних спонсорів війни, проте їхня продукція не заборонена до продажу (Радіо Свобода, 2024; НАЗК, 2023). Апаратною і програмною основою міських систем "Безпечне місто" також є рішення цих виробників – близько 24 тисяч камер у мережах органів місцевої влади (Радіо Свобода, 2024). Уразливість не є теоретичною – 2 січня 2024 року, у день масованої ракетної атаки, СБУ виявила в Києві зламані камери, що транслювали роботу української ППО та об'єкти критичної інфраструктури. Загалом від початку повномасштабного вторгнення СБУ заблокувала понад 10 тисяч камер, які могли використовуватися російськими спецслужбами (Радіо Свобода, 2024). Показовою є інерція залежності: навіть у 2023 році 57 % нових камер, придбаних в Україні, були продукцією китайських компаній, що перебувають під західними санкціями (NICKCENTER, 2024).

Економічна й технологічна залежність як інструмент примусу. Участь в ініціативі "один пояс, один шлях" (一帶一路, Yīdài Yīlù) та проєкті "цифровий Шовковий шлях" (数字丝绸之路, Shùzì Sīchóu Zhī Lù) несе ризик формування асиметричних залежностей, які Раш Доші визначає як "важелі примусу" (*constraining leverage*) (Doshi, 2019). Упровадження китайських технологічних стандартів (зокрема в мережах 5G і системах "безпечного міста") створює "ефект замикання" (*lock-in effect*), що робить критичну інфраструктуру України вразливою для зовнішнього контролю Пекіна (Thibaut, 2022). Просування моделі кіберсуверенітету (网络主权, Wǎngluò Zhǔquán) загрожує інформаційній автономії України, оскільки передбачає посилення державного контролю над даними, що є несумісним із прагненням Києва приєднатися до єдиного цифрового ринку ЄС (Thibaut, 2022).

Ця несумісність має нормативне вираження: Стратегія кібербезпеки України прямо орієнтує національну систему кібербезпеки на європейські та євроатлантичні стандарти і співробітництво з ЄС, США та НАТО (Верховна Рада України, 2021b). Вибір між західною і китайською моделлю цифрового управління для України,

таким чином, уже зроблений на рівні державної політики – питання полягає в послідовності його реалізації на рівні закупівель та інфраструктурних рішень.

Аналітичні звіти розвідки США підтверджують, що Пекін та Москва наразі скоординовані більше, ніж будь-коли із середини XX століття (Coats, 2019; Doshi, 2019). Хоча КНР офіційно заявляє про повагу до територіальної цілісності, її практична підтримка Росії у спробах підірвати ліберальний міжнародний порядок безпосередньо шкодить інтересам України (Esofomtu, 2022; Coats, 2019). Спільне блокування китайськими та російськими представниками резолюцій в ООН щодо захисту прав людини й засудження агресії свідчить про використання Пекіном своєї дискурсивної та інституційної влади для захисту авторитарних партнерів (Foot, 2020; Rolland, 2020).

Отже, залучення України до китайських глобальних проєктів без чіткої стратегії деконструкції їхніх прихованих смислів може призвести до поступової втрати зовнішньополітичної автономії. Київ ризикує опинитися в ситуації реляційного замикання, де економічні й технологічні зобов'язання перед Пекіном обмежуватимуть здатність держави реалізовувати свій суверенний євроатлантичний вибір.

Висновки. Мету дослідження досягнуто: розрив між гуманістичною риторикою глобальних ініціатив КНР та їхніми стратегічними функціями виявлено, задокументовано на матеріалі першоджерел і верифіковано українською емпірією. Висновки сформульовано за трьома смисловими блоками, винесеними в назву статті.

Щодо дискурсивної сили КНР. Дискурсивна сила (话语权, Huàyǔquán) є не риторичним супроводом китайської зовнішньої політики, а її самостійним операційним інструментом. Позиція авторів полягає у тому, що цей концепт слід аналізувати як владу, а не як право: Пекін використовує його для перевизначення базових норм міжнародного порядку – підпорядкування прав людини суверенітету, проголошення "права на розвиток" найфундаментальнішим, витіснення безпекових альянсів у категорію "мислення холодної війни". Зіставлення офіційного корпусу з аналітичним показало: жоден із розглянутих першоджерельних документів не суперечить цій інтерпретації, а позиційний документ щодо України 2023 року прямо її підтверджує.

Щодо прихованих стратегій глобальних ініціатив. Три ініціативи виконують взаємодоповнювані приховані функції: "один пояс, один шлях" формує матеріальну асиметрію ("реляційний важіль"), "цифровий Шовковий шлях" – технологічну й нормативну (технологічне замикання та експорт моделі кіберсуверенітету), "спільнота спільної долі людства" – ідеологічну легітимацію ієрархічного порядку в логіці системи "Тянься". Позиція авторів: ці функції не є конспірологічною реконструкцією – вони простежуються в самій архітектурі офіційних документів, де пріоритет державного контролю послідовно передує правам особи, і підтверджуються практикою, зокрема голосуваннями КНР в ООН і задокументованою синхронізацією наративів Пекіна й Москви.

Щодо викликів зовнішньополітичній суб'єктності України. Виклик є триєдиним і вже актуалізованим, а не гіпотетичним. Нормативний вимір: делегітимізація права України на самостійний вибір безпекових гарантій, несумісна з курсом, закріпленим у Конституції та Стратегії зовнішньополітичної діяльності. Інституційний вимір: блокування механізмів відповідальності агресора в ООН. Матеріальний вимір: асиметрична торговельна

залежність, прецедент інвестиційного проникнення у стратегічну оборонну галузь і домінування підсанкційних китайських виробників у критичних сегментах цифрової інфраструктури. Український кейс, таким чином, підтверджує дієвість механізму реляційного замикання навіть за відсутності формальної участі держави в BRI.

Наукова новизна дослідження полягає в синтезі трьох дослідницьких ліній – теорії дискурсивної сили (Thibaut, 2022; Rolland, 2020), аналізу "великої стратегії" КНР (Doshi, 2021) та критики концепції "Тянься" (Callahan, 2008) – і їхній першій аплікації до українського кейсу з емпіричною верифікацією на українському матеріалі. Жоден із цитованих авторів не розглядає Україну як об'єкт китайської дискурсивної експансії; вітчизняна література, своєю чергою, аналізує відносини з КНР переважно в економічній площині. Стаття запонує цю прогалину, пропонуючи триплощинну модель верифікації ризиків: наміри (дискурс) – практика (голосування, кейси, статистика) – національні інтереси (стратегічні документи України).

Теоретична значущість дослідження полягає в демонстрації того, що концепція дискурсивної сили (话语权, Huàyǔquán) може функціонувати як самостійний аналітичний інструмент дослідження зовнішньополітичної експансії, достатній для реінтерпретації переходу КНР від фази приховування можливостей (韬光养晦, Tāoguāng Yǎnghuì) до стратегії "прагнення до досягнень" (奋发有为, Fènfa Yǒuwéi) без звернення до суто матеріальних показників сили.

Практичні рекомендації для органів державної влади України: запровадити обов'язковий скринінг закупівель обладнання для критичної інфраструктури щодо походження від виробників, пов'язаних з урядом КНР, гармонізувавши закупівельну практику із санкційною політикою держави; закріпити на доктринальному рівні кваліфікацію наративу "мислення холодної війни" як інструменту делегітимізації євроатлантичного курсу для систем стратегічних комунікацій; урахувати прецедент "Мотор Січі" під час опрацювання майбутніх інвестиційних пропозицій КНР у стратегічних галузях; моніторити голосування КНР у міжнародних організаціях як випереджальний індикатор межі, до якої Пекін готовий іти в підтримці Москви.

Перспективою подальших досліджень є порівняльний аналіз реакції держав Центрально-Східної Європи на китайські ініціативи (зокрема формат "16+1" та виходи з нього) для верифікації запропонованої моделі на ширшому матеріалі.

Внесок авторів: Володимир Гурковський – концептуалізація (формулювання мети та завдань дослідження, постановка проблеми розриву між офіційним дискурсом КНР і стратегічними функціями глобальних ініціатив), дослідження (добір та опрацювання західної аналітичної літератури – Doshi, Rolland, Thibaut, Foot, Callahan та ін., – що сформувала теоретичну рамку дослідження, а також українських нормативних і експертних джерел, які пов'язали аналіз із зовнішньополітичним контекстом України), написання (перегляд і редагування); Сергій Ільницький – написання (оригінальна чернетка), дослідження (опрацювання першоджерел КНР в оригіналі: звітів з'їздів КПК, Білих книг держради, концептуальних документів МЗС КНР; семантичний аналіз ключових концептів 话语权, 人类命运共同体, 网络主权, 冷战思维 та їхніх транслітерацій), валідація даних (верифікація емпіричної бази щодо України: голосування КНР в ООН, кейс "Мотор Січі", торговельна статистика, дані щодо китайського обладнання в українській інфраструктурі), візуалі-

зація (узагальнювальна таблиця ініціатив, дискурсу, функцій і ризиків); Микола Сень – експертиза з питань воєнної безпеки та стратегічного планування (оцінювання безпекових імплікацій висновків для сектору безпеки й оборони України), валідація практичних рекомендацій для органів державної влади, перегляд рукопису щодо відповідності висновків до стратегічних документів України.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Верховна Рада України. (2021a). *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року "Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України"*. Указ Президента України від 26.08.2021 № 448/2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021>
- Верховна Рада України. (2021b). *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію кібербезпеки України"*. Указ Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021>
- Горюнов, Д., Прохоров, Б., & Сахно, Г. (2021). *Китайський економічний слід в Україні*. Центр економічної стратегії. <https://ces.org.ua/chinese-money-in-ukraine/>
- Економічна правда. (2021, 14 грудня). *Арбітраж у \$5 млрд: деталі позову китайців у справі "Мотор Січі"*. <https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/14/680663/>
- НАЗК. (2023, 5 червня). *Постачають "очі" для російських БПЛА: НАЗК внесло китайські компанії Hikvision та Dahua Technology до переліку міжнародних спонсорів війни*. <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/postachayut-ochi-dlya-rosijskyh-bpla-nazk-vneslo-kytayski-kompaniyi-hikvision-ta-dahua-technology-do-pereliku-mizhnarodnyh-sponsoriv-vijny/>
- Радіо Свобода. (2024, 26 січня). *Нагляд з Китаю. Як тисячі китайських камер відеоспостереження в Україні передають інформацію і чому це небезпечно*. <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemyy-kytayski-kamery-sposterezheniya-v-ukrayini/32791514.html>
- Суспільне Новини. (2021, 18 березня). *Продаж акцій "Мотор Січі" китайським інвесторам – хронологія подій*. <https://suspienne.media/zaporizhzhia/113064-ostanne-kitajske-poperedzenna-ci-vpline-anonsovana-nacionalizacia-motor-sici-na-vidnosini-z-knr/>
- Український інститут майбутнього. (2022). *Війна в Україні: позиція та інтереси зовнішніх гравців. Китай*. <https://uifuture.org/publications/vijna-v-ukrayini-pozyciya-ta-interesy-zovnishnih-gravciv/>
- Forbes Ukraine. (2025, 7 січня). *Товарообіг України у 2024 році. Експорт зріс на 15%, імпорту – на 11%*. <https://forbes.ua/news/tovaroobig-ukraini-u-2024-rotsi-zris-na-13-naybilshi-torgovi-partneri-kitay-ta-polshcha-07012025-26082>
- NIKCENTER. (2024, 14 травня). *Бюджетники під час війни закуповують небезпечні камери відеоспостереження*. <https://nikcenter.org/byudzhetyky-pid-chas-vijny-zakupovuyut-nebezpechni-kamery-video-sposterezheniya/>
- Belt and Road Advisory. (2018, February 4). *China's Belt and Road Initiative is neither a strategy, nor a vision. It is a process*. <https://beltandroad.ventures/beltandroadblog/2018/02/04/chinas-belt-and-road-initiative-is-neither-a-strategy-nor-a-vision-it-is-a-process>
- Brautigam, D. (2020). A critical look at Chinese 'debt-trap diplomacy': The rise of a meme. *Area Development and Policy*, 5(1), 1–14. <https://doi.org/10.1080/23792949.2019.1689828>
- Callahan, W. A. (2008). Chinese visions of world order: Post-hegemonic or a new hegemony? *International Studies Review*, 10(4), 749–761. <https://pure.manchester.ac.uk/ws/files/27692570/POST-PEER-REVIEW-PUBLISHERS-DOCUMENT.PDF>
- Coats, D. R. (2019). *Worldwide threat assessment of the US intelligence community: Statement for the record, Senate Select Committee on Intelligence*. Office of the Director of National Intelligence. <https://www.congress.gov/116/chrg/CHRG-116shrg34697/CHRG-116shrg34697.pdf>
- Doshi, R. (2019). *The long game: Chinese grand strategy after the Cold War* [Doctoral dissertation, Harvard University].
- Doshi, R. (2021). *The long game: China's grand strategy to displace American order*. Oxford University Press.
- Duggan, N., Gottwald, J.-C., & Bersick, S. (2024). Still a work in progress: The ongoing evolution of the role conception underlying China's Belt and Road initiative. *Area Development and Policy*, 9(3), 385–406. <https://doi.org/10.1080/23792949.2024.2311891>
- Economy, E. C. (2022). *The world according to China*. Oxford University Press.
- Fillion, S. (2023, February 9). *With caution and tact: How Asian countries voted on Ukraine at the UN*. The Interpreter, Lowy Institute. <https://www.loyinstitute.org/the-interpreter/caution-tact-how-asian-countries-voted-ukraine-un>
- Foot, R. (2020). *China, the UN, and human protection: Beliefs, power, image*. Oxford University Press.
- Freyman, E. (2021). *Why do analysts keep talking nonsense about Chinese words?* Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2021/07/06/chinese-characters-phrenology-orientalism/>

- GMK Center. (2024, April 5). *Ukraine – China: Balance of trade in iron and steel products*. <https://gmk.center/en/posts/ukraine-china-balance-in-iron-and-steel-trade/>
- Heritage, A. J., Lee, P. K., & Mao, Z. (2020). *Contesting liberal internationalism: China's renegotiation of world order*. *Cambridge Review of International Affairs*. <https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1715682>
- Hillman, J. E. (2020). *The emperor's new road: China and the project of the century*. Yale University Press.
- Ho, B. T. E. (2021). *China's political worldview and Chinese exceptionalism: International order and global leadership*. Amsterdam University Press.
- Huang, Y. (2021). China on national security and implications for international economic law. *Journal of International Economic Law*. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgab029>
- International Crisis Group [ICG]. (2026, February 25). *UN vote shows enduring but uneven international support for Ukraine*. <https://www.crisisgroup.org/anb/europe-central-asia/ukraine/un-vote-shows-enduring-uneven-international-support-ukraine>
- Kramer, F. D. (2019). *Managed competition: Meeting China's challenge in a multi-vector world*. Atlantic Council.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China [MFA PRC]. (2023b, February 24). *China's position on the political settlement of the Ukraine crisis*. https://www.mfa.gov.cn/eng/zy/gb/202405/t20240531_11367485.html
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China [MFA PRC]. (2023a). *The Global Security Initiative concept paper*. https://www.fmprc.gov.cn/eng/zy/gb/202405/t20240531_11367484.html
- National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs, & Ministry of Commerce [NDRC]. (2015). *Vision and actions on jointly building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*. http://english.scio.gov.cn/beltandroad/2015-03/28/content_76329478.htm
- Rolland, N. (2017). China's Eurasian century? Political and strategic implications of the Belt and Road Initiative. National Bureau of Asian Research.
- Rolland, N. (2020). *China's vision for a new world order (NBR Special Report No. 83)*. The National Bureau of Asian Research.
- State Council Information Office of the People's Republic of China [SCIO]. (2022, November 7). *Jointly build a community with a shared future in cyberspace (White paper)*. https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/202211/07/content_WS636894aac6d0a757729e2973.html
- State Council Information Office of the People's Republic of China [SCIO]. (2023a). *A global community of shared future: China's proposals and actions (White paper)*. https://english.www.gov.cn/news/202309/26/content_WS6512703dc6d0868f4e8dfc37.html
- State Council Information Office of the People's Republic of China [SCIO]. (2023b, October 10). *The Belt and Road Initiative: A key pillar of the global community of shared future (White paper)*. https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/202310/10/content_WS6524b55fc6d0868f4e8e014c.html
- Thibaut, K. (2022). *Chinese discourse power: Ambitions and reality in the digital domain*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/chinese-discourse-power-ambitions-and-reality-in-the-digital-domain/>
- Thibaut, K. (2023). *Chinese discourse power: Capabilities and impact*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/chinese-discourse-power-capabilities-and-impact/>
- Tobin, D. (2020). *How Xi Jinping's 'New Era' should have ended U.S. debate on Beijing's ambitions*. Center for Strategic and International Studies (CSIS). <https://www.csis.org/analysis/how-xi-jinpings-new-era-should-have-ended-us-debate-beijings-ambitions>
- U.S. Department of State. (2023). *Voting practices in the United Nations, 2022*. Report to Congress. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2024/04/Report-Voting-Practices-of-UN-Members-2022.pdf>
- U.S.-China Economic and Security Review Commission [USCC]. (2023, March). *China's paper on Ukraine and next steps for Xi's Global Security Initiative* (Issue Brief). https://www.uscc.gov/sites/default/files/2023-03/Chinas_Paper_on_Ukraine_and_Next_Steps_for_Xis_Global_Security_Initiative.pdf
- Xi, J. (2022, October 16). *Hold high the great banner of socialism with Chinese characteristics and strive in unity to build a modern socialist country in all respects*. Report to the 20th National Congress of the Communist Party of China. https://english.www.gov.cn/news/topnews/202210/25/content_WS6357df20c6d0a757729e1bfc.html
- Zhao, T. (2021). *All under heaven: The Tianxia system for a possible world order* (J. E. Harroff, Trans.). University of California Press.
- References**
- Belt and Road Advisory. (2018, February 4). *China's Belt and Road Initiative is neither a strategy, nor a vision. It is a process*. <https://beltandroad.ventures/beltandroadblog/2018/02/04/chinas-belt-and-road-initiative-is-neither-a-strategy-nor-a-vision-it-is-a-process>
- Brautigam, D. (2020). A critical look at Chinese 'debt-trap diplomacy': The rise of a meme. *Area Development and Policy*, 5(1), 1–14. <https://doi.org/10.1080/23792949.2019.1689828>
- Callahan, W. A. (2008). Chinese visions of world order: Post-hegemonic or a new hegemony? *International Studies Review*, 10(4), 749–761. <https://pure.manchester.ac.uk/ws/files/27692570/POST-PEER-REVIEW-PUBLISHERS-DOCUMENT.PDF>
- Coats, D. R. (2019). *Worldwide threat assessment of the US intelligence community: Statement for the record, Senate Select Committee on Intelligence*. Office of the Director of National Intelligence. <https://www.congress.gov/116/chrg/CHRG-116shrg34697/CHRG-116shrg34697.pdf>
- Doshi, R. (2019). *The long game: Chinese grand strategy after the Cold War* [Doctoral dissertation, Harvard University].
- Doshi, R. (2021). *The long game: China's grand strategy to displace American order*. Oxford University Press.
- Duggan, N., Gottwald, J.-C., & Bersick, S. (2024). Still a work in progress: The ongoing evolution of the role conception underlying China's Belt and Road initiative. *Area Development and Policy*, 9(3), 385–406. <https://doi.org/10.1080/23792949.2024.2311891>
- Economy, E. C. (2022). *The world according to China*. Oxford University Press.
- Ekonomichna Pravda. (2021, December 14). *Arbitration worth \$5 billion: Details of the Chinese claim in the Motor Sich case* [in Ukrainian]. <https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/14/680663/>
- Fillion, S. (2023, February 9). *With caution and tact: How Asian countries voted on Ukraine at the UN*. The Interpreter, Lowy Institute. <https://www.loyyinstitute.org/the-interpreter/caution-tact-how-asian-countries-voted-ukraine-un>
- Foot, R. (2020). *China, the UN, and human protection: Beliefs, power, image*. Oxford University Press.
- Forbes Ukraine. (2025, January 7). *Ukraine's trade turnover in 2024: Exports up 15%, imports up 11%* [in Ukrainian]. <https://forbes.ua/news/tovaroobig-ukraini-u-2024-rotsi-zris-na-13-naybilshi-torgovi-partneri-kitay-tolshcha-07012025-26082>
- Freymann, E. (2021). *Why do analysts keep talking nonsense about Chinese words?* Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2021/07/06/chinese-characters-phrenology-orientalism/>
- GMK Center. (2024, April 5). *Ukraine – China: Balance of trade in iron and steel products*. <https://gmk.center/en/posts/ukraine-china-balance-in-iron-and-steel-trade/>
- Heritage, A. J., Lee, P. K., & Mao, Z. (2020). *Contesting liberal internationalism: China's renegotiation of world order*. *Cambridge Review of International Affairs*. <https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1715682>
- Hillman, J. E. (2020). *The emperor's new road: China and the project of the century*. Yale University Press.
- Ho, B. T. E. (2021). *China's political worldview and Chinese exceptionalism: International order and global leadership*. Amsterdam University Press.
- Horiunov, D., Prokhorov, B., & Sakho, H. (2021). *Chinese economic footprint in Ukraine* [in Ukrainian]. Centre for Economic Strategy. <https://ces.org.ua/chinese-money-in-ukraine/>
- Huang, Y. (2021). China on national security and implications for international economic law. *Journal of International Economic Law*. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgab029>
- International Crisis Group [ICG]. (2026, February 25). *UN vote shows enduring but uneven international support for Ukraine*. <https://www.crisisgroup.org/anb/europe-central-asia/ukraine/un-vote-shows-enduring-uneven-international-support-ukraine>
- Kramer, F. D. (2019). *Managed competition: Meeting China's challenge in a multi-vector world*. Atlantic Council.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China [MFA PRC]. (2023b, February 24). *China's position on the political settlement of the Ukraine crisis*. https://www.mfa.gov.cn/eng/zy/gb/202405/t20240531_11367485.html
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China [MFA PRC]. (2023a). *The Global Security Initiative concept paper*. https://www.fmprc.gov.cn/eng/zy/gb/202405/t20240531_11367484.html
- National Agency on Corruption Prevention. (2023, June 5). *Supplying "eyes" for Russian UAVs: NACP added Chinese companies Hikvision and Dahua Technology to the list of international sponsors of war* [in Ukrainian]. <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/postachayut-ochi-dlya-rosijskyh-bpla-nazk-vneslo-kytayski-kompaniyi-hikvision-ta-dahua-technology-do-pereliku-mizhnarodnyh-sponsoriv-vijny/>
- National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs, & Ministry of Commerce [NDRC]. (2015). *Vision and actions on jointly building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*. http://english.scio.gov.cn/beltandroad/2015-03/28/content_76329478.htm
- NIKCENTER. (2024, May 14). *Public institutions procure unsafe surveillance cameras during the war* [in Ukrainian]. <https://nikcenter.org/byudzhetnyky-pid-chas-vijny-zakupovuyut-nebezpechni-kamery-videosposterezheniya/>
- Radio Svoboda. (2024, January 26). *Surveillance from China: How thousands of Chinese CCTV cameras in Ukraine transmit information and why it is dangerous* [in Ukrainian]. <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-kytayski-kamery-sposterezheniya-v-ukrayini/32791514.html>
- Rolland, N. (2017). China's Eurasian century? Political and strategic implications of the Belt and Road Initiative. National Bureau of Asian Research.
- Rolland, N. (2020). *China's vision for a new world order (NBR Special Report No. 83)*. The National Bureau of Asian Research.
- State Council Information Office of the People's Republic of China [SCIO]. (2022, November 7). *Jointly build a community with a shared future in cyberspace (White paper)*. https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/202211/07/content_WS636894aac6d0a757729e2973.html
- State Council Information Office of the People's Republic of China [SCIO]. (2023a). *A global community of shared future: China's proposals and actions (White paper)*. https://english.www.gov.cn/news/202309/26/content_WS6512703dc6d0868f4e8dfc37.html
- State Council Information Office of the People's Republic of China [SCIO]. (2023b, October 10). *The Belt and Road Initiative: A key pillar of the*

global community of shared future (White paper). https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/202310/10/content_WS6524b55fc6d0868f4e8e014c.html

Suspilne News. (2021, March 18). *Sale of Motor Sich shares to Chinese investors: A chronology of events* [in Ukrainian]. <https://suspilne.media/zaporizhzhia/113064-ostanne-kitajske-poperedzenna-ci-vpline-anonsovana-nacionalizacia-motor-sici-na-vidnosini-z-krn/>

Thibaut, K. (2022). *Chinese discourse power: Ambitions and reality in the digital domain*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/chinese-discourse-power-ambitions-and-reality-in-the-digital-domain/>

Thibaut, K. (2023). *Chinese discourse power: Capabilities and impact*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/chinese-discourse-power-capabilities-and-impact/>

Tobin, D. (2020). *How Xi Jinping's "New Era" should have ended U.S. debate on Beijing's ambitions*. Center for Strategic and International Studies (CSIS). <https://www.csis.org/analysis/how-xi-jinpings-new-era-should-have-ended-us-debate-beijings-ambitions>

U.S. Department of State. (2023). *Voting practices in the United Nations, 2022*. Report to Congress. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2024/04/Report-Voting-Practices-of-UN-Members-2022.pdf>

U.S.-China Economic and Security Review Commission [USCC]. (2023, March). *China's paper on Ukraine and next steps for Xi's Global Security Initiative (Issue Brief)*. https://www.uscc.gov/sites/default/files/2023-03/Chinas_Paper_on_Ukraine_and_Next_Steps_for_Xis_Global_Security_Initiative.pdf

Ukrainian Institute for the Future. (2022). *War in Ukraine: Positions and interests of external actors. China* [in Ukrainian]. <https://uifuture.org/publications/vijna-v-ukrayini-pozycziya-ta-interesy-zovnishnih-gravcziv/>

Verkhovna Rada of Ukraine. (2021a). *On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated July 30, 2021 "On the Strategy of Ukraine's Foreign Policy Activities"*. Decree of the President of Ukraine dated August 26, 2021 No. 448/2021 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021>

Verkhovna Rada of Ukraine. (2021b). *On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 14, 2021 "On the Cybersecurity Strategy of Ukraine"*. Decree of the President of Ukraine dated August 26, 2021 No. 447/2021 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021>

Xi, J. (2022, October 16). *Hold high the great banner of socialism with Chinese characteristics and strive in unity to build a modern socialist country in all respects*. Report to the 20th National Congress of the Communist Party of China. https://english.www.gov.cn/news/topnews/202210/25/content_WS6357df20c6d0a757729e1bfc.html

Zhao, T. (2021). *All under heaven: The Tianxia system for a possible world order* (J. E. Harroff, Trans.). University of California Press.

Отримано редакцією журналу / Received: 23.06.26

Прорецензовано / Revised: 01.07.26

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26

Опубліковано / Published: 21.09.26

Volodymyr HURKOVSKYI, DSc (Public Administration), Prof.

ORCID ID: 0000-0003-2021-5204

e-mail: Vladimir.gurkovskiy@gmail.com

Central Scientific Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Serhii ILNYTSKYI, Senior Researcher

ORCID ID: 0009-0009-3000-9034

e-mail: anzhx175wf@icloud.com

Central Scientific Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Mykola SEN, PhD (Political Science), Doctoral Student

ORCID ID: 0000-0001-6964-622X

e-mail: M.Sen@mil.ua

Central Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment of Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

THE DISCURSIVE POWER OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA: HIDDEN STRATEGIES OF GLOBAL INITIATIVES AND CHALLENGES TO UKRAINE'S FOREIGN POLICY SUBJECTIVITY

Background. The transformation of the contemporary international relations architecture is accompanied by China's transition from a passive "rule-taker" to an ambitious global "rule-maker." In the context of Russia's aggression against Ukraine and the growing coordination between Beijing and Moscow, the critical analysis of the PRC's official discourse acquires direct practical significance for preserving Ukraine's foreign policy subjectivity and its Euro-Atlantic trajectory. The study aims to critically analyse the PRC's official discourse within its key global initiatives – the Belt and Road Initiative (一帶一路), the Digital Silk Road (数字丝绸之路), and the Community of Shared Future for Mankind (人类命运共同体) – in order to identify the gap between their humanistic rhetoric and concealed strategic objectives, as well as to assess the challenges these initiatives pose to Ukraine's foreign policy autonomy.

Methods. The methodological foundation combines a critical synthesis of secondary scholarly literature with interpretative analysis of official primary sources – State Council white papers, Xi Jinping's programmatic speeches, and conceptual documents of the PRC Ministry of Foreign Affairs.

Results. It is established that the concept of "discourse power" (话语权) functions not as an instrument of inter-civilisational dialogue, but as a mechanism of normative dominance aimed at replacing universal liberal values with norms that prioritise state sovereignty over individual rights. The Belt and Road Initiative is found to generate asymmetric economic and technological dependencies through a "lock-in effect," while the Digital Silk Road constructs a parallel digital order incompatible with liberal norms of privacy and freedom of expression. The concept of the Community of Shared Future for Mankind is analysed as a contemporary form of the neo-imperial Tianxia system (天下) – a hierarchical model of world order in which the status of states is determined by the degree of their loyalty to the Chinese centre.

Conclusions. It is concluded that for Ukraine, the cumulative effect of these mechanisms is critical: the coordination between Beijing and Moscow within international institutions systematically undermines the normative framework that protects Ukraine's right to choose independently its security guarantees, while engagement with Chinese infrastructure and digital projects without a clear risk management strategy threatens the formation of "relational lock-in" that would constrain the realisation of Ukraine's sovereign Euro-Atlantic choice.

Keywords: PRC, Belt and Road Initiative, Community of Shared Future, cyber sovereignty, Tianxia, Ukraine's foreign policy, world order, asymmetric dependence.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 930.85:94(477)"2014/..."

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.92-99>

Андрій ПОЛУБОТОК, викл.
ORCID ID: 0009-0005-6305-940X
e-mail: polubotok.a@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЕВФЕМІЗАЦІЯ ТА ФАЛЬСИФІКАЦІЯ МИНУЛОГО ЯК ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНІ МЕХАНІЗМИ КОНТРОЛЮ НАД ІСТОРИЧНОЮ ПАМ'ЯТТЮ: РОМАН ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА "1984" У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Вступ. Російсько-українська війна, що триває з 2014 року та 24 лютого 2022 року перейшла у повномасштабну фазу, супроводжується інформаційним і когнітивним впливом, спрямованим на виправдання агресії, формування образу противника, викривлення історичних відомостей та обмеження альтернативних повідомлень. У романі Джорджа Орвелла "1984" подібні механізми представлені через евфемістичне називання державної діяльності, систематичну зміну документів і примусове підпорядкування особистої пам'яті. Мета статті – визначити способи реалізації та функції цих механізмів у романі й зіставити їх із російським інформаційним супроводом війни проти України. Матеріалом дослідження є роман "1984" в українському перекладі Олени Оксенич, опублікованому 2023 року.

Методи. Застосовано: текстуальний аналіз для визначення способів евфемізації, зміни документальних відомостей і підпорядкування пам'яті; дискурсивний аналіз для встановлення функцій офіційних назв, історичних тверджень і повторюваних висловів; порівняльно-функціональний метод для зіставлення художньої моделі Океанії з механізмами російського інформаційного впливу.

Результати. Установлено, що евфемізація охоплює назви державних установ, війни, примусової праці й репресивних процедур. Єдиниці "Мінімір", "таборад", "Мініпрає" і "ВИПАРОВУВАННЯ" приховують зміст позначуваних дій, а скорочення словника Новомови обмежує можливості критичного осмислення офіційних повідомлень. Фальсифікація минулого реалізується через зміну газетних публікацій і статистичних відомостей, знищення первинних документів, створення вигаданих біографій і переписування історії воєнних союзів Океанії. Контроль над документами доповнюється примусовим руйнуванням довіри Вінстона до власних спогадів. Функціональні відповідники цих механізмів виявлено в евфемістичному позначенні російської агресії як "спеціальної воєнної операції", використанні історичного ревізійзму, конструюванні образу України як противника й обмеженні незалежних джерел інформації.

Висновки. Евфемізація, фальсифікація документальних відомостей і підпорядкування особистої пам'яті утворюють у романі послідовну систему контролю над історичною пам'яттю. Практична цінність результатів полягає в можливості їх використання у військовій журналістиці для перевірки офіційних найменувань, зіставлення різних версій повідомлень, збереження первинних матеріалів і розмежування фактів та їх воєнно-політичних інтерпретацій. У стратегічних комунікаціях визначені ознаки можуть застосовуватися для виявлення сучасних російських пропагандистських наративів, перевірки історичних аргументів держави-агресора й підготовки обґрунтованих спростувань.

Ключові слова: евфемізація, інформаційна війна, історична пам'ять, когнітивний вплив, новомова, російсько-українська війна, тоталітарний дискурс, фальсифікація.

Вступ

Російсько-українська війна, що триває з 2014 року, супроводжується системним інформаційним і когнітивним впливом, спрямованим на виправдання застосування збройної сили, формування образу противника, підтримання внутрішньої політичної мобілізації та обмеження доступу населення до альтернативних відомостей. 24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабний етап агресії проти України, офіційно назвавши вторгнення "спеціальною воєнною операцією". Генеральна Асамблея ООН кваліфікувала дії Російської Федерації як агресію проти України, а Європейський парламент у резолюції від 23 січня 2025 року визначив повномасштабну війну продовженням російської агресії, розпочатої 2014 року, і засудив використання дезінформації та історичних фальсифікацій для її виправдання (United Nations General Assembly, 2022; European Parliament, 2025).

Важливим складником інформаційного супроводу війни є контроль над способами її називання та поясненням історичних передумов. Країна-агресорка використовує евфемістичні найменування, історичні фальсифікації, контрольовані повідомлення і суперечливі воєнно-політичні наративи для легітимації агресії, заперечення української державної та національної суб'єктності й конструювання образу противника. Воєнні дії при цьому

подаються як вимушена оборона, окупація територій – як захист населення, а викривлена історія українсько-російських відносин – як обґрунтування війни. Європейський парламент пов'язує російське виправдання війни з історичним ревізійзмом, викривленими історичними аргументами, запереченням окремішності української ідентичності й використанням концепції "руського міра" (European Parliament, 2025). За таких умов актуальним є дослідження способів, за допомогою яких офіційна мова визначає межі сприйняття війни, а інтерпретація минулого підпорядковується поточним завданням воєнно-політичного керівництва.

Художню модель централізованого контролю над називанням війни, документальними відомостями й особистою пам'яттю представлено в романі Джорджа Орвелла "1984". Океанію зображено як державу, у якій офіційна мова, документи й пам'ять людини перебувають під контролем Партії. Уже на початку твору цей порядок виражено трьома гаслами на фасаді Міністерства Правди: "ВІЙНА – ЦЕ МИР / СВОБОДА – ЦЕ РАБСТВО / НЕВІДАННЯ – ЦЕ СИЛА" (Орвелл, 2023, с. 10). Надалі зміст цих гасел розкривається через назви державних установ, службову діяльність Вінстона Сміта, зміну документів, вилучення матеріальних свідчень минулого та примусове втручання в пам'ять героя. Зображені у творі механізми дають змогу визначити ознаки інформацій-

© Полуботок Андрій, 2026

ного й когнітивного впливу, пов'язані з евфемізацією державного насильства, зміною образу противника, фальсифікацією історії та усуненням альтернативних свідчень.

Теоретичну основу аналізу мовних засобів роману становлять праці Л. Масенко та Н. Ясакової. Л. Масенко розглядає мову радянського тоталітаризму, зазначаючи, що "паралельний з реальним, вигаданий світ створювала спеціальна сфальшована мова, що оперувала десемантизованими порожніми словами, призначеними підмінювати поняття" (Масенко, 2017, с. 7). Дослідниця безпосередньо пов'язує виникнення поняття новомови з романом Орвелла, зауважуючи, що письменник звернув увагу на "специфічну мову, призначену приховувати огидну реальність і надавати їй привабливого обличчя" (Масенко, 2017, с. 10). Н. Ясакова, характеризуючи тоталітарну мову, називає серед її ознак "дихотомічний поділ світу, домінування оцінки над значенням, наявність ідеологем, квазі-уточнювальних означень, евфемізмів, аббревіатур і складно-скорочених слів, лозунговість" (цит. за: Ясакова, 2019, с. 98). Ці положення використано для аналізу назв міністерств, евфемістичних найменувань у системі Новомови та назви процедури вилучення людини з офіційного обліку.

Проблему історичної пам'яті та її залежності від владного впливу висвітлено у працях Л. Нагорної та Г. Касьянова. Л. Нагорна розглядає історичну пам'ять як явище, пов'язане з минулим, актуалізоване в сучасності й зорієнтоване на майбутнє (Нагорна, 2012, с. 4). Це положення співвідноситься з устроєм Океанії, у якому поточне рішення Партії визначає зміст документів про попередні події. Г. Касьянов визначає історичну пам'ять як "цілеспрямовано сконструйований засобами історичної політики відносно стійкий набір взаємопов'язаних колективних уявлень про минуле певної групи, кодифікований і стандартизований у громадських, культурних, політичних дискурсах, міфах, символах, мнемонічних і комеморативних практиках" (Касьянов, 2016, с. 135). У романі засобами закріплення таких уявлень про минуле стають газетні матеріали, статистичні повідомлення, фотографії, книжки, назви установ і повторювані твердження Партії.

У дослідженнях, присвячених роману "1984", проблемі пам'яті пов'язано зі становищем Вінстона, зміною його свідомості та функціонуванням влади в Океанії. М. Іконнікова аналізує конфлікт героя у зв'язку з пам'яттю та особистісним сприйняттям часу, наголошуючи, що минуле в романі стає об'єктом владного моделювання відповідно до потреб Партії (Іконнікова, 2009, с. 622–623). О. Боднар пов'язує підпорядкування людини з вилученням історичних відомостей із пам'яті суспільства: "В Океанії історія постійно переписується, видозмінюється, історичні факти та події отримують іншу оцінку, а імена викреслюються згідно з політичними поривами партії" (Боднар, 2008, с. 32). І. Куницька простежує взаємодію особистості й влади через досвід Вінстона, який працює в Міністерстві Правди й перебуває в умовах контролюваного інформаційного середовища, що обмежує можливість достовірного пізнання навколишнього світу (Куницька, 2015, с. 344). З. Дубняк розглядає сучасне прочитання роману в контексті фальсифікації його змісту та цензурування в російському пропагандистському дискурсі після переходу російсько-української війни в повномасштабний етап 24 лютого 2022 року (Dubniak, 2023, р. 49).

Проведений огляд засвідчує, що наявні дослідження охоплюють мову тоталітаризму, історичну пам'ять, історичну політику, деформацію особистості та інформаційний контроль у романі Дж. Орвелла. У тексті "1984" взаємозв'язок цих аспектів реалізовано через послідовні

дії Партії: державна діяльність отримує офіційні назви, документи змінюються відповідно до чинного твердження влади, первісні записи знищуються, а пам'ять особистості підлягає примусовій зміні. Функції евфемізації та фальсифікації минулого у формуванні керованого сприйняття війни й воєнного противника потребують окремого дослідження. Недостатньо визначено також можливості використання орвеллівської моделі для аналізу сучасного російського інформаційного супроводу агресії проти України, зокрема евфемістичного позначення війни, історичної легітимації застосування сили, зміни образу противника й обмеження доступу до альтернативних відомостей.

Об'єктом дослідження є механізми інформаційного та когнітивного впливу на сприйняття війни, противника й минулого. **Предметом дослідження** є евфемізація війни, фальсифікація історичних відомостей і підпорядкування особистої пам'яті офіційному воєнно-політичному наративу в романі Джорджа Орвелла "1984", а також їхні функціональні відповідники в російському інформаційному супроводі війни проти України. Основним матеріалом **дослідження** є роман "1984" в українському перекладі Олени Оксеніч, опублікований у виданні "1984. Колгосп тварин" 2023 року. **Мета статті** – визначити способи реалізації та функції цих механізмів у романі й зіставити їх із сучасним російським воєнно-пропагандистським дискурсом. Реалізація мети передбачає аналіз назв державних установ і процедур Океанії, одиниць Новомови, способів заміни документальних відомостей, пошуків Вінстоном свідчень про життя до Революції, підпорядкування його пам'яті твердженням Партії, а також установлення функціональних аналогій між зображеними в романі механізмами й сучасним російським інформаційним супроводом агресії проти України.

Методи

Застосовано такі методи дослідження: текстуальний аналіз – для визначення способів евфемізації, зміни документальних відомостей і підпорядкування пам'яті в романі; дискурсивний аналіз – для встановлення функцій офіційних назв, історичних тверджень і повторюваних формул у формуванні керованого сприйняття війни; порівняльно-функціональний метод – для зіставлення художньої моделі Океанії з механізмами російського інформаційного супроводу війни проти України та визначення їхньої ролі в легітимації воєнних дій, формуванні образу противника й забезпеченні суспільної підтримки війни.

Результати

І. Евфемізація війни та державного примусу як механізм когнітивного впливу. Устрій Океанії в романі представлено через офіційні назви чотирьох міністерств і сфери їхньої діяльності. У першому розділі твору зазначено, що Міністерство Правди опікується новинами, розвагами, освітою і мистецтвом, Міністерство Миру займається війною, Міністерство Любові підтримує закон і порядок, а Міністерство Достатку відповідає за економічні справи. Новомовні назви цих установ – "Мініправ", "Мінімир", "Мінілюб" та "Мінідост" (Орвелл, 2023, с. 10). Подальший виклад розкриває розбіжність між офіційними найменуваннями та реальною діяльністю установ: Міністерство Правди систематично змінює документи, Міністерство Любові є місцем ізоляції, допитів і катувань, Міністерство Достатку повідомляє про економічні успіхи в умовах скорочення забезпечення населення, а Міністерство Миру керує веденням війни.

У фрагменті "КНИГИ", яку читає Вінстон, співвідношення між назвами державних установ і змістом їхньої

діяльності подано безпосередньо: *"Навіть назви чотирьох Міністерств, які керують нами, безсоромно демонструють перекручення фактів. Міністерство Миру займається війною, Міністерство Правди – брехнею, Міністерство Любові – тортурами, а Міністерство Достатку морить голодом. Ці протиріччя не випадкові й не виходять зі звичайного лицемірства. Це усвідомлені вправи у ДВОМИСЛІ"* (Орвелл, 2023, с. 232). Назви міністерств у романі належать до системи офіційного мовлення, у якій найменування установи визначає прийнятний для Партії спосіб її позначення і приховує зміст її діяльності. Зв'язок цих назв із "ДВОМИСЛІ" указує на вимогу одночасно знати фактичну діяльність установи й приймати її офіційне найменування.

Евфемістичний характер окремих одиниць Новомови визначено в додатку до роману: *"У словнику Б немає жодного ідеологічно нейтрального слова, але чимало евфемізмів. Наприклад, такі слова, як таборад (табір примусової праці) чи Мінімир (Міністерство Миру, тобто Міністерство Війни) мали майже протилежні значення, ніж могло би здатися із самих слів"* (Орвелл, 2023, с. 328–329). У цьому фрагменті слова "таборад" і "Мінімир" безпосередньо визначено як евфемістичні. Перше слово позначає табір примусової праці, друге – державний орган, діяльність якого пов'язана з війною. В обох випадках офіційне найменування усуває з назви пряме позначення примусу або війни.

У воєнному інформаційному середовищі таке називання приховує зміст позначуваних дій. Ведення війни отримує назву з позитивним значенням миру, що послаблює сприйняття понять нападу, агресії та збройного насильства. Подібний принцип реалізовано в офіційному російському найменуванні повномасштабного вторгнення в Україну як "спеціальної воєнної операції". Європейський парламент зазначає, що таке позначення обґрунтовано неправдивими твердженнями про необхідність захисту цивільного населення, тоді як Російська Федерація здійснює агресивну війну проти України (European Parliament, 2025). Таке найменування усуває пряме позначення агресії та закріплює офіційне тлумачення воєнних дій.

Скорочені назви міністерств також пов'язані зі зменшенням кількості асоціацій, які викликає слово. У додатку "Принципи Новомови" зазначено: *"Так само слово Мініправ має менше асоціацій, і їх простіше контролювати, ніж у випадку Міністерства Правди"* (Орвелл, 2023, с. 330). Скорочення "Мініправ" функціонує як службова назва установи, діяльність якої полягає в систематичній зміні відомостей про минуле. Така назва зменшує кількість асоціацій із повним найменуванням "Міністерство Правди" й полегшує контроль над його сприйняттям. У воєнному інформаційному середовищі сталі словосполучення, аббревіатури й повторювані офіційні назви закріплюють визначену владою оцінку події. Регулярне повторення евфемізму поступово зменшує помітність розбіжності між назвою та фактичним змістом дії.

Мовний контроль у романі охоплює також словниковий склад Новомови. У розмові із Саймом розкрито спрямованість Новомови на скорочення словника й усунення можливості висловити думку, що суперечить ученню Партії. Сайм пояснює, що слова знищують десятками й сотнями щодня, поступово скорочуючи мову до мінімального набору одиниць (Орвелл, 2023, с. 58). Далі він конкретизує мету цієї роботи: *"Хіба ви не бачите, що головна мета Новомови – звузити різноманіття думок? Зрештою ми зробимо мислєзлочини буквально неможливими, бо не залишиться слів, якими*

можна було б їх висловити. Кожна ідея, у якій буде потреба, виражатиметься рівно одним словом із чітко усталеним значенням, а всі другорядні значення буде стерто й забуто" (Орвелл, 2023, с. 59). У цьому епізоді Новомова постає як засіб обмеження способів осмислення і вираження досвіду. Вилучення слів і значень обмежує способи осмислення досвіду та позбавляє людину мовних засобів для зіставлення офіційного повідомлення з іншими тлумаченнями події. У контексті інформаційної війни контроль словника визначає межі допустимого опису воєнних дій. Усунення або заміна понять, пов'язаних з агресією, окупацією, втратами, відповідальністю та воєнними злочинами, ускладнює формулювання альтернативної оцінки подій. Офіційні найменування стають складниками контрольованого воєнного наративу.

Зв'язок евфемізації з вилученням людини з офіційних записів розкрито через слово "ВИПАРОВУВАННЯ". Розмірковуючи про арешти, Вінстон зазначає: *"У переважній більшості випадків не було ані суду, ані звіту про арешт. Люди просто зникали, і завжди – вночі. Твоє ім'я видаляли з реєстрів, усі записи про те, що ти в житті робив, витирали, саме твоє існування спочатку заперечувалося, а тоді й забувалося. Тебе скасовували, анулювали; зазвичай це називали ВИПАРОВУВАННЯМ"* (Орвелл, 2023, с. 25). Слово "ВИПАРОВУВАННЯ" позначає послідовність дій: зникнення людини, вилучення її імені з реєстрів, стирання відомостей про її життя та заперечення факту її існування. У такий спосіб евфемізація в романі безпосередньо пов'язана з фальсифікацією минулого: офіційна назва приховує дії, наслідком яких стає вилучення людини з документів і пам'яті суспільства. Евфемістичне найменування репресивної процедури приховує її зміст і поєднує мовний контроль із вилученням документальних доказів і суспільних спогадів.

Окремий аспект збереження особистого свідчення розкрито через спробу Вінстона вести щоденник. Придбавши старий записник, герой усвідомлює, що ведення щоденника формально не було протизаконним через відсутність самих законів, однак у разі викриття його могли стратити або присудити щонайменше двадцять п'ять років у таборі примусової праці (Орвелл, 2023, с. 12). Після запису дати він визначає адресата тексту: *"Для майбутнього, для ненароджених"* (Орвелл, 2023, с. 13). Щоденник у романі є спробою зафіксувати індивідуальний досвід поза системою офіційних повідомлень, однак саме створення такого запису пов'язане із загрозою покарання. У контексті війни такий запис зберігає первинні відомості про події до їхнього опрацювання контрольованою інформаційною системою. Вони можуть суперечити подальшій зміні хронології, причин і результатів подій.

Отже, евфемізація в романі охоплює назви державних установ, примусової праці, війни та процедури вилучення людини з офіційного обліку. Новомова пов'язує евфемістичні назви зі скороченням словника й вилученням значень, за допомогою яких можна висловити незгоду з офіційним тлумаченням подій. Щоденник Вінстона засвідчує значення особистого свідчення та первинної фіксації подій в умовах системного інформаційного контролю.

II. Фальсифікація документальних відомостей як засіб управління воєнним наративом. Зміну відомостей про минуле в романі показано через роботу Вінстона у Відділі Документації Міністерства Правди. Одне зі службових повідомлень, отриманих героєм, стосується заяви Міністерства Достатку про пайок

шоколаду: "Зовсім недавно, у лютому, Міністерство Достатку дало обіцянку (офіційно – "категоричне зобов'язання") не скорочувати пайок шоколаду в 1984 році. Насправді, наскільки Вінстон знав, шоколадний пайок мав зменшитися з тридцяти до двадцяти грамів під кінець цього тижня. Потрібно було лише замінити обіцянку на попередження, що у квітні може виникнути необхідність скоротити пайок" (Орвелл, 2023, с. 46). У цьому випадку попередньо оприлюднене зобов'язання замінюється текстом, узгодженим із новим рішенням про скорочення пайка. Після такого виправлення документ уже не фіксує суперечності між обіцянкою держави й подальшою зміною забезпечення населення.

Подальший епізод у ідальні конкретизує наслідки цієї заміни. Після редагування попереднього повідомлення телеекран оголошує зміну пайка як поліпшення становища: "Схоже, навіть були демонстрації на вдячність Старшому Братові за підняття шоколадного пайка до двадцяти грамів на тиждень. Вінстон міркував про те, що лише вчора було оголошено, що пайок СКОРОЧУЄТЬСЯ до двадцяти грамів" (Орвелл, 2023, с. 66). Вінстон пам'ятає, що йдеться про скорочення із тридцяти до двадцяти грамів, тоді як офіційне повідомлення подає цю зміну як підвищення. Цей механізм дає змогу пристосовувати попередню інформацію до поточних рішень влади та зберігати уявлення про її послідовність і результативність. У воєнному інформаційному середовищі подібне редагування може стосуватися повідомлень про перебіг бойових дій, втрати, забезпечення та виконання поставлених завдань.

Процедуру службової заміни документів описано через робочі дії Вінстона. Він прикріплює мовописні виправлення до відповідного числа "Таймс", надсилає їх пневматичною трубою, а отримані повідомлення і власні нотатки кидає до "діри пам'яті", де їх знищує полум'я (Орвелл, 2023, с. 46). Після збирання і звіряння всіх виправлень номер газети друкують заново, оригінал знищують, а виправлену копію підшивають замість нього (Орвелл, 2023, с. 46). Фальсифікацію представлено як усталений службовий порядок: первісний текст вилучається, змінений документ займає його місце, а матеріали, за якими можна було б виявити здійснену заміну, знищуються в "дірі пам'яті".

Обсяг цієї діяльності охоплює книги, періодику, брошури, плакати, буклети, фільми, звукові доріжки, мультфільми, фотографії та іншу документацію, що могла мати політичне або ідеологічне значення (Орвелл, 2023, с. 46–47). Результат такого опрацювання сформульовано в романі так: "День за днем і майже хвилину за хвилиною осучаснювалося минуле. Таким чином, будь-яке зроблене Партією передбачення виявлялося правдою із задокументованими доказами, і жодна новина, жодне висловлення своєї думки, що вступало в конфлікт із поточними потребами, не могли залишитися задокументованими" (Орвелл, 2023, с. 47). Після виправлення документальні відомості про минуле існують лише у версії, приведеній у відповідність до актуальних вимог Партії.

Діяльність Міністерства Правди передбачає також створення відомостей про особу, якої ніколи не існувало. Після того як Візерс стає "НЕОСОБОЮ", Вінстон вирішує замінити згадку про нього біографією товариша Огілві. Цієї людини ніколи не існувало, однак кілька рядків тексту й подробиці фотознімки мають створити її в офіційному минулому (Орвелл, 2023, с. 53). У вигаданій біографії Огілві з дитинства демонструє відданість Партії: у шість років вступає до Шпигунів, у дев'ять стає

ватажком загону, в одинадцять доносить Поліції Думок на дядька, а у двадцять три роки гине в бою (Орвелл, 2023, с. 54). Після завершення роботи оповідач констатує: "Товариш Огілві, якого годину тому годі було й уявити, став реальністю. [...] Товариш Огілві, який ніколи не існував у теперішньому, нині існував у минулому" (Орвелл, 2023, с. 55). Цей епізод розкриває два напрями роботи Міністерства Правди: вилучення небажаної особи з офіційних відомостей про минуле та введення до них вигаданого персонажа, створеного за допомогою тексту й фотографій.

Проблему документальної заміни минулого Вінстон осмислює через зміну відомостей про воєнні союзи Океанії. Герой знає, що попередня версія подій відрізнялася від актуальної, однак відстежити історію воєнних союзів неможливо, оскільки письмові й усні джерела згадують лише той альянс, який існує в поточний момент (Орвелл, 2023, с. 40). Водночас пам'ять Вінстона зберігає відомості про те, що чотири роки тому Океанія воювала з Остазією і перебувала в союзі з Євразією. Це знання збереглося через недостатній контроль над його пам'яттю (Орвелл, 2023, с. 40–41). У цьому фрагменті виявляється розбіжність між особистою пам'яттю героя та офіційними відомостями, у яких зафіксовано тільки чинну версію минулого. Якщо всі записи передають одну версію подій, то брехня входить до історії і набуває статусу правди (Орвелл, 2023, с. 41). Цей механізм узагальнено в партійному вислові: "Той, хто контролює минуле, контролює майбутнє; той, хто контролює теперішнє, контролює минуле" (Орвелл, 2023, с. 41). Контроль над минулим у романі здійснюється шляхом заміни всієї сукупності документів, за якими можна було б установити перебіг попередніх подій.

Спочатку проголошується, що Океанія воює з Остазією, а Євразія є її союзником (Орвелл, 2023, с. 192). Суспільна реакція негайно пристосовується до нової заяви, змінюючи лише об'єкт ненависті (Орвелл, 2023, с. 194). Документальна частина цієї зміни розкривається в описі роботи Міністерства Правди: "Океанія воює з Остазією: Океанія завжди воювала з Остазією" (Орвелл, 2023, с. 194). Після зміни противника політична література останніх п'яти років стає застарілою, тому звіти, газети, книжки, брошури, фільми, звукові доріжки й фотографії необхідно терміново виправити, а згадки про війну з Євразією чи союз із Остазією – знищити (Орвелл, 2023, с. 194). Нова інформація про воєнного противника супроводжується знищенням записів про попередній стан, унаслідок чого актуальне твердження Партії набуває статусу незмінного минулого.

Зміна воєнного противника показує залежність масового сприйняття війни від централізованого інформаційного управління. Попередні союзницькі й ворожі відносини вилучаються з документів, а суспільна ворожість спрямовується на новий об'єкт. Подібний механізм простежується в російському конструюванні образу України, яку одночасно подають як частину "руського міра", об'єкт зовнішнього управління та загрозу безпеці Російської Федерації. Європейський парламент визначає такі твердження як складники імперської ідеології, історичного ревізіонізму й дезінформації, спрямовані на заперечення української національної ідентичності й державності та виправдання агресії (European Parliament, 2025).

Фальсифікація минулого охоплює офіційні документи й саму можливість отримати відомості про життя до Революції з інших джерел. Вінстон намагається розпитати літнього чоловіка про цей період, оскільки люди його віку знають минуле переважно з книжок, досто-

вірність яких викликає сумнів (Орвелл, 2023, с. 97–98). Однак ця розмова не дає змоги порівняти життя до Революції із сучасністю Вінстона. Після неї герой доходить висновку, що нечисленні свідки старого світу вже неспроможні послідовно порівняти одну епоху з іншою. Наслідок поєднання ненадійної пам'яті й фальсифікованих документів сформульовано так: *"Коли ж підвела пам'ять, а письмові записи було фальсифіковано – коли це сталося, заяви Партії про те, що вона покращила умови життя людей, довелося прийняти, бо ж стандарту, з яким можна було б порівняти ті умови, не було, і не було ніколи"* (Орвелл, 2023, с. 101). У цьому фрагменті знищення достовірних письмових відомостей поєднується з неповнотою усних свідчень, унаслідок чого перевірити партійну версію минулого стає неможливо.

Матеріальні залишки минулого також входять до пошуків Вінстона. У крамниці містера Чаррінгтона він купує скляне прес-пап'є з коралом, оскільки його приваблює відчуття приналежності предмета до іншої епохи (Орвелл, 2023, с. 104). Згодом, показуючи цю річ Джулії, герой називає її уламком історії, який Партія забула змінити, і посланням із минулого століття (Орвелл, 2023, с. 157). Для Вінстона цей предмет зберігає зв'язок із часом до панування Партії, проте сам собою не дає змоги відтворити перебіг історичних подій.

У тій самій крамниці увагу Вінстона привертає гравюра церкви, первісне призначення якої вже не відповідає сучасному використанню будівлі. У тексті зазначено: *"Статуї, написи, меморіальні дошки, назви вулиць – усе те, що могло би висвітлити минуле, змінювалося систематично"* (Орвелл, 2023, с. 107). Далі містер Чаррінгтон пригадує, що будівлю називали церквою Святого Мартіна-на-Полях (Орвелл, 2023, с. 108). Ця назва зберігає для Вінстона відомості про минуле міста, однак сама будівля вже втратила первісне призначення: колишня церква функціонує як музей пропагандистських виставок.

Контроль над пам'ятками й топонімією впливає на історичну ідентичність населення. Європейський парламент серед проявів російської політики на тимчасово окупованих територіях України називає знищення меморіалів Голодомору, відновлення радянської символіки, зокрема пам'ятників Леніну, Сталіну тощо. Такі дії спрямовані на витіснення української історичної пам'яті, нав'язування російського трактування минулого та зміну культурного простору окупованих територій (European Parliament, 2025).

Отже, фальсифікація минулого в романі охоплює виправлення газетних публікацій, зміну економічних повідомлень, створення вигаданої біографії, переписування воєнної історії, знищення первісних документів, ненадійність усних свідчень і зміну функції матеріальних пам'яток попередньої епохи. Сукупність цих дій позбавляє суспільство незалежних джерел для перевірки офіційної версії подій. Подібні способи інформаційного впливу простежуються в сучасному російському інформаційному супроводі війни проти України через зміну образу противника, використання історичного ревізнізму та втручання в культурний простір тимчасово окупованих територій.

III. Підпорядкування особистої пам'яті офіційному воєнному наративу. Пам'ять Вінстона від початку роману постає неповною та уривчастою. Дивлячись на Лондон, він намагається встановити, чи завжди місто було таким, однак від дитинства в його свідомості збереглися лише окремі нерозбірливі картини

без цілісного контексту (Орвелл, 2023, с. 9). Відсутність повних особистих спогадів і достовірних зовнішніх відомостей спонукає героя вести щоденник, шукати старі предмети та зберігати в пам'яті випадки, що суперечать офіційним повідомленням. У контексті інформаційного протистояння підпорядкування пам'яті означає відмову людини від власного досвіду, який не узгоджується з офіційним воєнним наративом, і прийняття встановленої владою версії подій.

Одним із доказів розбіжності між офіційною версією минулого й фактичними подіями є фотографія Джонса, Ааронсона й Разерфорда. Вінстон випадково знаходить документ, який спростовує їхні офіційні зізнання, але одразу знищує його в "дірі пам'яті" (Орвелл, 2023, с. 87). Після цього Вінстон розмірковує, чи послаблює контроль Партії над минулим сам факт того, що знищений доказ колись існував (Орвелл, 2023, с. 87). Матеріальний доказ зникає, однак спогад про нього зберігається у свідомості героя. Після знищення документа Партія може заперечувати його існування, а пам'ять свідка представляти як помилкову, вигадану або злочинну. Контроль доказової бази в такий спосіб доповнюється руйнуванням довіри людини до власного сприйняття.

У розмові з Джулією Вінстон пов'язує фальсифікацію минулого з повним усуненням зовнішніх підтверджень: записи знищено або сфальсифіковано, книжки переписано, картини перемальовано, пам'ятники, вулиці й будівлі перейменовано, а дати змінено. Унаслідок безперервного процесу історія зупиняється, а правда в межах офіційного теперішнього завжди належить Партії (Орвелл, 2023, с. 167). Цей вислів пов'язує службову діяльність Міністерства Правди зі становищем самого Вінстона: герой усвідомлює факт фальсифікації, але не має документа, за допомогою якого міг би його підтвердити.

Кімната над крамницею містера Чаррінгтона певний час здається Вінстону простором, захищеним від державного контролю. У ній зберігаються скляне прес-пап'є, гравюра, старий годинник і фрагменти дитячого вірша, пов'язані з попередньою епохою. Після арешту з'ясовується, що кімната перебувала під наглядом, а Чаррінгтон належить до системи переслідування. Він наказує прибрати уламки прес-пап'є, а Вінстон упізнає його голос із телеекрана (Орвелл, 2023, с. 240). Розбите прес-пап'є означає втрату предмета, з яким герой пов'язував відомості про попередню епоху, а викриття Чаррінгтона засвідчує, що кімната була частиною системи нагляду Партії, а саме для використання спостереження за особами, які шукають альтернативні відомості, установлення їхніх переконань, дій і контактів.

У Міністерстві Любові фотографія Джонса, Ааронсона й Разерфорда знову з'являється перед Вінстоном. О'Браєн демонструє йому ту саму газетну вирізку, яку герой знайшов і знищив одинадцять років тому. Реакція Вінстона фіксує повернення доказу: *"– Вона існує! – вигукнув він"* (Орвелл, 2023, с. 265). Проте О'Браєн одразу знищує фотографію в "дірці пам'яті", після чого стверджує: *"– Попіл, – мовив він. – Навіть і попелу не побачити. Порох. Її не існує. І ніколи не існувало"* (Орвелл, 2023, с. 266). Вінстон протиставляє цьому власний спогад: *"– Але ж вона була! І існує! У моїй пам'яті існує. Я пам'ятаю її. І ви пам'ятаєте"* (Орвелл, 2023, с. 266). У цій сцені знищення матеріального доказу супроводжується вимогою заперечити пам'ять про його існування.

Подальший діалог безпосередньо визначає документи й спогади як носії відомостей про минуле. О'Браєн запитує: *"– То де взагалі існує минуле, якщо існує?"* Вінстон відповідає: *"– У документах. Воно записане"* і *"–*

У свідомості. У спогадах людей" (Орвелл, 2023, с. 267). Після цього О'Браєн підсумовує: "– У спогадах. Що ж, чудово. Ми, Партія, контролюємо усі документи і всі спогади. Отже, ми контролюємо минуле, правильно?" (Орвелл, 2023, с. 267). У цьому епізоді поєднано два напрями контролю над минулим: Міністерство Правди змінює документи, а Міністерство Любові примушує героя прийняти змінені відомості як зміст власної пам'яті.

У сучасному російському інформаційному просторі поширення офіційної версії війни підтримується правовими й репресивними засобами. У доповіді Спеціальної доповідачки ООН 2025 року зазначено, що російське законодавство про "дискредитацію збройних сил" і поширення "фейків" про армію використовується для воєнної цензури й переслідування журналістів, громадських діячів, противників війни й інших осіб, які висловлюють незгоду. Державні медіа та система освіти поширюють мілітаризовані наративи, у яких участь у війні подається як патріотичний обов'язок і моральна необхідність (United Nations Human Rights Council, 2025). Обмеження альтернативних повідомлень звужує можливість перевірки офіційної версії подій.

Зв'язок між мовним контролем і підпорядкуванням пам'яті розкрито через одиниці "ЧОРНО-БІЛИЙ" і "ДВОМИСЛ". У "КНИЗІ" слово "ЧОРНО-БІЛИЙ" стосовно члена Партії означає "віддану готовність заявляти, що чорне є білим, якщо цього вимагає партійна дисципліна", а також здатність "ВІРИТИ в те, що чорне – це біле, і, більше того, ЗНАТИ, що чорне – це біле, забуваючи про те, що ти сам колись вважав зовсім інакше" (Орвелл, 2023, с. 227). Далі прямо зазначено: "Це вимагає постійної зміни минулого, що уможливується загальною системою мислення, Новомовою, відомою як ДВОМИСЛ" (Орвелл, 2023, с. 227–228). "ДВОМИСЛ" визначено як "спроможність одного розуму дотримуватися водночас двох протилежних переконань і приймати обидва рівною мірою" (Орвелл, 2023, с. 229). Отже, мовна система Партії охоплює назви установ, позначення державних дій і поняття, пов'язані з прийняттям особистістю зміненої версії минулого.

У воєнно-пропагандистському дискурсі цей механізм забезпечує прийняття суперечливих тверджень відповідно до поточних завдань влади. Противник може подаватися слабким і водночас небезпечним для існування держави, агресія – обороною, захоплення територій – захистом населення, а зміна цілей війни – послідовним виконанням початкового задуму. Систематичне повторення таких тверджень та обмеження альтернативних джерел зменшують помітність суперечностей між ними.

У "КНИЗІ" минуле безпосередньо пов'язане із записами та пам'яттю: "Стверджується, що минулу подій об'єктивно не існує, вони живуть лише у записах та пам'яті людей. Минуле – це те, що узгоджується зі спогадами й записами. А позаяк Партія повністю контролює усі письмові джерела і рівною мірою – думки своїх членів, звідси випливає, що минуле – це те, яким його робить Партія" (Орвелл, 2023, с. 228). Це твердження співвідноситься з роботою Вінстона у Відділі Документації, створенням біографії товариша Огілві, зміною відомостей про воєнного противника та сценою знищення фотографії трьох засуджених.

Під час допитів контроль над пам'яттю переходить у примусове прийняття тверджень Партії. О'Браєн змушує Вінстона погодитися, що Океанія завжди воювала з Остазією, а фотографія Джонса, Ааронсона й Разерфорда ніколи не існувало. Герой визнає свій попередній спогад вигаданим (Орвелл, 2023, с. 277).

Допити поєднують фізичний примус, повторення потрібних тверджень, руйнування довіри до власного сприйняття та заміну попереднього знання. Унаслідок такого впливу людина приймає нав'язаний наратив як власне переконання.

Зміна сприйняття Вінстона показана в епізоді з пальцями: "О'Браєн показав долоню лівої руки зі схованим великим пальцем. – Тут п'ять пальців. Ви бачите п'ять пальців? – Так. І він справді на коротку мить побачив їх [...] і два плюс два з легкістю могло дати і три, і п'ять, якщо це було потрібно" (Орвелл, 2023, с. 277). Тут вплив Партії охоплює не тільки переказ минулого, а й здатність персонажа визначати те, що він бачить у теперішньому. Підпорядкування пам'яті поєднується зі зміною сприйняття безпосереднього факту.

Після завершення допитів Вінстон відтворює партійні гасла на виданій йому дошці: "СВОБОДА – ЦЕ РАБСТВО / ДВА ПЛЮС ДВА БУДЕ П'ЯТЬ / БОГ – ЦЕ ВЛАДА" (Орвелл, 2023, с. 297). Далі в романі зазначено: "Він прийняв усе. Минуле можна змінювати. Минуле ніколи не змінювалося. Океанія воює з Остазією. Океанія завжди воювала з Остазією. Джонс, Ааронсон та Разерфорд винні у злочинах, в яких їх звинуватили. Він ніколи не бачив знімка, який спростовував це. Цього знімка ніколи не існувало, він його вигадав. Він пам'ятав, що пам'ятав протилежне, але то були фальшиві спогади, само-омана" (Орвелл, 2023, с. 298). Фрагмент поєднує всі складники контролю над історичною пам'яттю: змінюваність минулого, заперечення попереднього воєнного стану, усунення доказу й визнання власних спогадів хибними.

Фінальний стан Вінстона визначено реченням: "Та все було гаразд, усе було гаразд, боротьба скінчилася. Він переміг сам себе. Він любив Старшого Брата" (Орвелл, 2023, с. 318). Історія Вінстона розгортається від спроби зберегти особистий запис і знайти підтвердження минулого до повного прийняття тверджень Партії. Зміна документів позбавляє його зовнішніх доказів, а репресивний вплив руйнує довіру до власної пам'яті та забезпечує підпорядкування особистого досвіду офіційній версії подій.

Дискусія і висновки

У результаті проведеного аналізу встановлено, що евфемізація в романі охоплює назви державних установ, війни, примусової праці та репресивних процедур. Найменування Міністерства Миру, Міністерства Правди, Міністерства Любові й Міністерства Достатку приховують діяльність, пов'язану з веденням війни, фальсифікацією документів, катуваннями й обмеженням матеріального забезпечення населення. Слова "Мінімир" і "таборад" безпосередньо визначено як евфемізми, скорочення "Мініправ" зменшує кількість асоціацій із повною назвою установи, а слово "ВИПАРОВУВАННЯ" маскує знищення людини, вилучення її імені з реєстрів і стирання відомостей про її життя.

Новомова забезпечує контроль над значеннями слів і можливістю висловити розуміння подій, відмінне від партійного. Скорочення словника, усунення другорядних значень і поступова заміна Старомови обмежують способи називання та осмислення суспільної дійсності. У сучасному російському інформаційному просторі подібну функцію виконує офіційне позначення повномасштабного вторгнення в Україну як "спеціальної воєнної операції". Воно витісняє прямі найменування "війна", "вторгнення" та "агресія" і закріплює визначене державою тлумачення воєнних дій.

Фальсифікація минулого в романі має системний характер. У Відділі Документації попередні повідом-

лення змінюють відповідно до поточних рішень Партії, виправлені матеріали підшивають замість первісних, а докази редагування знищують. Цей порядок поширюється на пресу, книжки, фотографії, фільми, звукозаписи та інші види документації. Епізод із товаришем Огілві показує, що офіційне минуле формується через вилучення відомостей про реальну особу та створення біографії вигаданого персонажа, який утілює потрібну владі модель поведінки. Зміна воєнного противника Океанії розкриває залежність історичних відомостей від чинного політичного рішення. Після проголошення війни з Остасією матеріали, у яких зафіксовано попередній стан відносин, виправляють або знищують. Поточне твердження набуває статусу незмінного історичного факту, оскільки всі доступні джерела приводяться у відповідність до нового курсу Партії.

У російському інформаційному супроводі війни проти України фальсифікація історії використовується для виправдання збройної агресії. Заперечення окремішності української нації та державності, викривлення історії українсько-російських відносин, використання концепції "російського міра" й риторики боротьби з нацизмом підпорядковують минуле поточним воєнно-політичним цілям. Такі механізми інформаційного впливу спрямовані на формування суспільної підтримки війни, заперечення української ідентичності та послаблення міжнародної допомоги Україні.

Пошуки Вінстоном достовірних відомостей про минуле розгортаються через щоденник, усні свідчення, матеріальні предмети й фотографію Джонса, Ааронсона й Разерфорда. Щоденник фіксує особистий досвід поза офіційними каналами, розмова з літнім чоловіком засвідчує неповноту людської пам'яті, а старі предмети зберігають лише окремі сліди попередньої епохи. Фотографія безпосередньо спростовує офіційне звинувачення, однак після її знищення герой має лише спогад про існування доказу.

Підпорядкування пам'яті Вінстона завершується в Міністерстві Любові. Фізичний примус, повторення партійних тверджень, руйнування довіри до власного сприйняття та заперечення матеріальних доказів змушують героя прийняти офіційну версію минулого як власне переконання. Поняття "ЧОРНО-БІЛИЙ" і "ДВОМИСЛ" позначають здатність одночасно приймати суперечливі твердження та відмовлятися від попереднього знання відповідно до вимог Партії.

У сучасній Російській Федерації поширення офіційного воєнного наративу підтримується правовими й репресивними засобами. Законодавство про "дискредитацію збройних сил" і поширення "фейків" про армію використовується для переслідування противників війни, незалежних журналістів і громадян, які публічно заперечують державну версію подій. Державні медіа й система освіти поширюють мілітаризовані твердження, у яких війна подається як патріотичний обов'язок і моральна необхідність. Обмеження доступу до альтернативної інформації ускладнює незалежну перевірку офіційних повідомлень.

Роман Дж. Орвелла є художньою моделлю тотального контролю, тому його зміст не отожднюється із сучасними воєнно-політичними процесами. Функціональна подібність виявляється у евфемістичному позначенні війни, пристосуванні історичного наративу до поточних цілей влади, зміні документальних відомостей, формуванні образу противника, переслідуванні носіїв альтернативних поглядів і витісненні незалежних свідчень.

Практична цінність дослідження полягає в можливості використання визначених ознак для розпізнавання російських пропагандистських наративів. У військовій журналістиці результати можуть застосовуватися для перевірки офіційних найменувань, зіставлення нових повідомлень із попередніми версіями, збереження первинних документів, перевірки статистичних даних і розмежування фактів і воєнно-політичних інтерпретацій. У стратегічних комунікаціях вони можуть бути використані для моніторингу ворожих повідомлень, виявлення евфемістичного маскування агресії, перевірки історичних аргументів держави-агресора й підготовки обґрунтованих спростувань.

Отже, евфемізація, фальсифікація документальних відомостей і підпорядкування особистої пам'яті в романі "1984" утворюють послідовну систему контролю. Евфемізація встановлює прийнятні для влади способи називання війни й насильства, фальсифікація усуває докази попередньої версії подій, а репресивний вплив змушує людину визнати офіційне твердження власним знанням. У російському інформаційному супроводі агресії проти України ці механізми виявляються в маскуванні характеру війни, викривленні історії, формуванні образу противника й обмеженні альтернативних свідчень. Їх виявлення, документування та спростування мають значення для захисту українського інформаційного простору, історичної пам'яті й державного суверенітету.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Боднар, О. І. (2008). Деформація особистості в умовах тоталітарної системи: на матеріалі роману Джорджа Орвелла "1984". *Studia methodologica. Антропологія літератури: комунікація, мова, тілесність*, 25, 30–33.
- Іконнікова, М. В. (2009). Особистість VS тоталітаризм у романі Дж. Орвелла "1984". *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: філологічна*, 11, 622–625.
- Касьянов, Г. В. (2016). Історична пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять. *Український історичний журнал*, 2, 118–137.
- Куницька, І. В. (2015). Травматичний дискурс антиутопії: на матеріалі роману Дж. Орвелла "1984". *Сучасні літературознавчі студії. Літературний дискурс: транскультурні виміри*, 12, 341–353.
- Масенко, Л. Т. (2017). Мова радянського тоталітаризму. Кліо.
- Нагорна, Л. П. (2012). *Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії*. ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Орвелл, Дж. (2023). *1984. Колгосп тварин*. О. Оксенич, & О. Захарченко. (Пер.). Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля".
- Ясакова, Н. Ю. (2019). Мова тоталітаризму в дзеркалі одного тексту: стаття Андрія Хвилі "Від ухилу – у прірву". *Мова: класичне – модерне – постмодерне*, (5), 98–113.
- Dubniak, Z. (2023). 1984 after February 24th: A philosophical rereading of Orwell's novel. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, 10, 49–67. <https://doi.org/10.18523/kmhj270983.2023-10.49-67>
- European Parliament. (2025). *Russia's disinformation and historical falsification to justify its war of aggression against Ukraine: European Parliament resolution of 23 January 2025 (2024/2988(RSP))*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2025-0006_EN.html
- United Nations General Assembly. (2022). *Aggression against Ukraine: Resolution adopted by the General Assembly (A/RES/ES-11/1)*. <https://digitallibrary.un.org/record/3965290?v=pdf>
- United Nations Human Rights Council. (2025). *Situation of human rights in the Russian Federation: Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Russian Federation, Mariana Katzarova (A/HRC/60/59)*. <https://digitallibrary.un.org/record/4094567?v=pdf>

References

- Bodnar, O. I. (2008). Deformation of the personality in the conditions of a totalitarian system: on the material of George Orwell's novel "1984". *Studia methodologica. Anthropology of literature: communication, language, corporeality*, 25, 30–33 [in Ukrainian].
- Dubniak, Z. (2023). 1984 after February 24th: A philosophical rereading of Orwell's novel. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, 10, 49–67. <https://doi.org/10.18523/kmhj270983.2023-10.49-67>

European Parliament. (2025). *Russia's disinformation and historical falsification to justify its war of aggression against Ukraine: European Parliament resolution of 23 January 2025 (2024/2988(RSP))*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2025-0006_EN.html

Ikonnikova, M. V. (2009). Personality VS totalitarianism in J. Orwell's novel "1984". *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: philological*, 11, 622–625 [in Ukrainian].

Kasyanov, G. V. (2016). Historical memory and historical politics: on the issue of terminology and genealogy of concepts. *Ukrainian Historical Journal*, 2, 118–137 [in Ukrainian].

Kunitska, I. V. (2015). Traumatic discourse of dystopia: based on the material of J. Orwell's novel "1984". *Modern Literary Studies. Literary discourse: transcultural dimensions*, 12, 341–353 [in Ukrainian].

Masenko, L. T. (2017). *The language of Soviet totalitarianism*. Clío [in Ukrainian].

Nagoma, L. P. (2012). *Historical memory: theories, discourses, reflections*. I. F. Kuras Institute of Applied Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

Andrii POLUBOTOK, Lecturer

ORCID ID: 0009-0005-6305-940X

e-mail: polubotok.a@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Orwell, J. (2023). 1984. *Animal collective farm*. O. Oksenysh, & O. Zakharchenko. (Trans.). Book Club "Family Leisure Club" [in Ukrainian].

United Nations General Assembly. (2022). *Aggression against Ukraine: Resolution adopted by the General Assembly (A/RES/ES-11/1)*. <https://digitallibrary.un.org/record/3965290?v=pdf>

United Nations Human Rights Council. (2025). *Situation of human rights in the Russian Federation: Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Russian Federation, Mariana Katzarova (A/HRC/60/59)*. <https://digitallibrary.un.org/record/4094567?v=pdf>

Yasakova, N. Yu. (2019). The language of totalitarianism in the mirror of one text: Andriy Khvyła's article "From the slope - into the abyss". *Language: classical – modern – postmodern*, 5, 98–113 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 18.06.26

Прорецензовано / Revised: 10.07.26

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26

Опубліковано / Published: 21.09.26

EUPHEMIZATION AND THE FALSIFICATION OF THE PAST AS INTERRELATED MECHANISMS OF HISTORICAL MEMORY CONTROL: GEORGE ORWELL'S NOVEL 1984 IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Background. The Russian-Ukrainian War, which has continued since 2014 and entered its full-scale phase on 24 February 2022, has been accompanied by information and cognitive influence aimed at justifying aggression, constructing an image of the enemy, distorting historical information, and restricting access to alternative accounts. In George Orwell's novel 1984, similar mechanisms are illustrated through the euphemistic naming of state activities, the systematic alteration of documents, and the coercive subordination of personal memory. The article aims to identify the forms and functions of these mechanisms in the novel and to compare them with Russia's information operations supporting its war against Ukraine. The study is based on the Ukrainian translation of 1984 by Olena Oksenysh, published in 2023.

Methods. Textual analysis was applied to identify the means of euphemization, the alteration of documentary information, and the subordination of memory; discourse analysis was used to determine the functions of official names, historical claims, and recurrent expressions; and the comparative-functional method was employed to compare the fictional model of Oceania with the mechanisms of Russian information influence.

Results. The analysis established that euphemization encompasses the names of state institutions, war, forced labour, and repressive procedures. The terms "Minipax", "joycamp", "Minitrue", and "VAPORIZATION" conceal the actual content of the actions they denote, while the reduction of the Newspeak vocabulary restricts the possibilities for critically interpreting official messages. The falsification of the past is implemented through the alteration of newspaper reports and statistical data, the destruction of original documents, the creation of fabricated biographies, and the rewriting of the history of Oceania's military alliances. Control over documentary records is supplemented by the coercive destruction of Winston's trust in his own memories. Functional equivalents of these mechanisms are identified in the euphemistic designation of Russian aggression as a "special military operation", the use of historical revisionism, the construction of Ukraine as an enemy, and the restriction of access to independent sources of information.

Conclusions. Euphemization, the falsification of documentary information, and the subordination of personal memory form a consistent system of control over historical memory in the novel. The practical value of the findings lies in their potential application in military journalism for verifying official terminology, comparing different versions of reports, preserving primary materials, and distinguishing facts from their military-political interpretations. In strategic communications, the identified features may be used to detect contemporary Russian propaganda narratives, assess the historical arguments advanced by the aggressor state, and prepare evidence-based refutations.

Keywords: cognitive influence, euphemization, falsification, historical memory, information warfare, Newspeak, Russian-Ukrainian War, totalitarian discourse.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

ЖУРНАЛІСТИКА

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 355.432.1(477-651.2:470.323):316.716.23+004.056"2024"

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.100-107>

Наталія РОЖНЯТИВСЬКА, ад'юнкнт

ORCID ID: 0009-0005-8613-779X

e-mail: rozhnativska.natali@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ПЕРЕДУМОВА СТРАТЕГІЧНОГО УСПІХУ ВІЙСЬКОВИХ ОПЕРАЦІЙ: ДОСВІД КУРСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ

Вступ. Стаття присвячена аналізу ролі інформаційної безпеки як стратегічного інструменту планування та реалізації військових операцій на прикладі Курської операції Збройних Сил України (серпень – грудень 2024 року). Обґрунтовано актуальність балансування між запитом суспільства на правду й вимогами інформаційної безпеки в умовах гібридної війни. Метою дослідження є аналіз механізмів забезпечення інформаційної безпеки й реалізації комунікаційних стратегій під час підготовки та проведення бойових дій на прикладі Курської операції.

Методи. Застосовано три взаємодоповнювальні методи: нормативно-документальний аналіз п'яти ключових правових актів і стандартів НАТО; контент-аналіз медіаматеріалів за серпень – грудень 2024 року (загалом проаналізовано понад 40 медіаматеріалів і понад 15 аналітичних звітів та експертних публікацій з офіційних повідомлень ЗСУ, українських і міжнародних медіа та російських пропагандистських джерел); порівняльний метод для зіставлення реального перебігу бойових дій із їх медійним висвітленням у трьох сегментах інформаційного простору.

Результати. Проаналізовано чотири взаємопов'язані виміри проблеми: нормативно-правову базу (включно зі стандартами НАТО); структуру медіасередовища з трьома цільовими аудиторіями; підготовчий етап у режимі інформаційної тиші та протидію загрозам OSINT-розвідки; результати інформаційної кампанії після офіційного визнання операції. Установлено, що режим інформаційної тиші забезпечив не лише тактичний успіх, а й перетворення локальної військової перемоги на вагомий зовнішньополітичний результат для України. Виявлено, що стратегія медійної ізоляції позбавила російську сторону інформаційної ініціативи та контролю над поясненням подій, а Україні забезпечила монополію на перше офіційне повідомлення і контроль над глобальним наративом. Для міжнародних партнерів операція стала підставою переглянути сприйняття України як держави, спроможної самостійно планувати складні наступальні операції.

Висновки. Інформаційна безпека в умовах сучасної війни трансформувалася в самостійний вид стратегічного озброєння. Стратегічне управління інформацією є невід'ємною частиною військової операції, у якій інформаційна тиша стає зброєю та підставою для глобального визнання результату, досягнутого завдяки інтеграції правових, організаційних і комунікаційних інструментів.

Ключові слова: інформаційна безпека, Курська операція, стратегічні комунікації, інформаційна тиша, OSINT, медіапростір, інформаційна війна, стратегічна раптовість.

Вступ

У сучасній високотехнологічній війні інформація про успіх на фронті є не лише засобом інформування суспільства, а й критичним ресурсом зміцнення національної стійкості й утвердження міжнародної суб'єктності держави. Водночас оперативне висвітлення подій бойових дій постійно ставить владу перед дилемою між запитом суспільства на правду та вимогами інформаційної безпеки: надмірна публічність здатна розкрити задум операції, поставити під загрозу життя військових і нівелювати результати ще до її завершення.

Наукова значущість обраної проблематики визначається об'єктивною потребою суспільства у систематичному отриманні відомостей про перебіг подій на лінії зіткнення. Повідомлення про успіхи формують почуття гордості за військо й усвідомлення причетності до спільної справи, а інформація про невдачі мобілізує суспільство й водночас сигналізує про загрози персональній безпеці, особливо для мешканців прифронтових територій. Натомість успішне проведення військових операцій безпосередньо залежить від дотримання режиму інформаційної тиші: чим пізніше противник дізнається про напрямок просування, чисельність сил і масштаб успіху, тим більше можливостей закріпитися

на захопленій території з мінімальними втратами. Для України, яка з 2014 року протидіє збройній агресії Російської Федерації, забезпечення такого балансу є особливо актуальним.

Метою статті є аналіз механізмів забезпечення інформаційної безпеки й реалізації комунікаційних стратегій під час підготовки та проведення бойових дій на прикладі Курської операції.

Огляд літератури. Теоретичну основу дослідження становлять праці в кількох взаємопов'язаних напрямках: нормативно-правове регулювання інформаційної безпеки, стратегічні комунікації в умовах збройного конфлікту, OSINT як інструмент сучасної розвідки та інформаційне протистояння в цифровому середовищі.

У сфері інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій фундаментальне значення має монографія дослідниці А. Башук (2019), у якій систематизовано комунікаційні стратегії державної влади в умовах інформаційного суспільства й обґрунтовано поняття комунікаційної стратегії як довгострокового системного плану дій, орієнтованого на оптимальне використання комунікаційних ресурсів. Це визначення є базовим для аналізу режиму інформаційної тиші як активної, а не пасивної стратегії. В. Ліпкан (2022) розробив концепцію

© Рожнятівська Наталія, 2026

інформаційної безпеки України в контексті сучасних геополітичних реалій, сформулювавши ключову тезу про те, що в умовах війни інформаційна безпека – це не закритість, а хірургічна точність у дозуванні правди. Дослідниця О. Ільницька (2017) дослідила механізми протидії деструктивному контенту й обґрунтувала необхідність системного захисту національного інформаційного простору від загроз, здатних підірвати державні інтереси.

Питання стратегічних комунікацій у гібридній війні розробляє Г. Почепцов (2024), який аналізує роль інформаційних пауз у формуванні суспільного сприйняття і доводить, що вакуум в інформаційному просторі створює напругу, яку надалі заповнює той, хто першим надає структуровану інтерпретацію подій. О. Курбан (2023) досліджує специфіку інформаційних воєн у цифровому середовищі, наголошуючи на тому, що ефективна протидія інформаційним загрозам вимагає від Збройних Сил глибокого розуміння інтерактивного характеру комунікації із цільовими аудиторіями.

Окремий масив літератури присвячений OSINT як інструменту сучасної збройної боротьби. Дослідники American Security Project (2024) документують, як російсько-українська війна перетворила OSINT на повноцінний інструмент військової розвідки, що чинить вплив на оперативнотактичному й геополітичному рівнях. С. Коултарт (2026) з Університету Олбані ставить під сумнів тезу про безперешкодну ефективність OSINT, стверджуючи, що учасники сучасних збройних конфліктів поступово виробляють дієві методи протидії відкритому моніторингу – спостереження, яке безпосередньо підтверджується досвідом Курської операції. Матеріали аналітичної платформи Babel Street (2024) фіксують парадоксальну закономірність: відкритість цифрового середовища стає загрозою передусім для тієї сторони, яка втрачає контроль над власними комунікаційними каналами.

Результати Курської операції в інформаційному вимірі аналізують експерти RAND Corporation (2024), які оцінили медіаефект від неї як надзвичайно потужний і порівнянний з ефектом вибуху. Аналітики Atlantic Council (2024) досліджують стратегічний вимір операційної секретності, роблячи висновок, що рішення не інформувати союзників було свідомим і стало демонстрацією здатності України до самостійного стратегічного планування. Дослідження у галузі міжнародної безпеки (European Journal of International Security, 2024) підтверджують, що розширення можливостей аналітики відкритих даних суттєво трансформує логіку сучасних збройних протистоянь, а The Washington Quarterly (2025) фіксує формування цілеспрямованої протидії практикам відкритого моніторингу з боку учасників конфліктів.

Незважаючи на значний обсяг напрацювань у суміжних напрямках, комплексного дослідження, яке б інтегрувало нормативно-правовий, медіасередовищний та OSINT-вимір інформаційної безпеки на прикладі конкретної наступальної операції ЗСУ, у вітчизняній науковій літературі досі не представлено. Це й визначає наукову новизну та практичну значущість пропонованого дослідження.

Методи

Дослідження ґрунтується на комплексному підході, що поєднує три взаємодоповнювальні методи.

Перший – нормативно-документальний аналіз. Опрацьовано чинну нормативно-правову базу України у сфері інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій: Доктрину "Військові зв'язки з громадськістю" (2026), Доктрину зі стратегічних комунікацій Сил оборони України (2020), наказ Головнокомандувача ЗСУ № 73 (2022), Проєкт Концепції інформаційної безпеки України

(ОБСЕ), а також стандарт НАТО AJP-3.10 (Allied Joint Doctrine for Strategic Communications, 2023). Додатково проаналізовано фундаментальні наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі інформаційної безпеки, стратегічних комунікацій та OSINT.

Другий – контент-аналіз медіаматеріалів за період серпень – грудень 2024 року. Емпіричну базу становлять: офіційні повідомлення Генерального штабу ЗСУ, Президента й Головнокомандувача ЗСУ; матеріали провідних українських медіа (Суспільне, TSN, Espresso.TV, "Є питання"); публікації російських пропагандистських ресурсів і Z-блогерів, задокументовані виданням "Детектор медіа"; матеріали міжнародних медіа (Reuters, CNN, The Washington Post, The Economist); аналітичні звіти провідних think-tank (RAND Corporation, Atlantic Council) та експертні публікації. Одиницями аналізу слугували тематичні повідомлення, наративи та їх хронологічна динаміка у трьох сегментах інформаційного простору – українському, російському й міжнародному.

Процедуру контент-аналізу формалізовано за такими параметрами. Критеріями відбору матеріалів слугували: тематична релевантність Курської операції; належність джерела до одного з трьох сегментів інформаційного простору; наявність датування, що уможливило відтворення хронологічної динаміки. Систему категорій кодування становили п'ять аналітичних рубрик: 1) тип джерела (офіційне, медійне, пропагандистське, експертно-аналітичне); 2) сегмент аудиторії (українська, російська, міжнародна); 3) домінуючий наратив; 4) фаза інформаційної кампанії (інформаційний вакуум, офіційне визнання); 5) тональність повідомлення. Одиницею кодування було окреме тематичне повідомлення (допис, сюжет, публікація). Інтерпретація даних здійснювалася шляхом зіставлення частотності та хронологічної динаміки наративів у межах кожної категорії.

Третій – порівняльний метод. Застосовано для зіставлення реального перебігу бойових дій (за даними відкритих джерел) із темпами та змістом їх медійного висвітлення в кожному з трьох сегментів. Це дало змогу виявити розриви між подією та її публічним відображенням, оцінити ефективність режиму інформаційної тиші та встановити момент і механізм комунікаційного перелому після офіційного визнання операції.

Результати

Першим методологічним кроком у дослідженні є реконструкція нормативно-правового поля, у якому реалізовувалася Курська операція, що розпочалася 6 серпня 2024 року. Поєднання суворого режиму секретності з дотриманням норм міжнародного права створило правові передумови для досягнення ефекту стратегічної раптовості. Аналіз нормативної бази дає змогу визначити, які саме принципи інформаційно-комунікаційної діяльності Збройних Сил України були покладені в основу операції.

Чинна нормативно-правова база зазнала суттєвих трансформацій, адаптуючись до викликів повномасштабного вторгнення. Згідно з Доктриною "Військові зв'язки з громадськістю" інформаційна безпека визначається як стан захищеності інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України й негативно вплинути на виконання завдань за призначенням (Генеральний штаб Збройних Сил України, 2026). У Проєкті Концепції інформаційної безпеки України, розробленому за участю експертів ОБСЕ, поняття трактується ширше – як стан гарантованого захисту життєво важливих інтересів особи, громадянського суспільства й державних інсти-

туцій від загроз у процесі обміну, зберігання, оброблення та поширення інформації (Проект Концепції інформаційної безпеки України, б. д.). У контексті Курської операції цей захист набуває подвійного значення: з одного боку, держава зобов'язана забезпечити конституційне право громадян на достовірну інформацію про хід війни, з іншого – гарантувати безпеку військових підрозділів через обмеження передчасного розголошення оперативної чутливих даних.

Базовим документом, який заклав фундамент взаємодії військових і цивільних медіаструктур, є Доктрина зі стратегічних комунікацій Сил оборони України (2020). Документ визначає стратегічні комунікації як скоординоване й належне використання комунікативних можливостей держави для просування її цілей і цінностей (Доктрина зі стратегічних комунікацій..., 2020). У ньому прямо зазначено, що ефективність операції прямо пропорційна здатності командування мінімізувати неконтрольовані потоки інформації на тактичному рівні (Доктрина зі стратегічних комунікацій..., 2020, с. 14). У науковій літературі комунікаційна стратегія плується як довгостроковий, системний план дій, спрямований на досягнення конкретних цілей завдяки оптимальному використанню комунікаційних ресурсів та інструментів (Башук, 2019). Саме в такому розумінні режим інформаційної тиші є не пасивним мовчанням, а активною комунікаційною стратегією, що передбачає чітке планування моменту, форми та змісту майбутнього публічного повідомлення.

Не менш важливою є імплементація стандартів НАТО, передусім Спільної доктрини сил Альянсу зі стратегічних комунікацій (AJP-3.10) (Спільна доктрина..., 2023). Цей документ запроваджує ключове для нашого дослідження поняття безпеки операцій (Operations Security, OPSEC) – аналітичного процесу, що передбачає ідентифікацію критичної інформації, оцінку можливості її виявлення розвідкою противника та розроблення заходів із приховування чи захисту цієї інформації заради збереження раптовості й досягнення успіху операції. Окремого значення набули внутрішні документи оперативного рівня, зокрема наказ Головнокомандувача ЗСУ № 73, що регламентує порядок взаємодії Збройних Сил зі ЗМІ в умовах воєнного стану (Головнокомандувач ЗСУ, 2022). Запровадження жорстких обмежень на роботу журналістів у "червоних зонах", заборона на використання особовим складом засобів стільникового зв'язку й оприлюднення геолокаційних даних створили правові передумови для досягнення стратегічної раптовості.

Окреслене вище нормативне поле реалізовувалося в конкретному медіасередовищі, особливості якого безпосередньо визначали можливості й обмеження інформаційної кампанії. Будь-яка військова операція сьогодні розгортається у комунікаційному просторі, що характеризується миттєвим поширенням контенту, мультимедійністю і глобальною доступністю. Як зазначає О. Курбан, протистояння в цифровому середовищі вимагає від Збройних Сил не лише володіння зброєю, а й глибокого розуміння інтерактивного характеру комунікації із цільовими аудиторіями (Курбан, 2023, с. 212).

Особливістю інформаційного простору навколо Курської операції стала його єдність: повідомлення українських, російських і міжнародних медіа поширювалися в одному цифровому полі, у якому одночасно перебувають принципово різні аудиторії з різними потребами та інтерпретаційними рамками. Споживачі інформації є сегментованими, і для ефективної комуніка-

ційної стратегії важливо враховувати специфіку кожного сегмента окремо.

Українська (внутрішня) аудиторія розглядається передусім як цільова група, для якої метою комунікації є підтримка морального духу, утвердження відчуття історичної справедливості та підтвердження бойових спроможностей Збройних Сил. Для військовослужбовців та їхніх родин до цього додається потреба у фаховій та особистій інформації – про побратимів, долю рідних, перебіг бойових завдань. Саме ця аудиторія найбільше реагує на офіційні комунікації Президента та Головнокомандувача.

Міжнародна аудиторія (західні партнери та світова спільнота) є ключовою для досягнення стратегічних, а не лише тактичних результатів операції. Меседжі, орієнтовані на цю аудиторію, спрямовані на підтвердження ефективності використання військової допомоги, демонстрацію спроможності України нав'язувати ініціативу та легітимізацію наступальних дій на території противника. Від реакції цієї аудиторії значною мірою залежать продовження військово-технічної підтримки й політична позиція України на переговорах.

Ворожа аудиторія (російське населення та військово-політичне керівництво РФ) виступає об'єктом інформаційно-психологічного впливу. Метою комунікації щодо неї є створення інформаційного хаосу, посилення паніки серед військовослужбовців, дискредитація центральної влади й руйнування базового пропагандистського наративу про "недоторканість російських кордонів".

Усвідомлення тривимірної структури медіасередовища дало змогу українському командуванню розробити ефективну комунікаційну стратегію, у межах якої кожна аудиторія отримувала повідомлення у потрібний для досягнення стратегічних цілей момент.

Підготовчий етап: режим інформаційної тиші та протидія OSINT-загрозам. Розуміння нормативної бази та структури медіасередовища дає змогу перейти до аналізу того, як саме принципи інформаційної безпеки були реалізовані на етапі підготовки Курської операції. Успішна реалізація операції стала можливою лише завдяки системному підходу до планування, що базувався на режимі суцільної інформаційної тиші. Інформаційна тиша була не епізодичним заходом, а наскрізною стратегією, яка послідовно застосовувалася на всіх рівнях підготовки – від обмеження кола обізнаних осіб до унеможливлення зовнішнього моніторингу пересувань військ.

Першочерговим кроком стало максимальне звуження кола осіб, допущених до планування операції. Розроблення планів здійснювалося під безпосереднім керівництвом Головнокомандувача ЗСУ за участю вузької групи командирів у режимі суворого секретності, а ключові питання обговорювалися Головнокомандувачем із Президентом сам на сам, без участі штабу. За даними відкритих джерел, на момент початку операції з її планом були ознайомлені лише три-чотири вищих офіцери; офіцери середнього рівня отримали інформацію за три доби до наступу, а рядовий склад – лише за добу. До операції залучалися військові з різних бригад і родів військ, причому з кожної частини відбиралися окремі підрозділи й невеликі групи особового складу, що додатково знижувало ризик витоку інформації. Самі учасники операції згодом розповіли: "Операція планувалася в таємниці й ніхто не розумів, що готується. Було зрозуміло, що нас очікують штурмові дії. Можна було логічно зрозуміти, що планується певний наступ, але де це буде, ніхто до кінця не знав" (Суспільне Суми, 2024).

Принципово важливим є те, що навіть ключові західні союзники не отримали попереднього повідомлення про заплановане вторгнення на територію Російської Федерації. За оцінками аналітичного центру Atlantic Council, відсутність попереджень партнерів була свідомим рішенням, спрямованим на запобігання витокам, що траплялися у попередніх операціях (Atlantic Council, 2024). Таке рішення усунило ризик розголошення задуму через людський фактор або перехоплення каналів зв'язку на стратегічному рівні. Хоча воно й створило певну напругу в дипломатичних відносинах, водночас засвідчило здатність України до самостійного стратегічного планування та забезпечило максимальний ефект раптовості.

Паралельно з фізичним переміщенням військ здійснювалася підготовка інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) як інтегрованого складника комунікаційної стратегії. Підрозділи Сил спеціальних операцій, реалізуючи операцію під кодовою назвою "Сенека", зосередилися на впливі на російське військове командування та армійські підрозділи противника. Завданням цих заходів було поширення дезінформації, нагнітання паніки серед військовослужбовців противника й дезорганізація його управління (Громадське, 2024). Дезінформаційні заходи в межах OPSEC передбачали відволікаючі маневри, що мали приховати зосередження ударних сил саме на Сумському напрямку. Поєднання класичних військових дій із психологічними операціями та інформаційними кампаніями становить характерну ознаку сучасної гібридної війни, у якій інформаційний вплив на противника здійснюється паралельно з фізичними операціями, а не як окремий ізольований процес.

Окремим важливим аспектом підготовки стала протидія загрозам у сфері розвідки на основі відкритих джерел – OSINT (Open Source Intelligence). У сучасному розумінні OSINT – це систематичний процес збирання, аналізу й верифікації інформації з публічно доступних джерел (соціальних мереж, державних реєстрів, медіа, супутникових сервісів) задля отримання нових розвідувальних даних. Російсько-українська війна стала каталізатором розвитку цього напрямку як повноцінного інструменту військової розвідки: за оцінками American Security Project, вона перетворила OSINT на дієвий чинник впливу на оперативно-тактичному й геополітичному рівнях (American Security Project, 2024).

Високий рівень інформаційної прозорості формує глобальне OSINT-середовище – інформаційний простір, насичений безпрецедентними масивами загально-доступних цифрових даних та інструментами для їх автоматизованого аналізу. За оцінками, до 2025 року глобальний обсяг згенерованих даних подвоївся і досяг приблизно 150 зетабайтів (Coulthart, 2026). Аналітичні звіти провідних OSINT-платформ свідчать про парадоксальну закономірність: відкритість інформаційного середовища стає загрозою передусім для тієї воюючої сторони, яка втрачає контроль над власними комунікаційними каналами (Babel Street, 2024). У випадку Курської операції командування ЗСУ продемонструвало здатність ефективно протидіяти цим загрозам шляхом запровадження жорсткого режиму інформаційної тиші й багаторівневої системи допуску до інформації. Як зазначає дослідник С. Коултарт з Університету Олбані, початковий етап повномасштабного вторгнення 2022–2023 років міг виявитися кульмінаційною точкою безперешкодної ефективності OSINT, оскільки сторони війни поступово навчилися адаптуватися до відкритого моніторингу та протидіяти йому (Coulthart, 2026). Курська операція підтверджує цю тенденцію: попри високу техно-

логічну розвиненість сучасних OSINT-інструментів, українському командуванню вдалося зберегти стратегічну раптовість, що стало вагомим аргументом надійності України як партнера для міжнародних союзників.

Логічним продовженням аналізу підготовчого етапу є оцінка результатів, яких досягла оборона комунікаційна стратегія після початку активної фази операції. Хронологія публічних подій 6–27 серпня 2024 року дає змогу виокремити два чітко розмежовані етапи: етап інформаційного вакууму (6–8 серпня), коли українська сторона повністю утримувала тишу, та етап усвідомлення масштабів і офіційного визнання операції (9–12 серпня), що завершився перебудовою інформаційного поля на користь української сторони. Подальший виклад послідовно розкриває, як саме оборона стратегія позначилася на трьох ключових сегментах аудиторії – російському, українському й міжнародному.

Етап інформаційного вакууму (6–8 серпня 2024 року). 6 серпня 2024 року Міністерство оборони Російської Федерації заявило про нібито спробу прориву кордону в районі населених пунктів Миколаєво-Дар'їно та Олешня Курської області. Того самого дня міжнародне агентство Reuters, посилаючись на заяви місцевого губернатора, опублікувало матеріал про обстріли міста Суджа (Reuters, 2024). Показово, що в іноземних медіа акцент зміщувався переважно на удари безпілотних літальних апаратів, а не на масштабну наземну операцію, оскільки реальні масштаби прориву залишалися прихованими.

У перші дні Російська Федерація фактично виявилася єдиним джерелом інформації для світових ЗМІ, проте її повідомлення були хаотичними та внутрішньо суперечливими. Це підтверджується аналітичним дослідженням видання "Детектор медіа" ("Курський хаос. Моніторинг росЗМІ за 5–11 серпня 2024 року"), згідно з яким події в Курській області миттєво перетворилися на домінуючу тему російського інформаційного простору і спровокували системні суперечності всередині пропагандистської машини (Детектор медіа, 2024). Уже 7 серпня вище керівництво РФ було змушене публічно реагувати на кризу: Володимир Путін уперше назвав дії ЗСУ "масштабною провокацією".

В умовах повної відсутності офіційних коментарів з боку Генерального штабу ЗСУ українські медіа працювали в режимі жорстких інформаційних обмежень. Зокрема, телеканал "1+1" у перших оглядових сюжетах був змушений посилатися виключно на російські пабліки та джерела агресора, підкреслюючи відсутність офіційної інформації від українського командування (ТСН, 2024). Цей офіційний вакуум частково заповнювався повідомленнями в соціальних мережах. Зокрема, генеральний директор "Укрпошти" Ігор Смілянський іронічно анонсував у Facebook гіпотетичне відкриття нового відділення у Суджі. Журналіст і волонтер Сергій Стерненко припустив, що українське командування ухвалило рішення атакувати одне з найслабших місць у противника, оскільки за повідомленнями самих росіян, ними було втрачено вже 11 населених пунктів, а ефект несподіванки був досягнутий завдяки відсутності витоків інформації.

Натомість у російських пабліках паралельно розгорталася повна паніка, зафіксована, зокрема, у репортажах українського YouTube-каналу "Є питання" на основі моніторингу відкритих відеоматеріалів ("Є питання", 2024). Тотальне мовчання офіційного Києва дестабілізувало внутрішній простір противника: поки Міноборони РФ намагалося нівелювати загрозу заявами про "ефективне відбиття атак", російські Z-блогери відкрито описували стрімке просування бронетехніки ЗСУ вглиб російської

території. У таких умовах "туману війни" провідні західні медіа опинилися в ситуації браку верифікованих даних і змушені були спиратися переважно на повідомлення російських мілітарних блогерів.

Така стратегія дала змогу Україні повторити успішний сценарій медійної ізоляції бойових дій, апробований раніше під час рейдів РДК на Белгород. Тоді Україна також не надавала інформації щодо своєї причетності, попри те, що на сайті РДК було вказано, що вони діють під керівництвом українського командування.

Водночас режим тривалого тотального мовчання офіційних джерел не є безризиковою "ідеальною моделлю" і має зворотний бік, який доцільно враховувати під час оцінювання його ефективності. Передусім ідеться про внутрішню (українську) аудиторію прифронтових областей: затяжний інформаційний вакуум здатний породжувати щонайменше дві групи ризиків. По-перше, відповідно до закономірності, описаної Г. Почепцовим (2024), незаповнена інформаційна порожнечка неминуче заповнюється сторонніми інтерпретаціями – за відсутності офіційних повідомлень її можуть посісти чутки, панічні наративи в соціальних мережах або цілеспрямована ворожа дезінформація, спрямована на дестабілізацію тилу. По-друге, брак верифікованих відомостей про перебіг бойових дій підвищує рівень тривожності місцевого населення та ускладнює ухвалення ним обґрунтованих рішень щодо особистої безпеки. Таким чином, режим інформаційної тиші доцільно розглядати не як універсальне благо, а як інструмент, ефективність якого зумовлена точним балансуванням між вимогами ОПSEC і конституційним правом громадян на достовірну інформацію; саме таке балансування становить ключову управлінську дилему стратегічних комунікацій.

Етап офіційного визнання та комунікаційного перелому (9–12 серпня 2024 року). Із 9 серпня приховувати присутність українських військ ставало дедалі важче. Радник Президента вперше визнав факт вторгнення 8 серпня, не підтверджуючи безпосередньої ролі України. 10 серпня Володимир Зеленський у вечірньому зверненні зробив перші зауваження заяві про те, що війна "повертається туди, звідки прийшла", уникаючи деталізації. У мережі почали з'являтися перші відео українських військових у селах Курської області.

Ліше 12 серпня вперше з'явилася офіційна заява про наступальну операцію ЗСУ в Курській області від Президента України та Головнокомандувача ЗСУ. Уже 27 серпня стало відомо про звільнення близько 100 населених пунктів (Суспільне новини, 2024). Поступова ескаляція офіційних заяв створила наростаючий інформаційний ефект, який утримував увагу світових ЗМІ та міжнародної аудиторії впродовж тривалого часу. У цей самий день Путін провів публічну нараду щодо ситуації у прикордонні з демонстрацією роздратування та наказом "вибити противника" з Курської області, а російська пропаганда перевела увагу суспільства на тему евакуації біженців і формування образу "гуманітарної катастрофи".

Як зазначає Г. Почепцов, "пауза в інформаційному просторі створює напругу, яку згодом заповнює той, хто першим надає структуровану подію" (Почепцов, 2024, с. 92). Коли вакуум заповнюється не чутками, а заздалегідь підготовленими і верифікованими фактами, виникає ефект інформаційного домінування. Замість рефлекторної реакції на хаотичні викиди противника Сили оборони отримали монополію на перше офіційне повідомлення, що сформувало глобальну рамку сприйняття операції як професійної та переможної (Центр протидії

дезінформації, 2024). Після офіційної заяви Україна почала конструювати власну картинку в медіапросторі. Вона почала допускати західних журналістів (CNN, The Washington Post, італійського RAI тощо) на контрольовані території, що спричинило обурення Російської Федерації та порушення кримінальних справ проти іноземних репортерів.

Обмеження проросійського використання платформи Telegram, що збіглося із цим періодом, додатково посилює здатність української сторони диктувати наратив навколо Курської операції (RAND Corporation, 2024). Ексклюзивний репортаж Espresso.TV із Суджі продемонстрував повний контроль ЗСУ над містом (Espresso.TV, 2024). Зазначене відповідає теоретичній моделі інформаційного домінування, згідно з якою стратегічну перевагу в медійному протистоянні здобуває та сторона, що першою формує цілісний наратив і забезпечує його трансляцію через контрольовані канали. О. Ільницька обґрунтовує, що система захисту національного інформаційного простору має бути орієнтована саме на нейтралізацію деструктивного контенту, здатного підірвати державні інтереси (Ільницька, 2017).

Результати для російської сторони. Для російської сторони обрана Україною стратегія обернулася втратою інформаційної ініціативи та контролю над поясненням подій, що супроводжувалося появою взаємосуперечливих версій у межах її власного інформаційного простору. Будучи фактично єдиним джерелом інформації у перші дні, російські структури через шок і незрозуміння реальної ситуації подавали її в хаотичний спосіб. Російська пропаганда, що роками формувала наратив "армії-визволительки", виявилася неспроможною швидко пояснити, як іноземні війська увійшли на власну територію РФ. Офіційні структури намагалися применшити масштаб подій, кваліфікуючи їх як "диверсію", однак реальні відео біженців і поширення паніки в місцевих Telegram-каналах підірвали довіру до влади (The Moscow Times, 2024). Провладні російські медіа намагалися подати операцію як другорядну диверсію, що нібито не впливає на головний напрямок бойових дій у Донецькій і Луганській областях; офіційні зведення фокусувалися на "успішних ударах авіації" по українських резервах, а втрата Суджі замовчувалася або подавалася як "тимчасове тактичне ускладнення".

Ключовою причиною інформаційної поразки російської сторони стала концептуальна неспроможність запропонувати альтернативний цілісний наратив. Якщо армія декларується як визволителька, то її присутність на чужій території логічно вписується у пропагандистську рамку, натомість входження інших військ на власну територію руйнує цю рамку зсередини. Спостерігалось своєрідне інформаційне ухиляння: уникнення фактологічних повідомлень компенсувалося апеляціями до "контролю Путіна над ситуацією", обіцянками завершення "спецоперації" до кінця року, а також залякуванням партнерів України загрозою пошкодження атомних електростанцій – Курської та Запорізької. У підсумку інформаційний простір противника зазнав дефрагментації: влада втратила монополію на пояснення подій, а суспільство отримало розбіжні версії з різних рівнів пропагандистської машини.

Результати для української сторони. 12 серпня 2024 року, після офіційної заяви Президента, відбувся комунікаційний злам. Витримавши тривалу паузу, Україна отримала монополію на перше офіційне пояснення подій і запропонувала чіткий переможний наратив: Збройні Сили України здатні ефективно вести насту-

пальні дії на території держави-агресорки (Центр протидії дезінформації, 2024). Цей наратив був принципово сильнішим за російську версію подій із кількох причин.

По-перше, він підтверджував спроможність України не лише захищати власну територію, а й планувати та реалізовувати складні наступальні операції на території противника, причому з використанням значною мірою власного озброєння. По-друге, він демонтував російську пропагандистську рамку "визволителя", оскільки операція довела, що ЗСУ можуть діяти там, де декларована "недоторканість кордонів" виявилася фікцією. По-третє, він закріпив за Україною позицію сторони, яка не лише потребує допомоги, а й здатна пропонувати союзникам власний військовий досвід і зразки озброєння, особливо дрони – передусім ті, що були створені та випробувані під час війни.

Серед ознак успішної інформаційної кампанії варто виокремити: повний контроль над наративом після зняття режиму тиші, масове цитування українських офіційних повідомлень провідними світовими медіа, активну присутність ЗСУ в цифровому полі (включно з відеоматеріалами із Суджі в TikTok, що мали виразний деморалізуючий ефект (ТСН, 2024)), а також змістове перевизначення ролі України у війні – з країни-жертви на країну-партнера, спроможну ділитися досвідом.

Результати для міжнародних партнерів. Для міжнародних партнерів Курська операція стала підставою для перегляду парадигми сприйняття України. Інформаційна кампанія засвідчила, що Україна є не лише державою, яка потребує військово-технічної допомоги, а й професійним партнером, здатним планувати й реалізовувати складні наступальні маневри з дотриманням високого рівня операційної безпеки. Експерти RAND Corporation оцінили інформаційний ефект операції як надзвичайно потужний, порівнявши його вплив на глобальний медіапростір з ефектом вибуху незалежно від тривалості суто військового складника вторгнення (RAND Corporation, 2024). Збереження стратегічної раптовості в умовах прозорого цифрового поля стало вагомим аргументом для союзників щодо продовження фінансового й матеріально-технічного забезпечення.

Опосередкованим, але важливим результатом стала зміна тональності публікацій провідних західних видань. Якщо в перші дні матеріали будувалися на російських джерелах і припущеннях мілітарних блогерів, то після офіційного визнання операції західні медіа почали отримувати дозволи на роботу безпосередньо з контролюваної українськими силами території і цитувати українські офіційні повідомлення як першоджерело. У грудні 2024 року Головнокомандувач ЗСУ публічно охарактеризував Курську операцію як успіх, досягнутий завдяки ефекту раптовості, забезпеченому збереженою інформаційною тишею (Суспільне новини, 2024). В. Ліпкан із цього приводу влучно зауважує, що "інформаційна безпека в умовах війни – це не закритість, а хірургічна точність у дозуванні правди" (Ліпкан, 2022, с. 152). Конкретним виявом цієї зміни стали репортажі CNN та The Washington Post із контрольованих Силами оборони територій Курської області, у яких українські офіційні повідомлення вперше виступили першоджерелом фактів, а не об'єктом спростування (O'Grady, Burianova, & Ram, 2024; Paton Walsh, 2024).

Дискусія і висновки

Отримані результати доцільно співвіднести з наявними теоретичними моделями, аби чіткіше окреслити, у чому саме досвід Курської операції доповнює, видозмінює або заперечує попередні висновки. Класичні моделі медійної прозорості цифрової епохи здебільшого

виходять із тези про невідворотне зростання ролі відкритих даних і поступову втрату можливості досягати стратегічної раптовості. Досвід Курської операції не стільки підтверджує, скільки коригує цю тезу: він емпірично ілюструє припущення С. Коултартта про те, що пік безперешкодної ефективності OSINT, імовірно, уже пройдено, а сторони конфлікту виробляють дієві контрзаходи (Coulthart, 2026). У цьому сенсі дослідження вступає в полеміку з оптимістичними оцінками "тотальної прозорості": інституційна дисципліна та режим інформаційної тиші виявляються спроможними тимчасово нейтралізувати технологічну перевагу відкритого моніторингу. Водночас концепт "інформаційної паузи" Г. Почепцова (Почепцов, 2024) у матеріалах Курської операції набуває уточнення – пауза є стратегічним ресурсом лише за умови, що сторона здатна вчасно й першою заповнити її верифікованим наративом, інакше той самий механізм обертається проти неї, що й сталося з російським інформаційним простором.

Окремого дискусійного осмислення потребує нормативна межа між демократичним правом суспільства на інформацію та жорстким обмеженням свободи слова, запровадженим, зокрема, наказом Головнокомандувача ЗСУ № 73 (Головнокомандувач Збройних Сил України, 2022). З одного боку, обмеження роботи журналістів у "червоних зонах" і заборона геолокаційних даних є виправданими вимогами OPSEC, які прямо вплинули на успіх операції. З іншого боку, тривалі обмеження створюють ризик нормалізації непрозорості та послаблення суспільного контролю, на що звертають увагу медіадослідники. Однозначного розв'язання цієї дилеми наявна література не пропонує: підходи коливаються від пріоритету безпеки операцій до пріоритету права на інформацію. Позиція, обстоювана в цьому дослідженні, полягає в тому, що йдеться не про вибір одного полюса, а про динамічне регулювання – звуження публічності на етапі підготовки з її подальшим контролюваним розширенням після досягнення оперативних цілей. Саме така постановка питання продуктивніша за бінарне протиставлення безпеки й відкритості та потребує подальшої наукової верифікації на ширшому масиві операцій.

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що інформаційна безпека в умовах сучасної війни трансформувалася в самостійний вид стратегічного озброєння, ефективність якого підтверджується на прикладі Курської операції. Чотири взаємопов'язані аспекти – нормативно-правова база, структура медіасередовища, підготовка операції та результати інформаційної кампанії – утворюють цілісний механізм, у якому жодний елемент не може бути замінений іншим без втрати загальної ефективності.

По-перше, чинна нормативно-правова база України, доповнена стандартами НАТО (зокрема концепцією OPSEC), створила інституційні передумови для запровадження режиму інформаційної тиші як легітимної комунікаційної стратегії. По-друге, тривимірна структура аудиторії – українська, російська й міжнародна – зумовила потребу в диференційованому інформаційному впливі. По-третє, на етапі підготовки операції режим інформаційної тиші довів свою спроможність нейтралізувати загрози OSINT-розвідки навіть в умовах загальної прозорості цифрового простору. По-четверте, результати кампанії продемонстрували: чим довше зберігається режим тиші, тим потужнішим є медіаефект перемоги на етапі офіційного оголошення.

На прикладі Курської операції підтверджено: стратегічне управління інформацією, що поширюється у відкриті джерела, є невід'ємною частиною військової опера-

ції, у якій тиша стає зброєю та водночас підставою для глобального визнання її результату. Перетворення локальної військової перемоги на вагомий зовнішньополітичний результат стало можливим завдяки інтеграції правових, організаційних і комунікаційних інструментів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в інтеграції нормативно-правового, медіасередовищного й OSINT-вимірів інформаційної безпеки в межах єдиної аналітичної моделі, застосованої до конкретної наступальної операції Збройних Сил України, що раніше у вітчизняній науковій літературі комплексно не здійснювалося. Поставлену мету дослідження досягнуто: механізми забезпечення інформаційної безпеки та реалізації комунікаційних стратегій Курської операції розкрито на всіх чотирьох виокремлених рівнях, а ключову тезу про режим інформаційної тиші як активну комунікаційну стратегію верифіковано емпіричним матеріалом контент-аналізу.

Перспективи подальших досліджень пов'язані щонайменше з трьома напрямками. Перший – розроблення нових форматів співпраці із цивільними медіа, які забезпечили б оперативне інформування світу про події на передовій без розкриття позицій підрозділів. Другий – формування етичних кодексів для OSINT-спільноти й журналістів, що працюють у зоні бойових дій, оскільки публікація даних із відкритих джерел дедалі частіше створює дилему між правом суспільства на інформацію та безпекою військових (American Security Project, 2024). Третій – порівняльний аналіз українського досвіду інформаційного забезпечення наступальних операцій із досвідом інших країн, що дасть змогу виокремити універсальні моделі стратегічних комунікацій у сучасних збройних конфліктах (European Journal of International Security, 2024; The Washington Quarterly, 2025). Курська операція стала одним із найяскравіших прикладів такої успішної протидії прозорості цифрової епохи.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Башук, А. І. (2019). *Комунікаційні стратегії державної влади в умовах інформаційного суспільства*. ТОВ "Друкарня "Рута"". https://scc.knu.ua/upload/iblock/3a4/dis_Bashuk.pdf
- Генеральний штаб Збройних Сил України. (2026). *Військові зв'язки з громадянськістю*. Доктрина від 15.01.2026 № 340.
- Головнокомандувач Збройних Сил України. (2020). *Доктрина зі стратегічних комунікацій Сил оборони України*. Наказ від 20.10.2020 № 121. <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/04/%D0%92%D0%9A%D0%9F-10-0049.01-%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D1%96-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B8%CC%86.pdf>
- Головнокомандувач Збройних Сил України. (2022). *Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану*. Наказ від 03.03.2022 № 73. <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-golovnokomanduvacha-zsu-vid-03-03-2022-roku-73-zi-zminami>
- Громадське. (2024). *ССО розповіли, як починалася Курська операція та чому вдалося швидко просуватися*. <https://hromadske.ua/viyna/239238-ss0-rozpovily-iak-pochynalasja-kurska-operatsiia>
- Детектор медіа. (2024). *Курський хаос. Моніторинг росЗМІ за 5–11 серпня 2024 року*. <https://detector.media/infospace/article/230925/2024-08-15-kursky-khaos-monitoryng-roszmi-za-511-serpnya-2024-roku/>
- "Е питання". (2024). *Наступ на Курськ: Курська АЕС, стратегічний газопіп і колишня українська столиця Суджа*. <https://www.youtube.com/watch?v=3QNZPo2Z27o>
- Ільницька, О. М. (2017). *Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії*. Наукове видання Львівської політехніки. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4352/lnicka0.pdf>
- Курбан, О. В. (2023). *Інформаційні війни у цифровому середовищі*. Інститут журналістики.

Ліпкан, В. А. (2022). *Інформаційна безпека України в умовах сучасних геополітичних реалій*. КНТ.

Почепцов, Г. Г. (2024). *Стратегічні комунікації в умовах гібридних зароз. Вид. дім "Києво-Могилянська академія"*.

Проект Концепції інформаційної безпеки України. (б. д.). ОБСЄ. <https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/175056.pdf>

Суспільне новини. (2024). *"Уперше поставили РФ в оборону на власній території": Сирський розкрив деталі Курської операції*. <https://susplne.media/1073487-uperse-postavili-ih-v-oboronu-na-vlasnij-teritorii-sirskij-rozkryv-detali-kurskoj-operacii/>

Суспільне Суми. (2024). *"Ми перенесли війну на територію Росії" – як планувалася і розгорталася Курська операція*. <https://susplne.media/sumy/912943-mi-perenesli-vijnu-na-teritoriu-rosii-ak-planuvallasia-i-rozgortalasa-kurska-operacia/>

TCH. (2024). *"Х*охлі вошли, учите гімн України!" Місто Суджа: де воно і чому його обрали для наступу*. <https://www.youtube.com/watch?v=KEMpwU9ubnM>

Центр протидії дезінформації при РНБО України. (2024). *Аналіз маніпулятивних наративів РФ під час Курської операції*. <https://cpd.gov.ua/articles/yak-ukrayinskyj-nastup-u-kurskij-oblasti-vplyvaye-na-putina-i-rosiyan/>

Espresso.TV. (2024). *Ексклюзивний репортаж з Курської області*. https://www.youtube.com/watch?v=FUo1H62_2Nc

Reuters. (2024, серпень 6). *П'ятеро поранено внаслідок обстрілу Курської області з боку України*. <https://www.reuters.com/world/europe/five-injured-ukraine-shelling-russias-kursk-region-26-drones-downed-governor-2024-08-06/>

Allied Joint Doctrine for Strategic Communications (AJP-3.10). (2023). NATO Standardization Committee.

American Security Project. (2024). *How OSINT has shaped the war in Ukraine*. <https://www.americansecurityproject.org/osint-in-ukraine/>

Atlantic Council. (2024). *Ukraine's Kursk offensive proves surprise is still possible in modern war*. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-kursk-offensive-proves-surprise-is-still-possible-in-modern-war/>

Babel Street. (2024). *The Ukraine-Russia war confirms the value of OSINT*. <https://www.babelstreet.com/blog/the-ukraine-russia-war-confirms-the-value-of-osint>

Coulthart, S. (2026). *Lessons from Ukraine: How OSINT networks are changing war*. Centrum Balticum, Baltic Rim Economies. <https://centrumbalticum.org/stephen-coulthart-lessons-from-ukraine-how-osint-networks-are-changing-war>

European Journal of International Security. (2024). *The rise of open-source intelligence*. Cambridge Core. <https://www.cambridge.org/core/journals/european-journal-of-international-security/article/rise-of-opensource-intelligence/21122432399ECB8078BF0D89A76D0586>

O'Grady, S., Burianova, T., & Ram, E. (2024, August 18). *In Ukraine-controlled Sudzha, stranded Russian civilians question what's next*. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/world/2024/08/18/ukraine-russia-sudzha-kursk/>

Paton Walsh, N. (2024, August 16). *Sudzha, Kursk: Russian residents take shelter as Ukraine advances*. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2024/08/16/europe/sudzha-russia-ukraine-streets-intl-latam>

RAND Corporation. (2024). *Ukraine may be winning the information war in Kursk*. <https://www.rand.org/pubs/commentary/2024/09/ukraine-may-be-winning-the-information-war-in-kursk.html>

The Moscow Times. (2024). *Kursk incursion rages for a third month*. <https://www.themoscowtimes.com/2024/10/15/as-ukraines-kursk-incursion-rages-for-a-third-month>

The Washington Quarterly. (2025). *The war on open-source intelligence*. Taylor & Francis. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0163660X.2025.2554477>

References

- "There is a question". (2024). *The offensive on Kursk: Kursk NPP, strategic gas pipeline and the former Ukrainian capital Sudzha* [in Ukrainian]. <https://www.youtube.com/watch?v=3QNZPo2Z27o>
- Alliance Joint Force Doctrine on Strategic Communications (AJP-3.10). (2023). NATO Standardization Committee [in Ukrainian].
- Allied Joint Doctrine for Strategic Communications (AJP-3.10). (2023). NATO Standardization Committee.
- American Security Project. (2024). *How OSINT has shaped the war in Ukraine*. <https://www.americansecurityproject.org/osint-in-ukraine/>
- Atlantic Council. (2024). *Ukraine's Kursk offensive proves surprise is still possible in modern war*. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-kursk-offensive-proves-surprise-is-still-possible-in-modern-war/>
- Babel Street. (2024). *The Ukraine-Russia war confirms the value of OSINT*. <https://www.babelstreet.com/blog/the-ukraine-russia-war-confirms-the-value-of-osint>
- Bashuk, A. I. (2019). *Communication strategies of state power in the conditions of the information society*. LLC "Printing House "Ruta" [in Ukrainian]. https://scc.knu.ua/upload/iblock/3a4/dis_Bashuk.pdf
- Center for Countering Disinformation at the National Security and Defense Council of Ukraine. (2024). *Analysis of the Russian Federation's manipulative narratives during the Kursk operation* [in Ukrainian]. <https://cpd.gov.ua/articles/yak-ukrayinskyj-nastup-u-kurskij-oblasti-vplyvaye-na-putina-i-rosiyan/>
- Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine. (2020). *Doctrine on strategic communications of the Defense Forces of Ukraine*. Order dated 10/20/2020 No. 121 [in Ukrainian]. <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/>

uploads/2022/04/%D0%92%D0%9A%D0%9F-10-0049.01-%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D1%96-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B8%CC%86.pdf

Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine. (2022). *On the organization of interaction between the Armed Forces of Ukraine, other components of the defense forces and representatives of the media during the period of the legal regime of martial law*. Order dated 03.03.2022 No. 73 [in Ukrainian]. <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-golovnokomanduvacha-zsu-vid-03-03-2022-roku-73-zi-zminami>

Coulthart, S. (2026). *Lessons from Ukraine: How OSINT networks are changing war*. Centrum Balticum, Baltic Rim Economies. <https://centrumbalticum.org/stephen-coulthart-lessons-from-ukraine-how-osint-networks-are-changing-war>

Draft Concept of Information Security of Ukraine. (n.d.). OSCE [in Ukrainian]. <https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/175056.pdf>

Espresso.TV. (2024). *Exclusive report from the Kursk region* [in Ukrainian]. https://www.youtube.com/watch?v=FUo1H62_2Nc

European Journal of International Security. (2024). *The rise of open-source intelligence*. Cambridge Core. <https://www.cambridge.org/core/journals/european-journal-of-international-security/article/rise-of-open-source-intelligence/21122432399ECB8078BF0D89A76D0586>

General Staff of the Armed Forces of Ukraine. (2026). *Military Public Relations*. Doctrine dated 01/15/2026 No. 340 [in Ukrainian].

Hromadske. (2024). *SSO told how the Kursk operation began and why it was possible to advance quickly* [in Ukrainian]. <https://hromadske.ua/viynal/239238-ss0-rozpovily-iak-pochynalasja-kurska-operatsiia>

Ilnytska, O. M. (2017). *Information Security of Ukraine: Modern Challenges, Threats and Countermeasures*. Scientific Publication of Lviv Polytechnic [in Ukrainian]. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4352/ilnicka0.pdf>

Kurban, O. V. (2023). *Information Wars in the Digital Environment*. Institute of Journalism [in Ukrainian].

Lipkan, V. A. (2022). *Information Security of Ukraine in the Conditions of Modern Geopolitical Realities*. KST [in Ukrainian].

Media Detector. (2024). *Kursk chaos. Monitoring of Russian media for August 5–11, 2024* [in Ukrainian]. <https://detector.media/infospace/article/230925/2024-08-15-kursky-khaos-monitoring-rozsmi-za-511-serpnia-2024-roku/>

Nataliia ROZHNIATIVSKA, PhD Student

ORCID ID: 0009-0005-8613-779X

e-mail: rozhniativska.natali@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

O'Grady, S., Burianova, T., & Ram, E. (2024, August 18). In Ukraine-controlled Sudzha, stranded Russian civilians question what's next. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/world/2024/08/18/ukraine-russia-sudzha-kursk/>

Paton Walsh, N. (2024, August 16). Sudzha, Kursk: Russian residents take shelter as Ukraine advances. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2024/08/16/europe/sudzha-russia-ukraine-streets-intl-latam>

Pochepstov, G. G. (2024). *Strategic Communications in Conditions of Hybrid Threats*. Publishing House "Kyiv-Mohyla Academy" [in Ukrainian].

Public News. (2024). *"For the first time, the Russian Federation was put on the defensive on its own territory": Syrs kij revealed the details of the Kursk operation* [in Ukrainian]. <https://suspihne.media/1073487-uperse-postavili-ih-v-oboronu-na-vasnij-teritorii-sirskij-rozkryv-detali-kurskoi-operacii/>

Public Sumy. (2024). *"We moved the war to the territory of Russia" – how the Kursk operation was planned and unfolded* [in Ukrainian]. <https://suspihne.media/sumy/912943-mi-perenesli-vijnu-na-teritoriu-rosii-ak-planuvalasa-i-rozgortalasja-kurska-operacija/>

RAND Corporation. (2024). *Ukraine may be winning the information war in Kursk*. <https://www.rand.org/pubs/commentary/2024/09/ukraine-may-be-winning-the-information-war-in-kursk.html>

Reuters. (2024, August 6). *Five people were injured as a result of the shelling of the Kursk region from Ukraine* [in Ukrainian]. <https://www.reuters.com/world/europe/five-injured-ukraine-shelling-russias-kursk-region-26-drones-downed-governor-2024-08-06/>

The Moscow Times. (2024). *Kursk incursion rages for a third month*. <https://www.themoscowtimes.com/2024/10/15/as-ukraines-kursk-incursion-rages-for-a-third-month>

The Washington Quarterly. (2025). *The war on open-source intelligence*. Taylor & Francis. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0163660X.2025.2554477>

TSN. (2024). *"Fuck you, come in, learn the anthem of Ukraine!" The city of Sudzha: where is it and why was it chosen for the offensive* [in Ukrainian]. <https://www.youtube.com/watch?v=kEMpwU9ubnM>

Отримано редакцією журналу / Received: 08.06.26

Прорецензовано / Revised: 23.06.26

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26

Опубліковано / Published: 21.09.26

INFORMATION SECURITY AS A PREREQUISITE FOR THE STRATEGIC SUCCESS OF MILITARY OPERATIONS: LESSONS FROM THE KURSK OPERATION

Background. The article examines the role of information security as a strategic instrument for planning and conducting military operations, using the Armed Forces of Ukraine's Kursk Operation (August–December 2024) as a case study. It highlights the importance of balancing society's right to information with information-security requirements in hybrid warfare. The aim is to analyse the mechanisms of information security and the implementation of communication strategies during the preparation and conduct of combat operations, using the Kursk Operation as an example.

Methods. Three complementary methods were applied: normative-documentary analysis of five key legal acts and NATO standards; content analysis of media materials for August–December 2024 (in total, over 40 media reports and more than 15 analytical reports and expert publications were analyzed, drawn from official statements by the Armed Forces of Ukraine, Ukrainian and international media, and Russian propaganda sources); and a comparative method to juxtapose the actual course of combat operations with their media coverage across three segments of the information environment.

Results. Four interrelated dimensions of the problem are analysed: the legal framework (including NATO standards); the structure of the media environment with three target audiences; the preparation phase under a regime of information silence and countermeasures against OSINT threats; and the results of the information campaign after the official acknowledgement of the operation. It is established that the information-silence regime ensured not only tactical success but also the transformation of a local military victory into a significant foreign-policy outcome for Ukraine. The strategy of media isolation deprived Russia of the initiative in the information domain and control over the explanation of events, while securing for Ukraine a the exclusive opportunity to issue the first official statement and control over the global narrative. For international partners, the operation became a basis for reassessing the perception of Ukraine as a state capable of independently planning complex offensive operations.

Conclusions. Information security in modern warfare has transformed into an independent type of strategic armament. Strategic management of information is an integral part of a military operation, in which information silence becomes a weapon and the basis for global recognition of its outcome, achieved through the integration of legal, organisational, and communicative instruments.

Keywords: information security, Kursk Operation, strategic communications, information silence, OSINT, media space, information warfare, strategic surprise.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 327.57:351.861:[341.23+341.678]:004.056(4)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.108-117>

Максим ПУСАН, ад'юнкт
ORCID ID: 0009-0008-5216-9349

e-mail: maksym_pusan_science@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДОГОВІРНА АРХІТЕКТУРА ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ: СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

Вступ. Сучасні трансформаційні процеси у загальноєвропейському безпековому середовищі, зумовлені зростанням військово-політичної напруженості та системними кризами, визначають необхідність наукового осмислення функціонування наявної договірної архітектури загальноєвропейської системи колективної безпеки. Таке дослідження спрямоване на формування цілісного уявлення про структуру архітектури безпеки, її складники й засади функціонування, що дає змогу оцінити її ефективність, доцільність і результативність в умовах сучасних безпекових викликів. Визначальним чинником трансформації загальноєвропейського безпекового середовища стало широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, яке істотно вплинуло на конфігурацію регіональної безпеки, посиливши нестабільність і загостривши суперечності між основними суб'єктами.

Методи. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи, зокрема порівняльний метод і метод аналізу, а також системний та історичний підходи.

Результати. Установлено, що структура архітектури безпеки є двовимірною моделлю, у якій поєднані рівневі й компонентні елементи. Виявлено, що рівневий вимір відображає інституційний аспект функціонування архітектури безпеки та реалізується на регіональному і глобальному рівнях. Компонентний аспект охоплює сукупність основних елементів структури архітектури безпеки: суб'єктів, об'єктів, політичних норм і договірної інструментарію. Визначено, що договірний інструментарій архітектури безпеки формується сукупністю заходів, інструментів і механізмів, які перебувають у системній взаємодії. Доведено, що сукупність заходів, інструментів і механізмів формують ієрархічну внутрішню структуру договірної інструментарію, у межах якого заходи є складниками інструментів, а інструменти – складниками механізмів. Обґрунтовано, що отримані результати дають змогу сформувати цілісне наукове уявлення про структурну модель архітектури безпеки й особливості її функціонування в сучасних безпекових умовах.

Висновки. Оцінювання структури архітектури безпеки сприяло науковому осмисленню особливостей її функціонування в сучасних безпекових умовах і стало підґрунтям для подальших наукових досліджень. Водночас результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати про складність і вимірність структури архітектури безпеки. Перспективними напрямками подальших досліджень є оцінювання термінологічного аспекту, зокрема уточнення та систематизація понять архітектури безпеки, а також дослідження їх взаємозв'язків у межах відповідної категоріально-понятійної системи.

Ключові слова: договірна архітектура загальноєвропейської системи колективної безпеки, контроль над звичайним озброєнням, заходи зміцнення довіри та безпеки, загальноєвропейське безпекове середовище, структура архітектури безпеки, договірний інструментарій, елементи архітектури безпеки, інституційний вимір міжнародних безпекових організацій, міжнародно-правовий вимір.

Вступ

У сучасних умовах дослідження функціонування загальноєвропейської безпеки має важливе наукове значення через спрямованість на формування концептуальних підходів, забезпечення узгодженого та взаємопов'язаного розуміння її подальшого розвитку. Це формує теоретичну основу для оцінювання процесів, які відбуваються в загальноєвропейському безпековому середовищі, а також дає змогу визначити його актуальний стан. Такий підхід забезпечує можливість об'єктивного оцінювання ефективності, доцільності та результативності функціонування загальноєвропейської системи безпеки.

Одним із провідних аспектів такого дослідження є визначення структури архітектури безпеки, зокрема з'ясування її елементів і засад функціонування. У цьому контексті регіональна безпека, що представлена наявною договірною архітектурою загальноєвропейської системи колективної безпеки (далі – архітектура безпеки), потребує комплексного наукового дослідження її структурної організації.

Визначення структури архітектури безпеки уможливорює формування цілісного уявлення про її функціону-

вання, що є основою для подальших наукових досліджень архітектури безпеки й загальноєвропейської безпеки загалом. У межах цього дослідження структуру архітектури безпеки розглянуто як сукупність інституційних і міжнародно-правових вимірів. Їх функціонування в сучасних умовах характеризується недостатньою ефективністю у протидії актуальним безпековим загрозам, а також наявністю ознак кризового стану (Пусан, 2026; Бураченко, 2024; Гудзь, 2022).

У цьому контексті статистичні дані підтверджують зазначені тенденції, показуючи зростання інтенсивності безпекових конфліктів починаючи з 1946 року – періоду формування сучасної архітектури безпеки після завершення Другої світової війни (Rustad, 2025). Попри поетапну еволюцію інституційних і міжнародно-правових механізмів забезпечення безпеки, надалі спостерігається стала тенденція до збільшення кількості безпекових конфліктів (Rustad, 2025; Institute for Economics & Peace, 2025; 2026). Отже, доцільно дослідити парадокс формування структури архітектури безпеки: структурні елементи архітектури безпеки були створені для

зміцнення безпеки в регіоні, однак у часовій динаміці кількість безпекових конфліктів не зменшилася, а навпаки, має тенденцію до зростання (Rustad, 2025; Institute for Economics & Peace, 2026).

Формування зазначених тенденцій відбувається в умовах трансформації загальноєвропейського безпекового середовища, що супроводжується зростанням напруженості у відносинах між основними суб'єктами архітектури безпеки, насамперед Російською Федерацією та європейськими державами. Визначальним чинником такої динаміки стало широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, яке значно вплинуло на зміну конфігурації безпеки в Європі, а інші регіональні безпекові конфлікти лише посилюють загальний рівень регіональної нестабільності (Пусан, 2026; Буряченко, 2024; Гудзь, 2022).

Наочним прикладом є декларативна діяльність міжнародних безпекових інституцій після початку широкомасштабної війни Російської Федерації проти України у 2022 році, зокрема ухвалення резолюції Генеральної Асамблеї ООН про засудження агресії та призупинення членства Російської Федерації у Раді ООН із прав людини, рішення Ради Європи про припинення участі Російської Федерації в діяльності організації (UN News, 2022; Council of Europe, 2022). Водночас ОБСЄ запровадило відповідні механізми розслідування порушень міжнародного права Російською Федерацією (Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2022). У 2023–2026 роках міжнародні безпекові інституції не вдавалися до нових радикальних заходів, пов'язаних із виключенням Російської Федерації з основних безпекових організацій, проте продовжили її політико-дипломатичну ізоляцію (Council of the European Union, n. d.). Це проявилось в ухваленні нових резолюцій, розширенні санкційних механізмів Європейського Союзу та поступовому нарощуванню безпекової підтримки України з боку держав – учасниць НАТО (Council of the European Union, n. d.; North Atlantic Treaty Organization, 2026). Однак зазначена діяльність міжнародних безпекових організацій не забезпечила локалізацію збройного конфлікту та його врегулювання, що вказує на недостатню ефективність міжнародних безпекових інституцій, а також структурні обмеження наявної архітектури безпеки.

Паралельно спостерігається посилення ролі геополітичного мислення держав, зокрема зростання геополітичних амбіцій Сполучених Штатів Америки стосовно міжнародно визнаної данської території, а також збереження тривалої конфронтації в межах вірмено-азербайджанського конфлікту. Сукупність зазначених чинників зумовлює поглиблення нестабільності в регіоні й ускладнює функціонування архітектури безпеки.

У разі подальшої ескалації зазначених міждержавних суперечностей існує висока ймовірність повторного виявлення недостатньої спроможності архітектури безпеки ефективно запобігати безпековим викликам. Така неспроможність зумовлена насамперед особливостями структури архітектури безпеки, що актуалізує необхідність її поглибленого наукового дослідження, зокрема оцінювання.

Метою статті є дослідження структури наявної договірної архітектури загальноєвропейської системи колективної безпеки.

Методи

У межах запропонованого дослідження структури сучасної договірної архітектури загальноєвропейської системи колективної безпеки (далі – архітектура безпеки) застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які забезпечили системне й усебічне

розкриття предмета дослідження. Метод аналізу використано для визначення елементів архітектури безпеки, зокрема виокремлення її суб'єктів, об'єктів, політичних норм і договірної інструментарію. Порівняльний метод дав змогу зіставити різні підходи до розуміння структури архітектури безпеки й виявити особливості її функціонування на різних рівнях. Системний підхід застосовано для розгляду архітектури безпеки як цілісної двовимірної моделі, що включає рівневі й компонентні елементи, а також установлення їх взаємозв'язків. Історичний підхід забезпечив оцінювання трансформацій архітектури безпеки в контексті змін загальноєвропейського безпекового середовища, зокрема з урахуванням сучасних військово-політичних процесів. Зазначена сукупність методів дала змогу визначити структурні характеристики архітектури безпеки, обґрунтувати її двовимірну модель, а також установити ієрархічну взаємодію елементів договірної інструментарію.

Алгоритм формування джерельної бази ґрунтувався на поетапному оцінюванні та систематизації наукових праць і дослідницьких матеріалів відповідно до їх концептуальної, тематичної та емпіричної релевантності. На початковому етапі визначено основні підходи до структурування архітектури безпеки, зокрема її інституційного та міжнародно-правового вимірів, а також підходи до окреслення географічних меж. На наступних етапах проведено відбір джерел, що відображають сучасні трансформації безпекового середовища, пов'язані з регіональними конфліктами та кризами, а також узагальнено підходи до діяльності міжнародних безпекових організацій, військово-політичних союзів і коаліційних об'єднань (форматів оборонного співробітництва). На завершальному етапі систематизовано підходи до міжнародно-правового забезпечення безпеки на регіональному та глобальному рівнях.

Критеріями відбору джерельної бази є її наукова обґрунтованість, відповідність до тематики дослідження, актуальність у контексті сучасних безпекових трансформацій, а також здатність забезпечити комплексне відображення інституційного й міжнародно-правового вимірів. Особливу увагу приділено науковим працям, що висвітлюють функціонування міжнародних безпекових організацій, військово-політичних альянсів і коаліційних об'єднань (форматів оборонного співробітництва) як елементів сучасної архітектури безпеки.

Вибір коаліційних об'єднань (форматів оборонного співробітництва) ґрунтується на сукупності взаємопов'язаних методологічних критеріїв, спрямованих на забезпечення репрезентативності та наукової обґрунтованості сформованого переліку. Основними критеріями відбору стали наявність механізмів реагування на сучасні безпекові виклики, функціонування власних військових складників, зокрема спільних підрозділів або сил швидкого реагування, а також чітка окресленість функціональної чи географічної сфер застосування.

Важливою є також здатність до практичної реалізації безпекових заходів, що дало змогу відмежувати вказані формати від суто консультативно-дорадчих моделей оборонного співробітництва, яким притаманні відсутність можливостей застосування військової сили й обмеження діяльності консультативно-координаційними функціями без власного інструментарію реалізації безпекових рішень. Відповідно оцінюванню підлягають лише ті формати, для яких характерні організаційна сталість, здатність до швидкого реагування та участь у забезпеченні регіональної безпеки в реальних або потенційних кризових ситуаціях.

Результати

Структура архітектури європейської безпеки в сучасному науковому та політичному дискурсах характеризується множинністю підходів до тлумачення та відсутністю уніфікованої моделі її системного відображення. Наукові дослідження переважно зосереджені на оцінюванні окремих структурних елементів із визначенням особливостей їх функціонування, інституційних характеристик, ефективності, викликів і перспектив розвитку. Узагальнене їх подання у межах цілісної структурної моделі на цей час залишається недостатньо сформованим (Krpata, & Simonet, 2026; Sánchez Cobaleda, 2020).

Різноманіття наукових підходів доцільно пов'язати з трансформаційними змінами архітектури безпеки, а також її тривалим кризовим станом, зумовленим системними безпековими викликами. Передусім це пов'язано з низкою безпекових конфліктів і криз, що визначають сучасну динаміку регіональної безпеки, зокрема військовими інтервенціями Російської Федерації у грузинські регіони Південної Осетії та Абхазії, Придністровський регіон Республіки Молдова, широкомасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну як найкритичнішим проявом ескалації безпекових загроз у Європі, а також вірмено-азербайджанським протистоянням навколо Нагірного Карабаху (Пусан, 2026; Бураченко, 2024; Гудзь, 2022). Отже, окреслений кризовий стан і динаміка безпекових трансформацій зумовлюють урізноманітнення системи наукових підходів до осмислення структури архітектури безпеки.

Іншим важливим аспектом є підходи до визначення географічних меж архітектури європейської безпеки. Частина наукової спільноти наголошує на її обмеженні виключно європейським континентом, що охоплює держави Східної, Центральної та Західної Європи, а також трансатлантичний простір (Ditrych, & Laryš, 2024). Водночас інша частина наукової спільноти обґрунтовує ширший просторовий підхід, відповідно до якого архітектуру безпеки доцільно розглядати в межах розширеного євразійського простору або із залученням держав, що входять до регіональних безпекових організацій, насамперед ОБСЄ, формуючи цілісний загальноєвропейський безпековий регіон (Arnold, & Dolzikova, 2023). Через різноманітність розуміння цілісності структури архітектури безпеки набуває інтенсивної дискусивної спрямованості в науковому середовищі, що зумовлює потребу її концептуального узагальнення та подальшої систематизації для формування уніфікованої моделі архітектури європейської безпеки.

Таким чином, у межах дослідження архітектуру європейської безпеки розглянуто як складну двовимірну структурну модель, сформовану на основі договірної архітектури загальноєвропейської системи колективної безпеки, що характеризується наявністю рівневих і компонентних елементів (рис. 1). Саме такий підхід дає змогу поєднати більшість наукових підходів і сформулювати цілісне концептуальне бачення архітектури безпеки в умовах сучасного безпекового середовища.

Більшість дослідників сформували наукове розуміння інституційних засад архітектури безпеки як одного з основних складників її функціонування, пов'язаних із діяльністю міжнародних безпекових організацій, зокрема ООН та ОБСЄ (Mosser, 2015; White, 2023). Зазначені міжнародні інституції характеризуються за просторовими параметрами функціонування (регіональний і глобальний рівні), сферою впливу (державні й недержавні суб'єкти) і межами застосування (від трансатлантичного до глобального простору) (Mosser, 2015; White, 2023).

Водночас сформоване наукове розуміння архітектури безпеки також пов'язане з інституціоналізацією військових альянсів, блоків та інших форм колективної безпеки. До таких належать НАТО, ЄС та ОДКБ, які також характеризуються власним просторовим охопленням, переважно регіонального рівня (Krpata, & Simonet, 2026; Sánchez Cobaleda, 2020). Зазначені інституції функціонують у взаємозв'язку з глобальним виміром безпеки, формуючи з ним систему взаємодії, а їхня сфера впливу охоплює передусім державні суб'єкти. Крім того, межі їх застосування розтягаються від східної і західної Європи, трансатлантичного простору до євразійського регіону (Ditrych, & Laryš, 2024). Паралельно Європейський Союз, хоча й розглянутий як одна з інституцій, що з наукового погляду співвідноситься з НАТО, проте істотно відрізняється за функціональними характеристиками у сфері регіональної безпеки. Діяльність Євросоюзу переважно дорадча, консультативна та координаційна, зосереджена на обговоренні й виробленні спільних підходів, натомість практична імплементація безпекових заходів значно більш виражена в діяльності НАТО (Fiott, & Simón, 2023). Роль і місце ОДКБ у сформованому науковому дискурсі визначається менш однозначно порівняно з іншими інституціями регіонального рівня. Її сприйняття не набуває такого рівня значущості, як це історично спостерігалось у випадку з Організацією Варшавського договору, що була одним із двох стовпів біполярної блокової системи (Kropatcheva, 2016).

Таким чином, ураховуючи сукупність наукових підходів, перший вимір запропонованої моделі структури архітектури безпеки доцільно розглянути як інституційний вимір міжнародних безпекових організацій (далі – інституційний вимір). Саме цей вимір відображає урізноманітнені підходи науковців до інституційних складників європейської безпеки. Інституційний вимір охоплює сукупність міжнародних безпекових інституцій, що становлять основу архітектури безпеки: НАТО, ОБСЄ, ООН, ОДКБ (Anghel, & Damen, 2025; Douglas, 2025).

Міжнародні безпекові інституції в межах інституційного виміру доцільно класифікувати за узагальненими рівнями міжнародного регулювання безпеки – регіональним і глобальним (Никифорок, 2025). На регіональному рівні інституційного виміру перебувають НАТО і ОДКБ, діяльність яких спрямована на забезпечення безпеки в межах визначеного географічного простору та зони відповідальності. Такий рівень регіональності охоплює загальноєвропейський безпековий простір, у межах якого відбувається формування та реалізація відповідних механізмів колективної безпеки. На глобальному рівні інституційного виміру перебувають ОБСЄ та ООН, функціонування яких охоплює міжнародний безпековий простір, що включає всі держави й характеризується універсальністю механізмів регулювання безпекових відносин.

Паралельно наукова спільнота пов'язує коаліційні об'єднання (формати оборонного співробітництва) як елементи інституційних засад архітектури європейської безпеки, що відображають додаткову різноманітність елементів структури архітектури безпеки (Gil, 2025; Urbanovská et al., 2022).

Коаліційні об'єднання (формати оборонного співробітництва) доцільно розглядати як додатковий елемент інституційного виміру, до якого належать: Об'єднані експедиційні сили; Люблінський трикутник (Україна – Польща – Литва); Північне оборонне співробітництво NORDEFCO; Вишеградська четвірка; Європейська ініціатива втручання; Постійна структурована співпраця ЄС; Бухарестська дев'ятка; Литовсько-польсько-українська

бригада; Веймарський трикутник; Франко-німецька бригада; Чорноморська військово-морська група; Ініціатива трьох морів (Балтійського, Чорного, Адріатичного); Лан-

кастерські угоди; Німецько-нідерландський корпус; Європейський корпус; бойові групи ЄС, а також Північна група.

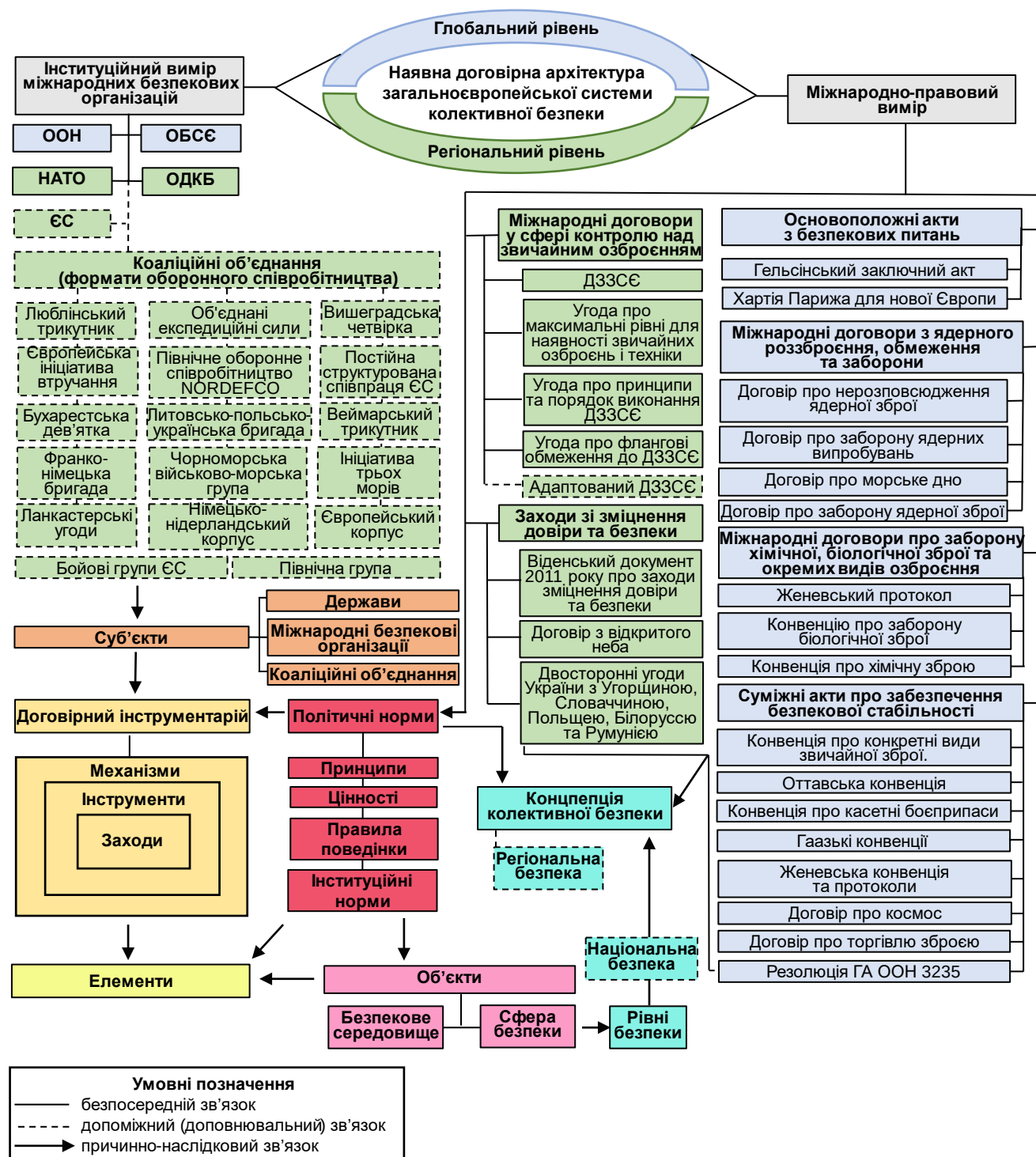

Рис. 1. Структурна модель договірної архітектури загальноєвропейської системи колективної безпеки

Джерело: авторська розробка.

Зазначені коаліційні об'єднання (формати оборонного співробітництва) забезпечують розвиток оборонної взаємодії на регіональному рівні (Gil, 2025). Така взаємодія передбачає наявність інституціоналізованих механізмів та/або військових спроможностей, призначених для виконання визначених оборонних завдань, заради яких відповідні об'єднання були створені (Gil, 2025). У цьому контексті коаліційні формати доцільно розглянути як

мів та/або військових спроможностей, призначених для виконання визначених оборонних завдань, заради яких відповідні об'єднання були створені (Gil, 2025). У цьому контексті коаліційні формати доцільно розглянути як

функціональні аналоги НАТО та ОДКБ, що характеризуються наявністю військових сил, механізмів і процедур їх застосування. Водночас їхня діяльність відрізняється вужчим географічним охопленням та обмеженим масштабом реалізації оборонних функцій на регіональному рівні. До запропонованої моделі інституційного виміру не включено неофіційні формати оборонного співробітництва або такі, що не мають сформованих військових спроможностей, механізмів і процедур їх застосування, оскільки їхня діяльність переважно консультативно-комунікаційна.

Компонентна структура та сучасне розуміння архітектури безпеки дають змогу визначити її суб'єктний склад. З урахуванням сукупності наукових поглядів як суб'єкти запропонованої моделі структури архітектури безпеки доцільно розглянути держави, міжнародні безпекові організації, а також коаліційні об'єднання (формати оборонного співробітництва).

Отже, інституційний вимір архітектури безпеки формується сукупністю її суб'єктів, зокрема держав, міжнародних безпекових організацій і коаліційних об'єднань (форматів оборонного співробітництва), які функціонують на регіональному та глобальному рівнях і є одним зі стовпів запропонованої структурної моделі архітектури безпеки.

Інший напрям наукової дискусії про засади структури архітектури безпеки пов'язаний із нормативними документами, які регулюють її функціонування. На цей час немає систематизованої та уніфікованої моделі міжнародно-правових безпекових актів, до яких належать міжнародні договори, угоди та інші документи у сфері безпеки, що формують нормативне поле структури архітектури безпеки та є паралельними інституційними засадами її функціонування. У межах зазначеного підходу наявні наукові позиції неоднорідні, зокрема щодо ієрархії та взаємодії різних груп безпекових актів, які визначають засади міжнародно-правового поля безпеки. Одні дослідники зосереджують увагу на міжнародних договорах у сфері контролю над звичайними озброєннями, а також заходах зі зміцнення довіри й безпеки як основному елементі регіональної системи безпеки, які безпосередньо регулюють взаємодію суб'єктів на регіональному рівні (Graef, 2022; Lachowski, 2004). Інші дослідники пріоритетно виокремлюють міжнародно-правові акти у сфері ядерного роззброєння, обмеження та заборони озброєнь, а також договори щодо заборони хімічної і біологічної зброї та пов'язані з ними механізми контролю (Tzinieris Bowen, & Cottee, 2023; Hajnóczki, 2023; Rodgers, & Williams, 2023). Такі документи спрямовані на забезпечення глобальної безпекової стабільності, охоплюють ширший просторовий вимір, виходять за межі регіонального рівня, тобто стосуються більшості держав міжнародної системи.

Ураховуючи сукупність наукових підходів, доцільно розглянути другий вимір запропонованої моделі структури архітектури безпеки – міжнародно-правовий, який відображає наукові підходи до визначення нормативних складників загальноєвропейської безпеки. Міжнародно-правовий вимір охоплює сукупність міжнародних договорів і документів міжнародного характеру з безпекових питань, що становлять нормативну основу функціонування архітектури безпеки.

Суб'єктами таких договорів і документів є міжнародні безпекові організації та окремі держави. До елементів міжнародно-правового виміру належать міжнародні договори й документи міжнародного характеру, що регулюють різні аспекти забезпечення безпеки. Міжнародно-правовий вимір доцільно розгля-

нути за двома рівнями міжнародного регулювання безпеки – регіональним і глобальним.

До міжнародно-правового виміру на регіональному рівні належать міжнародні договори та документи міжнародного характеру з безпекових питань, що регламентують участь держав у межах визначеного регіону й мають обмежену сферу дії. У цьому контексті загальноєвропейський регіон доцільно розглядати як цілісний просторовий вимір формування та реалізації архітектури безпеки.

До регіональних міжнародних договорів і документів належать передусім договори з контролю над звичайним озброєнням, а також документи, які стосуються сфери заходів зі зміцнення довіри та безпеки. Це зумовлено тим, що держави-учасниці й зона дії відповідних міжнародних механізмів обмежені загальноєвропейським регіоном (Kemp, & Krumm, 2021; Гудзь, 2022).

Основним міжнародним договором у сфері контролю над звичайним озброєнням є Договір про звичайні збройні сили в Європі 1990 року, спрямований на встановлення кількісних обмежень озброєнь і військової техніки (Federation of American Scientists, n. d.). До супровідних угод цього договору належать: Угода про максимальні рівні для наявності звичайних озброєнь і техніки Народної Республіки Болгарії, Угорської Республіки, Республіки Польща, Румунії, Союзу Радянських Соціалістичних Республік та Чеської і Словацької Федеративної Республіки у зв'язку з Договором про звичайні збройні сили в Європі 1990 року (Будапештська угода), що визначає розподіл квот озброєнь і техніки між державами – учасницями угоди; Угода про принципи і порядок виконання Договору про звичайні збройні сили в Європі 1992 року (Ташкентська угода), яка встановлює процедури й механізми виконання Договору про звичайні збройні сили в Європі між державами – учасницями угоди; Угода про флангові обмеження 1996 року, що регулює розміщення озброєнь у визначених районах (Federation of American Scientists, n. d.; Hudz, 2022). Також до зазначеної групи належить Адаптований договір про звичайні збройні сили в Європі 1999 року, спрямований на оновлення положень Договору про звичайні збройні сили в Європі, який не набув чинності через нератифікацію державами – учасницями (Federation of American Scientists, n. d.).

У сфері заходів зі зміцнення довіри та безпеки основним є Віденський документ 2011 року, спрямований на забезпечення прозорості й контролю за військовою діяльністю в Європі (Federation of American Scientists, n. d.; Гудзь, 2022). До цієї групи також належить Договір з відкритого неба 1992 року, який запроваджує механізми спостереження за військовою діяльністю та сприяє запобіганню ескалації через контроль і моніторинг (Federation of American Scientists, n. d.; Гудзь, 2022). Крім того, важливим елементом є двосторонні угоди України із сусідніми державами – Угорщиною, Словацькою Республікою, Республікою Польща, Республікою Білорусь та Румунією, укладені для реалізації положень Віденського документа 2011 року про заходи зі зміцнення довіри та безпеки (Lachowski, 2004).

До міжнародно-правового виміру на глобальному рівні належать міжнародні договори й документи міжнародного характеру, що передбачають універсальну участь держав і поширюють свою дію за межі одного регіону, зокрема загальноєвропейського простору. Основоположними документами цього рівня є Гельсінський заключний акт 1975 року та Хартія Парижа для нової Європи 1990 року.

Міжнародно-правовий вимір на глобальному рівні також охоплює міжнародні договори, що не належать безпосередньо до сфери контролю над звичайним озброєнням і заходів зі зміцнення довіри та безпеки: міжнародні договори з ядерного роззброєння, обмеження та заборони використання ядерної зброї, договори про заборону хімічної, біологічної зброї та окремих видів озброєння, а також суміжні міжнародно-правові акти, спрямовані на забезпечення безпекової стабільності (Ritchie, 2019).

Такими міжнародними договорами є: у сфері ядерного роззброєння, обмеження та заборони – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року, Договір про заборону ядерних випробувань в атмосфері, космічному просторі та під водою 1963 року, Договір про заборону розміщення ядерної зброї на дні морів і океанів 1971 року, а також Договір про заборону ядерної зброї 2017 року; у сфері заборони хімічної та біологічної зброї – Женевський протокол 1925 року, Конвенція про заборону біологічної і токсичної зброї 1972 року, Конвенція про заборону розроблення, використання, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 року; у сфері заборони окремих видів озброєння – Конвенція про певні види звичайної зброї 1980 року, Конвенція про заборону протипіхотних мін 1997 року, Конвенція про касетні боеприпаси 2008 року, Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років, Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них 1977 і 2005 років; суміжні міжнародні договори і документи – Договір про космічний простір 1967 року, Договір про торгівлю зброєю 2013 року, резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо реєстрації об'єктів у космосі.

Зазначені міжнародні договори й документи відіграють важливу роль у зміцненні загальноєвропейської системи колективної безпеки, оскільки сприяють контролю над найбільш руйнівними видами озброєння та підвищують рівень безпеки в межах їх дії, зокрема в загальноєвропейському регіоні (Ritchie, 2019; Neuneck, 2019). Їх належність до глобального рівня зумовлена участю як європейських держав, так і позаєвропейських акторів, зокрема США і Канади, а також відсутністю чітких географічних обмежень дії.

Отже, для міжнародних договорів і документів глобального рівня характерні універсальність і відсутність жорсткої просторової прив'язки, на відміну від регіональних договорів у сфері контролю над звичайним озброєнням і заходів зі зміцнення довіри та безпеки. Водночас установлено, що на регіональному рівні міжнародно-правовий вимір охоплює переважно звичайні озброєння, а на глобальному – ядерне озброєння, озброєння невідірвованої дії, а також хімічну й біологічну зброю.

Оцінювання міжнародно-правового виміру на регіональному рівні показало, що його елементи не перебувають у відносинах прямої функціональної залежності й можуть існувати автономно, водночас виконуючи взаємодоповнювані функції. Зазначена особливість зумовлена здатністю кожного елемента міжнародно-правового виміру автономно забезпечувати реалізацію окремих складників безпеки в межах архітектури безпеки.

Договір про звичайні збройні сили в Європі не є функціонально залежним від Віденського документа 2011 року про заходи зі зміцнення довіри та безпеки, оскільки контроль над озброєнням може бути незалежним. Водночас зазначені елементи взаємодіють у процесі забезпечення загальноєвропейської безпеки завдяки взаємному доповненню.

Таким чином, елементи міжнародно-правового виміру на регіональному рівні, насамперед міжнародні договори й документи у сфері контролю над звичайним озброєнням, заходів зі зміцнення довіри та безпеки, доцільно розглянути як інструменти архітектури безпеки. Конкретні форми реалізації їхніх положень, зокрема обмін інформацією, інспекційна діяльність, військове спостереження та завчасне інформування про військову діяльність, є заходами архітектури безпеки, а контроль над звичайним озброєнням і військовою діяльністю – механізмами архітектури безпеки.

Аналогічну парадигму доцільно екстраполювати на глобальний рівень, де міжнародні договори й документи у сфері ядерного роззброєння, обмеження та заборони озброєнь, а також договори щодо заборони хімічної, біологічної зброї та окремих видів озброєння разом із суміжними міжнародно-правовими актами є інструментами архітектури безпеки.

Конкретні форми реалізації їхніх положень виявляються через сукупність практичних заходів, зокрема інспекції МАГАТЕ, обмін інформацією про ядерні матеріали й хімічну діяльність, моніторинг ядерних програм і виробництва хімічних речовин подвійного призначення, контроль за нерозповсюдженням, знищенням хімічних запасів, обмін даними про ядерні озброєння, повідомлення про випробування ракет, а також верифікацію виконання міжнародних договорів і конвенцій, включно з інспекцією стратегічних об'єктів і контролем за відповідними технологічними процесами, які сукупно також є заходами архітектури безпеки на глобальному рівні.

Контроль над ядерною, хімічною та біологічною зброєю, а також окремими видами озброєнь доцільно розглядати як комплекс взаємопов'язаних механізмів архітектури безпеки на глобальному рівні, що забезпечують підтримання міжнародної стабільності й передбачуваності у сфері безпеки.

Сукупність інструментів, заходів і механізмів на регіональному і глобальному рівнях формує внутрішню побудову договірної інструментарію архітектури безпеки.

Внутрішня побудова договірної інструментарію архітектури безпеки передбачає ієрархічну взаємодію, у межах якої заходи є складниками інструментів, а інструменти – складниками механізмів. Сукупність механізмів, інструментів і заходів формує загальний договірний інструментарій архітектури безпеки. Така ієрархічна структура відображає внутрішню логіку функціонування архітектури безпеки, у якій кожен рівень забезпечує реалізацію відповідних безпекових функцій і завдань на регіональному й глобальному рівнях. Взаємодія між цими складниками забезпечує цілісність і системність функціонування архітектури безпеки, а також узгодженість реалізації її елементів у межах відповідних міжнародно-правових механізмів.

Водночас у науковій літературі виокремлюють політичні норми, визначені сукупністю принципів, цінностей, правил поведінки та інституційних практик (Finnemore, & Sikkink, 1998; Buzan, & Hansen, 2009). Політичні норми доцільно розглядати як складники структури архітектури безпеки, сформовані на основі взаємодії інституційного та міжнародно-правового вимірів, що простежується у діяльності міжнародних безпекових організацій, насамперед ОБСЄ та ООН, а також у провідних міжнародних документах, зокрема Гельсінському заключному акті 1975 року та Хартії Парижа для нової Європи 1990 року (Lossovskiy, 2025; Котляр, & Бевзюк, 2022). У науковій літературі до принципів політичних норм зараховують принципи суверенної рівності держав, невикористання

сили або загрози силою, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи держав, територіальної цілісності, непорушності кордонів (Котляр, & Бевзюк, 2022; Верховна Рада України, 2025). До основних цінностей у сфері міжнародної безпеки належать міжнародний мир і стабільність, безпека держав, стратегічна передбачуваність, верховенство міжнародного права, дотримання міжнародних зобов'язань, повага до суверенітету і територіальної цілісності, довіра та співробітництво між державами, прозорість і відкритість у безпековій сфері, стриманість у застосуванні сили, відповідальна безпекова поведінка, контроль над озброєннями, а також повага до прав людини і демократичних принципів (Котляр, & Бевзюк, 2022; Верховна Рада України, 2025).

У межах інституційного та міжнародно-правового вимірів у науковій літературі формується концепція колективної безпеки, яка відображає принцип спільної відповідальності держав за підтримання міжнародного миру і стабільності, яку доцільно розглядати як елемент архітектури безпеки (White, 2023).

У сучасному розумінні архітектури безпеки існують також об'єкти архітектури безпеки: безпекове середовище та сфери безпеки, для яких характерні політична стабільність, військова спрямованість, а також соціально-гуманітарна безпека (White, 2023). Зазначені сфери безпеки доцільно розглянути також як елементи архітектури безпеки в запропонованій структурній моделі.

Дискусія і висновки

Структура архітектури європейської безпеки характеризується множинністю підходів до її тлумачення та відсутністю уніфікованої моделі її системного відображення. Таке різноманіття наукових підходів пов'язано із трансформаційними змінами архітектури безпеки, а також її тривалим кризовим станом, зумовленим системними безпековими викликами. Різноманітність підходів до визначення географічних меж архітектури європейської безпеки зумовила її складну структуру й дискурсивність, актуалізуючи потребу в концептуальній уніфікації та систематизації структурної моделі, що відображено в наведеній схемі дослідження.

У запропонованій моделі архітектуру європейської безпеки розглянуто як складну двовимірну структурну модель, сформовану на основі чинної договірної архітектури загальноєвропейської системи колективної безпеки, що характеризується наявністю рівневих і компонентних елементів. Такий підхід поєднав більшість наукових поглядів і дав змогу сформувати цілісне концептуальне бачення архітектури безпеки в умовах сучасного безпекового середовища.

Першим у запропонованій моделі структури архітектури безпеки є інституційний вимір міжнародних безпекових організацій (далі – інституційний вимір), що відобразив урізноманітнені підходи науковців до інституційних складників європейської безпеки. Інституційний вимір охоплює сукупність міжнародних безпекових інституцій, що становлять основу архітектури безпеки: НАТО, ОБСЄ, ООН, ОДКБ, які є провідними елементами інституційного виміру.

Водночас міжнародні безпекові організації в межах інституційного виміру класифіковано за узагальненими рівнями міжнародного регулювання безпеки, зокрема на регіональному та глобальному рівнях. На регіональному рівні інституційного виміру перебувають НАТО й ОДКБ, діяльність яких спрямована на забезпечення безпеки в межах визначеного географічного простору та зони відповідальності. Регіональний рівень стосується загальноєвропейського безпекового простору, у межах якого

відбуваються формування та реалізація відповідних механізмів колективної безпеки. На глобальному рівні інституційного виміру перебувають ОБСЄ та ООН, функціонування яких охоплює ширший безпековий простір, що стосується всіх держав і характеризується універсальністю механізмів регулювання безпекових відносин.

Паралельно коаліційні об'єднання (формати оборонного співробітництва) визначено як один з елементів інституційних засад, які відображають додаткову різноманітність елементів структури архітектури безпеки.

На основі такої компонентної структури й сучасного розуміння архітектури безпеки визначено її суб'єктний склад, до якого ввійшли держави, міжнародні безпекові організації, коаліційні об'єднання (формати оборонного співробітництва).

Отже, інституційний вимір архітектури безпеки сформовано із сукупності її суб'єктів, зокрема держав, міжнародних безпекових організацій і коаліційних об'єднань (форматів оборонного співробітництва), які функціонують на регіональному та глобальному рівнях і становлять один із двох стовпів запропонованої структурної моделі архітектури безпеки.

Другим у запропонованій моделі структури архітектури безпеки є міжнародно-правовий вимір, який відображає наукові підходи до визначення нормативних складників загальноєвропейської безпеки. Міжнародно-правовий вимір охопив сукупність міжнародних договорів і документів міжнародного характеру з безпекових питань, що становлять нормативну основу функціонування архітектури безпеки. Суб'єктами таких договорів і документів визначено міжнародні безпекові організації та окремі держави. Елементами міжнародно-правового виміру є міжнародні договори й документи міжнародного характеру, що регулюють різні аспекти забезпечення безпеки. Міжнародно-правовий вимір доцільно розглядати на двох рівнях міжнародного регулювання безпеки – регіональному та глобальному.

Міжнародно-правовий вимір на регіональному рівні відображають міжнародні договори й документи міжнародного характеру з безпекових питань, що регламентують участь держав у межах визначеного регіону та мають обмежену сферу дії.

Міжнародно-правовий вимір на глобальному рівні охоплює міжнародні договори, що не належать безпосередньо до сфери контролю над звичайним озброєнням і заходів зі зміцнення довіри та безпеки: міжнародні договори з ядерного роззброєння, обмеження та заборони, договори щодо заборони хімічної, біологічної зброї та окремих видів озброєння, а також суміжні міжнародно-правові акти, спрямовані на забезпечення безпекової стабільності.

Водночас визначено, що елементи міжнародно-правового виміру на регіональному рівні не перебувають у відносинах прямої функціональної залежності й можуть існувати автономно, але виконувати взаємодоповнювані функції.

Елементи міжнародно-правового виміру на глобальному й регіональному рівнях визначено як інструменти архітектури безпеки, конкретні форми реалізації їхніх положень – як заходи архітектури безпеки, контроль над озброєннями – як механізми архітектури безпеки. Їх сукупність формує внутрішню побудову договірної інструментарію архітектури безпеки.

Внутрішню побудову договірної інструментарію архітектури безпеки визначено як ієрархічну взаємодію її складників, у межах якої заходи є складниками інструментів, а інструменти – складниками механізмів.

Сукупність зазначених механізмів, інструментів і заходів сформувала загальний договірний інструментарій архітектури безпеки.

Політичні норми, які є сукупністю принципів, цінностей, правил поведінки та інституційних практик, розглянуто як складники структури архітектури безпеки.

Також визначено об'єкти архітектури безпеки, до яких увійшли: безпекове середовище та політично стабільні сфери безпеки, військова сфера, а також соціально-гуманітарна безпека. Зазначені сфери безпеки визначено також як елементи архітектури безпеки в запропонованій структурній моделі архітектури безпеки.

Водночас у науковій літературі наявні альтернативні підходи до структурування архітектури європейської (регіональної) безпеки. У працях дослідників запропоновано різні підходи до її систематизації та структуризації (Karpavičiūtė, & Kuokštys, 2022; Ditych, & Laryš, 2024; Lavrynenko, & Prymush, 2025; Krpata, & Simonet, 2026). Ці дослідження є змістовно близькими до запропонованої моделі, оскільки охоплюють взаємопов'язані міждержавні відносини, інституційні утворення та міжнародно-правові елементи забезпечення безпеки в загальноєвропейському регіоні. У той самий час окремі підходи зосереджені на функціональних, географічних та аспектичних характеристиках взаємодії суб'єктів архітектури безпеки, що зумовлює відмінності у трактуванні її основних елементів та особливостей їх взаємодії.

З огляду на зазначене запропонована модель структури архітектури безпеки відображає сучасний стан безпекового середовища, який характеризується динамічними трансформаціями під впливом актуальних криз, викликів і загроз. За таких умов змістове наповнення її структурних елементів визначається поточними безпековими процесами, зокрема ймовірністю виникнення нових і загостренням наявних кризових явищ, що зумовлює необхідність їх постійного оцінювання, перегляду й посилення або може призводити до втрати їх актуальності.

У цьому контексті запропонована модель може бути використана для наукового обґрунтування способів подолання кризових явищ у загальноєвропейському регіоні, оскільки формує наукове підґрунтя для системного оцінювання взаємодії узагальнених інституційних і міжнародно-правових складників забезпечення безпеки, а також визначення пріоритетних напрямів їх удосконалення. Реалізація таких напрямів може ґрунтуватися на застосуванні інституційних, міжнародно-правових, військових, політичних, дипломатичних та інших інструментів забезпечення безпеки.

Практична цінність моделі полягає у можливості комплексного оцінювання систематизованих елементів архітектури безпеки, виявлення їх функціональних взаємозв'язків та обґрунтування напрямів удосконалення з урахуванням сучасних викликів і наявних структурних диспропорцій.

Перспективними напрямками подальших досліджень є оцінювання термінологічного аспекту, зокрема уточнення та систематизація понять архітектури безпеки, а також дослідження їхніх взаємозв'язків у межах відповідної категоріально-понятійної системи.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

Буряченко, О. (2024). Трансформація механізмів міжнародної безпеки в контексті російсько-української війни. *Society and Security*, 4(4), 14–19. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-4\(4\)-14-19](https://doi.org/10.26642/sas-2024-4(4)-14-19)

Верховна Рада України. (2025). *Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський заключний акт)*. Акт від 01.08.2025 № 72/14-612-91197. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text

Гудзь, А. М. (2022). Ефективність застосування в кризових ситуаціях Віденського документа 2011 року про заходи зміцнення довіри та безпеки (на прикладі України). *Наука і оборона*, 1, 16–20. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2022-18-1-16-20>

Котляр, О., & Бевзюк, Є. (2022). Гельсінські угоди: урок загальноєвропейського процесу. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, 31, 301–321. <https://doi.org/10.15407/mzu2022.31.301>

Никифоров, М. М. (2025). Порівняльний аналіз правового регулювання миротворчої діяльності ООН та регіональних організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*, (5), 120. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/120>

Пусан, М. (2026). Наявна договірна архітектура загальноєвропейської системи колективної безпеки та виклики сучасності. У М. З. Мальський, О. С. Кучик, Р. В. Вовк, & М. О. Кут (Ред.). *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки* (с. 302). Львівський національний університет імені Івана Франка.

Anghel, S. E., & Damen, M. G. H. (2025). *The future European security architecture: Dilemmas for EU strategic autonomy* (EPRS Study No. 765785). European Parliamentary Research Service, European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2025\)765785](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2025)765785)

Arnold, E., & Dolzikova, D. (2023). *The future of the Euro-Atlantic security architecture*. Royal United Services Institute. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/insights-papers/future-euro-atlantic-security-architecture>

Buzan, B., & Hansen, L. (2009). *The evolution of international security studies*. Cambridge University Press. <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/10/buzan-the-evolution-of-international-security-studies-compressed.pdf>

Council of Europe. (2022, March 17). *Exclusion of the Russian Federation from the Council of Europe and suspension of all relations with Belarus*. European Committee on Legal Co-operation. <https://www.coe.int/en/web/cdcl/-/russian-federation-excluded-from-the-council-of-europe>

Council of the European Union. (n. d.). *Russia's war against Ukraine: EU sanctions*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/>

Ditych, O., & Laryš, M. (2024). What can European security architecture look like in the wake of Russia's war on Ukraine? *European Security*, 34(1), 44–64. <https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2347221>

Douglas, N. (2025). *The OSCE as a yardstick for multilateral security* (SWP Comment 2025/C 51). Stiftung Wissenschaft und Politik. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/the-osce-as-a-yardstick-for-multilateral-security>

Federation of American Scientists. (n. d.). *Chronology of the Conventional Armed Forces in Europe Treaty (CFE) negotiations*. <https://nuke.fas.org/control/cfe/chron.htm>

Finnemore M., & Sikkink K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52 (4), 887–917. <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/533873.pdf>

Fiott, D., & Simón, L. (2023). *EU defence after Versailles: An agenda for the future*. European Parliament, Directorate-General for External Policies. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2023/702604/EXPO_IDA\(2023\)702604_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2023/702604/EXPO_IDA(2023)702604_EN.pdf)

Gil, G. (2025). *Post-2022 minilateralism in Central and Eastern Europe: Between alliances and alignments*, 23(2), 8–34.

Graef, A. (2022). *Beyond Stability: The Politics of Conventional Arms Control in Europe*. *Zeitschrift für Friedens- und Konfliktforschung*, 11(2), 219–245. <https://doi.org/10.1007/s42597-022-00070-y>

Hajnoczi, T. (2023). *Legal Reflections on the Irreversibility of Nuclear Disarmament*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 6(2), 303–309. <https://doi.org/10.1080/25751654.2023.2293501>

Institute for Economics & Peace. (2025) *Global Peace Index 2025: Identifying and Measuring the Factors that Drive Peace*. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2025/06/Global-Peace-Index-2025-web.pdf>

Institute for Economics & Peace. (2026). *Global Peace Index 2026: Identifying and measuring the factors that drive peace*. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2026/06/Global-Peace-Index-2026-Report.pdf>

Karpavičiūtė, I., & Kuokštys, R. (2022). *The European security architecture and interregional relations in the context of world order change*. General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania. <https://share.google/BNk39FsREZOINwTc7>

Kemp, W. A., & Krumm, R. (Eds.). (2021). *Restoring European security: From managing relations to principled cooperation*. FES ROCPE; GLOBSEC. <https://collections.fes.de/publikationen/id/452190>

Kropatcheva, E. (2016). *Russia and the Collective Security Treaty Organisation: Multilateral policy or unilateral ambitions?* *Europe-Asia Studies*, 68(9), 1526–1552. <https://doi.org/10.1080/09668136.2016.1238878>

Krpata, M., & Simonet, L. (2026). *A new European security architecture*. Austrian Institute for International Affairs. <https://www.oii.ac.at/cms/media/european-security-architecture.pdf>

Lachowski, Z. (2004). *Confidence- and security-building measures in the new Europe*. SIPRI Research Report No. 18. Oxford University Press. <https://www.sipri.org/publications/2004/confidence-and-security-building-measures-new-europe>

- Lavrynenko, H., & Prymush, M. (2025). The formation of a new world order system and security architecture. *European Political and Law Discourse*, 12(3), 16–27. <https://doi.org/10.46340/eppd.2025.12.3.2>
- Lossovskiy, I. (2025). The Helsinki system of international relations and the prospects of a new world order. *History of International Relations and Diplomacy*, (61), 726–749. <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2025-34>
- Mosser, M. W. (2015). Embracing "embedded security": The OSCE's understated but significant role in the European security architecture. *European Security*, 24(4), 579–599. <https://doi.org/10.1080/09662839.2015.1054376>
- Neunack, G. (2019). *The deep crisis of nuclear arms control and disarmament: The state of play and the challenges*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 2(2), 431–452. <https://doi.org/10.1080/25751654.2019.1701796>
- North Atlantic Treaty Organization. (2026). *NATO's support for Ukraine*. <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/natos-support-for-ukraine>
- Office for Democratic Institutions and Human Rights. (2022). *Report on violations of international humanitarian and human rights law, war crimes and crimes against humanity committed in Ukraine since 24 February 2022*. https://odihhr.osce.org/sites/default/files/f/documents/5/2/517815_0.pdf
- Ritchie, N. (2019). *A hegemonic nuclear order: Understanding the Ban Treaty and the power politics of nuclear weapons*. *Contemporary Security Policy*, 40(4), 409–434. <https://doi.org/10.1080/13523260.2019.1571852>
- Rodgers, J., & Williams, H. (2023). *The Irreversibility Paradox: What Makes for Enduring Arms Control and Disarmament*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 6(2), 244–262. <https://doi.org/10.1080/25751654.2023.2292812>
- Rustad, S. A. (2025). *Conflict trends: A global overview, 1946–2024*. Peace Research Institute Oslo. <https://lupa.com.ec/wp-content/uploads/2026/04/Rustad-Conflict-Trends-1946-2024-PRIO-Paper.pdf>
- Sánchez Cobaleda, A. (2020). *Case study of the European security architecture: NATO and OSCE*. GLOBE Project, Fundación ESADE. https://www.globe-project.eu/case-study-of-the-european-security-architecture-nato-and-osce_11317.pdf
- Tzinieris, S., Bowen, W., & Cotte, M. (2023). *The Evolution of Global Nuclear Security Governance*. In *The Oxford Handbook of Nuclear Security*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192847935.013.11>
- UN News. (2022, April 7). *UN General Assembly votes to suspend Russia from the Human Rights Council*. <https://news.un.org/en/story/2022/04/1115782>
- UN News. (2022, March 2). *General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine*. <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>
- Urbanovská, J., Chovančík, M., & Brajerčíková, S. (2022). Minilateral cooperation in the EU's post-Brexit common security and defence policy: Germany and the Visegrád countries. *Europe-Asia Studies*, 74(3), 402–425. <https://doi.org/10.1080/09668136.2022.2037520>
- White, N. D. (2023). *The Position of the European Security Architecture within the International Legal Order*. *The Italian Yearbook of International Law*, 32, 3–24. <https://doi.org/10.1163/22116133-03201002>
- ### References
- Anghel, S. E., & Damen, M. G. H. (2025). *The future European security architecture: Dilemmas for EU strategic autonomy* (EPRS Study No. 765785). European Parliamentary Research Service, European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2025\)765785](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2025)765785)
- Arnold, E., & Dolzikova, D. (2023). *The future of the Euro-Atlantic security architecture*. Royal United Services Institute. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/insights-papers/future-euro-atlantic-security-architecture>
- Buriachenko, O. (2024). Transformation of international security mechanisms in the context of the Russian-Ukrainian war. *Society and Security*, 4(4), 14–19 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-4\(4\)-14-19](https://doi.org/10.26642/sas-2024-4(4)-14-19)
- Buzan, B., & Hansen, L. (2009). *The evolution of international security studies*. Cambridge University Press. <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/10/buzan-the-evolution-of-international-security-studies-compressed.pdf>
- Council of Europe. (2022, March 17). *Exclusion of the Russian Federation from the Council of Europe and suspension of all relations with Belarus*. European Committee on Legal Co-operation. <https://www.coe.int/en/web/cdcj/-russian-federation-excluded-from-the-council-of-europe>
- Council of the European Union. (n. d.). *Russia's war against Ukraine: EU sanctions*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/>
- Ditrych, O., & Laryš, M. (2024). What can European security architecture look like in the wake of Russia's war on Ukraine? *European Security*, 34(1), 44–64. <https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2347221>
- Douglas, N. (2025). *The OSCE as a yardstick for multilateral security* (SWP Comment 2025/C 51). Stiftung Wissenschaft und Politik. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/the-osce-as-a-yardstick-for-multilateral-security>
- Federation of American Scientists. (n. d.). *Chronology of the Conventional Armed Forces in Europe Treaty (CFE) negotiations*. <https://nuke.fas.org/control/cfe/chron.htm>
- Finnemore M., & Sikkink K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52 (4), 887–917. <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/5333873.pdf>
- Fiott, D., & Simón, L. (2023). *EU defence after Versailles: An agenda for the future*. European Parliament, Directorate-General for External Policies. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2023/702604/EXPO_IDA\(2023\)702604_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2023/702604/EXPO_IDA(2023)702604_EN.pdf)
- Gil, G. (2025). *Post-2022 minilateralism in Central and Eastern Europe: Between alliances and alignments*, 23(2), 8–34.
- Graef, A. (2022). *Beyond Stability: The Politics of Conventional Arms Control in Europe*. *Zeitschrift für Friedens- und Konfliktforschung*, 11(2), 219–245. <https://doi.org/10.1007/s42597-022-00070-y>
- Gudz, A. M. (2022). The effectiveness of the application of the 2011 Vienna Document on Confidence- and Security-Building Measures in crisis situations (on the example of Ukraine). *Science and Defense*, 1, 16–20 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2022-18-1-16-20>
- Hajnoci, T. (2023). *Legal Reflections on the Irreversibility of Nuclear Disarmament*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 6(2), 303–309. <https://doi.org/10.1080/25751654.2023.2293501>
- Institute for Economics & Peace. (2025) *Global Peace Index 2025: Identifying and Measuring the Factors that Drive Peace*. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2025/06/Global-Peace-Index-2025-web.pdf>
- Institute for Economics & Peace. (2026). *Global Peace Index 2026: Identifying and measuring the factors that drive peace*. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2026/06/Global-Peace-Index-2026-Report.pdf>
- Karpavičiūtė, I., & Kuokštė, R. (2022). *The European security architecture and interregional relations in the context of world order change*. General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania. <https://share.google/BK39FsREZ0INwTc7>
- Kemp, W. A., & Krumm, R. (Eds.). (2021). *Restoring European security: From managing relations to principled cooperation*. FES ROCPE; GLOBSEC. <https://collections.fes.de/publikationen/id/452190>
- Kotlyar, O., & Bevzyuk, Ye. (2022). The Helsinki agreements: A lesson from the general European process. *International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings*, 31, 301–321 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/mzu2022.31.301>
- Kropatcheva, E. (2016). *Russia and the Collective Security Treaty Organisation: Multilateral policy or unilateral ambitions?* *Europe-Asia Studies*, 68(9), 1526–1552. <https://doi.org/10.1080/09668136.2016.1238878>
- Krpata, M., & Simonet, L. (2026). *A new European security architecture*. Austrian Institute for International Affairs. <https://www.oip.ac.at/cms/media/european-security-architecture.pdf>
- Lachowski, Z. (2004). *Confidence- and security-building measures in the new Europe*. SIPRI Research Report No. 18. Oxford University Press. <https://www.sipri.org/publications/2004/confidence-and-security-building-measures-new-europe>
- Lavrynenko, H., & Prymush, M. (2025). The formation of a new world order system and security architecture. *European Political and Law Discourse*, 12(3), 16–27. <https://doi.org/10.46340/eppd.2025.12.3.2>
- Lossovskiy, I. (2025). The Helsinki system of international relations and the prospects of a new world order. *History of International Relations and Diplomacy*, (61), 726–749. <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2025-34>
- Mosser, M. W. (2015). Embracing "embedded security": The OSCE's understated but significant role in the European security architecture. *European Security*, 24(4), 579–599. <https://doi.org/10.1080/09662839.2015.1054376>
- Neunack, G. (2019). *The deep crisis of nuclear arms control and disarmament: The state of play and the challenges*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 2(2), 431–452. <https://doi.org/10.1080/25751654.2019.1701796>
- North Atlantic Treaty Organization. (2026). *NATO's support for Ukraine*. <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/natos-support-for-ukraine>
- Nykyforuk, M. M. (2025). Comparative analysis of the legal regulation of UN peacekeeping activities and regional organizations. *Legal Scientific Electronic Journal*, (5), 120 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/120>
- Office for Democratic Institutions and Human Rights. (2022). *Report on violations of international humanitarian and human rights law, war crimes and crimes against humanity committed in Ukraine since 24 February 2022*. https://odihhr.osce.org/sites/default/files/f/documents/5/2/517815_0.pdf
- Pusan, M. (2026). The existing contractual architecture of the pan-European collective security system and contemporary challenges. In M. Z. Malskiy, O. S. Kuchyk, R. V. Vovk, & M. O. Kut (Eds.). *Ukraine in the context of the transformation of the international security system* (p. 302). Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
- Ritchie, N. (2019). *A hegemonic nuclear order: Understanding the Ban Treaty and the power politics of nuclear weapons*. *Contemporary Security Policy*, 40(4), 409–434. <https://doi.org/10.1080/13523260.2019.1571852>
- Rodgers, J., & Williams, H. (2023). *The Irreversibility Paradox: What Makes for Enduring Arms Control and Disarmament*. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 6(2), 244–262. <https://doi.org/10.1080/25751654.2023.2292812>
- Rustad, S. A. (2025). *Conflict trends: A global overview, 1946–2024*. Peace Research Institute Oslo. <https://lupa.com.ec/wp-content/uploads/2026/04/Rustad-Conflict-Trends-1946-2024-PRIO-Paper.pdf>

Sánchez Cobaleda, A. (2020). *Case study of the European security architecture: NATO and OSCE*. GLOBE Project, Fundación ESADE. https://www.globe-project.eu/case-study-of-the-european-security-architecture-nato-and-osce_11317.pdf

Tzinieris, S., Bowen, W., & Cottee, M. (2023). *The Evolution of Global Nuclear Security Governance*. In *The Oxford Handbook of Nuclear Security*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192847935.013.11>

UN News. (2022, April 7). *UN General Assembly votes to suspend Russia from the Human Rights Council*. <https://news.un.org/en/story/2022/04/1115782>

UN News. (2022, March 2). *General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine*. <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>

Urbanovská, J., Chovančík, M., & Brajerčíková, S. (2022). *Minilateral cooperation in the EU's post-Brexit common security and defence policy*:

Germany and the Visegrád countries. *Europe-Asia Studies*, 74(3), 402–425. <https://doi.org/10.1080/09668136.2022.2037520>

Verkhovna Rada of Ukraine. (2025). *Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (Helsinki Final Act)*. Act of 01.08.2025 No. 72/14-612-91197 [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text

White, N. D. (2023). *The Position of the European Security Architecture within the International Legal Order*. *The Italian Yearbook of International Law*, 32, 3–24. <https://doi.org/10.1163/22116133-03201002>

Отримано редакцією журналу / Received: 19.06.26

Прорецензовано / Revised: 26.06.26

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26

Опубліковано / Published: 21.09.26

Maksym PUSAN, PhD student

ORCID ID: 0009-0008-5216-9349

e-mail: maksym_pusan_science@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TREATY-BASED ARCHITECTURE OF THE PAN-EUROPEAN COLLECTIVE SECURITY SYSTEM: A STRUCTURAL ASPECT

Background. *Current transformations in the pan-European security environment, driven by growing military and political tensions as well as systemic crises, necessitate a comprehensive reassessment of how the existing treaty-based architecture of the pan-European collective security system operates. This study aims to develop a comprehensive understanding of the security architecture's structure, its constituent elements as well as operating principles, thereby enabling an assessment of its effectiveness, relevance, and efficiency under current security challenges. A decisive factor in the transformation of the pan-European security environment has been the large-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, which has significantly affected the configuration of regional security, exacerbating instability and intensifying contradictions between the main actors.*

Methods. *The study employs comparative and analytical methods, together with systemic and historical approaches.*

Results. *It has been established that the security architecture's structure constitutes a two-dimensional model combining level-based and component-based elements. The level-based dimension reflects the institutional aspect of the security architecture's operation and is implemented at both regional and global levels. The component-based dimension encompasses a set of core structural elements of the security architecture, namely actors, objects, political norms, and the treaty-based instrumentarium. It has been determined that the treaty-based instrumentarium of the security architecture comprises a set of measures, instruments, and mechanisms that interact in a systematic manner. It has been demonstrated that these measures, instruments, and mechanisms form a hierarchical internal structure of the treaty-based instrumentarium, wherein measures constitute components of instruments, and instruments, in turn, are components of mechanisms. It has been substantiated that the obtained results make it possible to develop a coherent scientific understanding of the structural model of the security architecture and the specific features of its operation under the current security environment.*

Conclusions. *The assessment of the security architecture's structure has contributed to scholarly understanding of the specific features of its operation under current security environment and has laid a foundation for further research. At the same time, the results of this study provide grounds for concluding the complexity and measurability of the security architecture's structure. Promising areas for future research include the examination of the terminological aspect, in particular the clarification and systematization of concepts related to the security architecture, as well as the study of their interrelations within the relevant conceptual and categorical framework.*

Keywords: *treaty-based architecture of the pan-European collective security system, conventional arms control, confidence- and security-building measures, pan-European security environment, structure of the security architecture, treaty-based instrumentarium, elements of the security architecture, institutional dimension of international security organizations, international legal dimension.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 159.923:159.952

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.118-125>

Руслан СТЕПАНИШИН, нач. кафедри

ORCID ID: 0009-0004-7587-7234

e-mail: ruslan.stepanyshyn@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗОВАНОЇ ВІЙНИ У ВОЄННО-ПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ КНР: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТА ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІРИ

Вступ. Стаття присвячена дослідженню доктринальної та організаційної трансформації воєнно-політичної стратегії Китайської Народної Республіки в умовах глобального суперництва із США. Досліджено еволюцію підходів керівництва КПК до використання інформаційної сфери як інструменту геополітичного впливу та проєкції сили.

Методи. Дослідження побудоване на якісному аналізі першоджерел (офіційних стратегічних документів КНР, законів і звітів КПК) і вторинних даних провідних західних аналітичних центрів (RAND Corporation, GMF). Системний метод застосовано для розгляду концепції інтелектуалізації як елемента загальнодержавної безпекової архітектури; структурно-функціональний – для оцінювання реформ систем управління НВАК; компаративний – для виявлення відмінностей між етапами "механізації", "інформатизації" та "інтелектуалізації" війни.

Результати. Визначено ключові пріоритети технологічного переозброєння НВАК, інтеграції штучного інтелекту, систем великих даних і квантових технологій у військову сферу. На основі аналізу організаційних реформ НВАК розкрито внутрішню дилему китайського керівництва між жорстким централізованим партійним контролем і впровадженням елементів гнучкого командування (Mission Command). Доведено, що когнітивний домен і кіберпростір трансформувалися у самостійні інструменти зміни геополітичного ландшафту без прямого конвенційного зіткнення.

Висновки. Відмічено пришвидшене проведення адміністрацією Сі Цзіньпіна глобальної воєнної реформи, ключовим елементом якої є впровадження концепції інтелектуалізованої війни для збереження стратегічних позицій Китаю в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Обґрунтовано механізми опосередкованого впливу конфронтації США та КНР на безпекове середовище України, що проявляється у диверсифікації ресурсів західних партнерів і залученні Пекіном специфічних інструментів інформаційного протиборства. Наукова новизна дослідження полягає у систематизації концепції "інтелектуалізованої війни" КНР та аналізі її впливу на безпекове середовище довкола України в умовах глобального протистояння Вашингтона та Пекіна.

Ключові слова: Китайська Народна Республіка, інтелектуалізована війна, Народно-визвольна армія Китаю (НВАК), штучний інтелект, когнітивна війна, кіберпростір, геополітичне лідерство, Mission Command.

Вступ

Після обрання Сі Цзіньпіна на посаду Генерального секретаря Центрального комітету Комуністичної партії Китаю (КПК) і Головою КНР у 2013 році Китайська Народна Республіка активізувала політичний курс на досягнення регіонального та світового лідерства. Протягом наступних років китайське керівництво послідовно реалізовувало програму трансформації суспільства на принципах його модернізації, інтелектуалізації та інформатизації. На початкових етапах під виглядом поглиблення політики реформ і відкритості офіційний Пекін поступово згорнув процеси демократизації політичного режиму, посилив контроль за інформаційним простором і перетворив його на ще один інструмент забезпечення стабільності влади КПК. Незважаючи на, здавалось би, різнонаправлені процеси активної міжнародної інтеграції та посилення авторитарних тенденцій ксередині країни, керівництву Китаю вдалося досягнути високого рівня керованості інформаційними процесами і перетворити світовий інформаційний простір на новий домен розповсюдження свого впливу за межами території КНР.

Стратегія інформаційної політики Китаю поступово трансформувалась від створення національної моделі інформаційного суспільства з одночасним входженням до світового інформаційного простору до поступового нав'язування цієї моделі іншим країнам. Фактично партійне керівництво КНР почало розглядати інформаційну сферу як чергове "поле битви" за домінування на міжнародній арені, як механізм трансформації геополітичного ландшафту для проєкції свого зовнішньополітичного курсу.

Не стали винятком і питання воєнної науки та воєнної стратегії, розвитку яких офіційний Пекін традиційно приділяв значну увагу. На тлі стрімкого розвитку інформаційних технологій керівництво Китаю зіткнулось із необхідністю перегляду доктринальних основ військового будівництва, модернізації збройних сил, їх переозброєння і підготовки, впровадження нових форм і методів ведення бойових дій. Особливо рельєфно це проявилось у період повномасштабної агресії РФ проти України, оскільки Китай останні 10 років переймає російські методи ведення інформаційної війни й застосовує їх на міжнародній арені. Китайська сторона активно розробляє і впроваджує нові теоретичні підходи та практичні заходи підготовки країни до воєнного конфлікту, у тому числі з використанням інформаційної сфери. На сьогодні центральною для КНР є концепція "інтелектуалізації бойових дій", яка стала основою для реформування і модернізації воєнної організації Китаю.

Особистим авторським внеском у дослідження зазначеної проблематики є розробка інтегрованої аналітичної моделі, яка пов'язує доктринальні трансформації НВАК (перехід від інформатизації до інтелектуалізації) із прикладними викликами для оборонного сектору України, зокрема в контексті інформаційно-психологічного та когнітивного впливу в межах глобального протистояння КНР та США.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей китайської концепції "інтелектуалізації бойових дій", її впливу на політичний курс КПК, внутрішню та зовнішню політику керівництва КНР на сучасному етапі.

Огляд літератури. Питання трансформації воєнної стратегії КНР і переходу до концепції інтелектуалізації бойових дій дедалі частіше стають об'єктом прискіпливої уваги світової наукової спільноти. Дослідження стратегічних амбіцій Пекіна можна умовно структурувати за кількома напрямками. Теоретичні засади "інтелектуалізованої війни" і роль штучного інтелекту в модернізації НВАК ґрунтовно досліджено у працях Е. Каніа (E. Kania), яка ввела термін "поле бою сингулярності", та М. Раски (M. Raska), який аналізує стратегічні наслідки військових інновацій Китаю. Проблеми кіберпростору та інформаційних операцій як інструменту геополітичного впливу КНР висвітлені в роботах Н. Бішом-Мустафаги (N. Beauchamp-Mustafaga) та Дж. Малвенона (Mulvenon, 2008). Еволюція доктринальних поглядів КПК на національну безпеку з глобальне лідерство детально аналізується у працях М. Пілсбері (M. Pillsbury) та Ф. Годмана (F. Godement). У контексті когнітивної війни та психологічного впливу важливими є дослідження С. Вортцеля (Wortzel, 2013) та М. Дама (Dahm, 2020), які фокусуються на методах маніпуляції свідомістю супротивника.

Методи

Пріоритети трансформації воєнної стратегії КНР розглянуто на основі системного, структурно-функціонального та компаративного методів дослідження, що дало змогу відобразити практичний досвід політичної влади Китаю у досягненні цілей завоювання геополітичного лідерства та нарощування власного воєнного потенціалу. Хронологічні межі аналізу охоплюють період із 2015 по 2026 роки, що пов'язано з активною фазою реформування НВАК та оновленням воєнної доктрини КНР під керівництвом Сі Цзіньпіна.

Джерельна база дослідження базується виключно на матеріалах із відкритих джерел і розділяється на два підкласи. До першоджерел, що підлягали системному та структурно-функціональному аналізу, віднесено: офіційні Білі книги з оборони КНР (зокрема "China's National Defense in the New Era"), чинні нормативно-правові акти КНР у сфері кібербезпеки та штучного інтелекту, а також офіційні заяви керівництва КПК. До масиву вторинних даних залучено аналітичні звіти провідних безпекових центрів (RAND Corporation, German Marshall Fund (GMF), часопис "Military Thought"), які пройшли верифікацію щодо відсутності когнітивних упереджень.

Загальна логіка дослідження побудована на компаративному аналізі етапів еволюції воєнної стратегії Пекіна від орієнтації на платформицентричні дії через інформатизацію до проведення алгоритмізованих операцій із використанням технологій штучного інтелекту та систем когнітивного впливу.

Результати

Питання досягнення геополітичного лідерства та перетворення КНР на провідну країну світу завжди перебувало в центрі уваги керівництва Комуністичної партії Китаю. Уже після проголошення утворення Китайської Народної Республіки у 1949 році Мао Цзедун достатньо чітко окреслив амбіційні плани щодо поступового захоплення лідерства у світовій соціалістичній системі, а згодом – перетворення КНР на світового лідера (Pillsbury, 2015). Основними напрямками реалізації зазначених планів визначались стрімке економічне зростання та створення потужного військового потенціалу. Перший напрям реалізовувався насамперед шляхом отримання значної економічної допомоги від СРСР і слідування радянському досвіду форсованих індустріалізації та колективізації. Другий – шляхом створення власного військово-промислового комплексу й отримання ядерної

зброї. При цьому Радянський Союз розглядався Мао Цзедуним лише як джерело отримання технологій і фінансових ресурсів, на базі яких КНР має набути достатньої потужності для перетворення на передову соціалістичну державу, а згодом, унаслідок загострення конфронтації з капіталістичними країнами – знищити їх у ході військового конфлікту та перетворити КНР на світового гегемона (Pillsbury, 2015). Незбалансована економічна політика, поступове наростання внутрішніх суперечностей, початок "культурної революції" та дипломатична ізоляція КНР у 50–70-х роках XX століття призвели до краху цих планів китайського керівництва. Більше того, у цілому невдачі для КНР конфлікти із СРСР у районі острова Даманський та озера Жаланашколь у 1969 році та із Соціалістичною Республікою В'єтнам у 1979 році продемонстрували лідерам КПК слабкість китайської економічної моделі та, як наслідок, низьку боєздатність Народно-визвольної армії Китаю. Проголошуючи "політику реформ і відкритості", Ден Сяопін, перш за все, ставив мету створення відповідної економічної бази для подальшого нарощування воєнно-політичного та геостратегічного потенціалу КНР. Китайське керівництво відійшло від радянської системи планової економіки сталінського зразка та поступово впровадило ринкову модель господарювання з одночасним створенням сприятливого інвестиційного клімату, що надало змогу залучити значні обсяги західних фінансових ресурсів. Отже, КНР фактично замінила радянську наукову та технологічну допомогу на західні технології, а пряму фінансову підтримку від СРСР – на європейські й американські інвестиції. Разом із тим, подальший розвиток Китаю показує, що керівництво КПК не відмовилось від маоїстської ідеї геополітичного лідерства, а лише перейшло до її реалізації на базі інших підходів. Це чітко показала зміна політики КНР після приходу до влади Сі Цзіньпіна.

Низка експертів пов'язують зміну курсу китайського керівництва із самою особистістю голови КНР, але не треба забувати, що його кандидатура була висунута та підтримана партійними органами на протидію кандидатурі Бо Сілая, який розглядався як послідовний продовжувач попереднього курсу (Fenby, 2014), тобто в керівних структурах КНР явно існував запит на перехід до більш агресивної зовнішньої політики і включення Китаю у світові процеси геополітичного суперництва. Цьому сприяли вражаючі економічні показники країни, яка з 1980 по 2015 рік перетворилась на передову світову економіку. При цьому питання посилення обороноздатності та військової могутності КНР завжди були для керівництва компартії пріоритетним завданням, про що свідчать і зміст концептуальних документів, прийнятих після приходу до влади Сі Цзіньпіна у 2012–2013 роках. Забезпечення національної безпеки КНР у ці роки зазнало фундаментальної трансформації. Ключовим вектором став перехід від реагування на зовнішні загрози до створення нової концепції національної безпеки, яка інтегрує внутрішню стабільність і зовнішню експансію (Xi, J., 2014; Liff, 2018).

Так, уже 15 квітня 2014 року на першому засіданні Комітету національної безпеки ЦК КПК Сі Цзіньпіном була озвучена "Загальна концепція національної безпеки" (总体国家安全观), яка фактично стала ідеологічним фундаментом для всіх подальших рішень китайського керівництва. У своєму виступі Сі Цзіньпін увів поняття "11 видів безпеки" (які згодом були розширені до 20), яке охоплює всі сфери життєдіяльності держави. Визна-

чалось, що безпека – це не лише оборона кордонів, а цілісна система, у якій політична безпека є фундаментом, економічна – базою, а військова, культурна та соціальна – опорами збереження суверенітету КНР і стабільності режиму Компартії Китаю (Xi, J., 2014). У 2015 році був ухвалений новий закон про національну безпеку КНР, у якому національна безпека визначається як стан, за якого державна влада, суверенітет, єдність, територіальна цілісність, добробут народу та сталий розвиток "відносно вільні від небезпек і внутрішніх або зовнішніх загроз". При цьому закон зобов'язує всі організації та громадян сприяти безпеці країни й надає державним органам надзвичайні повноваження для захисту "суверенітету та інтересів розвитку" (National Security Law of the People's Republic of China, 2015). Важливо, що цим законом започатковувалась стратегія "Злиття цивільного та військового", мета якої – усунути бар'єри між комерційним сектором Китаю і його оборонно-промисловим комплексом, тобто використання цивільних технологічних досягнень для потреб оборони. Аналогічні концепції висувались також в основних документах Комуністичної партії Китаю. Так, на XIX з'їзді КПК 2017 року Сі Цзіньпін проголосив "нову еру" розвитку Китаю та поставив мету перетворення Народно-визвольної армії Китаю (НВАК) до 2049 року на "армію світового класу" (Xi, J., 2017). На останньому, XX з'їзді КПК 2022 року, який пройшов під лозунгом "Безпека понад усе", термін "безпека" в доповіді Сі Цзіньпіна згадувався частіше, ніж "економіка". Уперше в історії з'їздів розділ про безпеку було виділено окремо (Розділ XI: "Модернізація системи та спроможностей національної безпеки"), а також введено термін "Надійна безпека" (坚实安全) як передумова сталого розвитку КНР. Цей термін розкривався через досягнення трьох основних цілей: зменшення залежності від іноземних ринків і технологій, імпортозаміщення в критичних галузях (мікрочипи, енергетика), внутрішня безпека через цифровізацію контролю та боротьбу з корупцією (Xi, J., 2022). Центральним питанням при цьому залишалося подальше нарощування військових спроможностей і модернізація НВАК. І це не лише догматичні бюрократичні лозунги й норми. На сьогодні американські та європейські експерти висловлюють значну стурбованість стрімким зростанням воєнного потенціалу КНР. Наприклад, за їх оцінками, суднобудівні потужності Китаю перевищують аналогічні в США у 200 разів (Newdick, 2023), а ядерний арсенал нарощується безпрецедентними темпами (GIS Reports, 2023).

Поряд із цим, часто за цифрами нарощування можливостей КНР у конвенційній війні аналітики не враховують, що значні зусилля офіційного Пекіна зосереджуються на інформаційній і когнітивній війні, які розглядаються китайським керівництвом як засіб досягнення стратегічних переваг без ведення бойових дій. Ще в рішеннях XIX з'їзду КПК 2017 року був зроблений акцент на модернізації та "інтелектуалізації" (智能化) бойових дій із використанням квантових технологій і технологій штучного інтелекту. Ця ідея була розширена у Білій книзі "Національна оборона Китаю в нову еру" 2019 року, у якій указується на перехід НВАК до "інформатизації" (信息化) і початок етапу "інтелектуалізації" бойових дій, а також вводиться поняття когнітивної війни. Фактично, ці концепції на сьогодні є основними в розумінні подальших напрямів розвитку НВАК на найближчу та середньострокову перспективи (State Council Information Office, 2019).

У стратегічному баченні керівництва КНР ключовим орієнтиром є вимога підготувати НВАК до ведення майбутніх війн в умовах домінування інформаційних технологій. Перемога США у війні в Перській затоці в 1991 році була інтерпретована китайськими аналітиками як результат інформаційної і технологічної переваги, що стимулювало інтенсивні інвестиції НВАК у власні концепції інформаційної війни та їх доктринальне осмислення (Mayer, 2025). Саме на цьому підґрунті в КНР поступово сформувалось уявлення про необхідність переходу від механізованої до інформаційної, а далі до більш просунутої, інтелектуалізованої форми ведення війни, у якій якість командування і швидкість прийняття рішень набувають вирішального значення (Beauchamp-Mustafaga et al., 2025). Важливим складником стратегічних поглядів китайського керівництва стало усвідомлення слабкості власної системи управління військами. З 2015 року керівництво КНР публічно визнало необхідність підвищення бойових можливостей НВАК, називаючи проблеми в системі управління як одну з головних перешкод на шляху до цієї мети. У 2015–2018 роках проводиться масштабна реформа структури управління НВАК, створюються об'єднані штабні структури та структури командування на театрах потенційних бойових дій, розгортаються командні пункти для сухопутних, морських, повітряних і ракетних сил. Така перебудова мала на меті перевести структуру управління мирного часу на "воєнні рейки" й забезпечити більш інтегроване, але водночас централізоване командування, що є передумовою подальшої інтелектуалізації контурів управління. Паралельно була розроблена стратегічна візія майбутнього розвитку командування НВАК до 2035 року. Аналіз варіантів реформування структури управління НВАК висвітлює дилему між централізованою моделлю та "командуванням на основі завдань" (Mission Command), яке передбачає більшу автономію командирів, швидше прийняття рішень і вищу стійкість до зовнішніх впливів. Китайська сторона впровадила проміжний варіант, який поєднує елементи обох підходів, але володіє сумнівною бойовою ефективністю (Beauchamp-Mustafaga et al., 2025). Обговорення цих альтернатив привело керівництво КНР до визнання необхідності пошуку інтелектуальних рішень у сфері командування, оскільки лише за умови використання потужних обчислювальних ресурсів і автоматизованих систем можливе реальне розгортання швидкого, багатодоменого управління, до якого прагне НВАК. У цьому контексті концепція інтелектуалізації бойових дій інтегрується у ширший процес переосмислення місця Китаю в глобальному інформаційному та кіберпросторі. КНР послідовно розбудовує національну кіберпрограму й демонструє намір стати провідним міжнародним гравцем у сфері інформаційної та кібернетичної війни, що розглядається як ключовий інструмент політичного впливу та військового стримування. Операції стратегічного впливу, зокрема проти ЄС, Центрально-Східної Європи та Тайваню, показують, що інформаційний і кібернетичний компоненти обов'язково включаються китайською стороною в загальне планування воєнно-політичних кампаній як засіб деморалізації, відволікання супротивника та формування вигідних для Пекіна іміджевих оцінок. Таке поєднання організаційних реформ командної структури з розширенням арсеналу інформаційних і кібероперацій закріпило інтелектуалізацію як невід'ємну частину стратегічного планування НВАК (Frohman, & Rausch, 2024).

З 1990-х років воєнна стратегія КНР фокусувалася на інформатизації, що передбачало створення цифрових систем зв'язку, розвідки й ситуаційної обізнаності. Однак, починаючи зі згаданої вище Білої книги, офіційний Пекін проголосив мету щодо прискорення "інтегрованого розвитку механізації, інформатизації та інтелектуалізації". Розрізнення між інформатизацією та інтелектуалізацією у китайському військовому дискурсі проявляється насамперед у тому, як описуються еволюційні "революції командування". На етапі інформатизованої війни наголос робиться на радикальному посиленні можливостей зв'язку, обміну даними й об'єднання різнорідних сил у спільні мережі управління. У таких описах інформатизована зброя та системи командування протиставляються механізований ері, що характеризувалася домінуванням традиційних штабних структур і обмеженою здатністю до інтеграції бойових елементів. Наступний щабель класифікацій прямо позначено як "інтелектуалізована" зброя та "інтелектуалізована війна", що сигналізує вихід за рамки простого нарощування інформаційних потоків і перехід до якісної трансформації способів командування та взаємодії людини й машини (Yatsuzuka, 2020).

Перехід від інформатизації до інтелектуалізації описується через зміну ключового "вузького місця" управління. Для інформатизованої війни обмеженням визнається здатність до збирання, передання і консолідації розвідувальної інформації в усіх вимірах. Для інтелектуалізованої війни, за оцінками китайських авторів, головним стає вже не збирання, а оброблення надвеликих масивів даних, включно із зображеннями, текстами, відео й кодами, отриманими з усіх доменів ведення бойових дій. У цьому контексті прямо згадуються технології великих даних, штучного інтелекту та розпізнавання зображень як ядра якісно нової здатності оброблення інформації, що визначає перемогу чи поразку в інтелектуалізованій війні. До характеристик інтелектуалізованої війни дослідники НВАК відносять також прискорення циклу спостереження, орієнтації, прийняття рішення та дії. Якщо в інформатизованій війні перевага забезпечувалася передусім швидшим переданням інформації, то в інтелектуалізованій війні одночасно прискорюються передання, прийняття рішень і нанесення удару. У публікаціях підкреслюється, що майбутні операції характеризуватимуться різнорідністю сил, розширенням бойового простору, прискореним темпом і частими переходами між наступом і обороною,

що висуває значно вищі вимоги до точності та своєчасності рішень і стимулює пошук автономних, у тому числі автоматичних, контурів управління.

Ще одна відмінність фіксується у способах прийняття рішень. Для інформатизованої війни характерним лишається домінування людського мислення, яке спирається на покращені мережі зв'язку. Натомість в описах інтелектуалізованої війни наголошується, що прийняття рішень здійснюється у зв'язці з "колективним інтелектом у хмарі". Указується на важливість використання потужних обчислювальних ресурсів, штучного інтелекту, машинного навчання та елементів теорії ігор для досягнення швидкого, багатовимірного командування в мультидоменних операціях (Yuen, & Troxler, 2018). Аналіз праць, присвячених проблемам інтелектуалізованих військових ігор і моделей бойових дій, демонструє, що інтелектуалізація мислиться як безпосереднє вбудовування інтелектуальних алгоритмів у контур командування. Описується "ієрархічна інтелектуальна модель прийняття рішень", покликана підтримувати "командування на основі завдань" і людино-машинну спільну стратегію управління. Таким чином, інтелектуалізована війна відрізняється від інформатизованої не стільки обсягом даних, скільки рівнем автономності та інтеграції інтелектуальних компонентів у процес планування та ведення операцій (Frohman, & Rausch, 2024). Для чіткішого розуміння динаміки доктринальних змін НВАК доцільно систематизувати ключові параметри трансформації воєнної стратегії КНР (табл. 1).

Як видно з даних, наведених у табл. 1, інтелектуалізація війни не заперечує попередні етапи (механізацію та інформатизацію), а є їхнім логічним продовженням і технологічною надбудовою, яка переносить центр ваги протистояння в інші домени. У цьому контексті слід більш детально зупинитись на поглядах китайської сторони щодо розгортання протистояння у "когнітивному домені". У рамках китайських уявлень про майбутню війну інтелектуалізація тісно поєднується із переосмисленням домінування у цьому домені. Деякі дослідники прямо говорять про необхідність завоювання "когнітивної переваги", що забезпечує контроль над інтелектуальними операціями противника. Підкреслюється, що штучний інтелект є фундаментом такої війни, а ослаблення інтелектуальних можливостей супротивника розглядається як умова вільного розгортання власних інтелектуальних операцій без затримок (Yatsuzuka, 2020).

Таблиця 1

Порівняння основних доктринальних показників воєнної стратегії КНР на різних етапах (1980–2020-ті роки)

Основні доктринальні показники	Механізована війна (кінець ХХ ст.)	Інформатизована війна (2000-ні – 2010-ті рр.)	Інтелектуалізована війна (сучасний етап – перспектива до 2049 р.)
Ключовий домен ведення бойових дій	Суша, море, повітря	Інформаційний простір, кіберпростір	Когнітивний домен, алгоритмічний простір, космос
Базова технологія доктрини	Конвенційне важке озброєння	Цифрові мережі зв'язку, системи АСУ	Штучний інтелект, великі дані, квантові обчислення
Характер управління	Жорсткий ієрархічний контроль	Централізоване мережецентричне управління	Гібрид аналітики на основі ШІ й адаптивного Mission Command
Стратегічна мета	Захист кордонів, стратегічне стримування	Проекція регіонального впливу (насамперед в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні)	Досягнення глобального лідерства та зміна світового порядку

Складено автором на основі (Frohman, & Rausch, 2024; Liff, 2018; Mayer, 2025).

У сучасних підходах НВАК до "операцій у когнітивному домені" фіксується розуміння інформаційних і пропагандистських дій як цілеспрямованої діяльності, направленої на "розрив альянсів", "підлив політичної та

етнічної згуртованості" супротивника та "внесення ворожечі" між союзниками (Chock et al., 2025). Інформаційне протистояння є для Комуністичної партії Китаю традиційним методом реалізації своїх політичних цілей.

Воно проявляється у різних формах, зокрема поширенні необхідних наративів із використанням традиційних ЗМІ, роботі в соціальних мережах, цензурі тощо. Поряд із цим особливими формами роботи є просування вигідного для КНР порядку денного шляхом налагодження партнерства з іноземними ЗМІ для розміщення на їхніх платформах відповідного контенту. Водночас когнітивна війна розуміється китайською стороною як можливість прямої маніпуляції свідомістю противника через використання індивідуальних психологічних особливостей для впровадження помилок сприйняття та, як наслідок, забезпечення згоди з вимогами КНР. У цих формулюваннях когнітивний вимір подається не як допоміжний, а як рівнозначний іншим доменам, що зміщує акцент від технічної інформатизації до глибинної роботи з переконаннями, сприйняттями та процесами прийняття рішень.

Варто підкреслити, що на сьогодні залишаються незрозумілими принципи практичної реалізації концепції когнітивної війни, оскільки вона потребує не лише алгоритмів для оброблення інформації, але й ретельної побудови розподілених архітектур і дуже гнучкого й адаптивного управління потоками даних, що може бути обмеженим можливостями існуючих апаратних платформ. Для успішного проведення таких операцій потрібні великі обсяги детальної особистої інформації для точної ідентифікації та визначення осіб, на яких здійснюється вплив. Водночас інформація про накопичення Китаєм значних масивів персональних даних на громадян США та ЄС, а також успіхи китайської сторони в розвитку технологій квантових обчислень можуть свідчити про активну підготовку КНР до дій у цьому напрямі. Так, за інформацією журналу *Foreign Policy*, шляхом активного проведення заходів кіберрозвідки Китай уже накопичив величезний масив персональних даних, наприклад про громадян США. Це включає конфіденційні записи 21,5 мільйона осіб з Управління персоналу США, а також конфіденційні дані, що стосуються понад 100000 військовослужбовців ВМС США (Doffman, 2020). Китай також зібрав дані про тисячі європейських чиновників, які він вибірково використовував для впливу на дискусії щодо європейсько-китайських відносин (Financial Times, 2024). Хоча дані з інших країн менш доступні, масштаби економічних, політичних і військових операцій КНР у цих регіонах свідчать про те, що й у них збираються аналогічні обсяги особистої інформації. Це свідчить, що китайська військово-політична думка поступово переходить від технічної інтерпретації інформаційного протистояння до комплексного, багатоаспектного бачення, у якому також виокремлюються "війна громадської думки", "психологічна війна" та "правова війна", що разом мають формувати сприятливе зовнішньополітичне та правове середовище для дій КНР. Використання в одному концептуальному блоці термінів, що належать до медіа, психологічного та юридичного дискурсів, відображає системний перехід від суто інформаційних операцій до інструменталізації всіх сфер функціонування держави як ресурсів воєнної стратегії.

Незважаючи на стратегічний характер і значний розмах, концепція інтелектуалізації бойових дій, яка впроваджується НВАК, має і слабкі сторони. Це зумовлено низкою нерозв'язаних проблем і відкритих питань, які на сьогодні ще потребують вирішення. Першим таким питанням є рівень інтеграції технологій штучного інтелекту в процеси прийняття рішень. Досі китайське військово-політичне керівництво не виробило остаточного рішення стосовно залучення універсальних тех-

нологій штучного інтелекту до військових операцій. З одного боку, існує думка, що люди повинні обов'язково брати участь у процесі планування і командування, а технології ШІ мають застосовуватись виключно як автоматизовані системи підтримки прийняття рішень (Jiefangjun Bao, 2017; 2020). З іншого боку, висунута концепція інтелектуальної війни ґрунтується на забезпеченні вчасного надходження потоків даних та ефективного застосуванні алгоритмів їх оброблення, тому перевага над противником може бути отримана лише шляхом максимального виключення впливу людського фактору (Jiefangjun Bao, 2020). Загалом зазначені підходи засновані на приматі співробітництва і взаємодоповнення людей і машин, проблема заключається лише у ступені такого співробітництва. Водночас серед керівництва НВАК існує думка, що люди й машини мають відігравати різні ролі в процесі прийняття військових рішень на різних стадіях ведення бойових дій і мінімально пересікатись одне з одним (Wu, 2020). На думку китайських експертів, планування операцій і прийняття рішень має проводитись людьми лише в мирний час, у ході ж ведення бойових дій управлінські функції мають переходити до машин, що мінімізує імовірність помилок і впливу емоційного фактору на ведення бойових дій. Такий підхід зумовлений тим, що КНР приділяє велику увагу питанню управління ескаляцією конфліктів, оскільки керівництво країни максимально уникає конфронтації, яка може призвести до значних економічних втрат. У цьому ключі китайські фахівці висловлюють занепокоєння тим, що функціонування універсальних автоматизованих систем озброєння, які матимуть певний ступінь свободи прийняття рішень, може за певних обставин призвести до неконтрольованого розвитку кризових ситуацій та їх швидкого перетікання в повноцінні конфлікти (Chen, 2018).

Другим проблемним питанням є збереження партійного контролю за процесом інтелектуалізації військової сфери. В умовах інтелектуалізованої війни роль політичних комісарів у військових операціях може суттєво знизитись унаслідок зростання кваліфікації військового командування, безпрецедентної швидкості розвитку операцій і тенденції до поступового доповнення та заміни людей у ході прийняття оперативних рішень технологіями ШІ. Водночас лідери КПК надають великого значення ролі політичних комісарів у посиленні партійного контролю над збройними силами. Розв'язання суперечності між збереженням політичного контролю і забезпеченням високого рівня експертних знань особового складу для забезпечення реалізації концепції інтелектуалізованої війни є одним із центральних тем у ідеологічних дискусіях усередині КПК і політичних органів НВАК. Проблема полягає в тому, що військовослужбовці, які вміють застосовувати інтелектуальну зброю, але не підтримують комуністичної філософії та не виконують вказівок КПК, можуть становити серйозну загрозу партійному контролю. Водночас пропозиція стосовно запровадження суворих ідеологічних іспитів і занять із політичного виховання може призвести до відтоку високопідготовлених кадрів. У цьому контексті експерти Національного університету оборонних технологій КНР роблять наголос на підготовці "нового типу" військових кадрів, які поєднуюватимуть високу кваліфікацію в рамках удосконалення політики розвитку військової освіти з дотриманням принципів збереження партійного контролю та управління освітою (Kapia, 2021).

Третім проблемним питанням є відсутність у НВАК практичного досвіду ведення бойових дій, що може

привести до нерелевантного впровадження концепції інтелектуалізації, яка буде відірвана від сучасних тенденцій розвитку воєнного мистецтва. Ця проблема перекликається з необхідністю створення передових технологій ШІ, які базуватимуться на сучасній інформації та бойовому досвіді останніх військових конфліктів. Не виключено, що НВАК намагатиметься компенсувати нестачу практичного досвіду шляхом проведення випробування концепції інтелектуалізації війни шляхом впровадження платформ ШІ в навколовійськових областях (відстоювання інтересів КНР у спірних районах Південно-китайського моря) та експорту інтелектуальної зброї та обладнання у зони конфліктів із подальшим відслідковуванням досвіду його застосування (SIPRI, 2023).

Незважаючи на зазначені проблемні питання, вони можуть бути вирішені китайською стороною в процесі подальшого вдосконалення і практичного впровадження концепції інтелектуалізації війни. Необхідно зауважити, що керівництво КНР уже робить практичні кроки для формування військових структур, покликаних реалізувати зазначені стратегічні підходи. Організаційні зміни квітня 2024 року, що супроводжувалися розформуванням Сил стратегічної підтримки НВАК і створенням на їхній базі трьох окремих компонентів – Сил кіберпростору, Сил космічного простору та Сил інформаційної підтримки, продемонстрували прагнення Пекіна децентралізувати технологічні спроможності задля підвищення їхньої гнучкості в умовах інтелектуалізованого протиборства (Ministry of National Defense, 2024). Такі дії офіційного Пекіна продемонстрували не лише черговий крок у поточній модернізації НВАК, але й підкреслили прагнення партійного керівництва Китаю перейти від теоретичних пошуків до практичного включення концепції інтелектуалізації війни в оперативну реальність. Результатом такої діяльності має стати створення більш гнучких, спеціалізованих об'єднаних збройних сил, здатних просувати стратегічні інтереси Китаю в умовах швидкої зміни геополітичного середовища. Незважаючи на послідовний прогрес, особовий склад, системи командування та доктринальна єдність НВАК залишаються на стадії розвитку та трансформації. Реальна бойова сумісність нових видів збройних сил у бойових умовах залишається неперевіреною, а ефективність – невизначеною. Разом із тим, проголошені зміни в культурі військового командування та інституційній побудові НВАК свідчать про наявний трансформаційний потенціал і політичну волю для його реалізації, що потребує подальшого вивчення та наукового осмислення (PLA Tracker, 2024).

Важливо відзначити вплив трансформації китайської стратегії на ситуацію довкола російсько-української війни. Китай активно вивчає досвід інформаційної боротьби Росії проти України та її західних союзників. При цьому аналіз воєнно-політичної стратегії КНР дає змогу визначити кілька чітких механізмів, через які інтелектуалізація бойових дій НВАК і протистояння зі США безпосередньо впливають на безпекову ситуацію в Україні. По-перше, це ресурсний механізм: зміщення фокусу уваги Вашингтона на технологічне стримування Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні змушує США диверсифікувати оборонно-промислові потужності й запаси високотехнологічного озброєння (мікрочипи, системи ППО, ШІ-платформи розвідки), що знижує обсяги або швидкість їх постачання європейським союзникам. По-друге, це стратегічно-комунікаційний аспект: Китай активно переймає та адаптує російські методи гібридного впливу. Використовуючи власні алгоритмічні спроможності й ШІ-генерацію контенту,

Пекін здійснює операції впливу на країни так званого "Глобального Півдня" та ЄС, спрямовані на збереження нинішньої ситуації, у рамках якої КНР не зацікавлена ні у поразці РФ, ні в припиненні війни на умовах агресора та перетворенні України на ослаблену залежну державу. Китайська сторона акцентує увагу на просуванні наративів про "неефективність санкцій" і безальтернативність припинення війни задля відновлення глобальної економічної стабільності, що свідчить про намагання КНР отримати максимальну економічну вигоду від війни з одночасним економічним ослабленням свого головного геополітичного противника – США.

Дискусія і висновки

Результати проведеного аналізу концептуальних засад воєнної модернізації КНР відкривають простір для наукової дискусії навколо кількох фундаментальних питань сучасної політичної науки та воєнної стратегії.

Перше дискусійне питання стосується онтологічного статусу самої концепції: чи є "інтелектуалізована війна" якісно новою воєнною парадигмою, чи вона є лише логічним продовженням етапу "інформатизації"? У цьому контексті можна частково погодитись із підходом Е. Канії (Kania, 2021), яка розглядає інтелектуалізацію як передвісник "точки сингулярності" на полі бою, де алгоритми ШІ визначатимуть перебіг операцій швидше за людське сприйняття. Водночас дослідження доводять, що інтелектуалізація є не запереченням, а вищою формою інформатизації: якщо інформатизація створила канали передавання даних (мережі), то інтелектуалізація автоматизує процес оброблення цих даних і прийняття рішень на їх основі.

Другим, більш критичним аспектом дискусії, є інституційна спроможність тоталітарної політичної системи КНР реалізувати технологічний потенціал інтелектуалізованої війни. Як справедливо зазначають дослідники RAND Corporation (Beauchamp-Mustafaga et al., 2025) у контексті аналізу китайської моделі командування, існує перманентна суперечність між природою сучасного високотехнологічного бою, який вимагає від командирів на місцях максимальної гнучкості й автономії, та імперативом абсолютного, жорсткого партійного контролю з боку КПК. Дослідження демонструє, що Пекін намагається вирішити цю дилему шляхом створення "гібридної вертикалі", де системи ШІ виступатимуть не заміною командира, а цифровим інструментом мінімізації помилок, що дасть змогу зберегти централізований політичний контроль при підвищенні швидкості реагування підрозділів.

Третє питання стосується межі між інформаційним протиборством і когнітивною війною. Спираючись на аналітичні оцінювання German Marshall Fund (Chock et al., 2025), можна стверджувати, що когнітивний домен у стратегії КНР виділився у самостійну сферу ведення війни. Це спростовує традиційне бачення когнітивних операцій як частини інформаційного протиборства. Метою китайської інтелектуалізованої стратегії є не просто дезінформація, а довгострокова зміна когнітивних моделей сприйняття реальності елітами й населенням країн-противників (насамперед США та їхніх союзників включно з опосередкованим впливом на європейський безпековий простір).

Особливої ваги ці дискусійні положення набувають у світлі масштабної реорганізації НВАК, яка завершилася наприкінці 2024 – на початку 2025 років. Ліквідація Сил стратегічної підтримки та створення на їхній базі автономних Сил кіберпростору, Сил космічного простору та Сил інформаційної підтримки чітко вказує на те, що китайське керівництво перейшло до створення вузько-

спеціалізованих архітектурних компонентів для ведення алгоритмічної війни. Це підтверджує висновки таких дослідників, як М. Раска (Raska, & Bitzinger, 2023), щодо переходу КНР до практичного тестування елементів штучного інтелекту в операційній структурі збройних сил.

Таким чином, на тлі політичного курсу КПК на утвердження КНР як нового глобального лідера китайська сторона проводить активні заходи з нарощування свого стратегічного потенціалу. Доведено, що концепція "інтелектуалізації бойових дій" розглядається партійно-державним керівництвом КНР як війна майбутнього та визначальне ядро всієї воєнної модернізації НВАК. Установлено, що під керівництвом Сі Цзіньпіна інтелектуалізація військової сфери перетворилася із суто технологічного завдання на фундаментальний засіб реалізації зовнішньополітичного курсу на посилення міжнародного впливу КНР.

Обґрунтовано, що в межах китайської стратегічної думки інформаційна сфера, кіберпростір і когнітивний домен остаточно трансформувалися у самостійні "поля битви". Застосування технологій інтелектуалізованого впливу (зокрема генеративного ШІ й алгоритмічного маніпулювання) спрямоване на деформацію моделей сприйняття реальності міжнародними елітами й суспільством іноземних країн, що дає змогу КНР змінювати геополітичний ландшафт і здійснювати проєкцію сили без прямого вступу в кінетичний воєнний конфлікт. При цьому виявлено ключову внутрішню дилему китайської воєнно-політичної моделі, яка полягає у суперечності між природою інтелектуалізованої війни та імперативом збереження абсолютного, жорсткого ієрархічного контролю з боку Комуністичної партії Китаю.

Водночас дослідження показало, що постійне зростання напруженості, викликане ескалацією стратегічного протистояння між США та КНР за геополітичне домінування, безпосередньо погіршує безпекове середовище навколо України. Ця глобальна конфронтація суттєво відвертає увагу, медійні ресурси, дипломатичні зусилля та матеріально-технічні потужності світової політичної спільноти від російсько-українського конфлікту. Для України це створює довгострокові ризики диверсифікації західної допомоги й вимагає системного моніторингу як дипломатичної позиції Китаю, так і практичного впровадження китайських технологій когнітивного впливу.

Перспективи подальших досліджень. З огляду на динамічний характер реформ НВАК, подальший науковий пошук доцільно спрямувати на прикладний аналіз китайських військових статутів і Білих книг з оборони останніх років, а також дослідження прикладів практичної реалізації КНР своїх методів та інструментів інформаційного впливу, зокрема в ході внутрішніх протестів в Гонконзі, прикордонного конфлікту з Індією, у рамках кампанії з нівелювання звинувачень у штучному характері пандемії вірусу COVID-19. Окремого вивчення потребує детальне моделювання Тайванського сценарію в контексті застосування КНР засобів кібернетичної війни, а також комплексне дослідження методів протидії китайським операціям когнітивного впливу в інформаційному просторі країн ЄС.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

Beauchamp-Mustafaga, N., Ke, I., Kerrigan, A., & Burke, E. J. (2025). *Mission command with Chinese characteristics? Exploring Chinese military thinking about command and control in future warfare*. RAND Corporation.

Chen, S. (2018, July 22). China military develops robotic submarines to launch a new era of sea power. *South China Morning Post*. <https://www.scmp.com/news/china/society/article/2156361/china-developing-unmanned-ai-submarines-launch-new-era-sea-power>

Chock, J. K. et al. (2025). *Opportunities and challenges in the Indo-Pacific: A next-generation perspective*. German Marshall Fund of the United States.

Dahm, M. (2020). *Chinese ferry operations in the Taiwan Strait*. Johns Hopkins University Applied Physics Laboratory.

Doffman, Z. (2020, December 22). *China's theft of data is a policy, not a series of crimes*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2020/12/22/china-us-data-intelligence-cybersecurity-xi-jinping>

Fenby, J. (2014). *Will China dominate the 21st century?* Polity Press.

Financial Times. (2024, May 15). *China's push for tech self-reliance*. <https://www.ft.com/content/601df41f-8393-46ad-9f74-fe64f8ea1a3f>

Frohman, B., & Rausch, J. (2024). *The PLA's long march toward a world-class military: Progress, ambitions, and obstacles*. The National Bureau of Asian Research. <https://www.nbr.org/publication/the-plas-long-march-toward-a-world-class-military-progress-ambitions-and-obstacles/>

GIS Reports. (2023, August 2). *Naval power in the Pacific*. <https://www.gisreportsonline.com/r/naval-power-pacific/>

Jiefangjun Bao. (2017, November 21). <https://www.eastview.com/resources/gpa/jiefangjun-bao/>

Jiefangjun Bao. (2020, January 14). <https://www.eastview.com/resources/gpa/jiefangjun-bao/>

Jiefangjun Bao. (2020, February 11). <https://www.eastview.com/resources/gpa/jiefangjun-bao/>

Kania, E. B. (2021). Artificial intelligence in China's military innovation. In *The Global Race for Technological Superiority*. Routledge.

Liff, A. P. (2018). China's military reforms and resistance to "Westernization". *Asia Policy*, 13(1), 10–18.

Mayer, P. (2025). Codifying intelligentized warfare: The People's Liberation Army's doctrine's turn in Science of Military Strategy 2020. *Journal of East Asia Security*, 62–78.

Ministry of National Defense of the People's Republic of China. (2024). *Interpretation of military strategy and development*. <http://www.mod.gov.cn/gfbw/jmsd/16302172.html>

Mulvenon, J. (2008). Golden Shields and Panopticons: Beijing's evolving internet control policies. *Georgetown Journal of International Affairs*, 9(2), 115–120.

National Security Law of the People's Republic of China. (2015). <https://digichina.stanford.edu/work/national-security-law-of-the-peoples-republic-of-china/>

Newdick, T. (2023, July 11). *Alarming Navy intel slide warns of China's 200 times greater shipbuilding capacity*. The War Zone. <https://www.twz.com/alarmed-navy-intel-slide-warns-of-chinas-200-times-greater-shipbuilding-capacity>

Pillsbury, M. (2015). *The hundred-year marathon: China's secret strategy to replace America as the global superpower*. Henry Holt and Co.

PLA Tracker. (2024). *Operationalizing intelligentized warfare: Xi replaces the Strategic Support Force with three new arms*. <https://www.platracker.com/post/operationalizing-intelligentized-warfare-xi-replaces-the-strategic-support-force-with-three-new-ar>

Raska, M., & Bitzinger, R., (2023). *The AI Wave in Defense Innovation: Assessing Military Artificial Intelligence Strategies, Capabilities, and Trajectories*. Routledge.

SIPRI. (2023). *Trends in international arms transfers, 2022*. Stockholm International Peace Research Institute.

State Council Information Office of the People's Republic of China. (2019). China's national defense in the new era. *Foreign Languages Press*. https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html

Wortzel, L. M. (2013). *The Chinese People's Liberation Army and information warfare*. Strategic Studies Institute.

Wu, M. (2020). *Intelligent Wars (Zhinenghua zhanzheng)*. People's Liberation Army Press.

Xi, J. (2014, April 15). *Adhering to a holistic view of national security*. Central National Security Commission.

Xi, J. (2017). *Secure a decisive victory in building a moderately prosperous society in all respects*. Report to the 19th National Congress of the Communist Party of China.

Xi, J. (2022). *Hold high the great banner of socialism with Chinese characteristics and strive in unity to build a modern socialist country in all respects*. Report to the 20th National Congress of the Communist Party of China.

Yatsuzuka, M. (2020). *PLA's intelligentized warfare: The politics on China's military strategy*. National Institute for Defense Studies.

Yuen, K., & Troxler, M. (2018). *Chinese definitions of information warfare*.

References

Beauchamp-Mustafaga, N., Ke, I., Kerrigan, A., & Burke, E. J. (2025). *Mission command with Chinese characteristics? Exploring Chinese military thinking about command and control in future warfare*. RAND Corporation.

Chen, S. (2018, July 22). China military develops robotic submarines to launch a new era of sea power. *South China Morning Post*. <https://www.scmp.com/news/china/society/article/2156361/china-developing-unmanned-ai-submarines-launch-new-era-sea-power>

Chock, J. K. et al. (2025). *Opportunities and challenges in the Indo-Pacific: A next-generation perspective*. German Marshall Fund of the United States.

- Dahm, M. (2020). *Chinese ferry operations in the Taiwan Strait*. Johns Hopkins University Applied Physics Laboratory.
- Doffman, Z. (2020, December 22). *China's theft of data is a policy, not a series of crimes*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2020/12/22/china-us-data-intelligence-cybersecurity-xi-jinping>
- Fenby, J. (2014). *Will China dominate the 21st century?* Polity Press.
- Financial Times. (2024, May 15). *China's push for tech self-reliance*. <https://www.ft.com/content/601df41f-8393-46ad-9f74-fe64f8ea1a3f>
- Frohman, B., & Rausch, J. (2024). *The PLA's long march toward a world-class military: Progress, ambitions, and obstacles*. The National Bureau of Asian Research. <https://www.nbr.org/publication/the-plas-long-march-toward-a-world-class-military-progress-ambitions-and-obstacles/>
- GIS Reports. (2023, August 2). *Naval power in the Pacific*. <https://www.gisreportsonline.com/r/naval-power-pacific/>
- Jiefangjun Bao. (2017, November 21). <https://www.eastview.com/resources/gpa/jiefangjun-bao/>
- Jiefangjun Bao. (2020, January 14). <https://www.eastview.com/resources/gpa/jiefangjun-bao/>
- Jiefangjun Bao. (2020, February 11). <https://www.eastview.com/resources/gpa/jiefangjun-bao/>
- Kania, E. B. (2021). Artificial intelligence in China's military innovation. In *The Global Race for Technological Superiority*. Routledge.
- Liff, A. P. (2018). China's military reforms and resistance to "Westernization". *Asia Policy*, 13(1), 10–18.
- Mayer, P. (2025). Codifying intelligentized warfare: The People's Liberation Army's doctrine's turn in Science of Military Strategy 2020. *Journal of East Asia Security*, 62–78.
- Ministry of National Defense of the People's Republic of China. (2024). *Interpretation of military strategy and development*. <http://www.mod.gov.cn/gfbw/jmsd/16302172.html>
- Mulvenon, J. (2008). Golden Shields and Panopticons: Beijing's evolving internet control policies. *Georgetown Journal of International Affairs*, 9(2), 115–120.
- National Security Law of the People's Republic of China. (2015). <https://digichina.stanford.edu/work/national-security-law-of-the-peoples-republic-of-china/>
- Newdick, T. (2023, July 11). *Alarming Navy intel slide warns of China's 200 times greater shipbuilding capacity*. The War Zone. <https://www.twz.com/ alarming-navy-intel-slide-warns-of-chinas-200-times-greater-shipbuilding-capacity>
- Pillsbury, M. (2015). *The hundred-year marathon: China's secret strategy to replace America as the global superpower*. Henry Holt and Co.
- PLA Tracker. (2024). *Operationalizing intelligentized warfare: Xi replaces the Strategic Support Force with three new arms*. <https://www.platracker.com/post/operationalizing-intelligentized-warfare-xi-replaces-the-strategic-support-force-with-three-new-ar>
- Raska, M., & Bitzinger, R., (2023). *The AI Wave in Defense Innovation: Assessing Military Artificial Intelligence Strategies, Capabilities, and Trajectories*. Routledge.
- SIPRI. (2023). *Trends in international arms transfers, 2022*. Stockholm International Peace Research Institute.
- State Council Information Office of the People's Republic of China. (2019). China's national defense in the new era. *Foreign Languages Press*. https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html
- Wortzel, L. M. (2013). *The Chinese People's Liberation Army and information warfare*. Strategic Studies Institute.
- Wu, M. (2020). *Intelligent Wars (Zhinenghua zhanzheng)*. People's Liberation Army Press.
- Xi, J. (2014, April 15). *Adhering to a holistic view of national security*. Central National Security Commission.
- Xi, J. (2017). *Secure a decisive victory in building a moderately prosperous society in all respects*. Report to the 19th National Congress of the Communist Party of China.
- Xi, J. (2022). *Hold high the great banner of socialism with Chinese characteristics and strive in unity to build a modern socialist country in all respects*. Report to the 20th National Congress of the Communist Party of China.
- Yatsuzuka, M. (2020). *PLA's intelligentized warfare: The politics on China's military strategy*. National Institute for Defense Studies.
- Yuen, K., & Troxler, M. (2018). *Chinese definitions of information warfare*.

Отримано редакцією журналу / Received: 29.05.26
 Прорецензовано / Revised: 14.06.26
 Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26
 Опубліковано / Published: 21.09.26

Ruslan STEPANYSHYN, Head of Department
 ORCID ID: 0009-0004-7587-7234
 e-mail: ruslan.stepanyshyn@knu.ua
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE CONCEPT OF INTELLIGENTIZED WARFARE IN THE PRC'S MILITARY AND POLITICAL STRATEGY: TECHNOLOGICAL, INFORMATION, AND GEOPOLITICAL DIMENSIONS

Background. The article examines the doctrinal and organizational transformation of the military-political strategy of the People's Republic of China in the context of global rivalry with the United States. It explores the evolution of the CCP leadership's approaches to utilizing the information sphere as an instrument of geopolitical influence and power projection.

Methods. The study is based on a qualitative analysis of primary sources (PRC strategic documents, laws, and CCP reports) and secondary data from leading Western think tanks (RAND Corporation, GMF). The systems method was applied to examine the concept of intelligentization as an element of the PRC's security architecture; the structural-functional method was used to assess reforms in the PLA's command and control systems; and the comparative method was employed to identify differences between the stages of "mechanization," "informatization," and "intelligentization" of warfare.

Results. Key priorities for the technological rearmament of the PLA, alongside the integration of artificial intelligence, big data systems, and quantum technologies into the military sphere, have been identified. The study reveals the internal dilemma of the Chinese leadership between strict centralized party control and the implementation of flexible command (Mission Command). It is demonstrated that the cognitive domain and cyberspace have transformed into independent instruments for reshaping the geopolitical landscape without direct conventional conflict.

Conclusions. The accelerated implementation of the intelligentized warfare concept by Xi Jinping's administration to preserve China's strategic positions in the Asia-Pacific region is substantiated. The mechanisms of the indirect impact of the U.S. - PRC confrontation on Ukraine's security environment through the redistribution of Western partners' resources are defined. The scientific novelty of the study lies in the systematization of the PRC's "intelligentized warfare" concept and the analysis of its impact on the security environment around Ukraine amid the global confrontation between Washington and Beijing.

Keywords: People's Republic of China, intelligentized warfare, People's Liberation Army (PLA), artificial intelligence, cognitive warfare, cyberspace, geopolitical leadership, Mission Command.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

ГЕОПРОСТОРОВА ПІДТРИМКА

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 528.711.1:528.44

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.67.126-134>

Денис БИКОВЕЦЬ, курсант

ORCID ID: 0009-0005-4236-9388

e-mail: d.bikovets2004@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Руслан КОЛЬЦОВ, канд. техн. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-8441-9575

e-mail: koltsov.ruslan@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ТОПОГРАФІЧНИХ ПОЛЬОВИХ АЕРОЗНІМАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ ДЛЯ ОНОВЛЕННЯ ВЕЛИКОМАСШТАБНИХ ПЛАНІВ МІСЦЕВОСТІ

Вступ. У статті розглядається актуальна проблема оперативного оновлення топографічних планів масштабу 1 : 500 в умовах гострої необхідності швидкої актуалізації геопросторових даних для потреб інженерії та кадастру. Застосування традиційних методів наземного знімання часто виявляється неефективним через високу трудомісткість. Інтеграція сучасних безпілотних систем у робочий процес забезпечує отримання детальних ортофотопланів із надвисокою розрізненістю. Метою дослідження є обґрунтування та розроблення практичних рекомендацій щодо застосування сучасних топографічних польових аерознімальних комплексів для оновлення великомасштабних планів місцевості.

Методи. Для проведення дослідження було задіяно сучасні топографічні комплекси DJI Inspire 2 та спеціалізовані системи P316. Методика дослідження базується на комплексному поєднанні передового фотограмметричного оброблення масивів даних у середовищі Pix4Dmatic і подальшої аналітичної векторизації об'єктів у ArcGIS Pro. Особливу увагу приділено використанню технологій високоточного позиціонування Real Time Kinematic та Post-Processed Kinematic для фіксації координат центрів проєктування. Такий підхід дає змогу забезпечити суворе дотримання геометричних параметрів при побудові цифрових моделей місцевості й автоматизувати процес створення топографічної основи.

Результати. Під час дослідження встановлено оптимальні технічні параметри аерознімання та алгоритми цифрового оброблення даних, що дають змогу стабільно досягати середньоквадратичної помилки положення об'єктів у межах 0.05 м. Обґрунтовано суттєві переваги переходу на сучасне спеціалізоване програмне забезпечення для суттєвого підвищення загальної продуктивності праці фахівців. Експериментально доведено, що використання зв'язки Pix4Dmatic та ArcGIS Pro дає змогу значно скоротити час на камеральне оброблення, забезпечуючи при цьому високу деталізацію і точність, необхідну для планів масштабу 1 : 500.

Висновки. Запропоновано й апробовано комплексну технологічну схему оновлення планів, яка забезпечує високу точність отриманих результатів і суттєво скорочує терміни виконання камеральних робіт за рахунок глибокої автоматизації основних процесів. Упровадження методики на основі сучасних топографічних польових аерознімальних комплексів дає змогу мінімізувати вплив людського фактору й оптимізувати витрати ресурсів при створенні великомасштабної картографічної продукції. Практичне застосування розроблених рекомендацій підтвердило їхню ефективність для оперативного моніторингу територій, що є критично важливим для актуалізації геопросторових баз даних у сучасних умовах.

Ключові слова: топографічний польовий аерознімальний комплекс, аерознімання, топографічний план, БПЛА, Pix4Dmatic, ArcGIS Pro, Real Time Kinematic, Post-Processed Kinematic, великомасштабне картографування, цифрова модель місцевості, геопросторові дані, фотограмметрична обробка, ортофотоплан, автоматизація польових робіт, центри проєктування, геодезичний моніторинг.

Вступ

Сучасний етап розвитку геодезичної науки та виробництва характеризується стрімким переходом від традиційних методів збирання геопросторових даних до автоматизованих високотехнологічних систем. Особливого значення це набуває при веденні й оновленні топографічних планів великих масштабів, зокрема 1 : 500 (Держстандарт України, 1994). Такі плани є базовою основою для інженерних пошуків, проєктування складних підземних комунікацій, детального планування міської забудови й моніторингу об'єктів критичної інфраструктури (Шипулін, 2015). Проте в умовах воєнного стану та необхідності екстреного оновлення даних для відновлення територій класичні методи наземного знімання з використанням електронних тахеометрів і GNSS-

приймачів у режимі "статика" стикаються із серйозними викликами: надмірною тривалістю робіт, обмеженим доступом до об'єктів через мінну небезпеку чи руйнування, а також значною вартістю польового етапу (Железняк, 2018).

Одним із найперспективніших шляхів подолання цих проблем є впровадження топографічних польових аерознімальних комплексів. Ці комплекси, інтегруючи в собі сучасні безпілотні авіаційні системи й цифрові сенсори надвисокої роздільної здатності, дають змогу виконувати знімання великих територій у максимально стислі терміни (Готов, & Чижевський, 2015). Проте, незважаючи на технічну досконалість сучасних безпілотних літальних апаратів, таких як DJI Inspire 2, або спеціалізованих комплексів P316, ключовим фактором

успіху залишається технологія камерального оброблення отриманих даних (DJI, 2026).

Традиційні фотограмметричні методи поступово витісняються новими алгоритмами Structure from Motion та Multi-View Stereo, які реалізовані у професійному програмному забезпеченні нового покоління (Pix4D, 2026). У цьому контексті критично важливим стає вибір інструментарію, здатного не лише обробляти масиви "сирих" даних, а й інтегрувати їх у професійне ГІС-середовище без втрати геометричної точності та деталізації (Литвиненко, & Кольцов, 2023). Саме тому в цій роботі основна увага приділяється поєднанню потужностей Pix4Dmatic для первинного фотограмметричного оброблення та ArcGIS Pro для геоінформаційного аналізу й високоточної векторизації об'єктів місцевості (Esri, 2026a).

Проблема оновлення великомасштабних планів за допомогою аерознімання полягає у необхідності забезпечення середньоквадратичної помилки положення об'єктів не більше 0,1 мм у масштабі плану (що для масштабу 1 : 500 становить лише 5 см). Досягнення такої точності вимагає не лише використання передових методів позиціонування Real Time Kinematic та Post-Processed Kinematic, а й глибокого розуміння внутрішніх процесів ортотрансформування, побудови щільних хмар точок та їхньої класифікації (Головне управління геодезії, картографії та кадастру, 1999).

Актуальність цього дослідження підкріплюється тим, що використання ArcGIS Pro відкриває принципово нові можливості для створення просторових геоданих надвисокої роздільної здатності, що є значно інформативнішим за класичний двовимірний план (Esri, 2026a). Проте в професійному середовищі все ще залишається потреба в чітких прикладних рекомендаціях щодо параметрів польотного завдання, щільності розташування опорних точок Ground Control Points і вибору алгоритмів фільтрації для виділення рельєфу під рослинністю. Пропонована стаття має на меті систематизувати ці аспекти й запропонувати технологічний ланцюжок оновлення топографічних планів 1 : 500, який дасть змогу значно скоротити камеральний етап робіт, забезпечуючи при цьому суворе дотримання метрологічних показників (Закон України № 353-XIV, 1998).

Огляд літератури. Глибокий аналіз сучасного стану наукових досліджень у галузі геодезії, фотограмметрії та дистанційного зондування Землі свідчить про наявність значного наукового інтересу до впровадження безпілотних авіаційних систем у процеси великомасштабного картографування. Питання теоретичного обґрунтування функціонування топографічних польових аерознімальних комплексів як складних інтегрованих інформаційних систем детально розглядаються у роботах І. В. Пампухи (2022). Автор акцентує увагу на тому, що в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану, розвиток технічних засобів геодезичного забезпечення сил оборони має базуватися на принципах мобільності, точності та швидкості оброблення даних, що повною мірою забезпечується використанням сучасних топографічних польових аерознімальних комплексів (Генеральний штаб ЗСУ, 2023).

Особливе місце в науковій дискусії займає проблематика метрологічної надійності даних, отриманих за допомогою безпілотних літальних апаратів. Питання точності побудови цифрових моделей рельєфу й оцінювання впливу зовнішніх факторів на якість кінцевої продукції ґрунтовно досліджені у працях М. М. Кубявки (2021). У своїх роботах автор проводить порівняльний

аналіз точності класичних методів наземного знімання та аерознімальних робіт, доводячи, що за умови використання високоточних Global Navigation Satellite System-сенсорів і правильної конфігурації польотного завдання застосування безпілотних авіаційних систем дає змогу досягти субсантиметрової похибки, яка є критично важливою для планів масштабу 1 : 500 (Третяк, & Глотов, 2018). Проте автор також зазначає, що ефективність таких робіт напряму залежить від кваліфікації оператора й алгоритмів камерального оброблення.

Важливий внесок у розроблення методичних засад оновлення топографічних карт і планів із широким застосуванням ГІС-технологій зробили А. А. Лященко та Д. О. Кінь (2019). У їхніх спільних дослідженнях наголошується на необхідності переходу від дискретного оновлення картографічних матеріалів до створення систем безперервного моніторингу змін на місцевості. Автори вказують на те, що інтеграція аерознімальних даних у єдине геоінформаційне середовище дає змогу не лише актуалізувати геометрію об'єктів, а й значно збагатити атрибутивний складник баз геоданих, що є необхідною умовою для цифрового управління територіями.

Окремий блок досліджень присвячений технологічним можливостям сучасного програмного забезпечення нового покоління. Технічні огляди й документація розробників систем ArcGIS Pro, що забезпечують роботу функцій ArcGIS Pro, указують на значний прорив у сфері геоінформаційного аналізу й автоматизованої векторизації геопросторових даних (Esri, 2026a). Аналіз цих джерел підтверджує, що впровадження хмарних обчислень та алгоритмів штучного інтелекту для автоматичної класифікації точок дає змогу обробляти масиви даних надвеликих обсягів із безпрецедентною швидкістю (Esri, 2026b). Це створює передумови для відмови від застарілих напівавтоматичних методів векторизації на користь повністю інтегрованих ГІС-рішень (Шипулін, 2015).

Крім того, при розгляді нормативного складника більшості дослідників спираються на положення державних інструкцій, зокрема ГКНТА-2.04-02-98 (1999), які регламентують вимоги до точності знімання. Проте, як зазначається у багатьох фахових публікаціях, чинна нормативна база потребує адаптації до стрімкого розвитку технологій топографічних польових аерознімальних комплексів (Литвиненко, & Кольцов, 2023). Незважаючи на значну кількість наукових праць, які розглядають окремі аспекти використання дронів, на сьогодні відчувається дефіцит комплексних практичних рекомендацій, які б поєднували можливості вузькоспеціалізованого програмного забезпечення, такого як Pix4Dmatic, з потужними аналітичними інструментами ArcGIS Pro (Pix4D, 2026). Саме необхідність створення такого наскрізного технологічного ланцюжка для потреб великомасштабного оновлення планів обумовлює актуальність і наукову новизну пропонованої статті.

Мета дослідження: обґрунтування та розроблення практичних рекомендацій щодо оптимізації технологічного процесу оновлення топографічних планів масштабу 1 : 500 із використанням топографічних польових аерознімальних комплексів. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати низку завдань, що включають аналіз технічних характеристик сучасних безпілотних авіаційних систем типу P316 та DJI Inspire 2, а також визначення найбільш ефективних режимів аерознімання для отримання знімків із надвисокою роздільною здатністю (DJI, 2026).

Важливим складником мети є дослідження можливостей поєднання вузькоспеціалізованого фотограм-

метричного програмного забезпечення Pix4Dmatic, що відповідає за швидке оброблення масивів даних, з потужним аналітичним інструментарієм ArcGIS Pro (Pix4D, 2026). Це дасть змогу розробити наскрізний алгоритм – від планування польотної місії та створення геодезичної основи до автоматизованої векторизації об'єктів місцевості й формування підсумкової цифрової моделі в єдиній системі координат (Esri, 2026с).

Об'єктом дослідження є технологія оновлення великомасштабних планів місцевості за допомогою аерознімальних методів, а **предметом** – сукупність методичних прийомів, параметрів польотного завдання та алгоритмів камерального оброблення, які забезпечують виконання вимог чинних нормативних документів щодо точності й деталізації картографічних матеріалів (Головне управління геодезії, картографії та кадастру, 1999). Кінцевим результатом дослідження має стати комплексна методика, яка дасть змогу геодезичним підрозділам виконувати роботи з інвентаризації та актуалізації планів 1 : 500 у 3–4 рази швидше, ніж при використанні традиційних наземних технологій, не втрачаючи при цьому якості й достовірності результатів (Бурштинська, & Станкевич, 2013; Дорожинський, & Тукай, 2008).

Методи

Методологія дослідження базується на комплексному підході, що поєднує використання сучасних апаратних засобів безпілотної авіації та передових фотограмметричних алгоритмів оброблення даних (Бурштинська, & Станкевич, 2013). Основним інструментарієм для збирання первинної оглядомосторової інформації були топографічні польові аерознімальні комплекси на базі безпілотної літальних апаратів DJI Inspire 2 та спеціалізованого комплексу P316 (DJI, 2026). Вибір зазначених засобів обумовлений їхньою здатністю нести корисне навантаження у вигляді камер із високою роздільною здатністю та інтегрованими Global Navigation Satellite System-модулями, що підтримують режими позиціонування Real Time Kinematic та Post-Processed Kinematic (Глов, & Чижевський, 2015). Це дає змогу фіксувати координати центрів проектування знімків із середньоквадратичною похибкою, яка не перевищує 3–5 см, що є базовою вимогою для створення планів масштабу 1 : 500 (Головне управління геодезії, картографії та кадастру, 1999).

Технологічний процес виконання робіт був розділений на три взаємопов'язані етапи: підготовчо-польовий, етап створення геодезичної основи й камеральний етап оброблення. На підготовчому етапі виконувалося проектування аерознімання з урахуванням рельєфу місцевості й необхідного розміру пікселя на місцевості (Ground Sample Distance) (Дорожинський, & Тукай, 2008). Для досягнення точності масштабу 1 : 500 розрахункова висота польоту становила від 80 до 120 м, що при використанні 20-мегапіксельних сенсорів забезпечує Ground Sample Distance у межах 1.5–2.5 см/пікс. Особлива увага приділялася налаштуванню параметрів перекриття: поздовжнє перекриття встановлювалося на рівні 80 %, а поперечне – 70–75 %, що є критичним для коректної роботи алгоритмів Structure from Motion під час автоматичного пошуку сполучних точок на зображеннях (Pix4D, 2026).

Створення геодезичної основи передбачало закладання та маркування контрольних і перевірочних точок на об'єкті знімання. Попри використання високоточних бортових приймачів, наявність наземних маркерів є обов'язковою для незалежного контролю якості й остаточної трансформації фотограмметричної моделі в систему координат WGS-84 (Кубявка, 2021). Визначення

координат маркерів проводилося супутниковими методами в режимі "кінематика", забезпечуючи єдність вимірювань між повітряним і наземним сегментами ТПАК (Литвиненко, & Кольцов, 2023).

Камеральне опрацювання масивів аерознімків було розподілене на два чітко розмежовані етапи, кожен з яких реалізовувався у спеціалізованому програмному забезпеченні з різним функціональним призначенням. На першому, фотограмметричному, етапі використовувався програмний продукт Pix4Dmatic – спеціалізований процесор, оптимізований для швидкого оброблення великих наборів даних (від 1000 до 2000 кадрів) із максимальним залученням потужностей графічних процесорів (Pix4D, 2026). У його середовищі виконувалося внутрішнє та зовнішнє орієнтування знімків, побудова розрідженої та щільної хмар точок, класифікація останньої, формування цифрової моделі поверхні та генерація вихідного ортофотоплану. Кінцевим продуктом цього етапу є геометрично точний пакет геоданих (хмара точок, цифрова модель поверхні й ортофотоплан), повністю готовий для передання на наступну стадію. Принципово важливо, що Pix4Dmatic виконує виключно фотограмметричне опрацювання і не застосовується для векторизації чи картографічного оформлення.

Другий етап – геоінформаційний – реалізовувався виключно в середовищі ArcGIS Pro (Esri, 2026a). На цьому етапі готові геодані з Pix4Dmatic імпортувалися у ГІС-середовище, де виконувалася аналітична стереовекторизація елементів ситуації та рельєфу, редагування топології, присвоєння атрибутів, нанесення об'єктів за допомогою стандартних умовних знаків і безпосереднє формування підсумкового топографічного плану в масштабі 1 : 500. ArcGIS Pro не використовується для первинного фотограмметричного опрацювання – його роль починається лише після отримання готових метричних продуктів від Pix4Dmatic. Такий чіткий розподіл функцій між програмними продуктами дає змогу розв'язувати складні технологічні завдання, за яких фотограмметричні й картографічні процеси не дублюють один одного (Шипулін, 2015).

Результати

Практична реалізація, апробація та всебічна верифікація запропонованої методики комплексного використання сучасних топографічних польових аерознімальних комплексів дала змогу отримати надзвичайно широкий і репрезентативний масив даних. Ці дані стали фундаментальною науково-практичною основою для розроблення багаторівневих рекомендацій щодо кардинальної оптимізації процесів оновлення великомасштабних топографічних планів (Пампуха, 2022). Проведений повний цикл дослідницьких робіт охоплював логічно завершений шлях – від прецизійного збирання "сирих" цифрових даних у складних і варіативних польових умовах до фінального багатофакторного аналітичного оброблення, математичного моделювання та генерації кінцевих високоточних геопросторових продуктів (Литвиненко, & Кольцов, 2023). Отримані результати наочно та беззаперечно демонструють високу технологічну ефективність синергічної інтеграції методів безпілотної аерознімання з новітніми програмними рішеннями останнього покоління (Esri, 2026b). Це дає змогу не лише гарантувати безумовне забезпечення суворої нормативної точності згідно з вимогами державних стандартів і галузевих інструкцій (зокрема базового регламенту ГНТА-2.04-02-2002), а й суттєво, у кілька разів, розширити інформативну наповненість і семантичну якість топографічної основи за рахунок

упровадження ортофотопланів надвисокої просторової роздільної здатності (Головне управління геодезії, картографії та кадастру, 1999).

У ході серії експериментальних польових досліджень було детально й поглиблено оцінено критичний вплив параметрів польотного завдання, таких як відносна висота над рівнем поверхні, динамічна швидкість руху носія, кути нахилу та стабілізації сенсора, на якість, щільність і геометричну стабільність побудови хмар точок, цифрових моделей рельєфу та підсумкових картографічних матеріалів (Бурштинська, & Станкевич, 2013). Процес оброблення дав змогу виявити специфічні закономірності функціонування сучасних алгоритмів автоматизованої класифікації об'єктів та інтелектуальної векторизації елементів ситуації, що дало змогу виявити "вузькі місця" та оптимізувати камеральний етап для мінімізації часових витрат (Лященко, & Кінь, 2019). На основі глибокого порівняльного та статистичного аналізу результатів роботи у спеціалізованих обчислювальних середовищах Pix4Dmatic та ArcGIS Pro було сформульовано, перевірено й систематизовано основні технологічні рекомендації (Esri, 2026с; Pix4D, 2026). Ці результати представлені у формі логічно структурованих і деталізованих етапів, кожен з яких є критично важливим для забезпечення загальної достовірності, актуальності та метрологічної надійності оновлюваних великомасштабних планів місцевості (Дорожинський, & Тукай, 2008; Глотов, & Чижевський, 2015).

1. Першочерговим етапом у технологічному циклі використання топографічних польових аерознімальних комплексів є науково обґрунтоване проектування параметрів польоту, що безпосередньо визначає якість первинних метричних даних. Дослідженням установлено, що для забезпечення точності топографічного плану масштабу 1 : 500 ключовим показником є лінійний розмір пікселя на місцевості (просторова роздільна здатність на землі). Емпірично доведено, що для надійного розпізнавання дрібних об'єктів ситуації, таких як люки підземних комунікацій, кути бордюрного каменю та

геометрія огорож, значення лінійного розміру пікселя не має перевищувати 2,0–2,5 см на піксель.

Досягнення таких параметрів для комплексів безпілотних літальних апаратів вимагає суворого дотримання висоти польоту в межах 85–110 м, залежно від фокусної відстані об'єктива й роздільної здатності матриці сенсора (DJI, 2026). Будь-яке перевищення вказаної висоти призводить до геометричної генералізації образів, що унеможливорює точну векторизацію елементів згідно із чинними умовними знаками (Держстандарт України, 1994). Окрему увагу приділено конфігурації перекриття знімків, оскільки надлишковість даних є запорукою стабільної роботи алгоритмів фотограмметричної тріангуляції. Традиційні значення перекриття у 60–70 %, прийнятні для дрібномасштабного картографування, є недостатніми для урбанізованих територій зі значною кількістю вертикальних об'єктів (Дорожинський, & Тукай, 2008). Для мінімізації "сліпих зон" і виключення радіальних спотворень будівель оптимальним визначено позовжнє перекриття на рівні 80–85 % та поперечне 75–80 %. Така щільність фотофіксації забезпечує відображення кожної точки місцевості мінімум на п'яти – семи кадрах, що критично важливо для побудови щільної хмари точок без шумів і розривів (Pix4D, 2026).

Крім того, аналіз отриманих результатів дав змогу виявити закономірність між швидкістю руху носія та динамічним розмиттям зображення. Установлено, що при використанні затворів механічного типу швидкість польоту може досягати 7–9 м/с, тоді як при роботі з електронними затворами швидкість необхідно обмежувати до 4–5 м/с для запобігання дисторсійним викривленням матриці (Глотов, & Чижевський, 2015) (табл. 1). Розрахований таким чином польотний план дає змогу сформувати надлишковий і геометрично коректний масив даних, що є необхідною передумовою для наступних етапів фотограмметричного оброблення та гарантує метрологічну відповідність підсумкового плану до заданого масштабу (Головне управління геодезії, картографії та кадастру, 1999).

Таблиця 1

Розрахункові параметри аерознімання для масштабу 1 : 500

Оптимізований параметр місії	Розрахункове значення	Обґрунтування параметра
Лінійний розмір пікселя на місцевості	2,0–2,5 см/пікс	Ідентифікація малогабаритних об'єктів ситуації та підземних комунікацій
Висота польоту безпілотного апарата	85–110 м	Утримання стабільного лінійного розміру пікселя на земній поверхні
Поздовжнє перекриття цифрових знімків	80–85 %	Мінімізація сліпих зон висотної забудови та споруд
Поперечне перекриття цифрових знімків	75–80 %	Створення жорсткої фотограмметричної мережі для урбанізованих територій
Швидкість польоту (механічний затвор)	7–9 м/с	Запобігання виникненню ефекту динамічного розмиття зображення
Швидкість польоту (електронний затвор)	4–5 м/с	Нівелювання дисторсійних викривлень при фіксації кадрів

2. Фундаментальною умовою забезпечення геодезичної точності оновлюваних планів є створення надійної опорної мережі й точне визначення координат центрів проектування знімків. У ході дослідження проаналізовано й апробовано два основні методи супутникового позиціонування: кінематика в реальному часі та постобробка кінематики. Установлено, що використання режиму кінематики в реальному часі на базі комплексів дає змогу отримувати координати знімків безпосередньо під час польоту із сантиметровою точністю, проте цей метод критично залежить від ста-

більності каналу зв'язку. Будь-які розриви в переданні поправок призводять до втрати фіксованого рішення, що на етапі фотограмметричної тріангуляції спричиняє локальні деформації моделі. На противагу цьому, застосування технології постоброблення кінематики продемонструвало вищу надійність при опрацюванні складних ділянок, оскільки дає змогу виконувати розрахунок траєкторії польоту після завершення місії, використовуючи сирі дані спостережень, що виключає вплив нестабільності радіозв'язку (Глотов, & Чижевський, 2015).

Попри високу точність бортових приймачів, результати досліджень підтверджують необхідність використання наземних опорних точок. Навіть за наявності точних координат центрів знімків відсутність наземної опори призводить до систематичних зсувів моделі по висоті (Кубявка, 2021). Оптимальною методикою для планів масштабу 1 : 500 визначено рівномірне розміщення маркерів по периметру й у центрі об'єкта знімання (Дорожинський, & Тукай, 2008). Для ділянки площею 10–15 гектарів мінімально необхідна кількість опорних точок становить 5–7 одиниць (Литвиненко, & Кольцов, 2023). Маркування виконувалося за допомогою спеціалізованих контрастних маркерів, що забезпечує їх чітке дешифрування при заданому лінійному розмірі пікселя на місцевості (DJI, 2026).

Окремий блок результатів стосується оцінювання збіжності даних між супутниковими вимірюваннями й фотограмметричною моделлю. Використання контрольних перевірочних точок, які не брали участі у врівноваженні, дало змогу встановити середні квадратичні похибки, які повністю відповідають допускам нормативних документів для великомасштабного картографування (Головне управління геодезії, картографії та кадастру, 1999). Поеднання технології постоброблення кінематики з раціонально розташованою наземною геодезичною основою створює максимально жорсткий геометричний каркас, який нівелює похибки затвора камери та дрейф супутникових сигналів, гарантуючи метричну достовірність підсумкового ортофотоплану (Бурштинська, & Станкевич, 2013) (рис. 1).

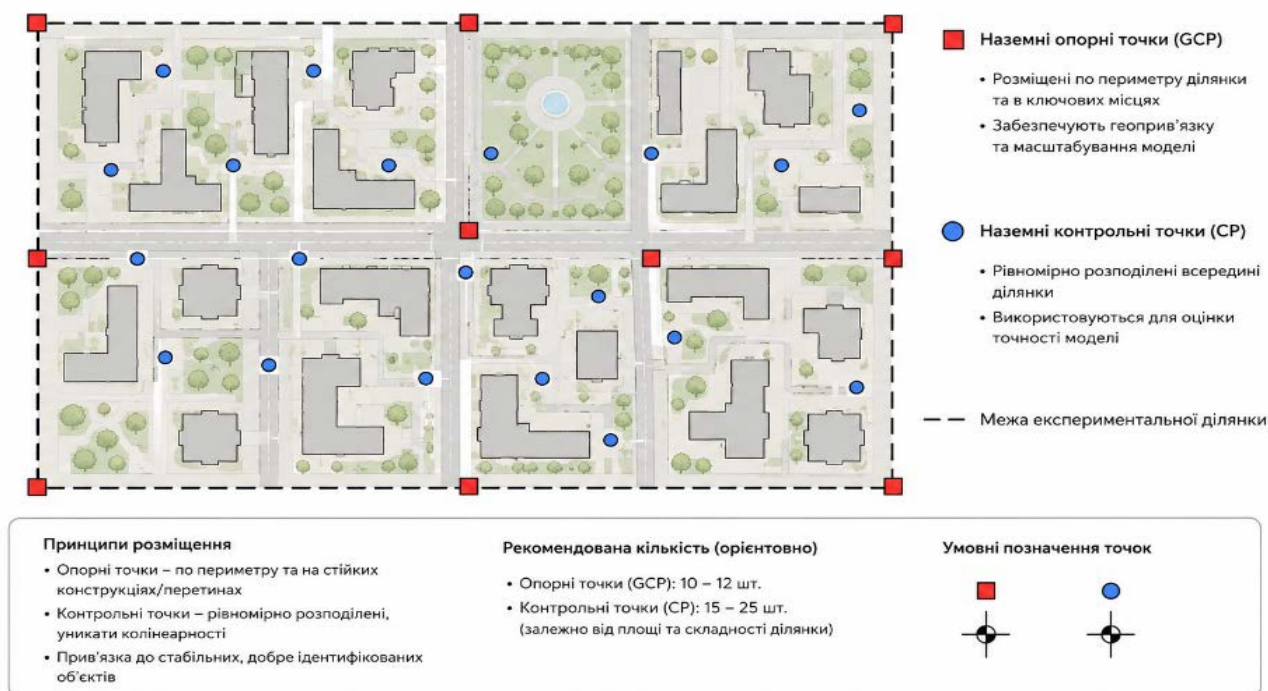

Рис. 1. Схема оптимального розташування опорних і контрольних точок

3. Етап камерального оброблення отриманих масивів аерознімків у програмному середовищі став ключовою ланкою у перетворенні дискретних двовимірних зображень на цілісну тривимірну метричну модель місцевості. Застосування цього програмного забезпечення дає значну перевагу у швидкості оброблення великих наборів даних завдяки оптимізованим алгоритмам структури за рухом і багатовидовому стерео, які максимально використовують потужності графічних процесорів (Pix4D, 2026). Первинним результатом оброблення стала побудова розрідженої хмари точок на основі автоматичного пошуку та зіставлення мільйонів сполучних точок (Бурштинська, & Станкевич, 2013). Експериментальним шляхом доведено, що використання глобального методу врівноважування блоку аерофотознімків дає змогу мінімізувати кутові нев'язки й забезпечити внутрішню геометрію моделі ще до моменту залучення наземних контрольних точок, що є критичним для збереження однорідності точності на великих площах (Глотов, & Чижевський, 2015).

Особлива увага була приділена етапу генерації щільної хмари точок, яка є цифровим аналогом лазер-

ного сканування. Результати показали, що при налаштуванні оптимальних параметрів вдається отримати детальну реконструкцію навіть таких складних об'єктів, як лінії електропередач, бордюри й елементи дорожньої розмітки (Лященко, & Кінь, 2019). Важливою перевагою алгоритмів є висока якість фільтрації шумів та артефактів, що виникають через рухомі об'єкти або відблиски від скляних поверхонь (Pix4D, 2026). Отримана щільність масиву є цілком достатньою для побудови цифрової моделі поверхні з кроком, що в кілька разів перевищує нормативні вимоги, даючи змогу фіксувати мікрорельєф із високою деталізацією (Дорожинський, & Тукай, 2008).

Результатом першого етапу стало формування гео-метрично коректної цифрової моделі поверхні та вихідної хмари точок (Кубявка, 2021) (рис. 2). Це дало змогу повністю усунути радіальні зміщення високих будівель і споруд, що зазвичай є головною проблемою класичної фотограмметрії (Шипулін, 2015). Усі розраховані елементи будувалися на основі щільної моделі поверхні як математичної основи для ортотрансформування кожного пікселя (Esri, 2026c). Сформований пакет геоданих забезпечив ідеальну метричну основу для

подальшого аналітичного опрацювання в геоінформаційному середовищі, даючи змогу переходити від сирової

фотограмметричної моделі до структурованої системи (Литвиненко, & Кольцов, 2023).

Рис. 2. Приклад хмари точок, (Esri, 2026a)

4. На наступному етапі дослідження було виконано інтеграцію оброблених фотограмметричних матеріалів у середовище ArcGIS Pro, функціональне призначення якого є логічним продовженням технологічного ланцюжка Pix4Dmatic (Шипулін, 2015). На відміну від попереднього програмного забезпечення, що відповідає за генерацію метричних геоданих, ArcGIS Pro використовується виключно як геоінформаційне середовище для аналітичної векторизації та картографічного оформлення підсумкового плану. На цьому етапі базовою основою слугують готові продукти з Pix4Dmatic: щільна хмара точок, цифрова модель поверхні й ортофотоплан. Повторна генерація цих матеріалів у середовищі ArcGIS Pro не застосовується (Esri, 2026a).

Ключовим завданням цього етапу є аналітична стереовекторизація елементів ситуації та рельєфу на основі імпортованих матеріалів. Алгоритми інтелектуального текстурування, реалізовані в ArcGIS Pro (рис. 3), дають змогу автоматично розпізнавати контури об'єктів і пропонувати первинні векторні межі, які оператор верифікує та доопрацьовує в режимі стереоскопічного перегляду (Лященко, & Кінь, 2019). При цьому забезпечується точна ідентифікація не лише великих споруд, а й малогабаритних елементів: меж типів покриття, огорож, інженерних комунікацій і фасадів будівель по вертикалі, що є критично важливим для планів у масштабі 1 : 500 (Литвиненко, & Кольцов, 2023). Таким чином, ArcGIS Pro виконує виключно картографічно-аналітичні функції та завершує наскрізний технологічний цикл, у якому фотограмметричні дані трансформуються у структурований векторний топографічний план (Esri, 2026c).

5. Завершальним етапом дослідження стали розроблення та апробація методики безпосередньої векторизації ситуації та рельєфу на основі сформованих високоточних матеріалів аерознімання. У ході роботи в

середовищі геоінформаційної системи було встановлено, що використання ортофотопланів надвисокої просторової роздільної здатності у поєднанні із цифровими моделями рельєфу дає змогу виконувати оновлення планів масштабу 1 : 500 з продуктивністю, що у 3–4 рази перевищує традиційні методи оцифрування планшетів (Пампуха, 2022). Ключовою перевагою розробленого підходу є можливість накладання актуальних растрових даних на застарілу топографічну основу, що дає змогу миттєво ідентифікувати зміни в забудові, дорожній мережі та рослинності (Литвиненко, & Кольцов, 2023). Автоматизоване розпізнавання контурів об'єктів (крім асфальтобетонного покриття або кутів капітальних споруд) забезпечує стабільну точність векторизації із середньоквадратичною похибкою, яка значно перевершує допуски для даного масштабу (Головне управління геодезії, картографії та кадастру, 1999).

Особлива увага приділялася технології камерального дешифрування, яка стала можливою завдяки високій деталізації знімків, отриманих із комплексів безпілотних літальних апаратів (DJI, 2026). Результати аналізу показали, що на ортофотопланах із лінійним розміром пікселя 2 см чітко розпізнаються не лише контури будівель, а й малорозмірні об'єкти: оглядові колодязі підземних мереж, електроопори, пожежні гідранти й окремі бордюри (Дорожинський, & Тукай, 2008). Це дало змогу розробити технологічний ланцюжок, за якого польове обстеження виконується лише для тих об'єктів, що приховані густою рослинністю або перебувають у мертвих зонах фотограмметричної моделі (Бурштинська, & Станкевич, 2013). Використання інструментів топологічного редагування забезпечило суворе дотримання правил замикання контурів і збереження атрибутивної інформації для цифрових кадастрових систем (Esri, 2026b).

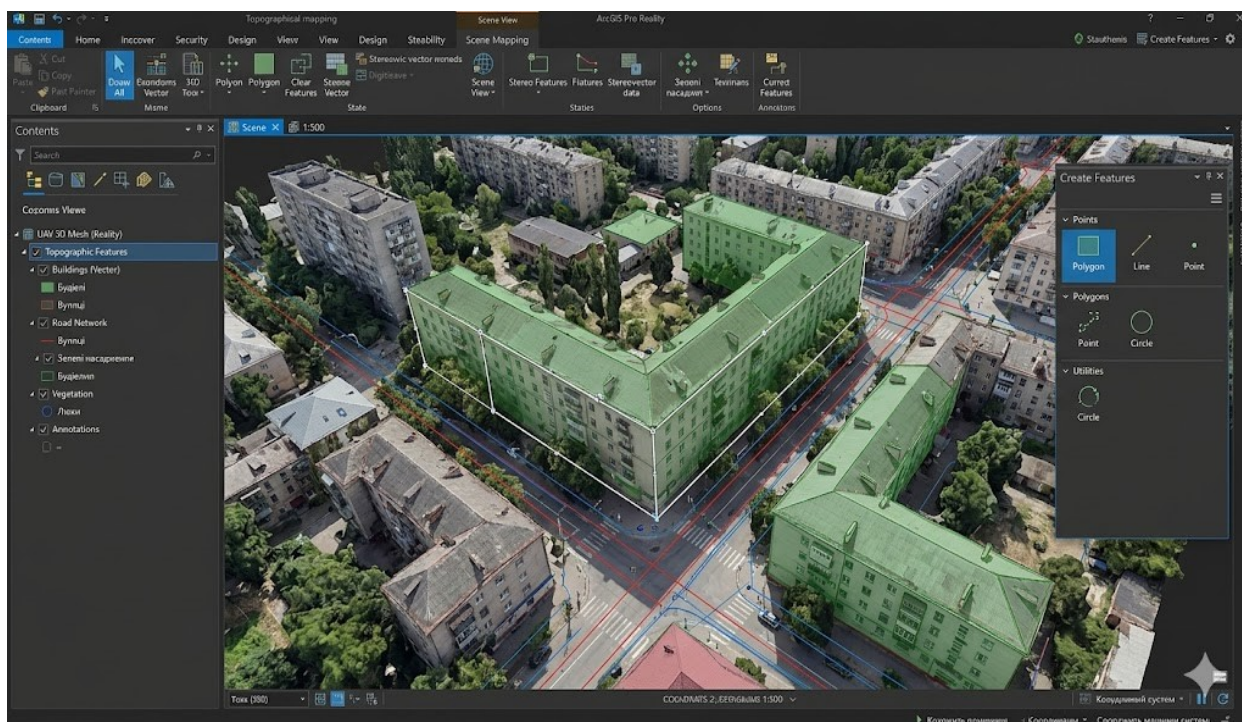

Рис. 3. Візуалізація тривимірного текстурованого мешу та процес стереовекторизації споруд у середовищі ArcGIS Pro, (Esri, 2026c)

Фінальним результатом етапу стало формування оновленого цифрового топографічного плану у векторному форматі, що повністю відповідає вимогам чинних нормативних документів та умовних знаків для масштабу 1 : 500 (Головне управління геодезії, картографії та кадастру, 1999) (рис. 4). Порівняльний аналіз оновлених ділянок із контрольними наземними вимірюваннями за

допомогою електронного тахеометра підтвердив абсолютну збіжність даних (Лященко, & Кінь, 2019). Інтегроване використання топографічних польових аерознімальних комплексів і спеціалізованого програмного забезпечення дало змогу створити замкнений цикл виробництва – від планування польоту до видачі готового картографічного продукту (Шипулін, 2015; Pix4D, 2026).

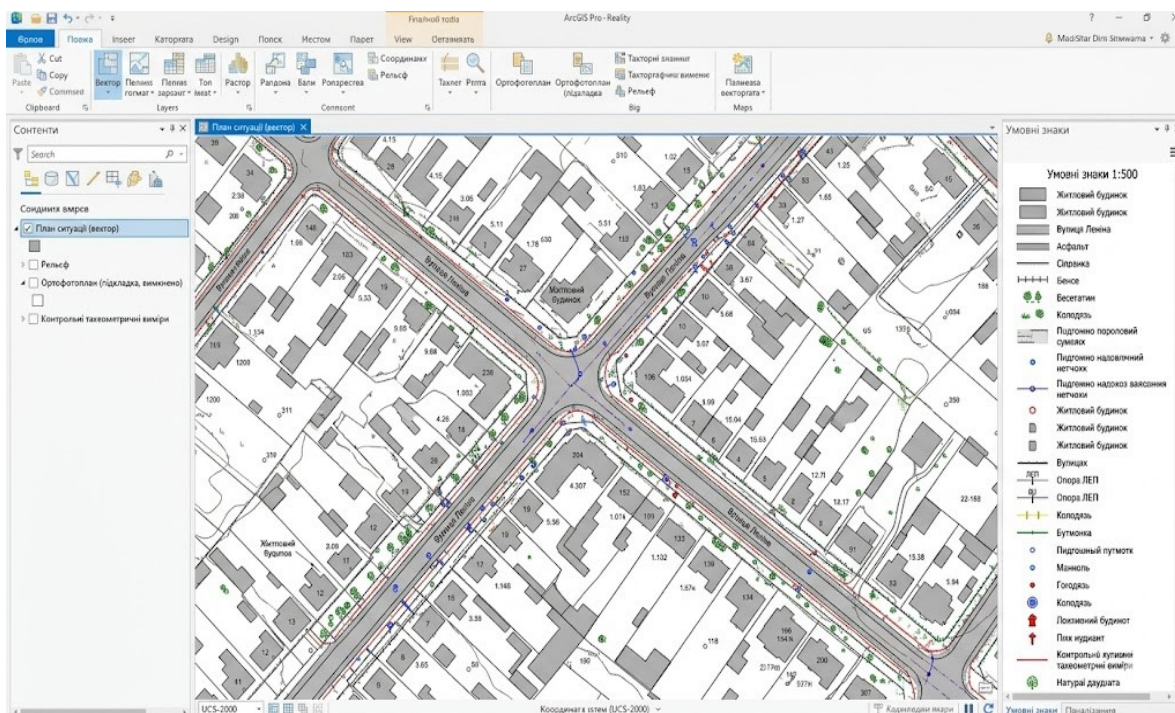

Рис. 4. Результати камерального дешифрування малорозмірних об'єктів і фінальний оновлений цифровий топографічний план масштабу 1 : 500, (Esri, 2026c)

Дискусія і висновки

Проведене комплексне дослідження технологічного циклу оновлення великомасштабних планів місцевості дає змогу стверджувати, що використання топографічних польових аерознімальних комплексів є найбільш ефективним інструментом актуалізації геопросторових даних у сучасних умовах. Отримані результати підтверджують, що інтеграція апаратних рішень на базі DJI Inspire 2 та P316 із програмним середовищем ArcGIS Pro забезпечує не лише нормативну точність, а й принципово новий рівень деталізації топографічної основи (Esri, 2026с). У ході дискусійного аналізу встановлено, що ключовим фактором успіху є правильний вибір методу позиціонування центрів проєкції (Глотов, & Чижевський, 2015). Хоча режим Real Time Kinematic забезпечує високу оперативність безпосередньо в полі, для завдань масштабу 1 : 500 перевагу слід віддавати методу Post-Processed Kinematic, оскільки він гарантує цілісність траєкторії польоту навіть у зонах зі складним рельєфом або за наявності радіоперешкод, що часто зустрічається в умовах міської забудови чи промислових об'єктів (DJI, 2026).

На окрему увагу заслуговує порівняння камеральних етапів оброблення. Використання Pix4Dmatic як інструменту для первинної генерації щільних хмар точок дало змогу подолати проблему тривалих обчислень, характерну для застарілих фотограмметричних систем (Pix4D, 2026). Водночас інтеграція з ArcGIS Pro забезпечила можливість перетворити фотограмметричні геодані на структурований векторний топографічний план із нормативною атрибутикою (Esri, 2026а). Це дає змогу фахівцю виконувати векторизацію об'єктів із субсантиметровою точністю, ідентифікуючи навіть малорозмірні елементи ситуації (люки, решітки зливостоків, межі різних типів покриття), що раніше було доступно лише за наземного тахеометричного знімання (Литвиненко, & Кольцов, 2023). Доведено, що використання таких комплексних рішень дає змогу скоротити загальні витрати часу на оновлення планів у 3–4 рази, що є критично важливим для оперативного відновлення картографічної інформації територій (Пампуха, 2022).

Підсумовуючи результати роботи, можна зробити висновок, що запропонована методика використання польових аерознімальних комплексів повністю відповідає вимогам чинних нормативних документів, зокрема ГКНТА-2.04-02-2002 (Головне управління геодезії, картографії та кадастру, 1999). Оптимальними параметрами для отримання планів масштабу 1 : 500 визначено просторову роздільну здатність Ground Sample Distance на рівні 2,0 см/пікс, висоту польоту в межах 85–110 м і перекриття знімків не менше 80 % за поздовжньою віссю (Дорожинський, & Тукай, 2008). Інтеграція і взаємодія програмних комплексів Pix4Dmatic та ArcGIS Pro в різних технологічних процесах підприємств дає змогу формувати високоточні векторні топографічні плани з нормативною геометрією, що є суттєво ефективнішим порівняно з класичними методами наземного знімання (Шипулін, 2015). Наукова новизна дослідження полягає у розробленні й апробації замкненого технологічного ланцюжка, який мінімізує вплив людського фактору на етапі збирання даних і максимально автоматизує процес створення картографічної продукції (Кубявка, 2021). Перспективи подальшого розвитку зазначеного напрямку вбачаються у глибшій інтеграції алгоритмів штучного інтелекту для автоматизованого розпізнавання об'єктів інфраструктури безпосередньо з реалістичних меш-моделей, що

дасть змогу ще більше підвищити актуальність і достовірність топографічних планів великих масштабів (Лященко, & Кінь, 2019).

Внесок авторів: Денис Биковець – концептуалізація, методологія, написання (оригінальна чернетка, перегляд і редагування); Руслан Кольцов – методологія, написання (оригінальна чернетка).

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Бурштинська, Х. В., & Станкевич, С. А. (2013). *Аерознімання*. Львівська політехніка.
- Генеральний штаб ЗСУ. (2023). *Доктрина ОП 3-0(46) "Застосування безпілотних систем у Силах оборони України"*. ГШ ЗСУ.
- Глотов, В. М., & Чижевський, В. В. (2015). *Малорозмірні безпілотні літальні апарати та їх застосування в цифровій фотограмметрії*. Львівська політехніка.
- Головне управління геодезії, картографії та кадастру. (1999). *Інструкція з топографічного знімання у масштабах 1:5000, 1:2000, 1:1000 та 1:500* (ГКНТА-2.04-02-98). ГУГКК.
- Держстандарт України. (1994). *Картографія. Терміни та визначення* (ДСТУ 2757-94).
- Дорожинський, О. Л., & Тукай, Р. Ю. (2008). *Фотограмметрія*. Львівська політехніка.
- Железняк, О. О. (2018). *Основи військової топографії*. ВІКНУ.
- Верховна Рада України. (1998). *Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність*. Закон України від 23.12.1998 № 353-XIV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-14>
- Кубявка, М. М. (2021). Аналіз точності побудови цифрових моделей рельєфу за даними безпілотних авіаційних систем. *Військово-технічний збірник*, 24, 33–39.
- Литвиненко, Н. І., & Кольцов, Р. О. (2023). Перспективи використання безпілотних авіаційних систем для картографічного забезпечення військ. *Збірник наукових праць ВІКНУ*, 2, 45–52.
- Лященко, А. А., & Кінь, Д. О. (2019). ГІС-технології в задачах моніторингу та оновлення топографічних карт. *Інженерна геодезія*, 121, 14–22.
- Пампуха, І. В. (2022). Напрями розвитку технічних засобів геодезичного забезпечення сил оборони. *Наука і оборона*, 1, 28–34.
- Третьяк, К. С., & Глотов, В. М. (2018). Особливості використання БПЛА для створення топографічних планів великих масштабів. *Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва*, 35(1), 112–118.
- Шипулін, В. Д. (2015). *Основні принципи геоінформаційних систем*. ХНУМГ ім. О. М. Бекетова.
- DJI. (2026). *DJI Inspire 2 User Manual*. DJI Support. <https://www.dji.com/inspire-2/info#downloads>
- Esri. (2026a). *ArcGIS Pro: Photogrammetric processing of drone imagery*. <https://doc.arcgis.com/en/imagery/workflows/reality/>
- Esri. (2026b). *ArcGIS Reality: Overview and Capabilities*. <https://www.esri.com/en-us/arcgis/products/arcgis-reality/overview>
- Esri. (2026c). *Introduction to Ortho Mapping in ArcGIS Pro*. Esri Documentation. <https://pro.arcgis.com/en/pro-app/latest/help/analysis/ortho-mapping/what-is-ortho-mapping.htm>
- Pix4D. (2026). *Pix4Dmapper Research Paper: Accuracy of automatic photogrammetric processing*. <https://www.pix4d.com/white-papers>

References

- Burshytynska, Kh. V., & Stankevych, S. A. (2013). *Aerial Surveying*. Lviv Polytechnic Publishing House [in Ukrainian].
- DJI. (2026). *DJI Inspire 2 User Manual*. DJI Support. <https://www.dji.com/inspire-2/info#downloads>
- Dorozhynskiy, O. L., & Tukai, R. Yu. (2008). *Photogrammetry*. Lviv Polytechnic [in Ukrainian].
- Esri. (2026a). *ArcGIS Pro: Photogrammetric processing of drone imagery*. <https://doc.arcgis.com/en/imagery/workflows/reality/>
- Esri. (2026b). *ArcGIS Reality: Overview and Capabilities*. <https://www.esri.com/en-us/arcgis/products/arcgis-reality/overview>
- Esri. (2026c). *Introduction to Ortho Mapping in ArcGIS Pro*. Esri Documentation. <https://pro.arcgis.com/en/pro-app/latest/help/analysis/ortho-mapping/what-is-ortho-mapping.htm>
- General Staff of the Armed Forces of Ukraine. (2023). *Doctrine OP 3-0(46) "Application of Unmanned Systems in the Defense Forces of Ukraine"*. General Staff of the Armed Forces of Ukraine [in Ukrainian].
- Glotov, V. M., & Chyzhevsky, V. V. (2015). *Small-sized unmanned aerial vehicles and their application in digital photogrammetry*. Lviv Polytechnic Publishing House [in Ukrainian].
- Kubyavka, M. M. (2021). Analysis of the accuracy of building digital terrain models based on data from unmanned aircraft systems. *Military Technical Collection*, 24, 33–39 [in Ukrainian].
- Litvinenko, N. I., & Koltsov, R. O. (2023). Prospects for the use of unmanned aerial systems for cartographic support of troops. *Collection of*

scientific works of the Ukrainian Institute of Geodesy and Geodesy, 2, 45–52 [in Ukrainian].

Lyashchenko, A. A., & Kin, D. O. (2019). GIS technologies in the tasks of monitoring and updating topographic maps. *Engineering Geodesy*, (121), 14–22 [in Ukrainian].

Main Department of Geodesy, Cartography and Cadastre. (1999). *Instructions for Topographic Surveying at Scales 1:5000, 1:2000, 1:1000 and 1:500* (GKNTA-2.04-02-98). GUGKK [in Ukrainian].

Pampukha, I. V. (2022). Directions for the development of technical means of geodetic support of defense forces. *Science and Defense*, 1, 28–34 [in Ukrainian].

Pix4D. (2026). *Pix4Dmapper Research Paper: Accuracy of automatic photogrammetric processing*. <https://www.pix4d.com/white-papers> Shipulin, V. D. (2015). *Basic principles of geoinformation systems*. KhNUMG named after O. M. Beketov [in Ukrainian]. State Standard of Ukraine. (1994). *Cartography. Terms and definitions* (DSTU 2757-94) [in Ukrainian].

Denys BYKOVETS, Master's Student

ORCID ID: 0009-0005-4236-9388

e-mail: d.bikovets2004@gmail.com

Taras Shevchenko Kyiv National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Ruslan KOLTISOV, PhD, Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-8441-9575

e-mail: koltsov.ruslan@knu.ua

Taras Shevchenko Kyiv National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Tretyak, K. S., & Glotov, V. M. (2018). Features of the use of UAVs for creating large-scale topographic plans. *Modern achievements of geodetic science and production*, 35(1), 112–118 [in Ukrainian].

Verkhovna Rada of Ukraine. (1998). *On topographic, geodetic and cartographic activities*. Law of Ukraine dated 23.12.1998 No. 353-XIV [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-14>

Zheleznyak, O. O. (2018). *Fundamentals of military topography*. VIKNU [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 01.05.26

Прорецензовано / Revised: 12.05.26

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.26

Опубліковано / Published: 21.09.26

RECOMMENDATIONS FOR THE USE OF TOPOGRAPHIC FIELD AERIAL SURVEY SYSTEMS FOR UPDATING LARGE-SCALE TOPOGRAPHIC PLANS

Background. The article examines the current problem of rapid updating of topographic plans at a scale of 1 : 500 in conditions of an urgent need for rapid updating of geospatial data for the needs of engineering and cadastre. The use of traditional methods of ground surveying often turns out to be ineffective due to high labor intensity. The integration of modern unmanned systems into the workflow ensures the generation of detailed orthophoto maps with ultra-high resolution. The purpose of the study is to substantiate and develop practical recommendations for the use of modern topographic field aerial survey complexes for updating large-scale terrain plans.

Methods. Modern topographic complexes DJI Inspire 2 and specialized P316 systems were used to conduct the study. The research methodology is based on a complex combination of advanced photogrammetric processing of image data in the Pix4Dmatic environment and subsequent vectorization of objects in ArcGIS Pro. Special attention is paid to the use of high-precision positioning technologies Real Time Kinematic and Post-Processed Kinematic for determining coordinates of the ground control points (GCPs). This approach makes it possible to ensure strict adherence to geometric parameters when building digital terrain models and to automate the process of creating a topographic database.

Results. During the study, optimal technical parameters of aerial photography and digital data processing algorithms were established, allowing to stably achieve the root mean square error of the position of objects within 0.05 m. The study demonstrates the significant advantages of modern specialized software in substantially increasing the overall productivity of surveying professionals. It is experimentally proven that the use of the Pix4Dmatic and ArcGIS Pro combination allows to significantly reduce the time for office-based processing, while ensuring a high level of detail and accuracy required for 1 : 500 scale plans.

Conclusions. A comprehensive technological scheme for updating plans has been proposed and tested, which ensures high accuracy of the results obtained and significantly reduces the time for performing office work due to a high degree of automation of the main processes. The implementation of the methodology based on modern topographic field aerial survey systems allows minimizing the impact of the human factor and optimizing resource requirements when creating large-scale cartographic products. The practical application of the developed recommendations confirmed their effectiveness for operational territory monitoring, which is critically important for updating geospatial databases in modern conditions.

Keywords: topographic field aerial survey system, aerial photography, topographic plan, UAV, Pix4Dmatic, ArcGIS Pro, Real Time Kinematic, Post-Processed Kinematic, large-scale mapping, digital terrain model, geospatial data, photogrammetric processing, orthomosaic, fieldwork automation, design centers, geodetic monitoring.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Алещенко Віктор – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету, Вінниця, Україна

Контактна інформація: psihologiaroboca@gmail.com

Aleshchenko Viktor – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology, Vinnytsia Institute of Trade and Economics, State University of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine

Contact information: psihologiaroboca@gmail.com

Андрущенко Ліана – магістрант кафедри військової психології та педагогіки факультету військової психології та соціальної роботи Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: liana_andruschenko@knu.ua

Andrushchenko Liana – Master's student, Department of Military Psychology and Pedagogy, Faculty of Military Psychology and Social Work, Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: liana_andruschenko@knu.ua

Бабаджанова Анжела – кандидат психологічних наук, керівник департаменту розвитку навчальних програм, Інститут поведінкового моделювання, Одеса, Україна

Контактна інформація: babajanova.a@gmail.com

Babadzhanova Anzhela – PhD in Psychology, Director of the Training Program Development, Behavioural Modelling Institute, Odesa, Ukraine

Contact information: babajanova.a@gmail.com

Биковець Денис – магістрант кафедри геопросторової підтримки факультету забезпечення та журналістики Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: d.bikovets2004@gmail.com

Bykovets Denys – Master's student, Department of Geospatial Support, Faculty of Sustainment and Journalism, Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: d.bikovets2004@gmail.com

Гончарук Лілія – кандидат філологічних наук, начальник кафедри спеціальної мовної підготовки факультету професійної військової та післядипломної освіти Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: honcharuk.lilia1981@knu.ua

Honcharuk Liliia – PhD in Philology, Head of the Department of Special Language Training, Faculty of Professional Military and Postgraduate Education, Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: honcharuk.lilia1981@knu.ua

Гурковський Володимир – доктор наук з державного управління, професор, начальник науково-дослідного відділу стратегічного аналізу, Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ, Україна

Контактна інформація: Vladimir.gurkovskyi@gmail.com

Hurkovskyi Volodymyr – Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Research Department of Strategic Analysis, Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Contact information: Vladimir.gurkovskyi@gmail.com

Діденко Олександр – доктор педагогічних наук, професор, заступник начальника науково-організаційного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960), Хмельницький, Україна

Контактна інформація: didenko.alexandr69@gmail.com

Didenko Oleksandr – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Deputy Head of the Scientific and Organizational Department, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Military Unit 9960, Khmelnytskyi, Ukraine

Contact information: didenko.alexandr69@gmail.com

Ільницький Сергій – старший науковий співробітник науково-дослідного відділу стратегічного аналізу, Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ, Україна

Контактна інформація: anzhx175wf@icloud.com

Ilnytskyi Serhii – Senior Research Fellow of the Strategic Analysis Research Department, Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Contact information: anzhx175wf@icloud.com

Кокарча Юлія – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри психології Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету, Вінниця, Україна

Контактна інформація: y.kokarcha@vtei.edu.ua

Kokarcha Yuliia – PhD in Political Science, Associate Professor, Department of Psychology, Vinnytsia Institute of Trade and Economics, State University of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine

Contact information: y.kokarcha@vtei.edu.ua

Кольцов Руслан – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри геопросторової підтримки факультету забезпечення та журналістики Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: koltsov.ruslan@knu.ua

Koltsov Ruslan – PhD in Engineering, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Geospatial Support, Faculty of Sustainment and Journalism, Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: koltsov.ruslan@knu.ua

Кравченко Катерина – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу дослідження проблем психології науково-дослідного управління військово-гуманітарних досліджень науково-дослідного центру Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: katerina.kravchenko@knu.ua

Kravchenko Kateryna – PhD in Psychology, Senior Researcher, Research Section for the Study of Psychological Problems, Research Department of Military Humanitarian Studies, Research Center, Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: katerina.kravchenko@knu.ua

Красноок Юлія – слухач інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, Київ, Україна

Контактна інформація: julia.litvinenko2023@gmail.com

Krasnook Yuliia – Master's Student, Institute of Strategic Communications, National Defense University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Contact information: julia.litvinenko2023@gmail.com

Меркулов Микола – магістр психології, практичний психолог, ветеран підрозділів спеціального призначення, учасник бойових дій, капітан, Університет митної справи та фінансів, Дніпро, Україна

Контактна інформація: mansurov.almar@gmail.com

Merkulov Mykola – Master of Arts in Psychology, Psychologist, Special Forces Veteran, Combat Veteran, Captain, University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

Contact information: mansurov.almar@gmail.com

Мілевський Богдан – слухач інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, Київ, Україна

Контактна інформація: bog.yiksvelim@gmail.com

Milevskyi Bohdan – Master's Student, Institute of Strategic Communications, National Defense University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Contact information: bog.yiksvelim@gmail.com

Немінська Катерина – начальник групи психологічного супроводу та відновлення, Військова частина А1978, Запоріжжя, Україна

Контактна інформація: katherinenosko16232gmail.com

Neminska Kateryna – Head of the Psychological Support and Recovery Group, Military Unit A1978, Zaporizhia, Ukraine

Contact information: katherinenosko16232gmail.com

Поліщук Олександр – кандидат філологічних наук, доцент кафедри спеціальної мовної підготовки факультету професійної військової та післядипломної освіти Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: oleksandr_polishchuk@knu.ua

Polishchuk Oleksandr – PhD in Philology, Associate Professor, Department of Special Language Training, Faculty of Professional Military and Postgraduate Education, Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: oleksandr_polishchuk@knu.ua

Полуботок Андрій – викладач кафедри спеціальної мовної підготовки факультету професійної військової та післядипломної освіти Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: polubotok.a@gmail.com

Polubotok Andrii – Lecturer of the Department of Special Language Training, Faculty of Professional Military and Postgraduate Education, Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: polubotok.a@gmail.com

Пусан Максим – ад'юнкт (штатний) науково-організаційного відділення Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: maksym_pusan_science@ukr.net

Pusan Maksym – PhD Student, Scientific and Organizational Department, Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: maksym_pusan_science@ukr.net

Рожнятівська Наталія – ад'юнкт (штатний) науково-організаційного відділення Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: rozhniativska.natali@knu.ua

Rozhniativska Natalia – PhD Student, Scientific and Organizational Department, Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: rozhniativska.natali@knu.ua

Сень Микола – кандидат політичних наук, докторант денної форми навчання науково-організаційного відділу, Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України, Київ, Україна

Контактна інформація: M.Sen@mil.ua

Sen Mykola – PhD in Political Science, Full-time Doctoral Student of the Scientific and Organizational Department of the Central Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Contact information: M.Sen@mil.ua

Склярівська Оксана – слухач інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, Київ, Україна

Контактна інформація: oksanask1109@gmail.com

Skliarovska Oksana – Master's Student, Institute of Strategic Communications, National Defense University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Contact information: oksanask1109@gmail.com

Собко Вадим – кандидат педагогічних наук, доцент, начальник (декан) факультету забезпечення оперативно-службової діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960), Хмельницький, Україна

Контактна інформація: sgvadik@gmail.com

Sobko Vadym – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Faculty of Operational and Service Support, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Military Unit 9960, Khmelnytskyi, Ukraine.

Contact information: sgvadik@gmail.com

Степанишин Руслан – начальник кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин та права Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: ruslan.stepanyshyn@knu.ua

Stepanyshyn Ruslan – Head of the Department of International Relations, Faculty of International Relations and Law, Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: ruslan.stepanyshyn@knu.ua

Тхоржевська Євгенія – викладач кафедри спеціальної мовної підготовки факультету професійної військової та післядипломної освіти Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: tkhorzhevaska@knu.ua

Tkhorzhevaska Yevheniia – Lecturer of the Department of Special Language Training, Faculty of Professional Military and Postgraduate Education, Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: tkhorzhevaska@knu.ua

Шевчук Олександра – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов факультету забезпечення оперативно-службової діяльності, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960), Хмельницький, Україна

Контактна інформація: a.shevchuk1302@gmail.com

Shevchuk Oleksandra – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor in the Department of Foreign Languages, Faculty of Operational and Service Activities, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Military Unit 9960, Khmelnytskyi, Ukraine

Contact information: a.shevchuk1302@gmail.com

Шимко Віталій – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри професійної психології, Національна академія Служби безпеки України, Київ, Україна.

Контактна інформація: shymko@outlook.com

Shymko Vitalii – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Professional Psychology, National Academy of the Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Contact information: shymko@outlook.com

Штифурак Віра – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету, Вінниця, Україна

Контактна інформація: st-230910@ukr.net

Shtyfurak Vira – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology, Vinnytsia Institute of Trade and Economics, State University of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine

Contact information: st-230910@ukr.net

Наукове видання

ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНІ НАУКИ

Випуск 3(67)

Редактор *Н. Земляна*
Технічний редактор *Ю. Куценко*

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Формат 60x84^{1/8}. Обл.-вид. арк. 22,1. Ум. друк. арк. 16,3. Наклад 300. Зам. № 226-11921.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № ВЗ.
Підписано до друку 21.09.26

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 58; (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@knu.ua
<http://vpc@knu.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02